

46920

OSZK

MYTHOLOGIA

Giky Gerzely

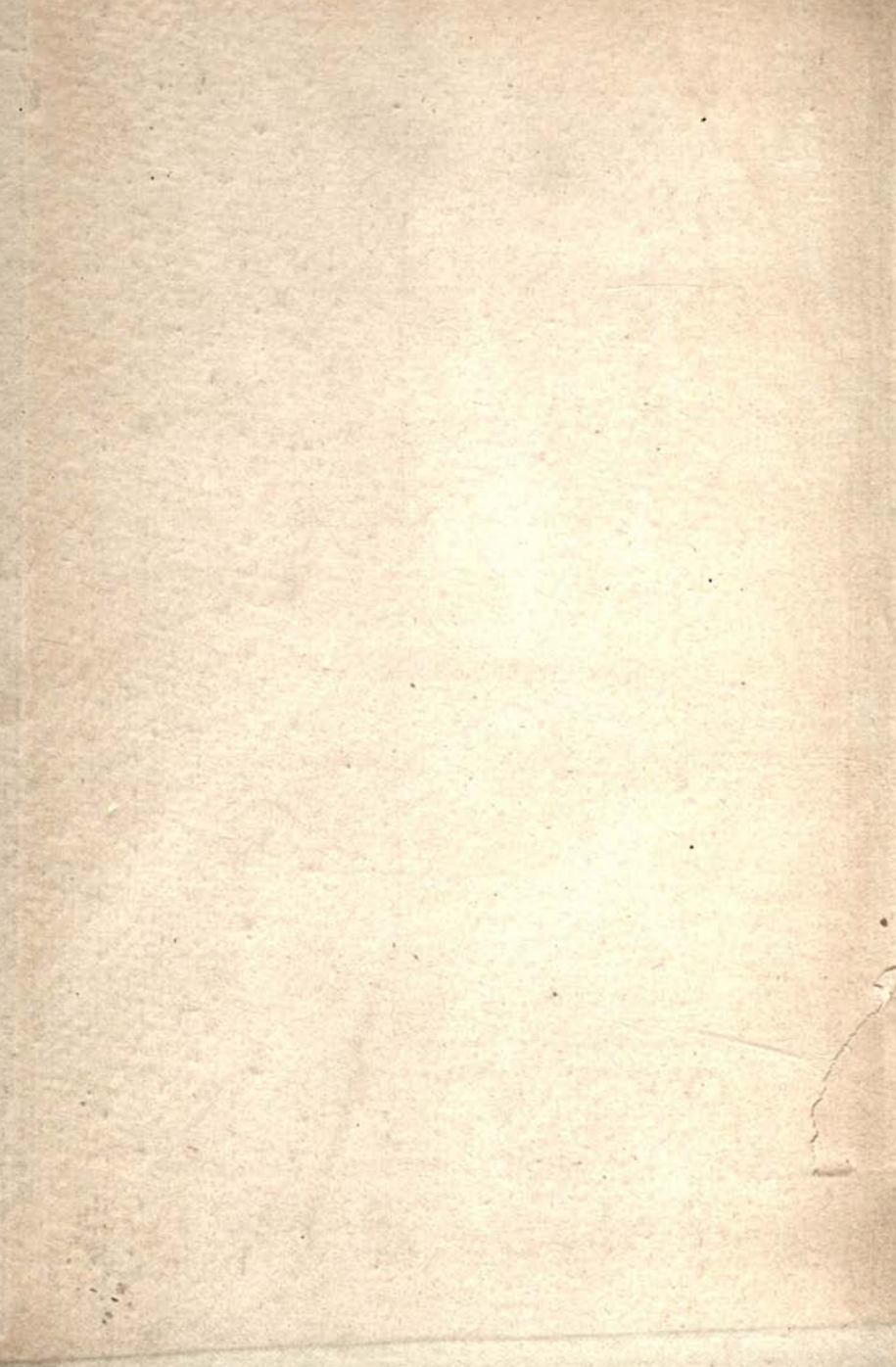

Singer és Wolfner könyvkereskedése

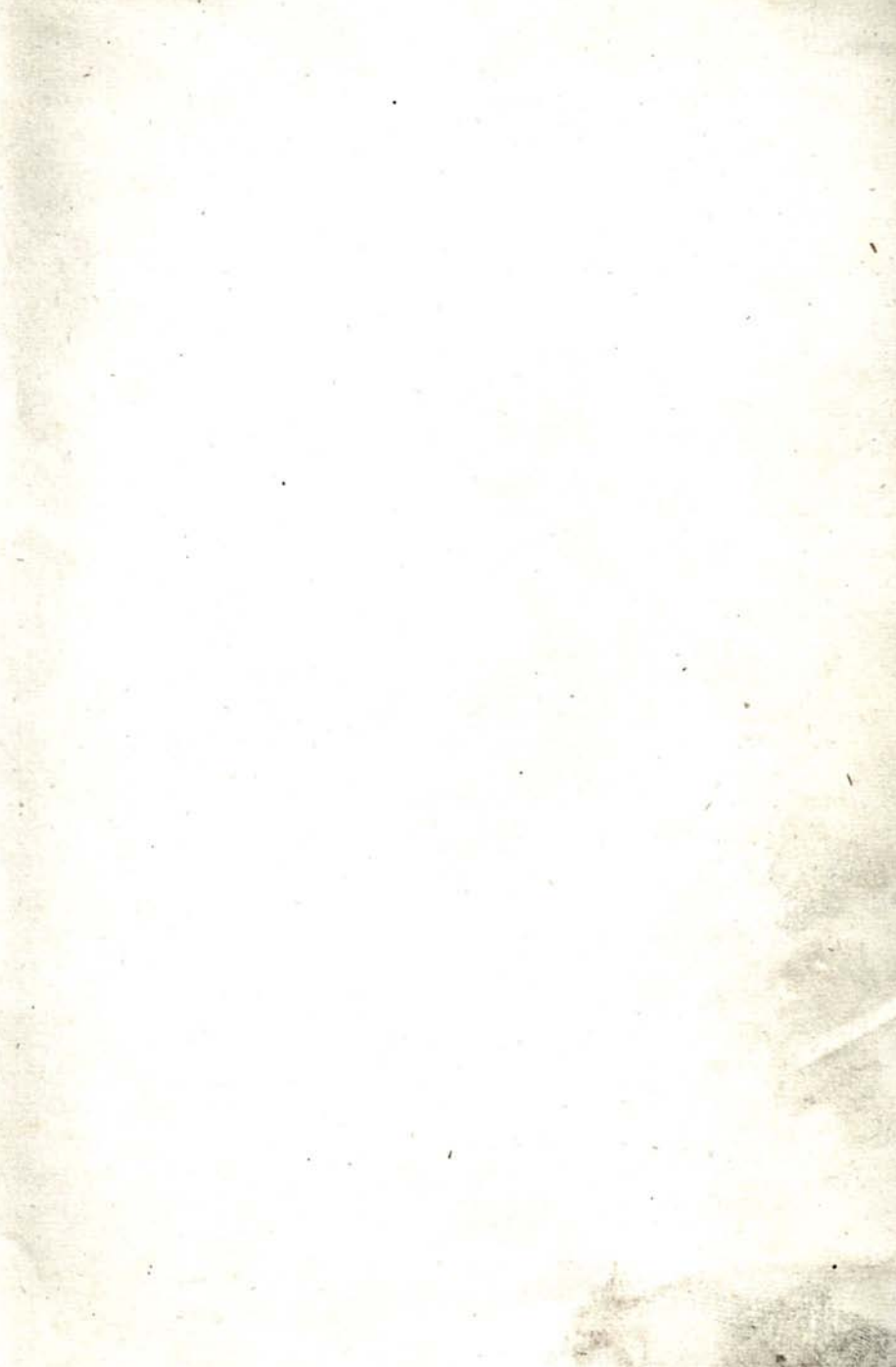
A Magyar Lányok és Az Én Ujságom kiadóhivatala

Budapest

Andrássy út 10

125-5

GÖRÖG-RÓMAI MYTHOLOGIA

ÖSSZEÁLLITOTTA

CSIKY GERGEIY

NEGYEDIK VÁLTOZATLAN KIADÁS

FÜGGELÉKÜL:

ŐSKELETI, GERMÁN ÉS SZLÁV MYTHOLOGIA.
A MAGYAROK MYTHOLOGIJÁJA

IRTA

LÁTKÓCZY MIHÁLY

(A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT KÉPEKKEL)

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1911

46.920

ORSZÁGOS
B 1294/1980
LELTÁRI SZÁM

JEGYZET.

E mythologia első sorban tankönyvül készült az országos színész-iskola növendékeinek használatára, s e céljának megfelelőleg nem annyira a mythosok vallásbölcészeti fejtegetésével vagy symbolikus és etymologiai magyarázatával foglalkozik, mint inkább arra törekedett, hogy a tankönyv megszabott szűk keretében minél több elemi ismeretet közöljön, mely az ókori költői művek, kivált a drámák mythologiai tartalmának és vonatkozásainak megértésére szükséges; ezért tárgyalja terjedelmesebben azon mythosokat, melyek anyagúl szolgáltak a drámai feldolgozásra, és ezért tartotta kívánatosnak, függelékében az összes görög tragédiák meséit elbeszélő alakban megismertetni.

Cs. G.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	9
ELSŐ RÉSZ. A világ keletkezése	11
I. Az első isteni nemzedék	11
II. A titánok	11
III. A második isteni nemzedék	12
IV. A titánok lázadása	14
V. Zeus harczi a gigasok és Typhon ellen	14
VI. A harmadik isteni nemzedék	15
VII. Az ember származása	16
MASODIK RÉSZ. Az istenek. Első fejezet. Az ég istenei	20
I. <i>Fő-istenek.</i> Zeus (Jupiter)	20
Hera (Juno)	23
Hestia (Vesta)	25
Aphrodite (Venus)	27
Pallas-Athene (Minerva)	28
Ares (Mars)	31
Hephæstos (Vulcanus)	33
Phœbos (Apollo)	34
Artemis (Diana)	36
Hermes (Mercurius)	39
Saturnus	41
Janus	41
II. <i>Másodrendű istenek.</i> Helios (Sol)	42
Selene (Luna)	43
Eos (Aurora)	44
Aeolus	44
Asklepios (Aesculapius)	46
Klytia	47
Hebe (Juventas)	47
Ganymedes	47
Themis	47
A Horák	48

	Lap
Eros (Amor, Cupido)	49
Hymen	52
A múzsák	52
A Charisok (Gratiák)	54
Nike (Victoria)	55
Iris	56
A Mcerák (Párkák)	57
Nemesis	57
Tyche (Fortuna)	58
A Harpyiák	58
Morpheus	59
Momus	59
Lares. Penates	59
Második fejezet. A föld istenei. Kybele (Magna Mater Idæa)	60
Demeter (Ceres)	61
Dionysos (Bacchus)	65
Pan	70
Silvanus	72
A satyrok	72
Silenos	73
Priapos	73
Chloris (Flora)	74
Vertumnus	74
Pales	75
Terminus	75
A nymphák	75
Harmadik fejezet. A tenger istenei. Poseidon (Neptunus)	77
Amphitrite	79
Triton	80
Proteus	80
Glaukos	81
Ino	81
Nereus és a Nereidák	82
A Sirenek	83
Az Okeanidák	84
A folyamistenek	84
Negyedik fejezet. Az alvilág istenei. Az alvilág	84
Hades (Pluto)	87
Persephone (Proserpina)	88
Hekate	89
Az Erinnysek (Furiák)	89

	Lap
HARMADIK RÉSZ. A hősök	91
I. Herakles (Hercules)	91
II. A Dioskurok	108
III. A kentaurok és Peirithoos	109
IV. Az attikai monda-kör	111
V. Az argosi monda-kör	118
VI. A korinthosi monda-kör	124
VII. A krétai monda-kör	128
VIII. A thebai monda-kör	130
IX. A kalydoni vadászat	147
X. Az Argonauták	150
XI. A trójai monda-kör	156
XII. Aeneas	183
XIII. Romulus	184
XIV. Dalnokok	185
XV. Jósok	187

A GORÖG TRAGÉDIÁK MESÉI.

Bevezetés	188
<i>Aeschylus.</i> I. Az Orestes-trilogia. Első rész <i>Agamemnon</i>	190
Második rész. <i>A choephorok</i>	192
Harmadik rész. <i>Az Eumenidák</i>	194
II. A lelánczolt Prometheus	196
III. A hét vezér Theba ellen	197
IV. A könyörgők	199
V. A perzsák	200
<i>Sophokles.</i> I. Oedipus király	201
II. Oedipus Kolonosban	203
III. Antigone	205
IV. Elektra	206
V. Aias	207
VI. Philoktetes	210
VII. A trachisi nők	211
<i>Euripides.</i> I. Iphigenia Aulisban	213
II. Iphigenia Taurisban	214
III. Orestes	216
IV. Elektra	217
V. Helena	218
VI. A trójai nők	220
VII. Hekabe	221

	Lap
VIII. Andromache	223
IX. Hippolytos	224
X. Medea	226
XI. A phœniciai nők	227
XII. Alkestis	229
XIII. Az őrjöngő Herakles	230
XIV. Ion	232
XV. A könyörgők	234
XVI. A Heraklidák	235
XVII. A Baccchansnök	236
XVIII. A Kyklops	238

FÜGGELÉK.

Óskeletalí, germán és szláv mythologia. A magyarok mythologiája.

Irta Latkóczy Mihály.

Egyiptomi mythologia	243
Assyr-babyloni vallás	257
Phœniciai vallás	267
Indus mythologia	275
Méd-perzsa mythologia	292
Germán mythologia	297
Szláv mythologia	308
Magyar mythologia	314

BEVEZETÉS.

Az emberi természet szükségét érzi annak, hogy magánál fensőbb, hatalmasabb lényt ismerjen el, mely lételet adta, sorsát intézi, tetteit itéli. E szükségérzet szülte a vallásokat. Hozzá járult az ember képzelő ereje s e fensőbb lényt alakkal ruházta fel, családfával és történettel látta el. A természeti erőket, melyeknek működését tapasztalta, személyesítette és istenítette; tulajdonságaikat saját érzelmeiből és szenvedélyeiből vonta le, saját képmására és hasonlatosságára alkotva isteneit. Mennél fejlődöttebb volt valamely nép képzelő tehetősége, annál gazdagabb volt az istenekről szóló regékben. Ezek a regék (*mythosok*) teszik tárgyát a *mythológiának*.

A *görög mythologia* tehát azon eszméket adja elő, melyeket a görög nép az istenségről alkotott, és azon regéket, melyeket isteneiről képzelt. A nép vallását, mely a jótékony és romboló természeti erőket személyesítette, a költők elbeszélésekkel bővítették ki, melyek az isteneket eszményített emberi alakkal ruházták fel, összefüggésbe hozták egymással s egy nagy családban egyesítették. HESIOD *Theogoniája* és HOMER *Iliása* a görög *mythologia* szent könyvei, melyekből a nép hitét és isteneinek történetét tanulta. A hesiodi és homeri iskolák gondoskodtak e könyvek elterjedéséről, melyeknek a vallási szertartásokkal való összeköttetésök megszentelt tekintélyt adott. A *rómaiaknak* ellenben nem volt saját nemzeti *mythológiájuk*. E harcziás és kiválóan gyakorlati nép nem foglalkozott istenei családfájával és kalandjaival, hanem midőn jobban megismerkedett a görög irodalommal, költői át-

vették ennek isteni regéit s a maguk istenei közül azokra alkalmazták, kiknek jelentése leginkább hasonlított a görög mythosok megfelelő alakjaihoz. Azért a görög és római mythológiát együtt fogjuk előadni, az istenek görög nevei mellett mindenütt zárójelben említvén a megfelelő római nevet.

Különben a görög mythologia sem volt csupán a görög szellem szülőtte, hanem nagy hatást gyakoroltak fejlődésére a gazdag keleti mythológiák, különösen az egyiptomi és indiai.

ELSŐ RÉSZ.

A VILÁG KELETKEZÉSE.

Mindennek kezdete mérhetetlen, sötét űr volt, a *Chaos*. Ezzel egyesült *Eros*, a mindent éltető és összekötő szeretet s létre hozta *Gaeát* (föld) s egyúttal ennek ellentétét, az alatta elterjedő sötét mélységet, a *Tartarost* (alvilág). A *Chaosból* született ezen kívül *Erebos* (homály) és *Nyx* (éj), s ezek egyesüléséből származott *Aether* (levegő) és *Hemera* (nappal). *Gaea* pedig önmagától létet adott *Uranosnak* (ég), a hegyeknek és *Pontosnak* (tenger).

I. AZ ELSŐ ISTENI NEMZEDÉK.

Uranos és *Gaea* egyesüléséből születtek a *titánok*, *hekatoncheirok* és *kyklopsok*, melyek a hatalmas természeti erőknek és tüneményeknek személyesítései. A titánok tizenketten voltak; hat férfi: *Okeanos*, *Koios*, *Krios*, *Hyperion*, *Japetos* és *Kronos*; hat nő: *Theia*, *Rheia*, *Themis*, *Mnemosyne*, *Phoebe* és *Telhys*. — A *hekatoncheirek* (százkezű óriások) hárman voltak: *Koltos*, *Giges* és *Briareus*. — A *kyklopsok* száma szintén három: *Brontes*, *Steropes* és *Arges*.

II. A TITÁNOK.

A titánok közül több pár egyesült s ezek ismét új lényeknek adtak életet. *Okeanos* és *Telhys* házasságából szület-

tek a tengeri nymphák; *Hyperion* és *Theia* a fény isteneinek adtak életet: *Helios*nak (nap), *Selenenek* (hold) és *Eos*nak (hajnal). *Koios* és *Phoebe* egyesüléséből származtak az éj istenei. *Kronos*, a titánok legifjabbika *Rheát* vette nőül s alapítója lett az új isteni nemzedéknek.

III. A MÁSDIK ISTENI NEMZEDÉK.

Uranos féltve uralmát hatalmas gyermekeitől, a kyclop-soktól és a százkezű óriásoktól, azonnal születésük után az alvilágba zárta őket. Gyermekeinek sorsa annyira felbőszíté

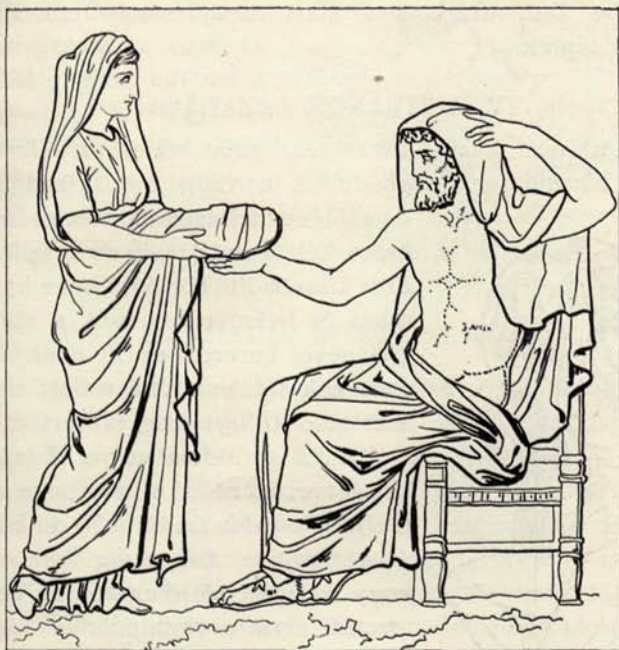

Kronos.

Rhea.

Gaeát, hogy idősebb fiait, a titánokat, fellázítá *Uranos* ellen. De csak *Kronos*nak volt bátorsága megtámadni atyját, kit megcsonkított és letaszított trónjáról. *Uranos* vére a földre ömlött és cseppjeiből születtek az *Erinysek* (furiák) és a *Gigasok* (kigyólabú óriások). Az elbukott *Uranos* megátkozta fiát, hogy őt is hasonló sors érje. *Kronos* most magához ragadta a világ

uralmát, de öntudata és atyja átka nem engedé, hogy hatalmát nyugodtan élvezze. Sötét féltékenység kínoztta s nehogy megfogja Uranos átka, gyermekeit egymás után, a mint megszülettek, elnyelte. Ez a sors érte *Hestiát*, *Demetert*, *Herát*,

Kronos megtévesztése.

Hadest és *Poseidont*, míg végre anyjok, *Rhea*, hatodik gyermekét, *Zeust*, oly csellel mentette meg, hogy az újszülött gyermek helyett pólýába takart követ nyújtott *Kronos*nak, melyet az minden további vizsgálat nélkül elnyelt, míg *Rhea* megmentett gyermekét *Kréta* szigetére vitte. Itt, a *Dikte* hegy barlangjában nevelték fel *Zeust* a nymphák; dajkája *Amaltheia* kecske volt, méhek hordtak számára mézet; és nehogy sirása

elárulja atyja előtt, a *Korybans k. Rhea* papjai, folytonosan nagy zajt ütöttek körülötte.

Midőn *Zeus* felnövekedett, megtámadta és legyőzte atyját, és a hánytató szerrel, melyet *Gaeától* kapott, kényszeríté, hogy elnyelt többi gyermekét is kiadja. Az előzőtt *Kronos* a boldogok szigetére menekült, hol az elhunyt hősök felett uralkodik, s helyébe *Zeus* uralkodása alatt az új isteni nemzedék, a *kronidák* léptek.

IV. A TITÁNOK LÁZADÁSA.

A titánok közül némelyek, mint *Okeanos*, *Hyperion*, *Themis*, *Mnemosyne*, meghódoltak a világ új uralkodójának, de a többiek fellázadtak ellene s iszonyú harc keletkezett, mely tíz évig tartott. *Zeus* kiszabadítá börtönükből a kyklop-sokat és hekatoncheireket, s ezek segítségével harcolt az *Olymposról*, míg a titánok *Japetos* vezetése alatt a szemközt álló *Olhrys* hegyet tarták megszállva. A győzelem végre *Zeusé* lett, ki a levert titánokat a *Tartarosba* zárta, melyet *Poseidon* érczajtóval csukott el. *Atlást*, *Japetos* fiát pedig arra ítélte, hogy a legszélső nyugaton az ég boltozatát tartsa a vállain.

Atlas. (Antik márványszobor a nápolyi múzeumban.)

V. ZEUS HARCZAI A GIGASOK ÉS TYPHON ELLEN.

A titánok leverése után *Zeus* még nem élvezhette zavartalanul uralmát, mert *Gaea* elkeseredve gyermekeinek rabsága miatt, most a *Gigasokat* lázítá fel ellene. E kigyólabú óriások iszonyú erővel támadtak az *Olymp* ellen, s hegyeket hegyekre halmozva már csaknem el-

érték, midőn Zeusnak végre sikerült villáma által s a többi olympi isten segítségével őket is legyőzni. De *Gaea* ekkor sem nyugodott meg s *Tartarostól* megszülte *Typhont*, a százfejű, tűzokádó szörnyeteget, melyet Zeus ellen küldött. Új harcz támadt, mely megrázta az eget és földet, míg Zeus villáma e szörnyeteget is legyőzte. A lesújtott *Typhont* Zeus az *Aetna* hegy alá temette, honnan gyakran szórja tüzes lángjait az ég felé.

Gigasharcz. (Gemma. Firenze.)

VI. A HARMADIK ISTENI NEMZEDÉK.

A három hatalmas lázadás legyőzése után Zeus végre rendíthetetlenül megerősíté trónját, s megtartva magának a főhatalmat, megosztozott testvéreivel a világoralmot. *Hades* nyerte az alvilágot, *Poseidon* a tengert, míg Zeus az ég ura maradt, a föld pedig közös területe lett minden istennek, melyre befolyást gyakorolhatott az égből, a föld mélyéből vagy a tengerek felől. Az égi istenek, Zeussal élükön, az *Olympos* felhőbe nyúló ormán fényes palotában laknak, honnan gyakran leszállanak a földre. Későbbi regék az istenek lakását az égboltozat fölé helyezték, s azért az *Olympos* neve általában a menny jelzésére szolgál. Az *Olymposon* csak a főistenek s a szolgálatukra rendelt lények laknak; a másodrendű istenek hatáskörüknek megfelelőleg a tengerekben, folyóvizekben, vagy a szárazföld hegyei közt, erdeiben, barlangjaiban tanyáznak.

VII. AZ EMBER SZÁRMAZÁSA.

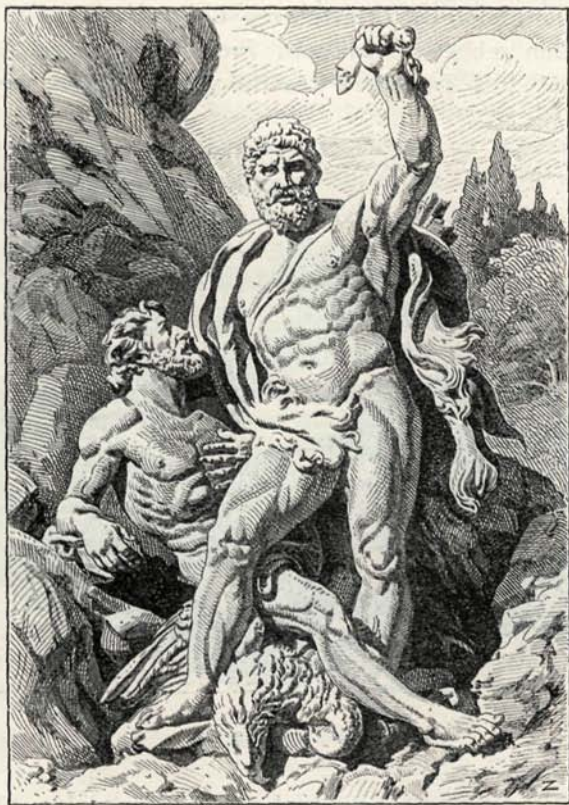
Az ember származásáról szóló különféle s egymástól eltérő regék között legelterjedtebb a *Prometheus*-monda. *Prometheus Japetos* titán fia volt, s mivel a titán-harczban nem vett részt, nem is osztozott a többiek büntetésében. Ő alkotta az embert agyagból és vízből, s *Athene* (Minerva) lehelt belé lelket. De *Zeus* haragját maga ellen zúdítá, midőn megrabolta az égi tüzet s lehozta a földre az emberek számára. Büntetésül *Zeus* a Kaukázus sziklájához lánczolta *Prometheust*, hol egy keselyű mindennap megette újra növekvő máját.

Az ember megalkotása. (Sarkophagrelief a Louvrebán.)

Prometheus mythosa az emberi ész története, mely merészen fölemelkedik, hogy az isteni titkokat megismerje. És hogy a műveltség emelkedésével az élet bajai szaporodnak, ez is ki van fejezve *Pandora* regéjében. *Zeus* ugyanis meghagyta az embereknek az orzott tüzet, de büntetésül *Hephaestos* által elkészítteté az első nőt, kit minden isten ellátott valamely adományával és azért *Pandora* (mindenkitől megajándékozott) nevet nyert. *Zeus* egy szelenczét adott neki, melybe mindenféle bajt és csapást bezárt volt. Ezt a nőt *Epimetheus*-hoz, *Prometheus* testvéréhez küldte. Az együgyű titán, nem hallgatva bölcs testvére tanácsára, nőül vette *Pandorát*, ki a szelenczét kíváncsiságból felnyitván, a kiszabadult bajokkal és csapásokkal elárasztotta az emberiséget. Csak a remény maradt a szelenczében, midőn *Pandora* hirtelen ismét lecsukta födelét.

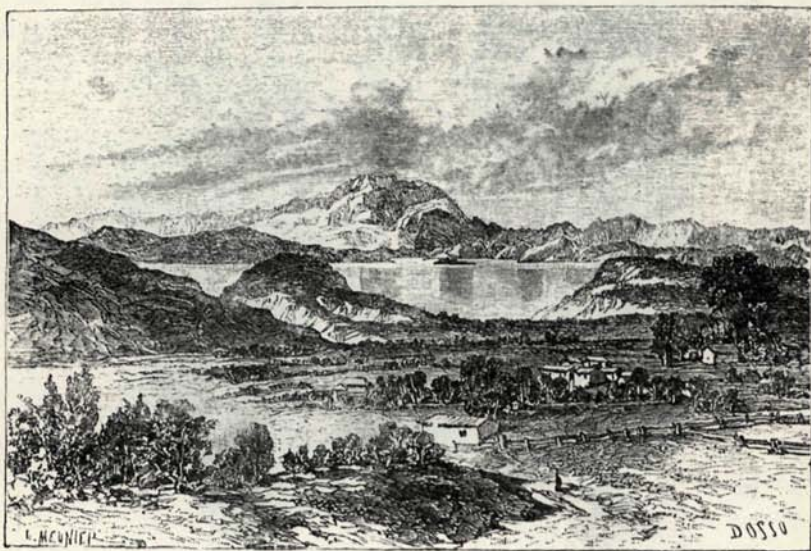
De *Promelheus* rendületlen erővel, büszke daczczal tűrte szenvedését, melyre a nagyobb hatalom kárhoytatta. Aeschylus tragédiája: «A lelánczolt *Promelheus*» felségesen festi a legyő-

Prometheus felszabadítása. (Szoborcsoport a bécsi «Burg» kapuján Lax Józseftől.)

zött titán hajthatatlan büszkeségét. Tudta, hogy egykor meg kell szabadulnia, mert csak előtte volt ismeretes annak neve, ki az elűzött *Kronos* átka szerint ugyanazt lesz egykoron teendő *Zeussal*, mit ez tett atyjával. *Zeus* igyekezett is *Hermes* által kicsikarni a titkot *Prometheustól*, de a hajthatatlan

titánt nem volt képes beszédre bírni. Végre *Herakles* jelent meg *Prometheus* megszabadítására. Nyílával lelőtte a keselyűt, s mivel *Zeus* megesküdött volt, hogy *Prometheus* csak akkor fog megszabadulni, ha egy halhatatlan lény önként száll le helyette az alvilágba, rábirta erre *Chiron kentaur*ost, ki gyógyíthatatlan sebben szenvedett. *Prometheus* megszabadulván, kiengesztelődött *Zeussal*, s közölte vele a titkot, hogy azon

Parnassos hegység.

fiú tudná őt trónjáról ledönteni, kit *Thetis* szülne tőle. *Zeus* ekkor természetesen lemondott a nászról, melyet *Thetissel* szándékozott kötni, s ezt azután *Peleushoz* adta nőül, kitől *Achillest* szülte.

Az emberi nem ősállapotát több tekintetben eltérőleg adja elő a *négy emberi korszakról* szóló monda. — E szerint az emberek először az *aranykorban* éltek, menten minden gondtól és fájdalomtól, örök ifjúságban, melynek enyhe álmom

vetett véget. Az erre következő *ezüstkör* emberei elpuhult lények voltak, kik munka és fáradság nélkül, de nem az ősi ártatlanságban éltek, míg végre *Zeus* a föld alá száműzte őket. A következő *érczkör* emberei erőszakos, harczias óriások voltak, kik folytonos küzdelmekben pusztították ki egymást. Ekkor köszöntött be a *vaskör*, melyben az emberek nehéz munkával tengették életüket s gonoszságukkal annyira maguk ellen ingerelték *Zeus* haragját, hogy kiirtásukra özönvizet küldött a földre, melyből egyedül *Deukalion* menekült meg. Ez *Prometheus* fia volt, neje *Pyrrha* pedig *Epimetheus* leánya *Pandorától*. Atyjától jó korán figyelmeztetést nyerve, *Deukalion* nejével egy bárkába szállt, s így megmenekült a pusztító áradattól. Bárkája Boeotiában a Parnassos hegyén akadt meg. A vízözön elmúltával *Deukalion* kiszállt a bárkából s *Zeus*nek hálaáldozatot mutatott be, s ez meghallgatta kérését az emberi nem újjászületésére nézve. *Hermes* tanácsára mind *Deukalion*, mind *Pyrrha* köveket dobtak maguk mögé, melyekből emberek támadtak, s így ők lettek az emberi nemnek újjáalkotói.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ISTENEK.

Első fejezet. — Az ég istenei.

I. FŐISTENEK.

ZEUS (JUPITER).

A világ ura, az istenek és emberek atyja és királya. De az ő hatalma sem korlátlan, mert alá van vetve a mindent kormányzó *végzetnek* (*Fatum*). Első neje *Metis* (okosság) volt; de mivel a jóslat szerint az ettől születendő gyermek megfosztotta volna trónjától, magába nyelte s a gyermeket, Athenét, saját fejéből önmaga hozta világra. Második nejéül *Themist*, az igazság istennőjét választotta, ki a Horákat és Mœrákat szülte. Harmadik neje, kivel aztán állandó frigyben maradt, *Hera* volt. Ezt a következő módon hódította meg. Midőn Hera a Thormax hegy táján sétált, Zeus vihart támasztott feje fölött, s ő maga kakuk alakjában repdesett körülötte. Hera kezébe fogta s keblén melengette az átázott madarat, mire az isten visszavette valódi alakját s megnyerve Hera beleegyezését, Kreta szigetén fényes nászt ült vele. *Gaea* ez alkalommal arany-almafával ajándékozta meg az ifjú párt. Zeus és Hera házasságából négy gyermek született: *Ares*, *Hephaestos*, *Hebe* és *Ilithya*. Számos rege van ezenkívül Zeus szerelmi viszonyairól más istennőkkel és szép halandó nőkkel is, kiktől több gyermeke született. Így *Letótól* Apollo és *Artemis*, *Majától*

Hermes, *Semelétől* Bacchus. Néha csejt használt s különféle alakokban hódítá meg választottainak szerelmét. *Ledát* mint hattyú, *Danaet* mint aranyeső, *Európát* mint bika, *Alcmenet* férje alakjában nyerte meg. E különféle regék Zeus szerelmi kalandjairól nem a görög nép azon felfogásából származtak, mintha legfőbb istenét érzéki, kicsapongó lénynek képzelte volna; hanem részint az egyes törzsek különböző, s csak később egyesített hitregéin, részint azon körülményen alapulnak, hogy a görög szellem minden alkotást a nemzés alakjában képzelte.

Zeus, mint a legfőbb isten, egyaránt uralkodik akarataival az istenek és emberek fölött. Látja az emberek tetteit, s a jókat megjutalmazza, mint *Philemon* és *Baucist*, a gonoszokat viszont megbünteti, mint *Lykaont* és *Salmoneust*. Ő az eskü legfőbb őre, *Zeus Hor-kios* (a rómaiaknál *Deus Fidius*) s szigoruan bünteti a

hamis esküt. Ő oltalmazza az utasokat (*Xenios, Hospitalis*) s megbünteti azokat, kik megszegik a vendégszeretet törvényét. Hatalmas fegyvere a villám, melynek segítségével győzte le az ellene támadt lázadásokat. Ő gyűjti össze a felhőket, esőt és vihart támasztva (*Jupiter Pluvius, Jupiter Tonans*). A királyok tőle nyerik hatalmukat; élet és halál, áldás és átok, gazdagság és szegénység az ő kezében van.

Dodonában jóshelye volt, hol a szent tölgyfa leveleinek rezgése által tudatta akarataát az emberekkel. Számos temploma közt leghíresebb volt Görögországban az olympiai, Rómában a capitoliumi. *Olympia* Elisben, az *Alpheios* folyó éjszaki partján feküdt, hol Zeus tiszteletére minden negyedik

Phidias-féle Zeus. (Elisi éremről).

évben az olympiai játékokat ünnepelték s ezek szerint számították az időt is. E templomban állt Phidias híres Zeus-szobra,

Zeus. (Lelet Otricoliban. Vatican.)

melyet a világ hét csodája közé számítottak. A trónon ülő Zeus alakja negyven láb magas volt, aranyból és elefántcsontból készült, jobb kezében a győzelem istennőjének alakját, baljában a királyi pálczát tartva, melynek hegyén sas áll. E híres szobrot az V. században pusztítá el a tűz. — Italiában Jupiter leghíresebb temploma a római capitoliumon állt (*Jupiter Capitolinus*). Jupiter szobrát az olympiai Zeus mintájára, Apollonios görög szobrász készíté. — A mint a fenmaradt műemlékekből látható, Zeust magas homlokkal, sörényszerű fürtökkel, szakállosan, széles mellel, arczán a hatalom és erő büszke és nyugodt öntudatával ábrázolták. Jelvényei: a vil-

lám, a sas, az áldozati kehely s a győzelem istennőjének alakja. Az állatok közül neki volt szentelve a sas, a növények közt a tölgyfa.

HERA (JUNO).

Kronos és Rhea leánya, Zeus hitvese, a legfőbb női istenség. A költők szenvedélyes féltékeny, ingerült lénynek festik,

ki sokra tartja szépségét s kegyetlenül bünteti azokat, kik bájait ócsárolják, vagy versenyezni merészelnék vele, vagy elhódítják tőle férje szerelmét. Ő maga soha sem szegte meg a hitvesi hűséget s *Lyiont* bevádolta férje előtt, midőn ez vakmerően az égi királynő szerelme után törekedett. Azért a házassági hűséget különösen oltalmazta, védte. Kegyetlenül üldözte vetélytársnőit, mint *Letot*, *Semelét*, *Iot*. Azoknak sem bocsátott meg, kik szépségének nem adták meg a kellő elismerést; ezért tört Trója vesztére s ezért üldözte Aeneast a trójai menekülőkkel. Féltékenysége sokszor idézett elő viszályt

családi életében, s egy ízben a felboszankodott Zeus aranyláncra kötve lebocsátá az Olympról s a levegőben hagyta csüggni, míg lábaira nehéz súlyokat rakott. De a béke mindig

Hera Ludovisi. (Vatican).

helyreállt köztük és a feddhetetlen hitves megtartotta helyét a világ ura mellett. A házasságok kötése, a házasság élet, a szülés különös oltalma alatt állt, s ez utóbbi értelemben Rómában

Hera. (Márványszobor;
Vatican.)

Juno Lucina név alatt tisztelték. A római nők többnyire Juno nevére esküdtek.

Tiszteletére Görögországban több ünnepet tartottak. Leginkább Argost, Mykenét, Spartát említik mint kedvelt tartózkodási helyeit. Leghíresebb temploma Argos és Mykene közt állt nagy-szerű szobrával, mely Polykletos mes-terműve volt. Rómában több temploma volt, s Jupiter és Minerva mellett a Capitoliumon is tisztelték, mint a város oltalmazóját (*Juno sospita*). Neki volt szentelve az egész Junius hónap, s legfőbb ünnepét Martius elsején tartották *matronalia* név alatt. E napon a római nők áldozatokat mutattak be az istennőnek s egymásnak ajándékokat küldtek. Plautus egyik vígjátékában gúnyosan megróvjá a pazarlást,

melyet az asszonyok ily alkalmakkal megengedtek maguknak.

Szentelt állata a liba, kakuk és páva volt; a növényországból neki volt szentelve a gránátalma. Tiszteletére többnyire fiatal teheneket áldoztak fel.

A költők leginkább nagy szemeit, parancsoló tekintetét, fehér karjait, büszke termetét, felséges járását dicsőítik. A *junói szépség* ennél fogva a büszke, uralkodói szépség kifejezésére vált szokásossá. Jellemző vonásai, mint a fenmaradt műemlékekből látszik, a nemes, magas homlok, nagy szemek, előrenyúló áll, mint az erős akarat kifejezése, fölvetett ajkak. Jelvényei: a diadem és kormánypálca, kezében a gránátalma, lábainál a páva vagy liba.

HESTIA (VESTA).

Kronos és Rhea leánya, Zeus testvére, a házi tűzhely istennője. Soha sem ment férjhez. Poseidon és Apollo versenyeztek ugyan kezéért, de Hestia Zeus fejére esküdött, hogy örök szüzességben fog maradni. Kevés temploma volt, mert minden ház tűzhelyét Hestia oltárának tekintették. Igen nagy tiszteletben állt; minden égő áldozatnál először az ő nevét említették; ő volt védője a házi békének, családi

Vesta. (Giustiniani.)

Vesta szűzek.

boldogságnak, közjónak és az állam üdvének. A rómaiaknál különös gondot fordítottak Vesta tiszteletére. Híres templomában, melyet Numa Pompilius épített, a *Vestaszűzek* ápolták az örök tüzet. Ezek száma eleinte kettő volt, majd hatra növeke-

dett. A Vestaszüzek közé csak oly tízéves leányokat fogadtak fel, kik Itáliában születtek, szabad, tisztességes s még életben levő szülőktől származtak. Szolgálati idejük harmincz évig tartott, melynek leteltével elhagyhatták a templomot s férjhez is mehettek. Öltözetök hosszú fehér ruha volt s fejökön a papi homlok-kötő; midőn áldoztak, sűrű fátyolt viseltek. Szigorú fegyelem alatt állottak. A kinek hibájából a szent tűz kialudt, azt a főpap megvesszőzte; a ki a tisztaság fogadalmát

Paris ítélete. (Dombormű; Róma).

megszegte, azt elevenen eltemették; mialatt az egész város gyászt öltött, mert ily esetet valami nagy szerencsétlenség előjelének tartottak. De viszont a legnagyobb tiszteletben is álltak s kitünő kiváltságokat élveztek. Mihelyt a templom szolgálatába léptek, nagykorúak lettek és szabadon végrendelkezhettek; a színházban a főhelyen ültek, a legmagasabb hatósági személyek között; ha az utcán jártak, a lictorok a *fascet*, az állami hatalom jelvényét vitték előttök; ha útközben halálra ítélt gonosztevővel találkoztak, ez kegyelmet nyert. — Vesta ünnepét junius kilencedikén tartották, midőn a római nők mezitláb vonultak fel az istennő templomába, hol étel-áldozatokat mutattak be. Komoly, nyugodt arczkifejezéssel és egészen felöltözve ábrázolták.

APHRODITE (VENUS).

A szépség, báj és szerelem istennője. Származásáról különböző regék szólnak; mit abból lehet megmagyarázni, hogy a különböző népvallások eredetileg különböző szerelemistennőket alkottak, kiknek vonásai végre egy alakban egyesültek.

Homer szerint Zeus és Dione leánya volt; de híresebb a Hesiod-féle mythos, mely szerint a tenger habjaiból született. Mint ilyen viseli az *Anadyomene* nevet. A tenger hullámai először Kythera sziget felé vitték, majd Kypros szigetére, s innen származtak *Kythereia* és *Kypris* melléknevei. Aphrodite a női szépség legmagasabb eszménye, a mit kifejez az aranyalma regéje, melyet, mint a szépség díját, neki ítelt Paris. Mint a szerelem istennője, képviselője a szerelem minden árnyalatának, a legmagasztosabb eszményi szerelemtől a legalsó érzéki vágyig. Ezek szerint különböző neveket is visel. Mint *Urania* az érzékiségen felülemelkedő, tiszta, eszményi szerelmet jelenti; ennek ellentéte a *Pandemos* melléknév, melyet mint az érzéki szerelem istennője nyert; s mint a kéjvágy istennője a rómaiaknál a *Venus Vulgivaga*, a tömeg Venusának nevét viselte.

Nemcsak ő volt a szépség, báj és kellem eszménye, hanem ő ruházott fel más nőket is ez adományokkal, s ez értelemben a lacedæmoniaknál *Morpho* nevet viselt. Birtokában volt a szépség öve, s állandó kíséretéhez tartoztak a Charisok, Eros, Himeros és Pothos. Végre ő egyesíté örök frigyben a szerelmeseket, megáldotta nászukat s termékenynyette frigyöket (*Venus Genitrix*). — A legszebb istennő bírása felett versenyre keltek az istenek, melynek *Momus* azon indítványával vetett véget, hogy a legszebb istennő a legrútabb

Melosi Aphrodite.
(Páris; Louvre).

isten nejévé legyen. Így jutott Aphrodite Hephaestosnak, de hűtlenségéről a költők több regét beszéltek. Ares, a had istene, megnyerte szerelmét s a féltékeny Hephaestos egy izben meg is fogta őket egy mesterséges hálóban s ebben mutatta be őket az Olymposon, az istenek nagy multságára. Arestől szülte *Harmoniát* (Egyetértés) s *Erost* (Amor). Szép halandók iránt is szerelemre gyuladt. Így kegyével tüntette ki a trójai *Anchisest*, kitől *Aeneast* szülte. A szép *Adonis* iránt oly nagy szerelmet érzett, hogy Arest is féltékenynyvé tette, ki egy hatalmas vadkant küldött rá, mely halálosan megsebezte. Aphrodite e hirre hozzá sietett; útközben a tövisek felszaggatták lábát, melynek vére örökre pirosra festé a rózsát; de már későn érkezett, a haldokló Adonist nem mentheté meg; csak azt a kegyet eszközölhette ki Zeustól, hogy kedvese az év felét az alvilágban, felét az Olymposon tölthesse. Ennek emlékére ülték meg az *Adonia* ünnepét, melyen a nők siránkozva keseregtek a szép ifjú halála fölött. Tulajdonképeni ünnepei az *Aphrodisiak* voltak; azonkívül minden péntek neki volt szentelve (*dies Veneris*). Szentelt állatai a galamb, hattyú, veréb, fecske; szentelt növényei az alma, rózsá voltak, s azonkívül a myrtus, melynek lombjai közt elrejtőzött volt, midőn a tenger habjaiból először szállt ki a földre.

PALLAS-ATHENE (MINERVA).

Midőn Zeus azon jóslatot nyerte, hogy a Metistől születendő gyermeke meg fogja fosztani trónjától, elnyelte nejét. Egy idő múlva heves főfájást érzett, s midőn az előhívott Hephaestos bárdjával ketté hasítá fejét, ebből teljes fegyverzetben, hangos harci riadással kiemelkedett Pallas-Athene. Származásának megfelelőleg Pallas a bölcsesség istennője, az országok jólétének oltalmazója mind a háborúban, mind a békében.

Azért istennője mind a háborúnak (de csak a rendes és lovagias hadakozásnak, Aressel ellentétben), mind a békességnek s ama művészeteknek, melyek a békében virágzanak, s

az országok jólétét előmozdítják. Mint a háború istennője állandóan kíséri és oltalmazza a nemes és lovagias hősokeket, Perseust, Bellerophont, Achillest. Mint a béke istennője, megajándékozta az embereket a tudománnyal, művészettel, megtalálta az ekét, szövöszéket, varrást, hímzést.

Pallas soha sem ment férjhez és szívébe nem bocsátotta be a szerelem érzését. Annyira őrizte szűzi tisztaságát, hogy a jós *Tiresiast* örök vaksággal verte meg, mert a fürdőben meg merte lesni. De különben ő is hiú volt szépségére és Herával és Aphroditével versenyzett az aranyalmáért.

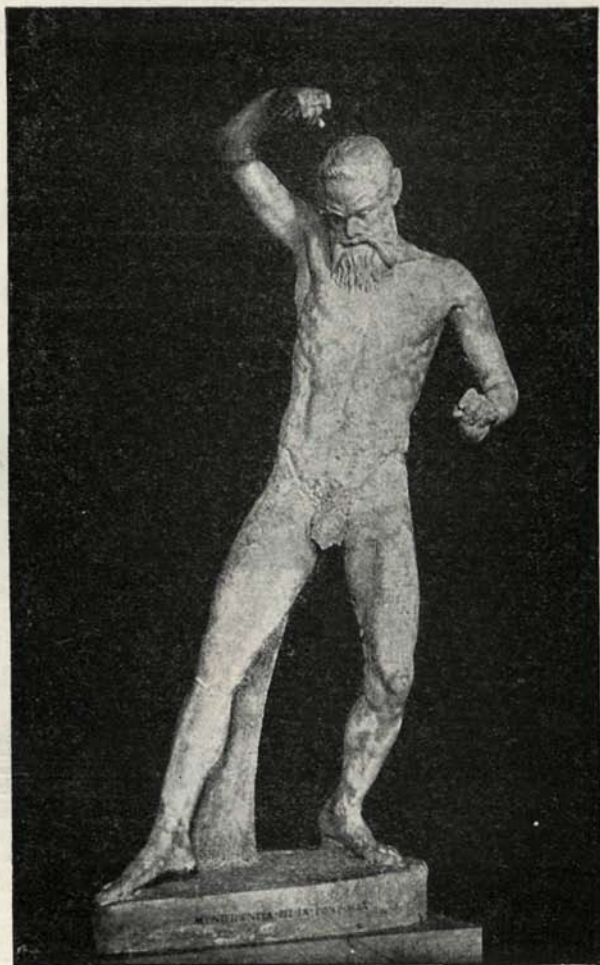
Az atheni mythos szerint Pallas-Athene találta fel a fuvolát, melyet egy szarvas lábszárának csontjából készített. De midőn hangszerét bemutatta az olympi isteneknek, Hera és Aphrodite gúnymosolyából észrevette, hogy valami nevetségesnek kell rajta lennie, s nemsokára a forrás tükrében meglátta, hogy arca egészen felfuvódik és eltorzul, midőn a fuvolából hangokat csal ki. Emiatti bosszuságában eldobta fuvoláját s átkot mondott arra, ki föl merné emelni. Átká borzasztóan teljesült *Marsyas* fölött. Ez meglelte a fuvolát, s a belőle kicsalt bájos hangok oly elbizottá tették, hogy versenyre hívta Apollót. A bíról felkért muzsák azonban ennek részére ítelték a diadalt s Apolló ekkor büntetésül fára kötötte az elbizott Marsyast és lenyúzta bőrét.

Legkedvesebb földje Attika volt, melynek fővárosa tőle

A parthenoni Pallas-Athene.
(Phidiastól.)

nyerte nevét. Ez ország bírása fölött versenyre kelt Poseidonnal, s az istenek annak részére ígérték az uralmat, ki becese-

Marsyas. (Myron után. Róma, Laterán)

sebb ajándékot tud adni Attikának. Poseidon a lovat adta, Pallas az olajfát s az istenek neki ítélték a győzelmet. Az

atheni vár ormán virult az istennőtől ajándékozott kéktörzsfű olajfa, melyről azon monda élt, hogy kipusztíthatatlan, s midőn a perzsák felégették, újra s még dúsabban kihajtott. Ez olajfát, mint Athen legnagyobb dicsőségét énekli meg Sophokles a «kolonosi Oedipus» híres kardalában.

Legfőbb ünnepe a *Panathenaei* volt, melyet minden negyedik évben nagy fényvel ültek meg, mindenféle versenyjátékokkal; s ünnepélyes menetben templomába, a Parthenonba vitték az atheni szüzeketől művészileg hímzett köntöst (peplos). Rómában Minerva ünnepe a *Quinquatrus maiores* voltak, márczius hó közepén.

Az olajfán kívül Pallasnak volt szentelve a bagoly, mint az éberség, a kigyó, mint az okosság, a kakas, mint a harciasság jelképe. Jelvényei a sisak, dárda és pajzs, melyre Medusa feje van szegezve. Képei közt leghíresebb volt a *Palladium*, mely a néphit szerint az égből hullt le, s bevehetlenné tette a várost, melynek falai közt őrizték. Először Trójába került, melyet a görögök csak akkor foglalhattak el, miután Odysseus elorozta a Palladiumot. Azután Rómába jutott, hol Vesta templomában őrizték.

ARES (MARS).

Zeus és Hera fia, a vad és rendetlen hadakozás istene. A görög képzelem azonban, mely mindenben a szépet kereste, a vad és vérszomjas hadistent is külső szépséggel ruházta fel és szerelmi viszonyba hozta a szépség istennőjével, Aphroditéval. A görög mythos nem tulajdonít neki törvényes nőt; a rómaiaknál Mars neje *Bellona* volt. Állandó kíséretéhez tartoznak: *Eris* (viszály), *Deimos* (félelem), *Phobos* (rémület); a római mythosban *Melus* (félelem) és *Pallor* (sápadtság).

A trójai háborúban személyesen részt vett a görögök ellen, de Athene segítségével Diomedes megsebesítette, mire visszatért az Olymposra, úgy ordítva fájdalmában, mint tízezer ember. Más ízben maga Athene egy súlyos követ zúdított

nyakára, úgy hogy a földre bukott. A görögöknél általában kisebb tiszteletben állt, mint a harcziás és hódító római nép-nél. A régi italiai törzsek Marsot (Mamers, Mavors, Mars pater) mint az erő és hatalom istenét imádták. Ő volt atyja Róma alapítójának, mert *Rhea Sylvia* tőle szülte Romulust és Remust. Több temploma volt Rómában s *Marlius* hónapot nevének szentelték, s ennek folytán több ünnepet tartottak tiszteletére. October idusán nagy versenyfutással ünnepelték. — Neki volt szentelve a *Marsmező* (Campus Martius), hol Augustus császár híres templomot emelt tiszteletére. Minden hadjárat elején áldozatot mutattak be Marsnak s a hadvezér esdőleg ég felé emelte Mars pajzsát, melyet Numa Pompilius az égből kapott volt. A katonák hite szerint Mars látatlanul mindig sergeik előtt haladt a háborúban, s innen nyerte *Gradivus* nevét. A hadi zsákmány egy részét tiszteletére szentelték.

Ares. (Márvány; Róma; Ludovisi).

Az attikai monda szerint Ares megölte Poseidon egyik fiát, s midőn ez az istenek előtt vádat emelt ellene, törvényszéket ültek fölötte és fölmentették egy Athen melletti halmon; s ettől fogva e halom és a rajta ülésző bíróság az *Areopag* nevét nyerte. Thebában mint a döghalál pusztító istenét tisztelték s ez értelemben emlékszik róla Sophokles az «Oedipus király» nagyszerű kardalában.

Szentelt állatai a farkas és kakas voltak. Kakassá változtatta szolgáját, *Alektryont*, mert elaludt és rosszul őrizte az ajtót, míg ura látogatáson volt Aphroditénál, s így oka lett annak, hogy Hephaestos, figyelmessé tétetve a napisten által, a szerelmes párt meglepte és hálójában megfogta. Arest mint erős, izmos nyakú, rövid, sűrű hajú férfit ábrázolják, széles

mellel, merész és fenyegető arczkifejezéssel. A hatalmas, katonás alakot még ma is *marzonának* (*martialis*) nevezik.

HEPHAESTOS (VULCANUS).

Zeus és Hera fia, a föld bensejében levő tűz istene. Midőn megszületett, Hera felboszankodva vézna és rút alakja miatt, ledobta az Olymposról. De Eury-nom és Thetis okeanidák megszánták s kilencz évig ápolták a tenger mélyén. Ekkor Hera számára egy mesterséges szerkezetű trónt készített ajándokul, melybe az istennő beleülve nem tudott többé fölkelni. Hephaestos megszabadítá őt fogóságából s jutalmul visszatérhetett az Olymposra. Kiengesztelődésük után többnyire anyjának pártjára kelt a gyakori házi vitákban, melyek szülei közt támadtak, úgy hogy a felboszankodott Zeus egy ily alkalommal megragadta, s ismét ledobta a földre. Egy egész napig hullt, míg végre Lemnos szigetére esett. A költők ennek tulajdonítják sánta lábát.

Hephaestos, mint a tűz istene, megtalálja és oltalmazója mindazon mesterségeknek, melyekhez tűz szükséges. Nagy kovácsműhelyeit a tűzhányó hegyekbe, kivált Lemnos szigetén a *Moschylosba* és a sicíliai *Aetnába* helyezték, hol a kyklopsokkal mint legényeivel dolgozott. Ő készítette Zeus kormánybotját, Poseidon szigonyát, Hades sisakját, mely láthatatlanná tette, Ares fegyvereit, Eros nyilait s általában mindazon művészi kivitelű tárgyakat, melyekről a mythosok megemlékeznek. Abban is, hogy a szépség istennőjét neki tulajdonították hitvesül, ama gondolat van kifejezve, hogy a

Hephaestos. (Bronz ; London ; Brit. múz.)

művészet célja a szép. Mint a művészetek istenét gyakran állítják Pallas-Athene mellé s tiszteletök is legnagyobb volt Athenben, a tudományok és művészetek hazájában, hol a *Hephaestia* ünnepét tartották emlékezetére, melyen az ifjak égő fáklyákkal rendeztek versenyfutást. Nagy tiszteletben állt Lemnos szigetén is.

Rómában, hol Vulcanus vagy a régi írásmód szerint Vulcantus nevén kívül *Mulciber* név alatt is tisztelték, a Marsmezőn állt temploma, hol ünnepét augusztus 23-án különféle játékokkal ülték meg. (*Volcanalia*.)

Hephaestost mint érett, szakállas férfiút ábrázolták, zömök termettel, széles mellel, erős vállakkal és karokkal, furfangos tekintettel, összeszorított ajkakkal. Homloka erősen kidomborodik, haja fürtökben hull nyakára, fején hegyes vagy kerek sipka van. Jelvényei a kalapács és üllő.

PHOEBOS (APOLLO).

Zeus és *Leto* (*Lalona*) fia. A féltékeny Hera annyira üldözte az áldott méhű Letót, hogy sehol sem pihenhetett meg, mert Gæa megigérte Herának, hogy a földön nem enged neki nyugvó helyet. Végre Poseidon megerősíté az úszó *Delos* szigetet, s itt egy pálmafa árnyában szülte meg Leto ikreit, Artemist és Apollót. Ez utóbbi, kinek Themis azonnal születése után nektárt és ambrosiát nyújtott, egyszerre gyönyörű ifjává nőtt fel s elindult jóshelyet alapítani.

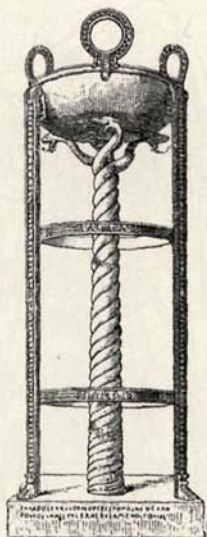
Ötödnapra születése után elejté nyilával *Pytho* sárkányt, s ugyanazon helyen, Delphiben, a Parnassos hegy tövében jóshelyet alapított, hol papnője, a *Pythia* három lábú széken ülve osztotta jóslatait. Ezeknek homályosságáról és kétértelműségéről nyerte Apollo a *Loxias* melléknevet, míg mint jósló istent pythiai Apollónak nevezik.

Hatalmas nyilas, ki biztosan talál, de erejét csak a bűnösök büntetésére használja, mert különben a betegek és szenvedők gyógyítója, az orvosi tudomány feltalálója, s mint

ilyent *Paeon* név alatt tisztelték. Midőn fiát, Asklepiost Zeus halálra sújtá, Apollo meglőtte a kyklopsokat, kik e villámot készítették; azért büntetésül Zeus száműzte egy időre az Olymp-ról, s ez alatt *Admetos* király juhait kellett őriznie. Ez okból a pásztorok is mint védő istenöket tisztelték *Nomios* mellék-

Belvederi Apollo. (Márvány. Vatican.)

Tripusz Delphiben.

név alatt. — Ő a költészet, lant és dal istene — s a múzsák vezetője (*Musagetes*). Ő védelmezi egyszersmind a városok téreit, utcáit, az utakat (*Aggieus*), azért képei gyakran álltak a házak kapujában és az útszéleken. — A későbbi időkben, midőn *Helios* (*Sol*) elvesztette a görögöknél önállóságát, lassankint átment Apollo alakjába, s ebben tisztelték a napistent is, ki a nap négyfogatú szekerét hajtja az ég boltozatán.

Apollo szerelmes volt *Daphné*ba, Peneus folyamisten leányába, de a bájos nympaha nem viszonzá szerelmét, s egy ízben Apollótól üldöztetve Zeushoz kiáltott segítségért, ki

épen azon pillanatban, midőn az üldöző Apollo karjai már átfogták, borostyánfává változtatta. Ez időtől fogva Apollo

Apollon Musagetes.
(Talán Szkopasztól. Vatican.)

borostyánfüzért viselt fején, s annyira kedvelte e fát, hogy a Pythiának is, valahányszor Delphiben a háromlábú székre ült, babérleveleket kellett rágcsálnia.

Apollo alakjában az ifjú férfiszépség eszményét ábrázolták, tojásdad arczezal, nemes, magas homlokkal. Hosszú hullámzó haja hátul csomóba van kötve s csak néhány fürt hull vállaira. A híres *belvederi Apollo-szobor* fürtjei szabadon hullánzanak nyaka körül. — A költők ezért aranyfürtűnek is nevezik. — Tiszteletére tömjént és kalácsot áldoztak; május havában engesztelő ünnepet, minden kilenczedik évben pedig nagy ünnepeket tartottak tiszteletére, kivált Delphiben, Thebában, Kretában. — Rómában Augustus császár

emelte nagyobb fényre Apollo tiszteletét, pompás templomot emelvén nevének, hálából az actiumi győzelemért.

ARTEMIS (DIANA).

Zeus és Leto leánya, Apollo ikertestvére. Atyjától az örök szüzesség kegyét kérte magának s Venus ereje soha sem győzedelmeskedett rajta. A vadászat istennője volt, ki nymphái kíséretében bejárta az erdőket, de nem csak öldöste a vada-

kat, hanem fenntartásukról is gondoskodott. A vadászok részt szoktak neki juttatni zsákmányukból. Kitünő nyilas lévén, mint testvére Apollo, szigorún megbüntette azokat, kik vétettek ellene. Legkiválóbb példája ennek Niobe esete. Testvérevel együtt boszút állt *Tityus* óriáson is, ki anyjukat bántalmazta. *Orión* lelötte nyilával, mert nympháinak egyikére merte szeméit emelni, kiktől szintén

örök szüzességet kívánt. —

Actaeont, ki megleste a fürdőben, szarvassá változtatta, úgy hogy saját ebei tépték szét. De másrésről meg is jutalmazta a tisztaság erényét, mint *Hippolytos*nál, kit mostoha anyja *Phædra* ártatlanul vádolt s kit *Artemis* *Asklepios* által feltámasztatott halottaiból s *Egeria* nympa társaságában *Latium*ba helyezett. Tiszteletének tehát két oldala volt; míg egyrészt mint boszúálló istennőtől félték, másrészt mint áldást adó, irgalmas istenséghez könyörögtek hozzá. Későbbi időben s különösen Rómában

Diana. (Márvány. Louvre.)

a gyermekágyas asszonyok is hozzá fordultak segítségért, mert a monda szerint kilencz napos korában már ő segített anyjának, midőn Apollót világra hozta. — *Tauris*ban különös tiszteletben állt s itt emberáldozatokat is mutattak be oltárán; ezen alapszik a taurisi *Iphigenia* regéje.

Valamint Apollóval a napisten, úgy egyesült a későbbi időben Dianával a hold istennőjének, *Selene* (*Luna*) alakja. Mint ilyenről költötték szerelmi kalandját *Endymion*nal, s így

egyeztethető ki a látszólagos ellenmondás a szerelemtől való idegenkedése és e monda közt. A szép Endymion Kariában a Latmos hegy barlangjában lakott, s Diana éjjelenként elhagyta a hold ezüst szekerét, hogy a szeretett ifjúhoz lopózzék. Eros

Endymion. (Capitolium.)

mély álmot bocsátott Endymionra és őriző kutyáira. Az istennő szerelmes tekintettel szemlélgette az alvó ifjút, ki ez álmaiban oly boldogságot élvezett, hogy Zeustól az örök álmom kegyét kérte maga számára, mit Zeus az örök ifjúsággal egyetemben meg is adott neki.

Diana leghíresebb temploma Ephesusban volt, melyet a világ hét csodája közé számítottak. Ottani szobra fején fal koronát viselt, számos emlővel volt ellátva s öltönyén symbolikus állatképek látszottak. Rendszeren mint karcsú szüzet ábrázolják, vállán a tegezzel, kezében íjjal, mellette kutyával vagy szentelt állattal, a szarvassal. Ünnepei az *Artemisiák* voltak. Rómában Servius Tullius a latin szövetség védőjéül választotta s az Aventinuson berket és templomot szentelt tiszteletére.

HERMES (MERCURIUS).

Atyja Zeus volt, anyja *Maja* nympha, Atlas leánya, ki Arkádiában, a Kyllene hegység barlangjában lakott. Itt hozta világra fiát, ki azonnal születése napján ellopott Apollo pieriai gulyájából ötven darab ökröt. Kettőt ezekből levágott s a többit Pylos barlangjában rejté el. A levágott marhák beleit egy tekenős béka átluggatott héjára vonta s így feltalálója lett a lantnak. Apollo rájövén a tolvaj kilétére, bevádolta őt Zeus előtt; de aztán meglátván nála a lantot, ennek fejében nála hagyta a lopott ökröket. Hermest, különösen Arcádiában, mint a pásztorok istenét tisztelték. Ezen minőségében számos szerelmi kalandja volt a nymphákkal, kiknek egyike, *Dryope*, tőle szülte Pant, a tulajdonképeni pásztor-istent.

Ephesusi Diana. (Vaticán.)

Hermes tiszteletének sokféle jelentése volt mind a görögöknél, mind a rómaiaknál. Ő volt az istenek hirnöke s kivált Zeusnak hűséges kísérője s megbízottja. E minőségben tünteti

fel Aechylos a «Lelánczolt Prometheus»-ban és Plautus az «Amphitruo» című vígjátékban. — Zeus megbizásából ölte meg Argust is, ki a Hera által tehénné változtatott Iót őrizte. Az alvilági isteneknek szintén hírnökül szolgált s ő vezette a Styx folyóig az elhunytak árnyait. Ez értelemben neve *Psychopompos*. — Ő volt a kereskedés istene is, s a súly és mérleg feltalálója, sőt a tolvajok is mint védő isteneket tisztelték, s azt tartották róla, hogy a híres tolvajt, *Autolykost* is ő tanította.

Pihenő Hermes. (Bronz; Nápoly.)

A fennebbieken kívül még sok más találmányt tulajdonítottak neki, mint a számvetést, betűírást, csillagászatot, álmofejtést, koczkajátékot; egyáltalában mindazt, mihez éles ész, ügyesség és furfangosság kívántatik. Tőle származott a szónoklat és a magyarázat tudománya, melyet róla *Hermeneutikának* neveznek, úgy-szintén a testgyakor-

lat. Tiszteletére szobrokat állítottak fel az útszéleken, melyek útmutatókul szolgáltak s melyekre minden átmenő köteles volt egy-egy követ tenni.

Tisztelete igen el volt terjedve s Arkadián kívül csaknem minden görög városban voltak templomai. Rómában öt

temploma állt, ünnepét május hónap 15-én tartották, s magát az egész hónapot anyjáról nevezték el.

Szakálltalan ifjú arczezal, kurta, göndör hajjal ábrázolják, előre hajtott fejjel, gondolkozó tekintettel s vállára vetett könnyű ruhával. Kalapján és sarúin szárnyak vannak, melyek gyorsaságát jelentik az istenek megbizásainak végrehajtásában; kezével kigyóval átfont botot tart, mint a *Psychopompos* jelképét.

SATURNUS.

A szántás-vetés, gyümölcsstenyészet, bortermelés feltalálója s mint ilyen egyike az italiai népek legrégebb isteneinek. Később, midőn a rómaiak megismerkedtek a görög mythológiával, Saturnus alakját egyesítették Kronossal, s ekkor támadt azon monda, mely szerint Kronos, midőn Zeus elűzte trónjáról, Italiába menekült, hol Janusnál vendégszerető fogadtatásra talált, s hálából megtanítá az italiai népeket a földművelésre és társadalmi rendre. Egy ideig uralkodott is fölöttük, s ez volt az aranykor. Saturnus uralkodásának emlékére ünnepelték a rómaiak a *Saturnaliákat*, melyek december 17-én kezdődtek, s eleinte három, a császárok korában két napig tartottak. Öröm és vigalom közt élt e napokon mindenki, a munka és a kereskedés szünetelt, a boltok zárva álltak, az emberek ajándékokat küldtek egymásnak, a rabszolgák nem dolgoztak, sőt szerepet cseréltek uraikkal, a mennyiben lakomáiknál az urak szolgáltak fel. Saturnus főtemploma a Capitolium tövénél állt; alsó bolthajtásos helyiségében őrizték az állami levéltárt és kincstárt (*ærarium*). Neje *Ops*, a vetés és aratás istennője; tiszteletére augusztus 25-én az aratás hálaünnepét tartották.

JANUS.

Italia legrégebb istene, kitől minden dolog kezdetét származtatták. Csak a római mythológiában ismeretes; a görög mythosok istenei közül egynek sincsenek vele közös vonásai.

Janus őrzi a világot, nála vannak a menny és föld kulcsai, ő távolítja el az ellenséges szellemeket s ő vezeti az évek és napok lefolyását. Minden munka jó kezdete és szerencsés befejezése az ő kezében van. Azért az év első hónapját róla nevezték el (Januarius) s új év napján tartották ünnepét, melyen ajándékokat és üdvözléseket küldtek egymásnak. Áldozatul tejjel és mézzel készült kalácsot és sóval meghintett

Janus.

pörkölt búzát mutattak be neki. Numa Pompilius híres templomot emelt tiszteletére, melynek ajtai béke idején zárva, háborúban nyitva álltak. Hét századon át, egész Augusztus császárig, csak egy ízben volt bezárva Janus temploma, annyi háborút viselt a hódító római nép. — Janust két arccal ábrázolják, melyeknek egyike előre, másika hátrafelé tekint. Jelentését többféleképp magyarázzák. Vagy a bölcseséget jelenti, mely a múltba visszatekint s előre látja a jövőt, vagy a munka jó kezdetét és szerencsés befejezését, s azért az egyik arc ifjat, a másik aggastyánt ábrázol. Vannak négyarcú Janusfők is, melyek a négy évszakot vagy a négy világtájat jelentik.

II. MÁSODRENDŰ ISTENEK.

HELIOS (SOL).

Hyperion és Theia fia, a nap istene. A költők úgy írják le, mint szép, tüzes szemű, gazdag fürtözetű ifjat, arany sisakkal fején. A föld nyugati szélén fényes palotája és kertje van, mely a Hesperidák őrizete alatt áll. Minden reggel kiemelkedik keleti Aethiópiában a tengerből s négyfogatú szekerén végig halad az ég boltozatán, este a nyugati palotában pihenve meg. Helios mindent hall, mindent lát és fölfedezi a titkos

gonosztevőket. Neje *Perse*, Okeanos leánya, kitől *Aieles* és *Circe*, a híres varázslónő voltak gyermekei. Egy másik fia *Phaëton* megpróbálta a nap szekerét hajtani, de a szilaj lovak elragadták, s Zeus, hogy megakadályozza az egész világ lángbaborulását, lesújtotta villámával a szerencsétlen ifjat, ki a Padus (Pó) vizébe zuhanva, meghalt. — Helios alakja lassankint egészen összeolvadt Apollóval.

Helios. (Relief. Schliemann trójai lelete).

Helios tisztelete leginkább Rhodus szigetén virágzott, hol óriási szobra, a *rhodusi colossus* világhírű volt és a világ hét csodája közé tartozott.

SELENE (LUNA).

Hyperion és Theia leánya, a hold istennője. Fehérkarú, dúsfürtű istennő, fején sugárzó koronával. Éjjelenként ezüst szekerén végig halad az ég boltozatán. Alakját később egyesítették Artemisével s erre vonatkoztatták a szép Endymion iránti szerelmét is. Lunának Rómában temploma volt az Aventinuson, s Sollal együtt a circusi játékok védő istene gyanánt tisztelték.

EOS (AURORA).

Hyperion és Theia leánya, a hajnal istennője. A költők rózsás karú, rózsás ujjú, gazdag fürtözetű lénynek ábrázolják, ki sáfrányszínű palástjába burkolózva kétfogatú szekeren mindenütt Helios előtt jár s jövetelét hirdeti. Férjeül *Tithonost*, a trójai királyfit választá, kinek számára örök életet eszközölt ki az istenektől, de mivel elfeledett örök ifjúságot is kérni számára, *Tithonos* nemsokára törődött, összeaszott aggastyán lett s mint ilyen élt tovább. Fia *Memnon* volt, kit a trójai háborúban Achilles elejtett, s anyja azóta folytonos könnyeket hullat miatta, melyek harmat alakjában esnek a földre.

AEOLUS.

A szelek istene. Sicilia közelében a liparai szigetek uralkodója. Székhelye *Strongyle* szigetén van, melyet mindenfelől

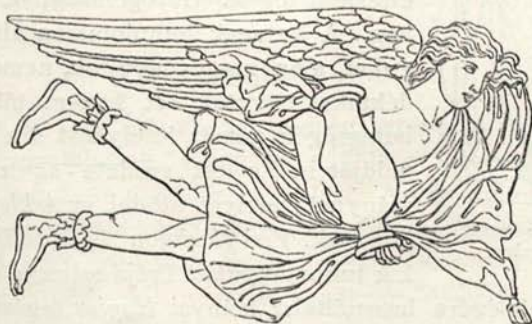
Boreas.

ércfalak vesznek körül. Itt tartja erős sziklabörtönbe zárva a szeleket, melyeket tetszése szerint szabadon bocsát a tengeren.

A szelek közt a világ főtája szerint első helyen állnak *Boreas* (Aquila), az északi, *Notos*, a déli, *Euros*, a keleti és *Zephyros*, a nyugati szél. A melléktájak szerint még több más, kisebb vagy nagyobb számú szelet különböztetnek meg. Athenben egy nyolczszögletű torony volt tiszteletükre szentelve, minden szögletével más-más széliránynak fordulva. *Boreas* és *Zephyros* versenyeztek *Chloris* szerelméért, s midőn ez *Zephyrost* választá, *Boreas* az attikai monda szerint elragadta az atheni *Erechtheus* leányát *Oreithyát*, a mint az *Illissos* partján játszott. Az atheniek *Boreast* ezért rokonuknak tekintették, s midőn a perzsa háborúban *Xerxes* hajóhadát a *Sepias* hegyfoknál szétrombolta, ezt rokoni jóindulatának tulajdonították s tiszteletére templomot és oltárt emeltek.

A szelek tornya Atheneben.

Notos.

Zephyros.

ASKLEPIOS (AESCULAPIUS).

Aesculap.

Apollo fia Koronistól, kit féltékenységből maga Apollo ölt meg. Fiát aztán a böles kentaurus *Chiron* nevelésére bizta, kitől minden tudományban oktatást nyert. Leginkább kitűnt az orvosi tudományban, s nemcsak a betegeket gyógyította meg, hanem a halottakat is feltámasztotta, mint *Kapaneust*, *Lykurgost*, *Hippolytost* és másokat. *Hades*, félve az alvilág teljes elnéptelenedésétől, e miatt panaszt tett *Zeus*nál, ki villámával halálra sujtá *Asklepiost*. Halála után az istenek közé emelték, mint a gyógyítás istenét, s tisztelete csakhamar elterjedt egész Görögországban és Italiában. A betegek templomaiba vitették magukat, s ha meggyógyultak, nemcsak ajándékaikat hagyták ott, hanem táblára írva betegségeik nemét, lefolyását s a gyógyulás módját is. Ez lett eredete az orvosi tudománynak, melyet utódai, az *Asklepidák* gyakoroltak. Fiai *Machaon* és *Podalirios* voltak, kik tudományukat *Trója* ostroma alatt a görögök segítségére használták; leányai *Hygiea* (egészség istennője) és *Panacea* (minden betegségtől megmentő istennő). Jel-

vénye bot, melyre kigyó fonódik, mint az okosság jelképe. Szentelt állatai a kakas, bagoly, holló, kutya és kecske.

KLYTIA.

Zeus és Hera leánya. Anyja mellett mint a szülések istennőjét tisztelték, ki a szülés fájdalmait küldi, de azokra enyhületet is ad. Azért a gyermekágyas nők Herán kívül hozzá is fohászkodtak. Ő volt az, ki féltékeny anyja parancsára megnehezítette Leto és Alkmene szülését.

HEBE (JUVENTAS).

Zeus és Hera leánya, az ifjúság istennője, mert az istenek ünnepi lakomáin ő nyújtotta nekik az örök ifjúságot adó *nektárt*. Herakles felmagasztaltatása után ennek nejevé lett s két fiút szült tőle: *Alexiarest* (erős harczos) és *Aniketost* (győzhetetlen). Rózsakoszorúval, félig öltözötten ábrázolják, kezében kehelyvel; néha Zeus sasa is mellette van.

GANYMEDES.

Tros, trójai király fia volt. Szépségével annyira megnyerte Zeus kedvét, hogy sas alakjában elragadta az Ida hegyről és az Olymposra vitte, hol az istenek pohárnoka lett.

THEMIS.

Uranos és Gæa leánya, az igazság istennője. Midőn az emberek megromlottak, elhagyta a földet s visszatért az Olymposra, hol Zeus második neje lett. Néha nyitott, néha bekötött szemmel ábrázolják; egyik kezében mérleggel, másikban karddal vagy pálmával. Egyik leánya *Dike* volt, szintén az igazság istennője, kit azonban gyakran összetévesztenek Themissel.

Ganymedes. (Thorwaldsen.)

A HÓRÁK.

Zeus és Themis leányai, az évszakok istennői. Eleinte csak kettő volt ismeretes: *Thallo*, a virágzás és *Karpo*, a gyü-

A Hórák nászajándékot visznek Peleus és Thetisnek. (Sarkophag-relief. Róma, Villa Albani.)

mölcsozés istennője. Később három Hórát tiszteltek, a három évszaknak megfelelőleg; négyet is ábrázolnak, bár a telet, mint a természet álmát, nem tekintették évszaknak. A Hórák a fő-istenek kíséretéhez tartoznak s többnyire a Charisok társaságában fordulnak elő. Tiszteletükre Athenben a *Horaea* ünnepet tartották. Szép ifjú leányok alakjában, tánczolva, s a megfelelő évszakok jelvényeivel, virággal, koszorúval, gyümölcsökkel ábrázolják.

EROS (AMOR, CUPIDO).

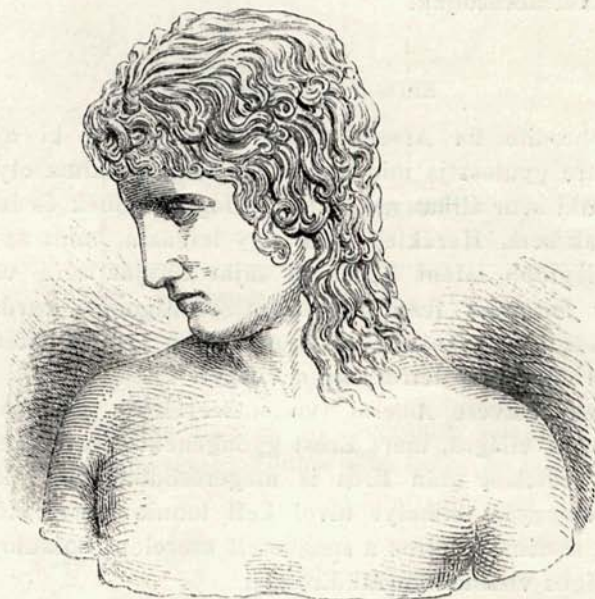
Aphrodite fia Arestől. Szép szárnyas fiú, ki nyilaival szerelemre gyulasztja mindenkinek szivét. Hatalma oly nagy, hogy senki sem állhat neki ellen, a legerősebbek és leghatalmasabbak sem. Heraklest épen úgy leigázta, mint az isteneiket, a legfőbb istent Zeust és saját anyját sem véve ki. E nagy hatalmát festi Sophokles «Antigone» kardalában. A bölcsészek nézete szerint Eros volt a legelső isten, ki a Chaossal egyesülve létrehozta a világot.

Eros testvére *Anteros* (viszontszerelem), kit Aphrodite azért hozott világra, mert Erost gyöngének és levertnek látta. Anteros születése után Eros is megerősödött, de vidámsága mindig elhagyja, mihelyt távol kell lennie testvérétől. Más mondák szerint Anteros a megvetett szerelem boszuló istene s ellenséges viszonyban áll Erossal.

Erost rendszeren szárnyakkal, meztelenül ábrázolják, íjjal és nyilakkal. Szentelt virága a rózsa.

Regéi közt legkedvesebb ama későbbi eredetű monda, mely Psychével (a személyesített emberi lélekkel) való szerelmét adja elő. *Psyche* e monda szerint halandó leány volt, legifjabb gyermeke egy királynak. Szépségének oly nagy híre kelt, hogy Aphrodite fölé helyezték, mi által ez istennő nagy haragját vonta magára. Boszúvágyától sarkalva megparancsolta fiának, Erosnak, hogy nyilával gyűjtsa Psyche szivét legyőzhetetlen szerelemre a föld legocsmányabb lényre iránt.

De Eros nem teljesíté anyja parancsát; mert meglátva a gyönyörű halandó leányt, maga gyuladt iránta szerelemre. Ezalatt Psyche atyja parancsot kapott a delphii jóshelytől, hogy legifjabb leányát tegye ki egy pusztá sziklára egy sárkány számára, kinek menyasszonyúl van szánva. Az atya gyászoló szívvvel engedelmeskedett; de Psychét nem a sárkány vitte el

Eros. (Praxitelestől.)

a szikláról, hanem Eros ragadta el, enyhe szellőbe burkolva. Fényes palotában helyezte el, hol esténként meglátogatta, nem mutatva arcját s nem árulva el isteni mivoltát. Psyche egyideig a legnagyobb boldogságban élt itt, míg végre testvérei, kik meglátogatták pompás palotájában, irigységből felizgatták kíváncsiságát s rábirták, hogy igyekezzen megtudni kedvese kilétét. A legközelebbi éjjel Psyche égő lámpával az alvó

Eros ágyához lopózott s megtekinté arcját. Elragadtatva szemlélte az isten bájos vonásait, midőn lámpájából egy forró olajcsepp Eros vállára hullt s felébreszté álmából. Ekkor keserű szemrehányásokat tett Psychének kíváncsisága és engedetlensége miatt s eltűnt szeme elől. Kedvese hiába várta vissza több éjen át, s

végre kétségbeesetten keresésére indult. Bolyongása közben Aphrodite palotájába jutott. Az istennő, régi ellensége, nem bocsátotta tovább, rabszolgaságban tartotta, nehéz és veszélyes munkákat bizott rá. Végre megparancsolta neki, hogy az alvilágba szálljon és Persephonétól hozzon el számára egy szépítő szerrel tele szelenczét. Psyche szerencsésen elvégzé a veszedelmes megbízást, de a napvilágra érve, ismét erőt vett rajta régi kíváncsisága és felnyitotta a szelencze fedelét s a kitóduló halálos párából újultán összeroskadt. Ekkor Eros, ki látatlanul minden útján

Nyilazó Erós. (Vaticán.)

kísérte, megszánta szenvedő kedvesét, nyilával életre hozta s kiengesztelve iránta Aphrodite haragját, Zeustól halhatatlanságot eszközölt ki számára. Psyche fölvéetve az istennők közé, Eros neje lett s visszavonult vele az Olymposra. Eros ez időtől fogva nem szállt le többé a földre, s a tiszta szere-

lem helyett ezentúl csak *Pothos* (az érzéki vágy) maradt az emberek között.

Psyche jelképe a lepke. Többnyire lepkeszárnyakkal vagy kezében pillangót tartva ábrázolják.

HYMEN.

A házasság istene s *Aphrodite* állandó kíséretéhez tartozik. Némelyek *Apollo* és *Kalliope*, mások *Bacchus* és *Aphrodite* frigyéből származtatják. Más monda így szól róla: *Hymen* eredetileg halandó volt, szép, de szegény atheni ifjú, ki reménytelenül szerette egy gazdag atheni polgár leányát. Hogy kedveséhez közelebb férjen, női ruhában részt vett *Demeter* eleusisi ünnepében. De ekkor kalózok lepték meg a templomot s a leányokat, köztük *Hymen* is, elrabolták és az *Archipelagus* egy puszta szigetére hurczolták. Midőn itt az ittas rablók mély álomba merültek, *Hymen* mindnyájokat megölte s hajójukon *Athenbe* sietett, hol az elbúsult szülőknek kijelenté, hogy visszahozza leányaikat, ha kedvesét nőül veheti. Kivánságát teljesítették, s ettől fogva a menyegzői dalokban rendesen megemlékeztek nevéről, mely szokás végre *Hymen* istenítésébe ment át. Rendesen a lobogó menyegzői fáklyával ábrázolják.

A MÚZSÁK.

Zeus és *Mnemosyne* (emlékezet) leányai. *Zeus* a titánharcz után azért adott nekik életet, hogy az istenek hősteteit dalokban megénekeljék és megörökítsék. Eredetileg karban léptek fel s csak a későbbi időkben osztották meg maguk között a különböző művészeti ágakat. Kezdetben az *Olymposon* laktak, később a *bœotiai Helikonra* és *Parnassos* hegyére tették által lakásukat, mely utóbbinak tövében fakadt a nekik szentelt *kastaliai* forrás.

A múzsák száma kilencz volt.

1. *Klio*, a történetírás múzsája; fején babérmagyal koszorúval s kezében félig nyitott pergamenttekercsel ábrázolják. Egy monda szerint Pierostól szülte az Apollótól szeretett *Hya-kinthos*.

2. *Melpomene*, a tragédia múzsája. Fátyollal ábrázolják, egyik kezében a tragikus álarczczal, másikban néha kardot tartva.

Melpomene.

Thalia.

3. *Thalia*, a komédia múzsája. Jobb kezében a komikus álarczot, baljában görbevégű pásztorbotot tartva ábrázolják, fején repkénykoszorúval.

4. *Kalliope*, a hősköltemény múzsája. Jelvényei: az író-tábla vagy pergamenttekercs és a stilus.

5. *Urania*, a csillagászat múzsája. Jelvényei: egyik kezében az ég-gömb, a másikban kis bot.

6. *Euterpe*, a lantos költészet és zene múzsája. Jelvénye a kettős fuvola.

7. *Polyhymnia*, az ének műzsája. Komoly, elmélkedő arczczal, jobb kezének mutató ujját ajkára helyezve ábrázolják.

8. *Erato*, a szerelmi és menyegzői dalok műzsája. Rendszeren lanttal és a húrverő botocskával ábrázolják.

9. *Terpsichore*, a táncz műzsája. Tánczó helyzetben s kezében lanttal ábrázolják.

A rómaiak eleinte *Camena* név alatt tisztelték az éneklő nymphákat. Ezek közé tartozott *Egeria*, Numa Pompilius kedvese, ki neki köszönte bölcs és áldásos uralkodását. *Egeria* a király halála után oly nagy bánatnak adta át magát, hogy *Diana* szánalomból forrássá változtatta. — Később a római költők azonosították a *Camenákat* a görög műzsákkal.

CHARISOK (GRATIÁK).

A báj és kellem istennői, s ezért rendszeren azon istenek kíséretében lépnek föl, kiknek hatásköre leginkább föltételezi a kellemet. Legtöbbnyire *Aphroditét* kísérik, azonkívül *Apollót* *Bacchust* és a műzsákat. Származásukról különböző mondák szólnak. Némelyek szerint *Zeus* és *Eurynome*, mások szerint *Bacchus* és *Aphrodite* leányai voltak. Számukat is különféleképp említik, legtöbbször háromról van szó. A régi időben ruhásan ábrázolták, később meztelenül. Ők voltak egyszerűen a hála erényének istennői is. Több templomuk volt, részint egyedül nekik szentelve, részint közösen azon istenekkel, kiknek kíséretéhez tartoztak.

Charisok. (Canova.)

NIKE (VICTORIA).

A győzelem istennője. Szülei voltak *Pallas*, a titán és a Styx folyam istennője. Testvérei: *Kratos* (hatalom), *Bia* (erő), *Zelos* (buzgalom). Többnyire szárnyasan, pálmával és koszorúlábra vázolták.

Victoria tisztelete nagyobb volt a harcziás római népnél. A diadalmas hadvezérek hálából ez istennő képeit, szobrait

Victoria.

állíták fel a Capitoliumban. Ilyen volt azon szobor, melyet Augustus emelt az actiumi győzelem után.

IRIS.

A szivárvány istennője. Hera kíséretéhez tartozik, kinek megbízásait nagy gyorsasággal szokta végezni. Különösen tisztelték a földművesek, mint a jótékony eső adóját, melyet a szivárványon, mint hidon, visz fel a tengerből a felhőkbe, hogy onnan a vetésekre áraszsa. Irist szárnyasan ábrázolták, kezében a hirnöki pálczával.

A MOERÁK (PÁRKÁK).

A sors istennői, Erebos (homály) és Nyx (éj), más monda szerint Zeus és Themis leányai. Hárman vannak és az emberi sorsot szövik. *Klotho* a rokkát tartja, *Lachesis* a szálakat fonja,

Párkák.

Atropos ollóval kettévágja az elkészült fonalat; s így ők az ember születésének, élete folyásának és halálának urai.

NEMESIS.

Erebos és Nyx, más monda szerint Okeanos és Nike leánya, a megtorlás istennője, ki felügyel, hogy mindenkit tetteihez méltó sors érjen, s kivált hogy az emberek elbizakodottsága és a gonosztevők büntetlensége által a világrend egyensúlya meg ne hibbanjon. Szárnyasan ábrázolják, melyek a megtorlás gyorsaságát jelentik, kezében zablát tart, mint a mérséklet jelképét.

TYCHE (FORTUNA).

Okeanos és Tethys leánya, a szerencse istennője. Tisztelete igen el volt terjedve és sok görög városban voltak temp-

Fortuna.

Harpyia (egy lyciai síron).

lomai és szobrai. Rómában Servius Tullius király emelt templomot Fortunának s június 24-ik napjára tette ünnepét.

Jelvényei az evezőrúd vagy a bőség szaruja. Mint a jó és balszerencse adóját vagy golyón vagy kereken állva ábrázolják, ez által jelezve a szerencse forgandóságát.

A HARPYIÁK.

Thaumas és az okeanida Elektra leányai, a bűn boszuló istennői, leányfejű, madártestű, erős karmú szörnyetegek. Számukat kettőre vagy háromra teszik s különféle neveiket említik. Ezek közt leggyakoribbak: *Aëlo*, *Podarge*, *Kelaeno*.

Szárnyaik a gyorsaságot jelentik, melylyel a bűn megboszulására sietnek. Így büntették meg *Phineus*, salmydessosi királyt, ki két fiát mostoha anyjuk hamis vádjára szemök világától fosztá meg. *Boreas*, a fiúk nagyapja boszúból a kegyetlen *Phineust* is megvakította s az istenek a *Harpyiákat* küldték rá, kik ételeit elragadták előle és felfalták s a mit nem tudtak megenni, úgy bemocskolták, hogy élvezhetetlenné vált.

MORPHEUS.

Az álom istene, *Hypnos* (alvás) fia. A távol nyugaton lakik palotájában az álmokkal, melyek az istenek küldöttei. Esténként elhagyja velök palotáját s megszállja az alvó embereket, kiknek nyájas, kellemes alakban jelen meg, míg a rossz álmokat testvére *Ikelos* küldi az emberekre.

MOMUS.

Nyx (éj) fia, a kifogásolás és bíráltság istene. Mindenben talált kifogásolni valót, így például az ember alakján az nem tetszett neki, hogy keblén nincs ablak, melyen keresztül gondolatait látni lehetne. Csak *Venus* szépsége ellen nem tudott semmi kifogást tenni s e fölötti boszuságába belehalt. Az *Olymposra* jutva, folytonosan bírálja az istenek tetteit, kik nagy mulatságukat találják benne s mintegy udvari bolondjuknak tekintik.

LARES. PENATES.

A rómaiak házi istenei. Minden háznak megvoltak a maga *Lares-ei* és *Penatesei*, kikhez házuk virágzásáért, különösen a mindennapi kenyérért folyamodtak. Részt tulajdonítottak nekik a család minden dolgában s minden fontosabb családi eseménynél segítségökért esedeztek. Oltáruk a házi tűzhely mellett volt, az úgynevezett *atriumban*, hol lakomákat tartották s a látogatásokat fogadták. Itt álltak a házi

Lar.

istenek apró szobrai, melyek a szegényebb házakban durva famunkák voltak. A család lakomáinak egy részét apró tálon szobraik elé helyezték, a családi ünnepeken megkoszorúzták fejüket. Kedves áldozatuk volt a virág, tömény, gyümölcs. Ha a családfő útra kelt vagy hazatért, a házi istenekhez fohászkodott s áldozatot mutatott be nekik. A Lar, ki Plautus «Aulularia» című vígjátékában a prologot mondja, feltünteti a viszonyt, melyben e házi istenek illető családjakkal s ezek sorsával állottak.

Második fejezet. — A föld istenei.

KYBELE (MAGNA MATER IDAEA).

Kybele tisztelete Phrygiából terjedt el Görögországban, hol alakját azonosították Rheával s mint ilyen a föld termékenységének jelképe. A második pún háború vége felé, a sibyllai könyvek tanácsára Rómába is átvitték tiszteletét. *Attalus*, pergamosi király ez alkalommal egy szent követ adott át, mely magát az istennőt képviselte. E kő megérkezésének napja, április 10-dike állandó ünnep lett Rómában, melyet nyilvános játékokkal kötöttek össze.

Kybele szerelmes volt a szép phrygiai ifjúba, *Atys*ba, ki egy ideig viszonzta ugyan szerelmét, de azután hűtlenül elfordult tőle s mással lépett nászra. De a megsértett istennő a lakodalmas vendégek közé lépett s mindnyájok lelkét úgy megháborította, hogy őrjöngve, nagy rémülettel szerteszét rohantak. Maga *Atys* a hegyek közé futott s őrjöngésében megölte magát. Ennek emlékére tartották a tavaszi napjegyzenkor ez istennő főünnepét, melyen Kybele papjai, sipokkal, dobokkal, iszonyú zaj között jártak körül a hegyekben, míg *Atys*ra, azaz valamely szobrára akadtak s ekkor vad,

Kybele papnője.

örjögő kicsapongással tánczoltak és sebeket ütöttek saját testükön.

DEMETER (CERES).

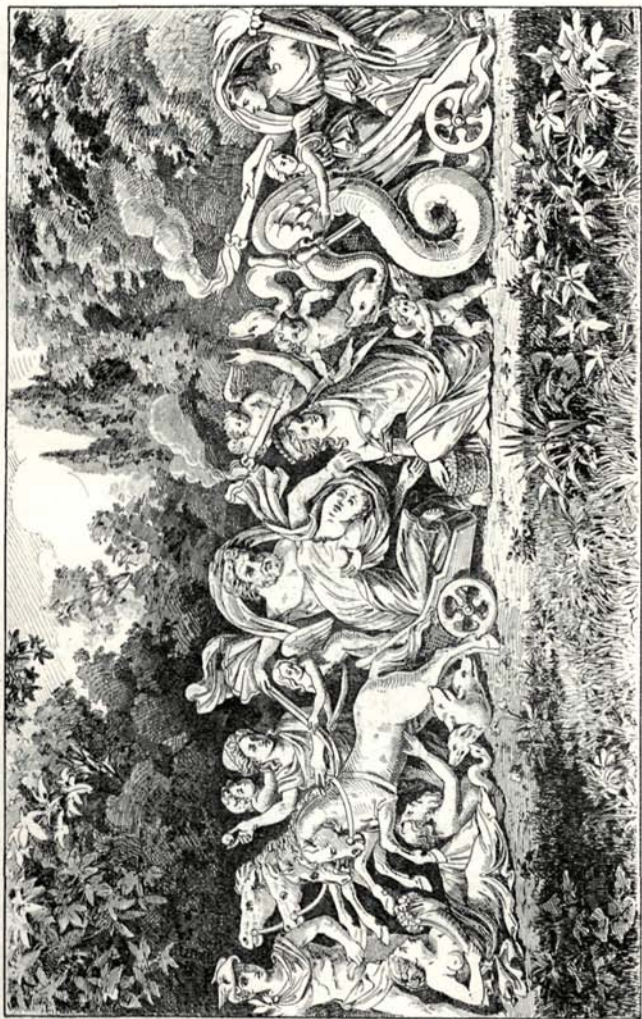
Kronos és Rhea leánya, a földi tenyészet, különösen a vetések istennője. A görögök *Deo* név alatt is tisztelték. Zeustól *Persephoné* szülte, kit atyja, az anya tudta nélkül, Hadesnek ígért nőül. Midőn *Persephone* egy izben Sicilia rétjein virágot szedett játszótársaival, kissé eltért a többiektől s ekkor Hades

négy fekete paripától vont szekéren kiemelkedett a föld mélyéből s magával ragadta Persephonét az alvilágba. A vigasztalan anya kilencz napig kereste leányát az egész földön hasztalanul, míg végre a mindent látó Helios tudtára adta a történeteket. Demeter haragjában és bánatában átkot mondott az egész földre, elvonult az istenektől s öreg asszony alakjá-

Persephone az alvilágból látogatóba jön anyjához. (Antik vázáról.)

ban Eleusisban rejtőzött el, hol ekkor *Keleos* uralkodott. A király leányai vizért menve rátaláltak egy pálmafa alatt s magukkal vitték atyjok palotájába. Hálából az itt élvezett vendégszeretetért, kivette Eleusist a földre mondott átok alól s viruló termékenységgel áldotta meg. De a föld többi része ezalatt pusztulásnak indult s az aggódó istenek hasztalanul igyekeztek visszatérésre bírni a kesergő anyát. Kijelenté, hogy csak akkor vonja vissza átkát, ha újra láthatja leányát. Zeus kénytelen volt Hermet az alvilágba küldeni, hogy vissza-

Persephone elrablása. (Sarkophag-relief után.)

hozza Persephonét. Hades nem állt ellen a legfőbb isten akaratának, de ravaszul rábirta Persephonét, hogy távozása előtt osztozzék meg vele egy gránátalmán. Ez alvilági gyümölcs élvezése mindenkorra az alvilághoz kötötte őt, de Zeus aztán

Demeter. (Pompeii falafestmény.)

akként egyezteté ki az ellenkező érdekeket, hogy Persephone az év kétharmadrészét a föld színén anyjánál, egyharmadát az alvilágban töltsé. És így a földi tenyészet is ébren van tavasztól őszig, télen azonban visszatér a föld alá.

Demeter hálából az eleusisi szives látásért Keleos fiát,

Triptolemost megtanítá a szántásvetésre, gabonát és sárkányfogató légen járó szekeret ajándékozott neki, melyen bejárva a világot, az embereket mindenütt megtanítsa a földművelésre. Ő maga is vele járt és szigorúan megbüntette azokat, kik áldásos működésének ellenszegültek, mint *Lynkos*, skythiai királyt, kit hiúzzá változtatott, mert *Triptolemost* meg akarta ölni.

Más fejedelmeket is beavatott áldásos titkaiba, így *Eumolpost*, kinek utódai, az *Eumolpidák* az eleusisi rejtelmek papjai lettek.

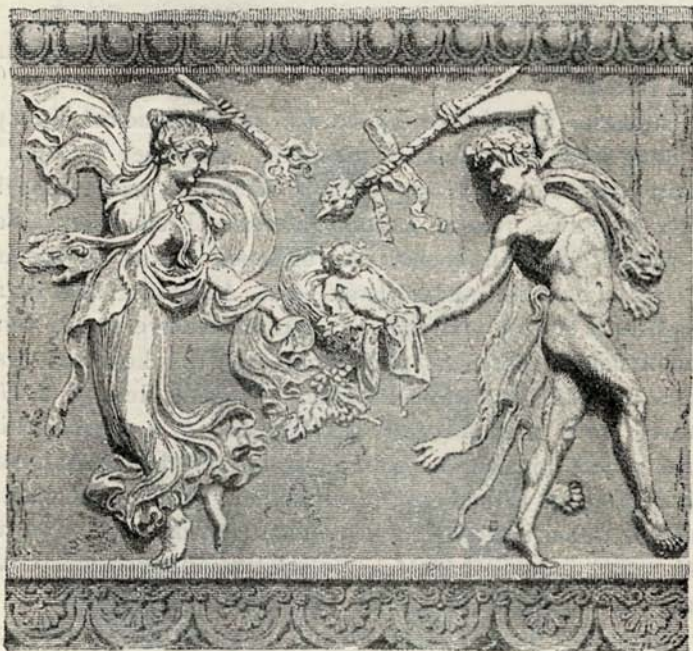
Demeter tiszteletére az *eleusisi mysteriumokat* ünnepelték. Ezek kétfélék voltak: a kisebbek, melyeket február hónapban Athenben, és a nagyobbak, melyeket szeptemberben kilencz napon át, részint Athenben, részint Eleusisban, a salamis-i öböl mellett ünnepeltek. Ez ünnepek titkos szertartásai-ban csak a beavatottak vehettek részt. Az ötödik napon nagy tömegben, melynek száma néha harminczezerre ment, vonult a nép Athenből Eleusisba; mindenki myrtus koszorút viselt fején s égő fáklyát tartott kezében. — Másik ünnepe a *Thesmophoria* volt, melyet mint törvényhozó s a társadalmi és családi rendet megalapító istennő tiszteletére tartottak november hónap elején. Ebben csak férjes asszonyok vehettek részt. — Rómában Ceres ünnepét, a *Cerealiákat* április hó 19-én tartották, nagy ünnepi menettel, melynél mindenki fehérbe volt öltözve, áldozatokkal és circusi játékokkal.

Demetert Herához hasonlóan ábrázolták, méltóságos, matronaszerű alakkal, de szelidebb és jóságosabb kifejezéssel. Jelvényei: a fáklya, kalászfüzér, virágos kosár. A gyümölcsfákon kívül neki voltak szentelve a fenyő, szilfa, jáczint, mák. Tiszteletére leginkább disznót áldoztak, mint a termékenység jelképét; azonkívül tehenet, mézsejtet s a gyümölcsök zsen-géjét.

DIONYSOS (BACCHUS).

Zeus és Semele fia, a bor istene. Más nevei voltak a görögöknél: *Bakchos*, *Iakchos*, *Bromios*, *Lyaeos* (gondüző). Rómában azonosították az ősitáliei istennel, *Liberrel*. — *Semele*

leánya volt Kadmos, thebai királynak, s Zeus szerelme miatt magára vonta Hera feltékenységét, ki dajkája alakjában lépett eléje s rábeszélte, hogy Zeust egész isteni fényében kívánja látni. Hasztalanul igyekezett őt Zeus e végzetes kíváncsiságáról lebeszélni; Semele nem engedett, s mivel Zeus megeskü-

A gyermek Dionysos.

dött, hogy kíváncsiságát teljesíteni fogja, kénytelen volt előtte isteni fényében megjelenni, s a boldogtalan nőt halálra perzselte a villám tüze. Magzatát azonban megmentette Zeus, és Hermes által a nysai nymphákhoz vitette fölnevelésre.

A nymphák és Silen nevelése alatt felnővén, Dionysos szőlőt ültetett s levélvel megittasítá mind magát, mind nevelőit és környezetét, s azután borostyánnal koszorúzva, a *satyrok*, *nymphák*, *bacchansok* és *bacchansnők* társaságában, hangos

ujjongással bejárta az erdőket és hegyeket. Majd nagyobb útra kelt és zajongó kíséretével bejárta a földet. Ő maga hol szekeren ült, melyet kentaurók, vagy tigrisek, vagy párduczok vontak, hol pedig oroszlánon nyargalt. Körülötte ugrálnak, tánczolnak a sátyrok, a szilaj bacchansnők, kiket *Maenadok*-nak vagy *Thyadok*-nak neveznek, fejükön szőlő- vagy borostyánfüzér, kezökben égő fáklya és a venyigével átfont *thyrsus* van, testökön ifjú szarvasok bőrét viselik. Ujjongásaik és szilaj tánczuk toporzékolása közé a fuvolák, dobok, réztányérok zaja vegyül. Így vonult keresztül Dionysos Ázsián egész

Bacchans-nők. (Relief a Louvreban.)

Indiáig, mindenütt a bortermelésre tanítva az embereket, egyszersmind városokat alapítva, szelidebb erkölcsöket, társadalmi rendet honosítva meg közöttük. Azért méltán tisztelték Demeter mellett, mint az emberiség jóltevőjét.

Szigorúan megbüntette azokat, kik áldásos működésének ellenszegültek s megtagadták tőle az őt megillető tiszteletet. Ezek között első helyen áll nagynénje, *Agave* és ennek fia *Pentheus*, ki Kadmos utódja lett a thebai trónon. Nemcsak nem akarták elismerni Dionysos istenségét, hanem csalónak nevezték s elhatározták, hogy kísérelővel együtt meggyilkolják. Meg is támadták őket a Kithæron hegyen, de a felboszantott isten mindnyájok lelkére oly örülséget küldött, hogy Pentheust vadkannak nézték, rárohantak, köztük maga Agave is, elfogták és darabokra tépték. — E tárgyat dolgozta fel Euripides «A bacchansnők» című tragédiában.

Hasonló bosszút állt *Lykurgos* thraciai királyon, [ki országából kiűzte a bacchansnöket, látva, mennyi romlást okoz a bor alattvalói közt. Dionysos örülséget bocsátott a királyra,

Dionysos. (Márványszobor Brit. múz.)

melyben fiát és saját lábait [levágta; majd dögvész pusztította az országot, mire a felázadt nép egy magas sziklára ragadta Lykurgost és lovakkal tépette széjjel.

Midőn egykor tyrrheni hajósok Naxosba vitték át, biboröltönyéből azt következtetvén, hogy dús királyfi val van dolguk. elhatározták, hogy [Itáliába viszik s eladják, mint rabszolgát. Az isten engedte, hogy bilincsekre verjék, de ekkor egyszerre megállt a hajó a tengeren, szőlő és borostyán hajtott ki rajta, a fogoly bilincsei lehulltak s ő maga hatalmas oroszlánná változott. A meg-rémült rablók a tengerbe ugrottak és delphinekké változtak; csak a kormányos maradt életben, mert előbb ellenszegült társai gonosz tervének.

Ellenben jutalommal és kegyével tüntette ki azokat, kik kedve szerint cselekedtek. *Midas* phrygiai király is megnyerte tetszését s jutalmul azt kérte magának, hogy bármihez nyúl, aranynyá változzék. De midőn ételei is átváltoztak s közel jutott az éhhalálhoz, könyörgésére megszabadította az isten e veszedelmes tulajdonságától. Meg kellett fürdenie a Pak-

tos folyóban, melynek medre azóta tele van aranyhokkal.

Naxos szigetén találta Dionysos a Theseustól elhagyott Ariadnét, kit nőül vett, megosztva vele halhatatlanságát. Három fia született tőle; Oenopios, Evanthes és Staphylos. Aphroditétól némely monda szerint Hymen, a Gratiák és Priapos. Nympháktól és földi nőktől is voltak gyermekei. Végre befejezve útját a földön, felhozta az alvilágból anyját s ezzel együtt helyet nyert az Olym-

Az alvó Ariadne. (Márványszobor a Vaticanban.)

poson, s tisztelete, későkori eredete daczára, rendkívül elterjedt a görögök közt.

De másutt is igen nagy tiszteletben állt, különösen azon országokban, melyek bortermeléssel foglalkoztak. Ünnepei zajosak és a nép előtt igen kedveltek voltak. Ezek a *Dionysziák*, melyek két részre oszlottak. A *kisebb* vagy *vidéki Dionysziák*, a tulajdonképeni szüret, november végén vagy december elején; és a *nagyobb* vagy *városi Dionysziák*, melyeket tavaszkor Athenben ünnepeltek. Ilyenkor az isten szobrát nagy menetben hordozták körül az utczákon, az emberek rózsza- vagy ibolyakoszorúkat viseltek, és a karok ünnepi dalokat, *dithyrambokat*, énekeltek. Áldozatául kecskebakot vág-

tak le, mert ez az állat rágja le a szőlő tövét s azért engesztelésül kell esnie. Ez ünnepekből keletkezett a görög dráma. A dithyrambokat a költők csakhamar művészebb formába öntötték, majd elbeszélésekkel kötötték össze, melyek a kardalokkal váltakoztak, az elbeszélések aztán párbeszédes alakba mentek át s így végre megszületett a komoly színmű, a *tragoedia*, mely a kecskeáldozattól nyerte nevét; a víg színmű, a *komoedia*, melynek neve a falusi Dionysiákon szokásos pajkos dalokból származott; és a víggal vegyes komoly színmű, a *satyrdráma*, mely a satyroktól, Dionysos állandó kísérőitől vette nevét. Athenben szokássá vált, hogy a nagy Dionysiák két utolsó napján a színházban drámai versenyeket rendeztek, melyeken a győztes jutalmul koszorút kapott. Mint a tragédia istene, Dionysos a múzsákat is kíséretéhez számítja, s a Parnassus egyik csúcsa neki volt szentelve. E hegyorom egyzersmind színhelye volt egy másik bacchusi ünnepnek, mely Thráciából származott át. Minden harmadik évben a legrövidebb napon összegyűltek itt az atheni nők, s bacchansnőknek öltözve, szilaj tánczok közt, ittasan, zajos izgalommal mulattak. Ennek utazása volt Rómában a *bacchanaliák* ünnepe, melyeknek kicsapongásai azonban idővel annyira elfajultak, hogy utoljára a senatus kénytelen volt betiltani.

Dionysost eleinte méltóságos, komoly alakban, szakállosan ábrázolták. Később mindig ifjabb külsőt adtak neki, csaknem nőies vonásokkal, gömbölyű testidomokkal. Fején rendszeren szőlő- vagy borostyánfüzér van. Jelvényei: a thyrsos-bot, a mellére csüngő állatbőr s az ivópohár. Szentelt állatai: az oroszlán, tigris, párducz, bika, bak; növényei: a szőlő, borostyán, repkény.

PAN. - FAUN

Hermes és Dryope fia, a pásztorok istene. Hazája Arkadia volt s ennek pásztori lakóinál legnagyobb tiszteletben állt. Kecskelábai, kecskefarka, szőrös teste, hegyes fülei és szarvai voltak, s ez alakjától anyja annyira megijedt, hogy

rémülten elfutott, midőn világra hozta. A nymphák is futnak előle, kiket szerelmével üldöz. Ezeknek egyike, *Syrinx*, menekülése közben náddá változott s belőle készíté Pan a hasonló nevű nádsipot. Oly ügyesen játszott e hangszeren, hogy Apollóval is versenyre szállt, s midőn a bírótól felkért *Midas* neki ítélte a győzelmet, Apollo ezt büntetésül rossz izléseért számárfülekkel látta el. Midas sokáig elrejté e titkot sipkája alatt, de borbélyja nyomára jött s nem tudva titkot őrizni, gödröt vájt egy tó partján s ennek sugta meg. De a következő évben nád nőtt e helyen, mely a szélben mindig ezt hangoztatta: «Midasnak számárfülei vannak.»

Pan legszívesebben tartózkodik az erdős hegyszakadékokban. Oly erős hangja van, hogy ordítása még a titánokat is megszalasztotta. Ezért nevezik a rögtöni nagy retteget páni félelemnek. Plutarchos ellenben onnan származtatja e kifejezés eredetét, hogy az Egyiptomban lakó Pan és satyrok először jelentették Osiris halálát s ezzel roppant rémületbe ejtették az embereket.

Tiszteletére bárányt, borjút, tejet, mézet, mustot áldoztak. Jelvényei: a nádsip, pásztori bot és fenyőkoszorú. Az arkadiai *Akakesionban* ősrégi jóshelye volt. Gyermekei a *Paniskok* (apró Panok) voltak, kiket később összezavartak a satyrokkal.

Pannak megfelel a római *Faunus* jelentése. A pásztorok mint oly istent tisztelték, ki marháik tenyésztését előmozdítja (*Inuus*) és a ragadozó állatoktól megvédi (*Lupercus*). Éjjelenként a házakba lopózik s az embereket rossz álmokkal gyötri (*Incubus*). Társai voltak a *Faunok*, a görög *Paniskok* hasonmásai.

Faunus főünnepe február 15-én a *Lupercalia* ünnep volt. E napon a Luperci, Faunus papjai, a levágott bakok véres bőrébe öltözve végigfutottak a város utczáin, s ugyanezen

Pan.

bőrből hasított szíjjakkal mindenkit megcsapkodtak, kivel útközben találkoztak. A gyermektelen asszonyok készakarva útjukba álltak, mert a néphit szerint a szíjak ütése megszüntette a meddőséget. — Másik ünnepét, a *Faunaliát* deczemberben lakomákkal és mulatságokkal ülték meg.

Faunus neje *Fauna (Bona Dea)* a mezők áldó istennője. Tiszteletére az asszonyok éjjel mutattak be áldozatot, melyből a férfiak ki voltak zárva.

SILVANUS.

Nevének jelentése szerint az erdei isten. Egyike Italia legrégebbi isteneinek, ki az erdő, mező és nyájak tenyészetét megáldja, és határokat vonva a szomszédok között, védi a tulajdonjogot. Az erdőben lakik s hatalmas hangjával megmegijesztgeti a magányos vándorokat. Sok közös vonása van Pannal, kivel később gyakran össze is tévesztették. Szakállas aggastyánnak ábrázolják, fején koszorúval, kezében sarlóval. Rómában két szentélye volt.

Satyr.

A SATYROK.

Bacchus állandó kíséretéhez tartoztak. Egy monda szerint Hermes és a nereida *Iphthyme* gyermekei; pajkos, kicsapongó, érzéki lények, kik a nymphákat szerelmökökkel üldözik s gyakran kergetik az erdőkben és mezőkön. Ez állatias vágyuk jelképezésére fél állatokul ábrázolták, hegyes fülekkel, kecskefarkkal, bozontos hajjal, tompa orral. A Dionysiák alkalmával előadott satyrjátékokban rendszeren ők képezték a kart; az egyetlen fennmaradt satyrjátékban, a «Kyklops»-ban Euripi-

des jellemzőleg mutatja be az egész vidám, enyelgő, könnyű vérű csapatot.

SILENOS (SILENUS).

A satyrok közé tartozik; Dionysos nevelője volt, azután hozzá csatlakozott és állandó kísérője lett. A költők úgy festik, mint öreg, kopasz, tompa orrú, szőrös mellű férfit, oly nagy hassal, hogy Dionysos kíséretében csak számaron ülve járhat. De mivel folytonosan ittas, két satyr mindig mellette halad és támogatja, nehogy lebukjék. A satyrdrámákban Silen volt a karvezető, a «Kyklops»-ban Euripides iszákos, jókedvű, könnyelmű, dicsekvő vén korhelynek rajzolja, kinek sok vonásában Falstaff ősmintájára lehet ismerni. Egy monda szerint a gigasharcban is részt vett, még pedig szamarán nyargalva; de hőstettei, melyekkel dicsekedni szokott, nem annyira neki, mint inkább szamarának tulajdonítandók, mert ez volt, melynek ordításától megijedve, a gigások futásnak eredtek.

E Silenoson kívül nemsokára egész tömeg Silent képzeltek s rendszeren az öregebb satyrokot ruházták fel e névvel. — Silenost a művészet vagy a gyermek Bacchussal karjaiban, jóságos tekintettel, a komikus vonások mellőzésével, vagy mint tehetetlen, részeges, de mindig jókedvű vén korhelyt ábrázolja. Jelvénye a bortömlő, thyrsus és a borostyánfűzér.

Silenos. (Márvány.
Vaticán)

PRIAPOS (PRIAPUS).

Dionysos és Aphrodite fia, a mezők és kertek istene. Oltalma alatt állnak a juhnyájak, méhészet és halászat is. Szobraikat a kertekben állították fel. Kötényében sokszor min-

denféle gyümölcsöt tart, kezében kerti kés s néha bőségszarú van. Tiszteletére szamarakat áldoztak, mert Priapos nagy ellensége volt ez állatnak. Midőn ugyanis egy izben Kybele ünnepén meg akarta lepni az alvó Hestiát, a jelenlevő Silenos szamarának ordítása felébreszté a szügies istennőt, kinek még elég ideje maradt, hogy Priapos ölelése elől menekülhessen.

CHLORIS (FLORA).

A virágok istennője. Két szél-isten versenyzett kezéért, Boreas és Zephyr, s Chloris ez utóbbit választá. Alakját Rómában azonosították *Florával*, a régi sabin istennővel, kinek tiszteletét már Numa honosította volt meg Rómában. Ünnepe, a *Floralia*kat április végén tartották, midőn mindenki virágfüzért viselt, s virágokkal koszorúzták meg a házak kapuit is. A cirkusban ifjú leányok táncoltak s vadállatok helyett nyulakat és őzekeket hajszoltak.

Vertumnus.

VERTUMNUS.

Rómában a kerti tenyészet és gyümölcsenyészet istene. — Alakját többféleképp tudta változtatni, a mi jelképe a különféle átalakulásnak, melyen a gyümölcs keresztül megy a bimbózástól a megérésig. Tiszteletére a virágok és gyümölcsök zsengejét áldozták. — Neje *Pomona* szintén a gyümölcs-tenyészet istennője. Mindkét istenségnek külön papja volt Rómában.

PALES.

Az itáliai népeknél a pásztorok istennője, ki a nyáját megáldja, egészséget és tenyészetet hoz reájok. Ünnepeket április 21-én tartottak, a pásztorok szalmatüzet gyújtottak, melyen mind maguk átszöktek, mind nyájaikat átugraták. Tiszteletére köleskalácsot és tejet áldoztak.

TERMINUS.

Itáliában a mesgyék istene. A határkövek neki voltak szentelve, s ez isten haragját vonta magára, ki azokat megsértette. Ünnepeket, a *Termináliákat* február 23-án tartották; zöld gyepoltárt emeltek ilyenkor, melyen mezei gyümölcsöket, kalácsot és állatokat áldoztak s koszorúkat függesztettek a határkövekre.

A NYMPHÁK.

A görögök képzelme az egész természetet élő lényekkel népesítette be, kik közép helyet foglalnak el az istenek és emberek között, s a természet szakadatlanul működő tevékenységének személyesítései. Ezek a *nymphák*, fiatal, gyöngéd, szép leányok, jóakarói az embereknek, kiknek javát hatáskörükhöz mért mód szerint mozdtítják elő; az istenek közül leginkább azok kíséretéhez csatlakoznak, kiknek hatalma a természet életében nyilatkozik, majd Bacchust, majd Aphroditét kísérik, majd meg részt vesznek Artemis vadászataiban. Nem halhatatlanok ugyan, de állandó ifjúságban hosszú kort érnek el, Hesiod szerint nyolczszázezer évig élnek. Gyermekük, kiket az emberektől szülnek, halandók, de az istenektől nyert gyermekeik számára halhatatlanságot is kaphatnak Zeustól. Különbözik a nymphák életét össze is kötötték lakóhelyeikkel; így a fák nymphái a fa kiszáradásával, a patakok nymphái a patak kiapadásával szintén elenyésztek.

A tengeri nymphákon kívül, kikről a tengeri istenek között lesz szó, előfordulnak:

1. *Najadok*, a patakok, források, folyók nymphái, kik mint a növénytenyészet előmozdítói különös tiszteletben álltak. — 2. A *Dryadok* vagy *Hamadryadok*, a fák nymphái. — 3. Az *Oreadok*, a hegyek, völgyek, hegyszakadékok nymphái.

Medusa. (Rondanini. — Márványálarcz. München.)

Ezek közül való volt *Echo* is, ki eleinte Hera kíséretéhez tartozott, de innen sok fecsegése miatt elüzetvén, az erdős hegyek közt bolyongott és szerelmes lett Kephissos folyam-isten fiába, a szép *Narkissos*ba. De nem talált viszontszerelmet s e fölötti bánatában úgy elepedt, hogy csak hangja maradt meg, mely most is felel a hegyek közt járó emberek szavára. Aphrodite azonban úgy állt boszút a hiú *Narkissos*son, hogy önmagába szeretteté, midőn vadászat közben a forrás fölé hajolva, ennek tükrében megpillantá saját kép-mását. Ez elérhetetlen szerelmi vágytól gyötörve, lassankint elpusztult s a róla nevezett virággá változott.

A nymphák közé tartoztak a *Hesperidák* is (a nyugati nymphái), Atlas és Hesperis leányai. Számukat többnyire háromra teszik. Ezek kertjében, a távoli nyugaton, őriztette Hera az arany almafát, melyet Gaétól kapott menyegzői ajándokul. A Hesperidákon kívül *Ladon* sárkányt is, Typhon és Echidna fiát e fa őrizetére rendelé.

A Hesperidák szomszédságában, a legszélső nyugaton, az Éj honának határán laktak a *Gorgók*, az ókor legiszonyúbb rémalakjai. Három testvér volt, *Stheno*, *Euryale* és *Medusa*, *Phorkys* és *Kelo* leányai. Kezdetben rendkívül szépek voltak, de az istenek büntetésül hiúságukért irtóztató rútsággá változtatták szépségöket; hajszálaik kigyók voltak, fejüket sárkánypikkely fődé, nagy, hegyes fogak meredeztek szájukból s fejükön szárnyak nőttek. A ki rájuk tekintett, rémületében kővé dermedt. Testvéreik a *Graeák* voltak, szintén hárman, rút banyák, kik már vénen születtek, s közösen csak egy szemök és egy foguk volt. Ők őrizték az utat, mely a Gorgókhoz vezetett. Midőn Perseus Medusa fejéért indult, először a Graeákat lepte meg álmukban, elrabolta tőlük az egy szemet és fogat, s csak oly föltétel alatt adta vissza, ha útba igazítják Medusa tanyája felé.

Harmadik fejezet. — A tenger istenei.

POSEIDON (NEPTUNUS).

Kronos és Rhea fia, kinek részére a titánok legyőzése után a tengerek uralma jutott. Hatalmának jelképe a háromágú szigony (*tridens*); ezzel zavarja fel a hullámokat s ennek egy ütésével csillapítja le ismét. Hatalmas és heves, mint az elem, melyen uralkodik. Karjaival átfonja és fenntartja a földet s egy mozdulatával megrázza, hogy a hegyek, sziklák és városok összeomlanak; a tenger hullámai magasan felcsapnak, szöttörik a hajókat és kiáradnak a földre. Azért az *Enosichthon* (földrengető) nevet is viseli. A mély tenger fene-

kén, Aegæ közelében, fényes palotában lakik nejével. Ha szekerével végig vágat a hullámokon, körülötte úsznak a tenger istenei, nymphái s a tengeri szörnyetegek csapatjai. Az embereket, kik megsértik, borzasztó csapásokkal látogatja meg, így tett *Laomedon*, trójai királylyal, kinek, Apollo társaságában, segítségére volt Trója falainak felépítésében. De mivel a király megvonta tőle a kialkudott díjat, egy borzasztó tengeri szörnyet küldött rá, mely az embereket megölte és a vetéseket elpusztította. Végre engesztelésül *Hesionét*, a király leányát tették ki martalékul a szörnynek, s Herakles épen jókor érkezett meg a szűz megmentésére. Általában többször küldött tengeri szörnyeket ellenségeinek megrontására, mi a pusztító tengerár jelképe.

Poseidon. (Drezda.)

Neje Amphitrite volt, de kivülről másokkal is voltak kalandjai. Így *Amymonéval*, Danaos egyik leányával, ki testvéreivel vízért menve egy szarvas után dobta kopjáját, de helyette egy alvó satyrt talált, s ez fölébredve, üldözőbe vette a leányt Poseidon megszabadítá tolokodásától Amymonét s megnyerte ennek szerelmét, melynek gyümölcse *Nauplios* lett. — *Thoosa* nymphával a vad *Polyphemost* nemzé, kit Odysseus megvakított. Más vad és kegyetlen szörnyeket is származtattak tőle, vonatkozással az erőszakos tenger pusztító hatalmára; így fiának mondják *Antaeost*, kivel Herakles küzdött, és *Prokrustest*, kit Theseus fékezett meg.

Szentelt állata a ló, melynek teremtését is, tekintettel a száguldó, tajtékzó hullámokra, neki tulajdonítják. A szárnyas lovat, *Pegasust* is ő nemzette Medusával, úgyszintén az isteni

lovat, *Ariont* Demeterrel. Mint a ló teremtőjének, oltalma alatt állnak a versenyjátékok s minden pályatéren oltára volt felállítva, melyen a verseny kezdetén áldozatot mutattak be nevének. Azonkívül neki volt szentelve a delphin is.

Poseidon tisztelete leginkább a tengerjáró törzseknél volt elterjedve s legtöbb temploma és szobra a kikötő városokban és szigeteken állt. Tiszteletére a korinthusi földszoroson az *isthmosi játékokal* tartották, melyek később görög nemzeti ünneppé lettek.

Külső alakjában Zeushoz hasonlóan ábrázolják, de fürtei ziláltabbak s arczkifejezése komorabb. Állandó jelvénye a szigony, vagy néha evező.

AMPHITRITE.

Neretus és Doris leánya. Poseidon szerelme elől Atlaszhoz menekült, de egy delphin fölfedezte rejtekhelyét, s ekkor

Amphitrite Tritonon ülve. (Nagyított gemma-kép).

engedve az isten rábeszélésének, elfogadta kezét. A tenger alatti palotájában lakik vele, honnan delphinektől vont sze-

keren vagy delphinen szokott a hullámokból kiemelkedni. — A római mythológiában Neptun neje *Salacia* volt.

TRITON.

Poseidon és Amphitrite fia. De alakját később megsokszorozták és több Tritont képzeltek, kik a tengert benépesítik s pajkosságukban a szárazföld Satyrjaihoz hasonlítanak. Ezek a tenger urának kíséretéhez tartoznak, azonkívül a nym-

Triton elragad egy Nereist. (Márványcsoport a Vaticanban, Skopas iskolája.)

pháknak paripákul szolgálnak. Alakjuk fölül ember, alul halban végződik, néha két lólábbal is ellátták s így keletkeztek az *Ichthyokentaurok*.

PROTEUS.

E tengeri isten fel volt ruházva a jóslás tehetségével s egyszersmind azon képességgel, hogy mindenféle alakot tudjon fölvenni. A változékony jellemet most is *proteus*nak ne-

vezik. E tehetségét leginkább akkor használta, ha jóslatot kértek tőle, mit nem szívesen teljesített. Így járt vele Menelaus is, ki Trójából hazatérve, tanácsot akart tőle kérni, Proteus előbb oroszlánná s más ragadozó állatokká, aztán fává, majd vízzé, végre tűzzé változott, míg elfáradva visszavette rendes aggastyán alakját s megfelelt Menelaus kérdéseire. — Proteust is, mint a Tritonokat, halban végződő alakban ábrázolják.

GLAUKOS.

Eredetileg halandó volt, anhedoni halász. Egy izben, midőn kifogott és félholt halait a tengerparton bizonyos növénynyel megérintette, észrevette, hogy a megérintett állatok új életre ébrednek s vidáman visszaugranak a vízbe. Kíváncsiságból maga is evett e füből, s oly lelkesedés tölté el keblét, hogy a hullámok közé ugrott, hol Okeanos és Tethys a tengeri istenek közé fogadták. Templomai nem igen voltak, de annál nagyobb tisztületben állt a hajósok és halászok előtt, mert jólelkű, szelid s a hajótöröttek iránt kegyes isten. Szintén halban végződő testtel, bozontos hajjal és szakállal, kagylókkal fedetten ábrázolják.

INO.

Kadmos leánya, Athamas király neje volt. Semele halála után átvette Dionysos ápolását, de a féltékeny Hera boszúból örültséget küldött Athamas lelkére, ki őrzöngésében megölte elsőszülött fiát, s üldözöbe vette a másikat, Melikertest is. Ino karjába ragadva gyermekét, elmenekült az őrzöngő elől, de nem találva más utat, kétségbeesésében a Moluris szikláról a tengerbe ugrott. Itt a Nereidák nyájasan fogadták s fölvelték a tengeri istenek közé. Ino *Leukothea*, Melikertes *Palaemon* nevet nyert. Mindkettő jóakarató tengeri isten s a viharban segítségére siet a hajótörötteknek.

NEREUS ÉS A NEREIDÁK.

Nereus, Pontos és Gæa fia, kit rendszeren mint aggastyánt ábrázolnak, ritka, sűrű fürtökkel. Mint Proteusnak, neki is volt jósló és átváltozó tehetsége, s ez utóbbihoz folyamodott, midőn Herakles fölkereste, hogy az arany almák megszerzésére nézve tanácsot kérjen tőle. De Herakles addig nem bocsá-

Nereida.

totta el kezei közül, míg rendes alakját visszavéve, meg nem adta a kívánt jóslatot.

Neje *Doris* volt, s ettől születtek leányai, a Nereidák, számszerint ötvenen vagy százan. Ezek a tenger vidám, jóakaró nymphái, kik a hajósokat táncaikkal mulattatják s a viharban segítségökre vannak. Első helyen áll köztük *Thetis*, Achilleus anyja.

Nereus és leányai a tenger jótékony és kellemes oldalát képviselik; félelmes és borzasztó működésének jelképei: *Thaumas*, kitől a Harpyiák, a vihar személyesítései születtek, *Phorkys* és *Keto*, a Gorgok és Græák szülei.

A SIRENEK.

Származásukat különfélekép adják elő. Némelyek szerint nymphák és Persephone játszótársai voltak, kiket Demeter

büntetésül madarakká változtatott, mert nem siettek az elrablott Persephone segítségére.

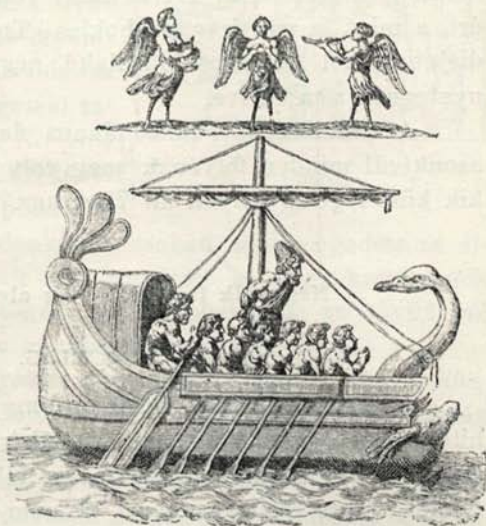
Számukat Homeros kettőre teszi, a későbbi költők több Sirenről emlékeznek meg. Szüleiknek vagy Acheloos folyamistent s egy múzsát, vagy Phorkyst és Ketot mondják. A középtenger szigetei közt,

zátonyos helyek közelében tanyáztak s bővös énekökkel magukhoz csalták a hajósokat, kik a sziklákon menthetetlenül elpusztultak. De Odysseus és az Argonauták megmenekültek varázserejüktől. Amaz viasszal bedugta társainak füleit, magát pedig az árboczhoz kötöztette, míg hajója áthaladt a veszedelmes helyen; ezek pedig a velök utazó Orpheus bájos

dalát hallgatták, mely a Sirenekét is fölülmulta. A Sirenek e fölötti kétségbeesésökben a tengerbe ugrottak s szirtekké

Siren.

Odysseus és a Sirenek.

váltak. A Sireneket szárnyakkal és madárlábakkal, néha egész madártesttel és leányfejjel ábrázolták.

AZ OKEANIDÁK.

Okeanos és Tethys leányai; számukat háromezerre teszik. A tengerek nymphái, kik minden tengert bejárnak, vidám, jó-akaró lények. Atyjuk palotája a föld nyugati szélén van. Aeschylus «Prometheus»-ában Okeanost békeszerető, higgadt, jólelkű lénynek rajzolja.

A FOLYAMISTENEK.

Okeanos és Tethys gyermekei. Minden folyónak meg volt a maga istene, ki vagy a víz fenekén, vagy a forrás közelében sziklabarlangban lakott. Leginkább el volt terjedve *Acheloos* tisztelete, ki Heraklessel versenyzett Dejanira kezéért, a mint le van írva Sophokles «Trachisi nők» című tragédiájában, hol *Acheloos* bikaalakú, négylábú, négyszarvú szörnyetegnek van festve.

A rómaiaknál *Fontus*, Janus fia volt a források istene, azonkívül minden folyónak meg volt a maga különös istene, kik közt legelső helyen áll *Tiberinus*.

Negyedik fejezet. — Az alvilág istenei.

AZ ALVILÁG.

Az alvilág, *Hades* (*Orcus*, *Avernus*) a görögök és rómaiak hite szerint azon hely, hová az elhunyt emberek árnyai jutnak. A régibb felfogás szerint a föld nyugati határán túl feküdt, hova *Helios* sugarai el nem értek. A későbbi hit a föld bensejébe helyezte, oly mélyen a föld kérge alatt, a mily magasan van ettől az égboltozat. A föld színéről több bejárása volt, így a *Tænaron* hegyfoknál Lakoniában, az *Avernus* tónál Nápoly mellett. Ilyen volt Athén közelében az a hely is, hol

Sophokles «Oedipus Kolonosban» című tragédiájában Oedipus az alvilágba száll, s mely Theseus kivételével senki előtt sem volt ismeretes. E bejárásokon át több hírneves hős látogatta meg az alvilágot, mint Herakles, Theseus, Peirithoos, Orpheus és Aeneas. Az alvilágot erős érczkapu választá el a felvilágtól s ezen belül a *Styx* folyó következett, melyen *Charon* révész szállítá át bérért az elhunytak árnyait. Ezért szokás volt a halottak szájába kis pénzdarabot helyezni. A Styxen csak az kelhetett át. kinek testét a földön eltemették, míg a temetetlenek árnyainak száz évig kellett a partokon bolyongani. Ezért a holtak illő eltemetése a legszentebb vallási kegyelet kötelessége volt a görögknél, s elmulasztása a legnagyobb kegyetlenség a halottak iránt. E hit képezi alapját Sophokles «Antigone»-jének. A Styxsel a *Kokytos* (a panaszfolyam) egyesült, s a kettőnek összefolyása képezte az *Acheron* (jajgatás) tavát. E parton őrködött *Kerberos*

(Cerberus), a háromfejű, sárkányfarkú pokoli eb, Typhon és Echidna fia, mely mindenkinek szabad utat engedett az alvilágba, de onnan senkit sem bocsátott ki. Csak keveseknek sikerült legyőzni éberségét; így Orpheusnak, az alvilágból visszatértében lantjának hangjaival altatta el dühét.

A megérkező árnyakat három bíró fogadta, *Minos*, *Rhadamanthos* és *Aeakos*. Minos ítélte meg, hogy a boldogság vagy büntetés helyére jussanak-e, s Rhadamanthos szabta rájuk a büntetést. Minostól jobbra volt az *Elysium*, a boldogok szigete, hol a jók és erényesek árnyai örök boldogságot élveztek; itt megszűnt az alvilági homály is, mert az Elysiumban nap is, csillagok is voltak. A *Lethe* folyó vette körül, melynek vizéből a ki ivott, egészen elfeledte a földi életet. Minostól balra volt *Tartaros*, körülötte a *Pyriphlegeton* (lángok fo-

Charon.

lyója) hullámszórt, melynek medrében víz helyett tűz ömlött. A Tartarosban szenvedték a gonosztevők a Rhadamanthostól rájuk szabott büntetéseket. A Euriák kigyókorbácsokkal verték őket. Itt volt *Tantalos*, ki saját fiát adta ételül az isteneknek. Büntetése az volt, hogy a Tartarosban az *Eridanos* folyóban állt, melynek vize álláig ért, de lesülyedt, midőn inni akart belőle; feje fölött gazdag gyümölcsös ágak csüggttek, de elhúzódtak tőle, valahányszor utánuk nyúlt kezével. Itt szenvedtek a többi híres gonoszterők: *Sisyphos*, ki sok rosszat

Danaidák hordója.

követett el életében, kifecsegte az égiek terveit, bilincsre verte a hozzá küldött halált, úgy hogy egy ideig senki sem halt meg a földön. Halálos ágyán megtiltotta nejének, hogy eltemesse, az alvilág urát pedig arra kérte, engedje visszatérni a földre, hogy nejét e mulasztásért megbüntesse. E csel által sikerült kijutnia az alvilágból s aztán még hosszú ideig élt a földön, míg *Hermes* erőszakkal visszavitte az alvilágba. Büntetése abból állt, hogy egy nehéz szirtdarabot kellett a meredek hegy oldalán felgurítania, mely az oromra érve, ismét visszagurult, s neki újra kellett kezdenie munkáját. — *Ixion* thessaliali király volt s égő széngödörbe dobta ipát, *Deioneust*.

Mivel e bűnéért egy halandó sem merte kiengesztelni, Zeus végre megszánta, sőt az olympi lakomákon is helyet adott neki. De a hálátlan Ixion most Hera szerelme után törekedett. Zeus még ezt a bűnét is megbocsátotta és *Nephelet* teremte számára, Herához hasonló ködalakot, kivel a kentaurusokat nemzék. De mivel Ixion fenhangon dicsekedett Hera szerelmével, Zeus végre elveszté türelmét s a Tartarosba taszítá a vakmerőt, hol büntetésül örökkön forgó kerékre kötötték. — Itt szenvedtek a *Danaidák* is, Danaos ötven leánya, kik férjeiket a nászéjszakán megölték. Büntetésül egy lyukas hordóba kellett vizet tölteniök, mi természetesen örök munkát kívánt. Egyedül *Hypermnestrát* nem érte büntetés, mert szerelemből megkimélte jegyese, *Lynkeus* életét, kivel aztán Argos trónjára lépett.

HADES (PLUTO).

Kronos és Rhea fia, kinek számára a világ felosztásánál az alvilág uralma jutott. Más nevei: *Aidoneus* (láthatatlan), *Polydektés* (sokat elfogadó), a mennyben az emberek árnyait, haláluk után, különbség nélkül országába fogadja. Tiszteletének azonban más jelentése is volt. A mennyben a földalatti nedvek által előmozdítja a növények tenyészetét s a föld mélyéből becses érzekkel látja el az embereket, a gazdagság istenének is tartották s *Plutos* név alatt tisztelték.

Más regék megkülönböztetik a gazdagság istenét Hadestől. Ezek szerint *Plutos* *Demeter* fia *Jasion*tól, kit Zeus megvakított, midőn elhátározá, hogy csak a jó és erényes embereket fogja gazdaggá tenni. *Aristophanes* «*Plutos*» című víg-

Hades és Kerberos. (Róma, Borghese-villa.)

játékában mulatságosan rajzolja, mily vakon osztogatja adományait a gazdagság istene.

Hadest, mint az alvilág urát, zordon, sötét, félelmes lénynek képelték. Tisztelete retteggessel volt összekötve, nevét is csak félve ejtették ki, s innen van, hogy Persephone elrablásán kívül alig támadt róla más mythos. A római mythologia Plutóban egészen átvette a görög Hades alakját. Temploma nem volt Rómában, hanem Proserpinával közös földalatti oltára a Mars-mezőn, melyen évenként egyszer áldoztak.

Hadest testvéreihez hasonlóan ábrázolták, de sötétebb kifejezéssel és homlokára hulló fürtökkel.

Tiszteletére fekete bikákat és kecskéket áldoztak; szentelt növénye a cyprus.

PERSEPHONE (PROSERPINA).

Zeus és Demeter leánya. Miután Hades elrabolta s az alvilági gránátalma megízlelésére bírta, elválthatatlanul össze

Plutó és Persephone.

volt kötve sorsa az alvilág urával s csak az év egy részét tölthet a felvilágon. Nemcsak híven ragaszkodik férjéhez, hanem féltékeny is szerelmére, s Hades kedvesét, *Menthét* növénynyé változtatta. Tiszteletének kettős jelentése van: mint az alvilág királynője sötét, félelmes lény; mint a földi tenyészet adója, *Kora* név alatt, jótékony, áldásos istennő, személyesítése a természet örökön működő tenyésztő erejének s mint ilyennek nagy sze-

repe volt az eleusisi mysteriumokban. A római mythologia egészen átvette Persephone alakját, kinek nevét Proserpinára változtatta; mint Korát, a tenyészet istennőjét, azonosította

Liberával, a termékenység ősitáliei istennőjével. — Persephone tiszteletére meddő fekete teheneket áldoztak.

HEKATE.

A titán *Perses* és *Asteria* leánya. Mivel a titánharcban az olympusi istenek részére állt, Zeustól nagy hatalmat nyert, melynek határai azonban homályosak voltak, rendesen a természet titkos erőinek uralmát tulajdonították neki. Azért az alvilági sötét istenségek közé számították s tőle származtatták a varázslatokat, éjjeli rémeket és kísérteteket. Leginkább a hármas keresztúton képelték jelenlétét; itt álltak képei és oltárai is, úgyszintén a városok és házak kapuin, hogy távol tartsák a varázslat erejét. Ez oltárookra ételeket szoktak rakni, melyeket a szegények hordtak el. A keresztúton kutyákat áldoztak neki engesztelésül a holtakért. Az utak neki voltak szentelve s mint ilyen egyértelmű a római *Triviával*. Ő volt istennője az újholdnak is, midőn az emberek szemének láthatatlan s a néphit szerint az alvilágba száll. —

Hekate. (Bronz. Róma.)

Hekatét rendesen három testtel ábrázolták, melyek hátuknál fogva vannak összenöve, kezeiben fáklyát, tört vagy kulcsokat tartva.

AZ ERINNYSEK (FURIÁK).

A bűn boszuló istennői, kik kérlelhetetlenül üldözik a bűnösöket, különösen a hamis esküvőket és rokongyilkosokat. A legrégebb monda szerint Uranos kiömlő vércseppjeiből születtek; a tragikusok más származást tulajdonítanak nekik:

Aeschylos szerint az Éj leányai, Sophoklesnél Gæa és Skotos (éji homály) szülöttei. Számukat háromra teszik; neveik: *Tisiphone*, *Alekto* és *Megaera*. Az alvilágban tanyáznak s kérelhetetlenül üldözik a bűnösöket, s mint ilyenek nagy szerepet játszanak a tragikusoknál. Aeschylos *Oresteia*-jában egész csapat furia üldözi az anyagyilkos Orestest.

Furia.

De borzalmas jelentésök mellett egyszersmind igazságos lények voltak. Ez értelemben *Eumenida* nevet viseltek s mint ilyenek, szentélylyel bírtak Athenben, melyet engesztelésül nyertek, midőn Minerva közbelépésére fölmenté az Areopág az általuk vádolt Orestest. Egy más szent ligetjök nem messze Athentől Kolonos mellett volt, melyet Sophokles «*Oedipus Kolonosban*» című tragédiájában tett halhatatlanná. Az Erinnyseket ijesztő, eltorzult arccal, vérbenforgó szemekkel, éles

karmokkal ábrázolták. Szárnyaik a gyorsaságot jelentik, melylyel a bűnt utóléri büntetése. Kezökben fáklyát, korbácsot vagy kigyót tartanak.

Erinnys.

HARMADIK RÉSZ.

A HŐSÖK.

A görög mythologia hősöknek (heros) azokat nevezi, kik származásukra emberek voltak, de nagy erejük és hőstetteik által magasan kiváltak a többiek közül s embertársaik jóltevői lettek, a mennyiben vagy városokat, országokat alapítottak, s társadalmi rendben egyesítették a vadul élő törzseket, vagy megtisztították a vidéket a rablóktól és a vadállatok pusztításaitól. Némelyek közülök félisteni eredettel bírtak, a mennyiben isteni atyától és földi anyától származtak, s haláluk után isteni tiszteletben részesültek, mint félistenek, például Herakles. A hősök halandók ugyan, de a néphit szerint a boldogok szigetére jutnak, hol Kronos uralkodik fölöttük. A görögök képzelme számos mondával vette körül hőseinek alakjait, melyek az istenek mythosainál is gazdagabbak és változatosabbak s különösen nagyfontosságúak a drámairodalomra nézve, mert a görög tragédiák legnagyobb része innen merítette tárgyát.

I. HERAKLES (HERCULES).

A legnagyobb görög nemzeti hős, ki halála után az Olymposra jutott s mint félisten általános tiszteletben részesült a görögöknél és rómaiaknál. Atyja Zeus volt, anyja *Alkmene*, *Amphitryo* thebai király neje, kit Zeus férje alakjában látogatott meg, míg ez a háborúban időzött. Alkmene ikreket

szült; férjétől *Iphiklest*, Zeustól *Heraklest*. A születést megelőzőleg Zeus megesküdött, hogy Perseus azon utódja, ki e

Herakles. (Farnese. Márványszobor Nápolyban.)

napon világra fog jönni, e törzsnek minden más ivadéka fölött korlátlan hatalommal fog uralkodni. A féltékeny Hera meghallva ez esküt, Argosba sietett, s a szintén Perseus-törzsbeli *Sthenelos* király nejét, *Nikipét*, ámbár terhességének csak hetedik hónapjában volt, rögtöni szülésre kényszeríté, míg Alkmene szülését hét nappal meghosszabbíttatá *Ilithyia* által. Így történt, hogy *Sthenelos* fia, *Eurystheus*, korábban jött a világra, s Zeus esküje szerint korlátlan ura lett a Perseus-törzs minden sarjadékának, tehát *Herakles*nek is. Jupiter kalandja *Alkmenével* vigjátékilag van feldolgozva *Plautus* «*Amphitruo*»-jában.

Alkmene félve *Hera* üldözésétől, kitette az újszülött *Heraklest*. *Minerva* ekkor azon tájra vezeté a féltékeny istennőt, hol a gyermek feküdt, s *Hera* nem ismerve reá, hallgatott *Minerva* tanácsára s emlőjéhez emelé. A gyermek azonban

oly erősen kezdte szivni, hogy Hera rögtön elrántotta onnan, s a melléből kilövellő tej az égig hatott, hol a tejút képződött belőle. De az, a mit Herakles magába szivott, elég volt arra, hogy isteni erővel és halhatatlansággal ruházza fel. Hera haragja pedig e kijátszatása miatt még nagyobb fokra emelkedett s még hevesebben üldözte a gyermekeket. Midőn anyja házába visszavitték s testvérével bölcsőjében feküdt, Hera két hatalmas kigyót küldött rá; de Herakles kiugrott a bölcsőből s megfojtva a kigyókat, mosolyogva mutatta nevelő atyjának, ki a segélykiáltásra fegyveresen sietett segítségére. Amphitryo most tökéletesen meggyőződött, hogy a gyermekben isteni erő lakik s minden gondját arra fordítá, hogy származásához méltó nevelésben részesüljön. A legkitünőbb mesterek oktatták: *Eurytos* a nyíl-lövésre, *Kastor* a vívásra, *Linos* a zenére. De midőn az utóbbi egy ízben arczul ütötte a szórazott gyermeket, ez fölhevülésében oly erősen vágta fejé-

A kigyóölő Herakles.

hez lantját, hogy szörnyet halt. Amphitryo e miatt egy időre a mezőre küldé, hogy a királyi nyáját őrizze. Itt állt eléje a keresztúton az erény és bűn istennője, ez érzeki boldogságot, amaz nehéz küzdelmeket tárva szemei elé, s Herakles az erény útját választá, miről *Prodikos* bölcsész híres allegorikus költeménye, «Herakles a keresztúton» szól. Ereje mindinkább növekedett s mindenki szemében bizonyosságot tett isteni eredetéről. Ekkor jött hire, hogy a *Kithæron* hegységből félelmes oroszlán szokott kitörni a mezőre, mely *Amphitryo* s a szomszéd *Thespios*

király nyájait irtózatosan pusztítja. Herakles fölkereste a vadállatot, elejtette, s bőréből ruhát készített a maga számára. Nemsokára ezután visszatért Thebába s szülővárosát megszabadítja az évi adótól, melynek fejében száz barmot kellett *Erginos*, orchomenosi királynak fizetnie. Herakles úgy legyőzte az ellenséget, hogy az eddigi adót kétszeresen kellett visszaadnia; de a csatában Amphitryo elesett. Az új király, *Kreon*, hálából a győztes hősnek adta nőül leányát, *Megarát*, kitől több fia született.

De a féltékeny Hera gyűlölete nem pihent s örültséget küldött Herakles lelkére, úgy hogy őrvjögésében tűzbe dobta gyermekeit. Magához térve, kétségbeesésében a delphii jósdához fordult tanácsért. Itt azon választ nyerte, hogy el kell végeznie a munkákat, melyeket Eurystheus parancsolni fog; s ha ezeket kiállta, jutalmul az Olympra fog jutni. E válasz vétele után Eurystheushoz indult, hogy parancsait meghallja. Az istenek közül többen kegyökkel és ajándékaikkal tüntették ki; Minerva pánczélt, Hermes kardot, Hephæstos tegezts adott neki. Útközben a nemeai mezőn egy olajfa törzsét vágta ki, melyből husángot készített. Így fölfegyverkezve Mykenæbe érkezett s a gyáva Eurystheustól átvette a parancsot munkáinak elvégzésére.

Herakles munkái. I. A nemeai oroszlán megölése. E szörnyeteg Nemea erdeiben tanyázott és megsebesíthetetlen volt. Herakles nyilait visszapattantak bőréről, de a vadállat annyira megrémült, hogy barlangjába menekült, melynek két bejárása volt. Herakles betömte az egyik nyilást s behatolva a másikra, megragadta az oroszlán torkát és megfojtotta. Midőn a vadállat testével megjelent Mykenæben, Eurystheus annyira megrémült nagy erejétől, hogy ezentúl kitiltá városából s csak a kapu előtt volt szabad megjelenie.

2. A lernai hydra megölése. Ez kilenczfejű sárkány volt, Phorkys és Keto szülötte, mely nem messze Argostól a lernai mocsárban tanyázott. A sárkány megrohanta Heraklest és lábai körül fonódott, a hős pedig egymásután levágta fejeit,

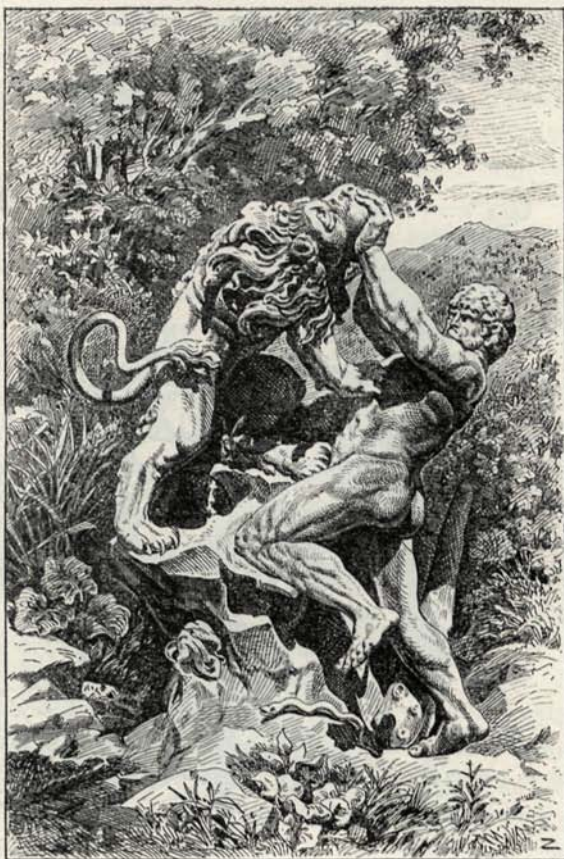
de minden levágott helyett két új fej nőtt ki törzséből, s a mocsárból egy óriás rák rohant elő, mely ollójával csipdeste Herakles tagjait. A hős egy csapással agyonütötte ez új ellen-séget, aztán megparancsolá kocsisának, *Jolaosnak*, hogy gyűjtsa

Herakles harcza a hydrával. (Guido Reni festménye.)

meg a szomszéd erdőt s egy izzó fatörzsszel égesse ki azonnal a levágott fejek helyét, hogy új ne nőhessen helyökbe. Miután nyolcz fejet így megsemmisített, a kilencedediket, mely halhatatlan volt, egy hatalmas szikla alá temette s nyilait a

- hydra vérébe mártotta, melyek ezentúl gyógyíthatatlan sebeket osztottak.

Herakles küzd a néméai oroszlánnal. (Matthielli szobra a bécsi «Burg» kapuján).

3. *Artemis szarvasának elfogása.* E szarvas Arkadia és Achaja határán, Kerynia halmán tartózkodott, arany agancsa és érczlába volt s oly gyorsan futott, hogy Herakles egy álló évet töltött el üldözésével. Végre közel jutott hozzá s megsebezte egyik lábát; ekkor utólérte, elevenen elfogta és

Eurystheushoz vitte, Artemist pedig kiengesztelte szent állatának megsértése miatt.

4. Az *erymanthosi vadkan elfogása*. Midőn ennek fölkérésére Arkadiába indult, *Pholos* kentaurosnál szállt meg, ki előzetesen Bacchustól egy hordó bort kapott oly kikötéssel, hogy Herakles megérkezésekor nyissa fel. A bor szagára előjöttek a többi kentaurok is, kik Arkadiában laktak; s hogy a bort elrabolhassák, meg akarták ölni az idegent. Elkeseredett harcz támadt köztük; *Nephele*, a kentaurok anyja, eső alakjában a földre ereszkedett s nyirkossá tévé, úgy hogy a négy lábú kentaurok megállhattak rajta, de Herakles minden perczen közel volt az elsikláshoz. Ennek daczára megölte mérgezett nyilaival a kentaurokat, sőt akarata ellen megsebezte házi gazdáját és a bölcs *Chiront* is, ki a harcz lecsillapítására sietett elő. Herakles ezután a vadkan keresésére indult, kiűzte az erdőből s addig hajszolta a havas mezőn, míg elcsigázva összeroskadt. Ekkor vállára véve az eleven vadat, a tilalom daczára személyesen vitte Eurystheus elé, ki úgy megrémült a szörnyetegtől, hogy egy hordóba rejtőzött.

5. *Augias istállójának kitisztítása*. Augias, elisi királynak roppant gazdagsága leginkább nyájakból állt. Istállójában háromezer barom volt s a trágya úgy összehalmozódott, hogy emberi erővel lehetetlennek látszott kitisztítása, kivált egy nap alatt, mint Heraklesnek parancsolá Eurystheus. Ebben való bizakodásában Augias nyájának tizedrészét Heraklesnek ígérte, ha e munkát végrehajtja. A hős a két szomszéd folyót, *Alpheust* és *Peneust*, vezeté az istállóba s egy nap alatt kitisztítá. De mivel a király nem akarta megadni a kikötött díjat, haddal támadt rá, megölte, és kitagadott fiát, *Phyleust*, ültette trónjára. Eurystheus azonban vonakodott elismerni e munkáját és a hydra megölését; mert amazért díjat fogadott el, ezt pedig Jolaos segítségével teljesítette, s így történt, hogy a tíz munka helyett tizenkettőt kellett Heraklesnek végeznie.

6. *A stymphalisi madarak megölése*. Ez ércztollú, emberevő

madarakat előbb felriasztá a mocsárból, melyben tartózkodtak, s azután, a mint a légben repültek, lelőtte nyilával.

7. *A krétai bika megfőzése.* E bikát Poseidon küldte a tengerből, midőn Minos király áldozati állatért könyörgött

Herakles leverí a krétai bikát. (Matthielli szobra a bécsi «Burg» kapuján.)

hozzá. De azután nem áldozta fel az istennek, hanem saját gulyájának megnevesítésére használta. Poseidon e miatti haragjában bőszültté tette a bikát, mely egész Krétát bejárta, mindenütt pusztulást hozva magával. Herakles elfogta és

Mykenæ kapuja elé vitte; de itt letette s a bika elrohant, Görögország mezeit pusztítva, míg végre Theseus elejtette.

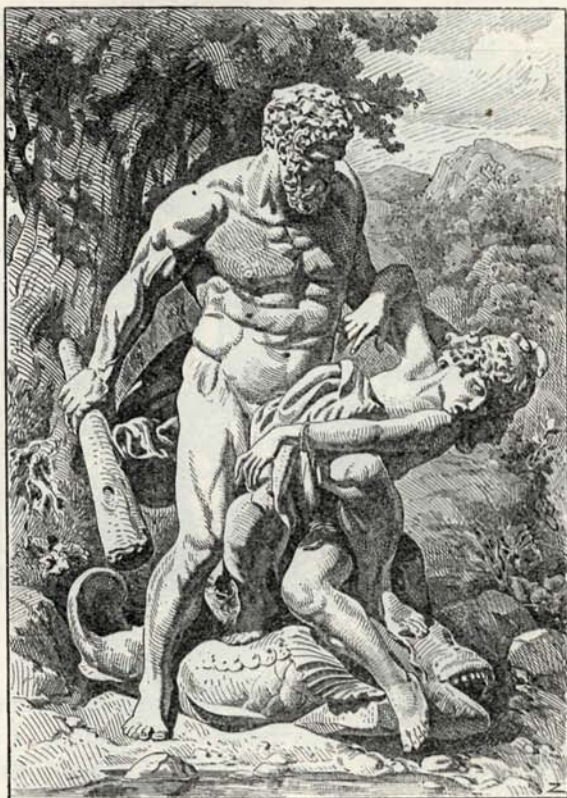
8. *Diomedes emberevő lovainak elrablása.* Diomedes thraciai király, Ares fia volt. Midőn Herakles megkerítette lovait, hadsereggel utána indult s a tengerparton utólérte. Míg a hős az ellenséges csapat ellen fordult, a lovak őrizetét kísérőire s ezek közt *Abderosra* bizta. Szerencsésen visszaverte a támadókat s megölte a királyt; de ezalatt a lovak megették kísérőit. Herakles emlékezetökre *Abdera* városát építette.

Amazon.

9. *Hippolyta övének elragadása.* Hippolyta az amazonok királynője, a távoli keleti Skythiában uralkodott, s gazdag övvel bírt, melyet Arestől nyert ajándokul. Erre jött kedve Eurystheus leányának, *Admetének*, s ezért kellett azt Heraklesnek megszereznie. Nagyszámú kísérővel indult útra s több kaland után Skythiába érkezett, hol a királynő szívesen fogadta, s már-már kész lett volna önként teljesíteni kérését, midőn Hera amazon-alakban az udvari nép közé keveredett s fellázítá e harcziás nőket, mintha Herakles királynőjük élete ellen törne. Az erre következő harcban Herakles számos ama-

zont megölt, köztük a királynőt is; aztán magához vévén az övet, haza felé indult. Útközben megszabadította *Hesionét* a tengeri szörnyetegtől; de mivel *Laomedon* vonakodott megadni díját, később haddal támadt Trójára és elpusztította.

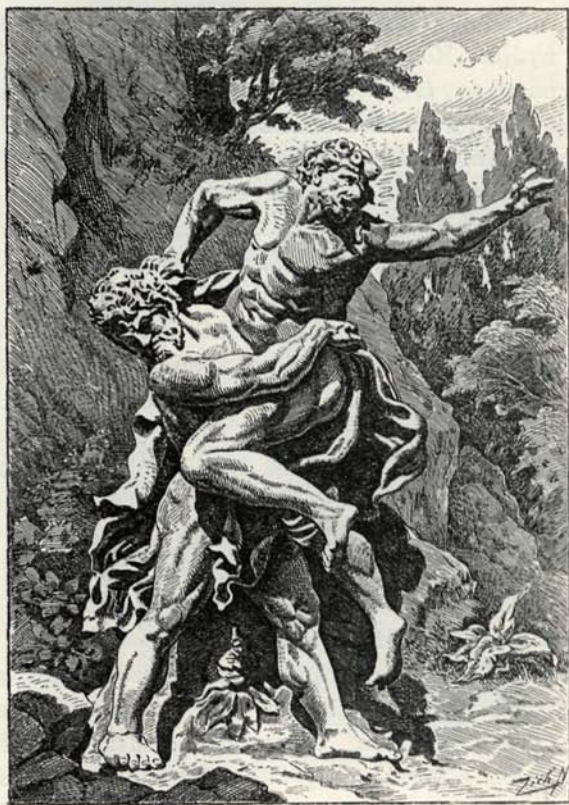
Herakles és Hesioné. (Scherpe szobra a bécsi «Burg» kapuján)

10. *Geryon marháinak elhajlása.* Geryon három testű óriás volt, három fejjel, hat kézzel és hat lábbal. Marhái Eurythia szigeten, a távoli nyugaton legeltek, a kétfejű kutya, Orthrus, és Eurytion óriás őrizete alatt. Herakles sok fáradtság között, Líbia vad törzsein keresztül megtette a hosszú

útat, s megölve az öröket, elhajtá a nyáját. De *Menoelios*, ki a szomszédságban legeltette Hades barmait, hírül adá Geryon-nak a rablást s ez Herakles után sietett. Elkeseredett harcztámadt köztük s Herakles nyilai elejték az óriást, sőt Hera, ki segítségére sietett, szintén sebet kapott mellén. Herakles ekkor Hispanián, Gallián, Itálián keresztül Görögország felé hajtá a nyáját. Róma környékén harcra kelt *Cacussal*, az óriás termetű és erejű rablóval, ki réme volt Itáliának. Az Aventinus halmán lakott sziklabarlangban s néhány darabot ellopott a nyájból, melyet Herakles haza felé hajtott. A hős kérdőre vonta a rablót, s midőn ez tagadta tettét, elvezette a többi nyáját a barlang előtt, mire a bezárt barmok bögni kezdtek s elárulták a rablást. Erre iszonyú harc keletkezett, melynek folyamában Herakles megölte az óriást. E félelmes rablótól történt megszabadításért hálából a környék lakói szentélyt emeltek a hősnek s ez lett alapja a Herkules-tisztelet Rómába való bevitelének. Több harcra volt még azután *Eryx* királylyal Siciliában, a korinthusi földszoroson *Alkyoneus* óriással; Hera azonkívül Thraciában bőszültséget küldött a barmokra, úgy hogy mindenfelé szétfutottak; de mindez akadályokat legyőzte s végre Mykenæ elé érkezett az elhajtott nyájjal.

11. *A Hesperidák arany almáinak megszerzése.* Előbb a Hesperidák lakóhelyét kellett megtudnia, s ezért a jóstehetőségű *Nereus* istenhez fordult, kit megkötozött s addig el nem bocsátott, míg ki nem csikarta tőle a titkot. A Hesperidák kertje a távol nyugaton, Atlas szomszédságában feküdt, s hosszú útat kelle tennie, míg odáig jutott. Ez útja is gazdag volt hősi kalandokban. Libyában megölte *Antaeost*. E hatvan rőf magasságú óriás Poseidon és Gaea fia volt s minden idegent megölt, ki barlangjának közelébe került. Midőn harcra kelt Heraklessel, valahányszor ez földhöz sujtotta, mindig új erőben emelkedett föl, mit észrevéve a hős, fölemelte s úgy fojtotta meg a levegőben. — Ezután Helios csónakjában a Kaukazushoz evezett s megszabadítá Prometheust, lelőve a

keselyűt és rábirva Chiront, hogy Prometheus helyett az alvilágba szálljon. Prometheus tanácsára nem maga tépte le az arany almákat, hanem előbb fölkereste Atlast s ezt kérte föl e munkára, magára vállalva, hogy ezalatt tartani fogja az ég-

Herakles és Antaeus. (Matthielli szobra a bécsi «Burg» kapuján.)

boltot. Atlas visszatérve az almákkal, azt az ajánlatot tevő, hogy maga viszi el Mykenæbe; de Herakles attól félve, hogy a titán majd örökre el fog maradni, cselből elfogadta ajánlatát, arra kérve Atlast, hogy csak addig tartsa az égboltot, míg vállára egy vánkost helyez. A titán megtette kívánságát, s

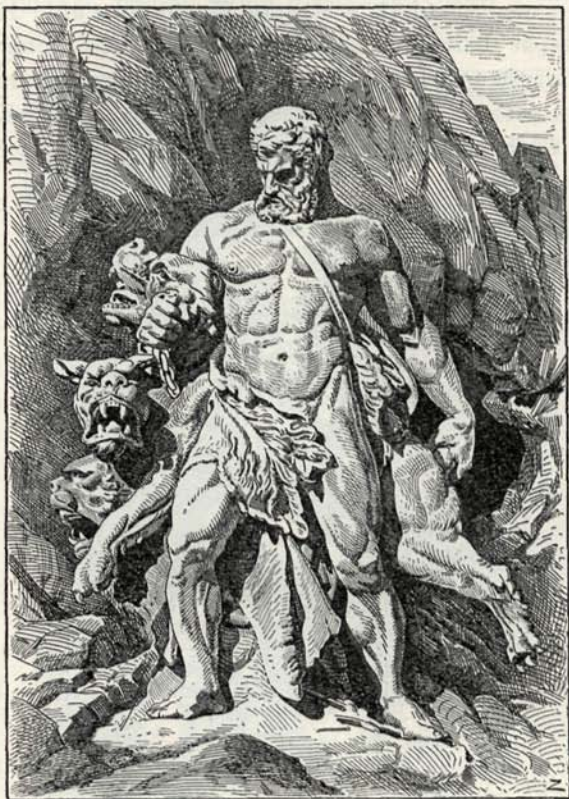
Herakles magához véve az arany almákat, ott hagyta Atlast terhével. — Ez útja közben mulatságos kalandja volt a *pygmaeusok*kal is. Ez ökölnyi emberek Közép-Afrikában laktak s egy izben megtámadták a sivatag fővenyében alvó Heraklest. Egyik csapat balkarját ostromolta, más kettő jobb karjára hágott, talpait az ijászok lötték s a deréksereg, a király vezetése alatt, ostromlajtorjákon készült megmászni fejét. A hős azonban felébredve összevonta oroszlánbőrét s az egész népet megfogta benne.

Herakles elragadja a delphii tripust. (Relief. Drözde. régiségtán).

12. A *Kerberos felhozatala az alvilágból*. Mielőtt e legveszélyesebb kalandjára indult volna, Eumolpos által beavattatá magát az eleusisi mysteriumokba s azután Lakoniában Tænaros mellett az alvilágba szállt. Nem messze a bejárástól találta a sziklához nőtt Theseust és Peirithoost, kik Persephone elragadása miatt szálltak az alvilágba. Theseust megszabadítá, de Peirithoost nem téphette le a szikláról, mert a föld megrendült, valahányszor hozzá nyult. Hades megtudva szándékát, beleegyezését adta hozzá, de csak oly föltétellel, hogy fegyvert ne használjon. Herakles tehát megragadta a Kerberost,

térdei közé szorította fejét, s így megfélekezve felszállt vele a földre és elvitte Mykenæbe, honnan Eurystheus parancsára ismét vissza kellett vinnie az alvilágba.

Herakles felhozza a Cerberust. (Wagner szobra a bécsi «Burg» kapuján.)

Munkáinak befejezése után felszabadult Eurystheus szolgaságából s visszatért Thebába, hol *Megarát* nőül adta *Jolaos*-hoz, *Iphikles* fiához. Erre következő kalandjainak sorozatát különfélekép adják elő a mondák. Ez időre esik két bosszuló hadjárata Laomedon és Augias ellen, valamint az istenek részére nyújtott segedelme a gigas-harcban. Más mondák a

gigas-harczot azon időre teszik, midőn Herakles Geryon barmaival visszatérve Itáliába érkezett.

Ez időtájra esik összeütközése *Eurytos*, oechaliai királlyal. Ez leányát, *Jolét* annak ígérte nőül, ki őt és fiait felülmulja a nyillövésben. Ámbár Herakles mindnyájok felett kivált ebben, a király durván visszautasította, szemére hányta szolgaságát és szégyennel elűzte. A boszut lihegő Herakles nemsokára hatalmába keríté a király egyik fiát, *Iphilot* és Tíryns tornyáról a mélységbe taszítá. E vérbüntől engesztelődést keresve a delphii jósdához fordult, s mivel ez megtagadta a választ, megrohanta a szentélyt s már a Pythia háromlábú székét is elragadta, midőn Apollo maga jelent meg jósdájának védelmére. Zeus e két fia közötti harcznak csak villámai által tudott véget vetni. A jóshely ekkor megfelelt Herakles kérdésére s kijelenté, hogy csak úgy fog kiengesztelődést nyerni, ha rabszolgaságba adja magát, Sophokles szerint egy évre, más mondák szerint háromra. Hermes tehát ennek értelmében *Omphale*, lydiai királynőnek adta el Heraklest rabszolga gyanánt.

Herakles női ruhában.
(Róma. Miollis-féle gyűjt.)

Omphale szolgaságában a hős annyira elpuhult, hogy női ruhát is öltött magára s női munkákat végzett. A Heraklesmondának ezen része ázsiai eredetű s csak később egyesült a görög mondával. Azonban daczára elpuhulásának, Herakles hős ereje a rabszolgaság ideje alatt sem pihent egészen s föl-fölébredt, midőn úrnője új kalandokra küldé. Ez időbe teszik a mondák részvételét az argonautak vállalatában és a kalydoni vadászatban.

Kiszabadulva rabságából, több diadalmas hadjáratot indított, melyek közül nevezetes háborúja *Neleus*, pylosi király ellen. Ebben az olymposi istenek is részt vettek, egy részök Herakles pártján, a többiek *Neleus* és tizenkét fia mellett

harczolván. Herakles itt is győzött, s Neleus tizenegy fiával elesett, egyedül a legifjabb, *Nestor* maradt életben.

Az erre következő lakedæmoniai hadjáratban megölte *Hippokoon* királyt s mostoha testvérét, *Tyndareost* ültette trónjára. Majd Aetoliába került és *Oeneus* király leánya, *Dejanira* kezéért harczra szállt *Acheloos* folyamistennel. E harcot legfestőiebben Sophokles írja le a «Trachisi nők» egyik kardalában. Miután Herakles megfosztá Acheloost egyik szarvától, ő lett a győztes és elnyerte Dejanira kezét, ki *Hyllos* fiát szülte. Egy ideig zavartalan boldogságban éltek Aetoliában, míg egy újabb nem szándékolt gyilkosság arra kényszeríté Heraklest, hogy *Keyx*, trachisi királynál keressen menedéket. Ez útja közben az *Evenos* folyón kellett átszállniok, melyen *Nessos* kentauros bérért szállítá át az utasokat. Herakles már a tulsó partra ért, midőn neje sikoltását hallá. A szörnyeteg ugyanis elbűvölve Dejanira szépségétől, el akarta magával ragadni, midőn Herakles rálőtt a hydravérbe mártott nyilával és elejtette. A haldokló kentauros arra kérte Dejanirát, hogy tegyen el egy részt kiomló véréből, mert ebből oly bűvös szert készíthet, melylyel mindörökre biztosíthatja férje hűségét. Dejanira hallgatott e tanácsra s így később ártatlan eszköze lett a szörny boszújának.

Trachisban vendégszerető fogadtatást talált *Keyx* királynál s ismét több kalandot állt ki, melyek közt legnevezetesebb párbaja *Kyknossal*, *Ares* fiával, kit nemcsak elejtett, hanem magát a segítségére siető *Arest* is megsebesíté. Ekkor indítá boszuló hadjáratát *Eurytos* ellen is, mely egyszersmind oka lett saját halálának. Megtámadván *Oechaliát*, elpusztítá a várat, elejté *Eurytost* és fiait, s fogságba keríté a király szép szőkefürtű leányát, *Jolét*. Herakles végső sorsa képezi tárgyát Sophokles «A trachisi nők» című tragédiájának. Levervén *Oechaliát*, Herakles hadseregével megállapodott a *Kenaeon* hegyfoknál, hogy *Zeus*nak áldozatot mutasson be győzelméért. Ezalatt hirnökét *Lichast* előre küldé Trachisba a foglyokkal s köztük *Joléval*. Dejanira féltékenységében megérkezettnek

vélte az időt, hogy Nessos ajándékát felhasználja és mindörökre biztosítsa általa férje hűségét. Bekent tehát a szörnyeteg vérével egy köntöst és Lichas által férjének küldé ajándokul. Alig ölté magára Herakles e köntöst, iszonyú fájdalom kezdte marczangolni tagjait; a ruha testéhez nőtt, nem ránthatta le magáról s a mint kínjában le akarta tépni, húsából egész darabokat szakított ki vele. Szörnyű kínjai közt megragadta a köntös átadóját, a szerencsétlen Lichast s egy tengerparti sziklán összezúzta. Dejanira ezalatt meghallva féltékenységének gyászos eredményét, kétségbeesésében öngyilkossá lett. Herakles levitette magát Trachisba, s meghallva, mily vérről volt bekenve a köntös, látta, hogy megérkezett az istenektől megjósolt vége, s nem akarva tovább is szenvedni, az Oeta hegyére vitette és máglyára tette magát. De senki sem merte meggyújtani a rőzsét, míg végre véletlenül arra ment *Poeas*, Philoktetes apja, s Herakles kérésére megtevé e szolgálatot, miért jutalmul a hős iját és nyilait nyeré. De alig csaptak fel a máglya lángjai, midőn mennydörgés között felhő ereszkedett le az égből s Minerva négyfogatú égi szekeren az Olymposra ragadá Heraklest, hol az istenek örömmel üdvözölték új társukat, ki halhatatlanságot nyervén, kiengesztelődött Herával és Hebe férje lett.

Tisztelete általában elterjedt a görögöknél és rómaiaknál, számos temploma volt s ünnepeket szenteltek nevének. Marathonban, hol először kezdték tisztelni, négyévenként harczjátékokkal ünnepelték. Különösen mint a nagy erő jelképét tisztelték, mely minden akadályt legyőz s bármily nehézség daczára célhoz ér. Ez értelemben az ifjuságnak is mint utánzandó példát állították fel s a gymnasiumok különös védelme alatt állottak. Rómában a forum boariumon oltára állt, melyen minden zsákmány tizedrészét neki szentelték s aztán kiosztották a szegény néposztályok közt. Neki volt szentelve minden hónap negyedik napja is. Ábrázolása kedvelt foglalkozása volt a művészetnek. Rendesen a hatalmas testi erőt fejezték ki általa s azért többnyire mint kifejelett, hatalmas termetű

férfiút ábrázolták, aránylag kis fejjel, vastag nyakkal, göndör hajjal, izmos karokkal. A két kigyóval való harcát a híres Zeuxis is lefestette. Sokszor ábrázolták különféle munkáit is, valamint szolgását Omphalénál, mint a nápolyi múzeum márványcsoportja, melyben Omphale a hős oroszlán bőrébe öltözve s kezében tartva bunkóját, diadalmas tekintettel szemléli a női ruhába öltözött és a rokkát tartó Heraklest.

II. A DIOSKUROK.

Kastor és Polydeukes (Pollux), mint a Dioskuros név jelenti, Zeus fiai. Anyjuk *Leda* volt, *Tyndareos* spárta király neje, ki férjétől *Klytæmnestrát* szülte, *Agamemnon* nejét. Aztán megnyerte Zeus szerelmét, ki hattyú alakjában látogatta meg, s ettől szülte a két ikerfiút és a szép *Helenát*. Más mondák csak *Polluxot* állítják Zeus fiának, a másik kettőt *Tyndareostól* származtatják, így magyarázván meg, hogy köztük csak *Pollux* volt halhatatlan. A két testvért a legforróbb szeretet kötötte össze s nevök jelképe lett az elválhatatlan barátságnak. Felnővén, *Kastor* különösen a lovaglásban, *Pollux* az ökölvívásban tűnt ki. Több kalandban vettek részt közösen. Megtámadták *Theseust* s visszavették tőle elrabolt testvéröket, *Helenát*; résztvettek az argonauták vállalatában, a kalydoni vadászatban és *Herakles* amazonharczában. Azután megtámadták *Leukippos* messeniai királyt, s elrabolták és nőül vették leányait, *Phoebét* és *Hilaeirát*. De ezek jegyesei, *Idas* és *Lynkeus*, haddal támadtak a testvérpárra s a harc közben *Kastor* elesett. Más monda szerint e harc nem az elragadott leányok miatt támadt köztük, hanem egy rablott ökörcsorda miatt, melyen nem tudtak megosztózni. Miután *Kastor* elesett, *Pollux* megölte *Lynkeust*, *Idast* pedig Zeus villáma sújtá le, de a kielégített boszú nem enyhíté a hű testvér és jóbarát fájdalmát, s addig könyörgött *Zeusnak*, míg végre megengedte, hogy halhatatlanságát megoszssa *Kastorral*. Ezóta a két *Dioskur* felváltva egy napot az *Olympon*, a másikat az alvilágban

tölti, s Zeus azzal jutalmazta testvéri szeretetöket, hogy az ég csillagpárját nekik szentelte.

Tiszteletök legnagyobb volt hazájokban, Spartában, hol az ország védő istenei voltak s a hősi erény mintaképe az ifjúság számára. De Spartán kívül a többi Görögországban és Rómában is elterjedt tiszteletök s több helyen voltak templomaik. Az olympiai játékok is különös oltalmuk alatt álltak. Segítségöket kérték a csatákban és a tengeri viharok közt. A rómaiak az ostiai kikötőben emeltek templomot az isteni ikerpár tiszteletére. Egy ős monda szerint a Dioskurok csapatjuk előtt lovagoltak, midőn harczra keltek a latinokkal, s a győzelmi hírt ők maguk vitték meg a forumra, oly gyorsan, a mint azt halandó hirnök meg nem tehetette volna; azután megittatták paripáikat és ismét nyomtalanul eltűntek. A tengeri viharok alatt a veszélyeztetett hajók körül nyargalnak s biztos révbe vezetik. Néha tűz alakjában jelennek meg az árbóczok ormán, azért e tüzet a hajósok rendszeren mint a menekvés biztos jelét üdvözlík. Mint tengeri védő isteneket leginkább a kikötő városokban tisztelték.

A Dioskurokat mindig együtt ábrázolják, mint nemes ifjú hősöket, paripán ülve vagy kantáránál fogva, fejökön féltojás-alakú kalappal s ennek ormán csillaggal.

III. A KENTAUROK ÉS PEIRITHOOS.

A kentaurok tulajdonképen Thessalia ős hegylakói, durva, nyers, szilaj s vadság állapotában élő emberek, kiknek kiirtása a hellen polgárosodás diadala volt a vad pelasg törzsek maradványai fölött. Mint nevök: kentauros (centaurus) mutatja, bikavadászattal foglalkoztak, s Thessalia erdeiben paripán nyargalva hajszolták a bikát, s talán ebből származott a későbbi rege, mely a kentaurokat ember- és lótestből állította össze, emberi karokkal és mellel, s lótesttel és négy lábbal. Bármí szülte különben a görög nép képzelmében e kettős alakú szörnyeket, annyi bizonyos, hogy a régibb mondák még

nem ismerik a kentaurok kettős természetét. Homerosnál óriási, vad hegylakók, kiket állatias szilajság és érzékiség jelleméz, de nem bírnak lótesttel és lólábakkal. Ez alakot a későbbi regék tulajdonították nekik s ennek megfelelőleg akarták megmagyarázni aztán származásukat is. Ősatyjuk Kentauros volt, Ixion és Nephele fia, ama felhő-asszonyé, kit Zeus a szerelmes Ixion áltatására Hera kép-mása szerint alkotott. Kentauros a thessaliali *Pelion* hegyén telepedett le, s a szomszédságában legelő lovakkal nemzette gyermekeit, a kentaurokat, kik innen nyerték kettős alakjokat. Fél állati származásuknak megfelelőleg vad, érzéki lények voltak, ösztöneiknek képtelenek ellenállni és hírhedtek nőrablásaikról. Különösen kedvelték a bort, azért Bacchus kíséretében is előfordulnak s néha szekerét is ők vonják. A vad kentaurok közül kivételt képezett *Chiron*, bölcs és jólelkű lény, ki több hősnek volt oktatója s általános tiszteletben állt; azért származását is megkülönböztették a többiekétől s Kronos és az okeanida *Philyra* fiának mondták.

Kentauros.

(Márványszobor, a capitol. muzeumban. Rómában)

leg akarták megmagyarázni aztán származásukat is. Ősatyjuk Kentauros volt, Ixion és Nephele fia, ama felhő-asszonyé, kit Zeus a szerelmes Ixion áltatására Hera kép-mása szerint alkotott. Kentauros a thessaliali *Pelion* hegyén telepedett le, s a szomszédságában legelő lovakkal nemzette gyermekeit, a kentaurokat, kik innen nyerték kettős alakjokat. Fél állati származásuknak megfelelőleg vad, érzéki lények voltak, ösztöneiknek képtelenek ellenállni és hírhedtek nőrablásaikról. Különösen kedvelték a bort, azért Bacchus kíséretében is előfordulnak s néha szekerét is ők vonják. A vad kentaurok közül kivételt képezett *Chiron*, bölcs és jólelkű lény, ki több hősnek volt oktatója s általános tiszteletben állt; azért származását is megkülönböztették a többiekétől s Kronos és az okeanida *Philyra* fiának mondták.

A kentaurok egyik részét Herakles ölte meg, midőn

Arkadiában, Pholosnál harcra keveredett velök. Másik részök Thessaliában pusztult ki, midőn *Peirithoos*, a lapithák királya, menyegzőjét tartá *Hippodamiával*. Ez ünnepélyre a kentaurok is meg voltak hívva. Egyikök, *Eurytion*, bortól ittasan erőszakosan megtámadta a menyasszonyt, miből véres harc keletkezett, mely a kentaurok teljes vereségével végződött. Theseus és Nestor, *Peirithoos* barátjai, szintén részt vettek e harcban. Az el nem pusztult kentaurok a Sirenek szigetére menekültek, hol ezek énekétől megbűvölve, éhen veszttek el.

IV. AZ ATTIKAI MONDA-KÖR.

Kekrops. Attika alapítója, ki ez ország lakóit először vezette ki a vadság állapotából, társadalmi rendet állított föl köztük, behozta a házasság intézményét s felépítette az atheni várat, melyet eleinte *Kekropiának*, később *Akropolisnak* neveztek. A monda szerint *autochthon*, azaz földszülött volt, ember-testtel, mely alul sárkányban végződött. Uralkodása alatt történt a híres vita *Poseidon* és *Athene* közt Attika uralma fölött, melyben az istenek *Athenének* ítélték a győzelmet az általa teremtett olajfáért. Kekrops után fia *Kranaos* következett Athén trónján, s ennek uralkodása alatt árasztá el a földet a vizözön, melyből csak *Deukalion* menekült meg.

Erechtheus, máskép *Erichthonios*. Attika második alapítója a vizözön után. Szintén *autochthon* volt, s születése után *Gaea Pallas* istennőnek adta át ápolásra. Ez egy zárt szekrényben Kekrops leányaira bízta, megtiltva, hogy megtekintsék. De kíváncsiságuk daczolt az istennő parancsával, felnyitották a szekrényt s ekkor büntetésül őzjögésbe estek. *Erechtheust* pedig az istennő maga nevelte föl s később Attika királyává tette. Leányai közül nevezetes *Oreithyia*, kit *Boreas* ragadott el, és *Prokris*, *Kephalos* neje, kinek halálát féltékenysége okozta; mert midőn a cserjében férjére leskelődött, ez vadnak vélte és halálra sebezte,

Theseus. *Herakles* mellett a görögök legnagyobb nem-

zeti hőse; fia *Aegeus*, atheni királynak, *Erechtheus* dédunokájának. Származását a monda így adja elő: *Aegeus*nak nejétől, *Metától*, nem lévén gyermekei, a delphii jóshelyhez fordult; de mivel ennek homályos válaszát meg nem érté, *Pitheus*, troezeni királytól, *Pelops* fiától kért magyarázatot. *Pitheus* leányát, *Aethrát* nőül adta *Aegeus*hoz, ki midőn távozni készült Troezenből, kardját és sarúit egy óriási szikla

Theseus fölemeli a sziklát. (Relief. Róma. Villa Albani.)

alá rejté s meghagyá *Aethrának*, hogy ha a születendő fiú majd fel tudja emelni e sziklát s ki tudja venni alóla az oda rejtett tárgyakat, akkor küldje őt Athenbe, hol kardjáról fel fogja ismerni. *Aethra* valóban fiút szült, kit *Theseus*nak neveztek. A legkiválóbb nevelésben részesült, oktatói között volt *Chiron* is, kinek nevelése alól kerültek ki a legkiválóbb mythologiai hősök. Midőn *Theseus* elérte tizenhatodik évét, anyja a sziklához vezeté, melyet könnyen fölemelt, s magához véve apja kardját és sarúit, útra kelt Athen felé. A könnyebb tengeri út helyett a veszélyesebb szárazföldi utat választá, melyen annyi nagy kalandot állt ki hősi erővel és fényes sikerrel, hogy neve, mint kiváló hősé ismeretessé lett, mielőtt Athenbe ért volna. Ez úti kalandjai a következők:

Utazása első napján Epidaurus tájékán *Periphetes* rablóval találkozott, ki Hephæstos és Antikleia fia volt és súlyos vasbunkójával, melytől a *Korynetes* nevet nyere, agyonverte az utasokat. Theseus elejté az óriást s bunkóját ezután fegyverül használta. — Másnap a korinthusi földszoros bemenetelénél az útonálló *Sinissel* ütközött össze, ki minden utazót kirabolt s kegyetlen kínzások közt kivégzett. Lehajtotta két fa koronáját s az elfogott utas mindegyik lábát más-más fához köté, úgy hogy midőn hirtelen elbocsátotta a lehajtott fákat, azok egyszerre fölemelkedtek s ketté szakították a hozzájuk kötött ember testét. Theseus ez óriást is legyőzte s azt tette vele, mit ő annyi mással művelt. — Krommyon tájékán elejté *Phaea* vaddisznót, mely réme volt a vidéknek s egyaránt pusztította az embereket és állatokat. — Ezután tovább haladt a keskeny sziklaösvényen, mely Korinthosból Megara felé vezet. Ez úton tanyázott a rabló *Skiron*, ki minden utassal, kit elfogott, megmosatta a lábát s aztán egy rugással a szirt-ről a tengerbe lódította. Az összezsapódó hullámok zajára előrohant rejtekéből egy óriás teknősbéka s felfalta a vízbe hulltakat. Theseus ezzel is úgy tett, mint ő másokkal, s aztán tovább haladt Eleusis felé. E tájon a vad *Kerkyon* óriás minden átmenőt birkózásra kényszerített s irgalmatlanul megölte a legyőzötteket. Theseus ezt is halálra sujtotta s aztán megbüntette *Prokrustest*, ki Eleusis tájékán tanyázott. Ennek az a szokása volt, hogy minden utast, ki hajlékába jutott, hozzá nem illő ágyba fektetett; ha teste rövidebb volt az ágnál, lábára aggatott vas súlyokkal addig vonta, míg belehalt; ha hosszabb volt, levágta azon tagjait, melyek az ágyba nem fértek. Miután ezt is halállal büntette, Theseus végre Athenbe jutott, hol hős tetteinek híre már megelőzte. Aegeus neje ekkor *Medea* volt, ki gyermekeinek meggyilkolása után ide menekült. A gonosz varázsló nő félve az ifjú hőstől, rábeszélte a királyt, hogy hívja lakomára és mérgezze meg. De szerencsére Aegeus még elég korán fiára ismert kardjáról s idején kiragadhatta kezéből a méregpoharat, melyet már ajkához

emelt. Ekkor nyilvánosan fiának és trónja örökösének ismerte el Theseust, kinek azonban új harcztot kellett kiállania a *Pallantidákkal*, nagybátyja, Pallas fiaival, kik örökösödési jogaik védelmére fellázadtak. Miután ezeket is legyőzte, Theseus újabb hőstetteivel meghódította az attikai nép tiszteletét s jótéteményeivel kivívta háláját és szeretetét. Így megmenté az országot ama bika pusztításaitól, melyet egykor Herakles

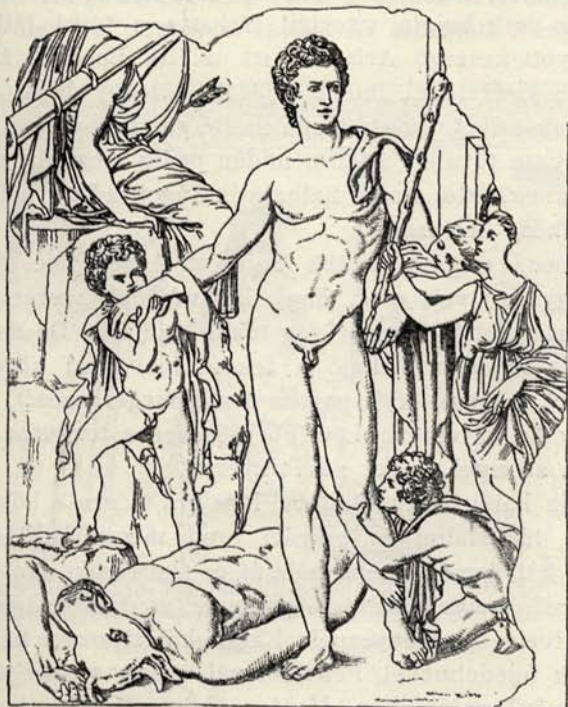

Theseus legyüri a krétai bikát. (Gemma.)

hozott el Kretából s Mykenæ kapuja előtt szabadon bocsátott. A bősüült állat leginkább a marathoni mezőt pusztítá, azért marathoni bikának is nevezték. Theseus elfogta, végig hurczolta Athen utcáin s nyilvánosan feláldozta Minerva tiszteletére.

Legnevezetesebb hőstette az volt, melylyel elejté a Minotaurust s hazáját megmenté az évi emberadótól. *Minos*, krétai király ugyanis, mivel fiát, *Androgeost* az atheniek és megaraiak megölték, boszuló háborút indított e városok ellen. Először Megarát vette ostrom alá, hol *Nisos*, Aegæus testvére uralkodott. Ennek leánya, *Skylla* szerelemre gyuladt Minos iránt s kirántotta alvó atyja hajából a biborszálát, melyen a

végzet szerint élete csüggött. Ennek következtében Minos bevette Megarát, megölte Nisost s aztán Athen ellen fordult, melyet szintén legyőzött. A levert Athenre azt a kötelességet szabta, hogy kilencz évenként hét fiút és hét leányt szolgál-tasson a *Minotaurus* számára. Kétszer teljesíté már Athen e

Theseus és Minotaurus.

szörnyü kötelességet s Theseus megérkezése után harmadszor készült az emberadót megküldeni, midőn a hős királyfi vállalkozott, hogy megmenti hazáját ez iszonyú tehertől. Atyja megegyezésével az áldozatra szánt ifjakhoz csatlakozott tehát s Aphrodite különös oltalmába ajánlva magát, Krétába hajózott. Itt a szerelem istennője csakugyan segítségére jött s lángra gyulasztá iránta a király leánya, *Ariadne* szívét. Midőn

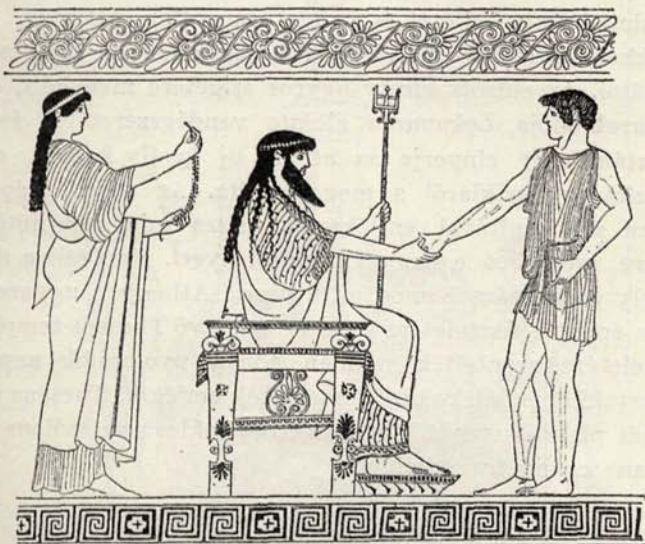
Theseus a Labyrinthba hatolt, a szerelmes leány egy gombolyagot adott neki, melynek egyik végét a bejáráshoz erősíté s ennek vezetése mellett szerencsésen visszatért a tekervényes ösvényekről, miután a Minotaurust feltalálta és megölte. Hajóra szállva azután, magával vitte Ariadnét is, de Naxos szigetén, midőn aludt, hűtlenül elhagyta, úgy hogy a fölébredt leány már csak hajója vitorláit láthatta a távol láthatáron. Az elhagyott kesergő Ariadnét itt találta Bacchus, ki ekkor tért vissza kíséretével indiai útjáról. A leány bájai annyira megnyerték szívét, hogy maga mellé emelte, nejévé tette s magával vitte további útjaira, midőn pedig meghalt, atyjánál, Zeusnál kieszközlé, hogy halhatatlanságot adjon neki és a csillagok közé helyezze.

Theseus ezalatt tovább hajózott Athen felé. Atyjával akként egyezett volt meg, hogy kalandjának szerencsés bevégezése után fehér lobogót fog tűzni hajójára. De megfélekedett róla s midőn a hajó a fekete lobogóval közelgett a kikötő felé, Aegeus, ki a parton leste megérkezését, azt hívén, hogy fia elveszett, kétségbeesésében a tengerbe ugrott, mely róla az ægei tenger nevét nyerte.

Atyja halála után Theseus lépett a trónra s bölcs uralkodása, a társadalmi és polgári rend megszilárdítása által épen úgy kiérdemelte népe háláját és tiszteletét, mint további hőstetteivel, melyek merészségben és csodálatosságban Herakles műveivel versenyeznek. Ekkor kötött szoros barátságot a lapithák fejedelmével, Peirithoossal, kinek segítségére volt a kentaurok legyőzésében. Majd elkísérte Heraklest az amazonok földére s ez alkalommal nőül nyerte a szép *Hippolytát*, kitől Hippolytos nevű fia született. Hippolyta halála után *Phaedrát* vette nőül, Ariadne testvérét. Ez halálosan beleszeretett mostoha fiába, Hippolytosba s mivel az ifjú vonakodott szerelmét viszonozni, álnokul bevádolta őt férje előtt, mintha erőszakot akart volna tenni erényén. A felháborodott Theseus Poseidonhoz fordult, hogy álljon boszút fián s a tengeri isten egy szörnyeteget küldött a partra, melytől Hippolytos lovai

elragadták a szekeret s halálra hurczolták az ifjút. A gyász-
híre a bűnbánó Phædra kivégezte magát s Artemis istennő
felvilágosítá Theseust fia ártatlanságáról. Ez a tárgy Euripides
«Hippolytos» című tragédiájának.

Theseus és Peirithoos több kalandot végeztek közösen.
Spartából elragadták a még csak gyermek Helenát, kit Ar-
temis egy ünnepén táncolni láttak. Az elrablott leányka fölött

Theseus Poseidon előtt. (Antik vázáról).

sorsot vetvén, ez Theseus részére esett ki kedvezően, ki az
aphidnæi várba rejté bájos foglyát. De mivel a sorsvetés előtt
a két barát megegyezett, hogy a nyertes a másikat segíteni
fogja hasonló szép nő elrablásában: Theseusnak kötelessége
volt részt venni Peirithoos veszélyes vállalatában, midőn ez
az alvilágba szállt, hogy elrabolja Persephonét. A kolonosi
berek mellett szálltak le, ugyanott, hol később Oedipus. Az
alvilág kapuján már bejutottak, de midőn fáradtan pihenni
ültek egy sziklára, a vakmerőségök miatt felboszankodott

Pluto úgy oda forrasztá őket, hogy többé nem tudtak fölkelni. Itt találta a két jó barátot Herakles, midőn a Kerberosért az alvilágba szállt, de csak Theseust tudta megszabadítani. Más monda szerint Peirithoost is megszabadítá s a két jóbarát ismét visszakerült a földre; s ugyane monda szerint csak ez után történt Peirithoos lakodalma Hippodamiával és a kentaurok kipusztítása.

De ezalatt a Dioskurok, Helena testvérei megtudták az elrablott leány hollétét és haddal támadtak Attikára. Segítségökkel *Menestheus* fellázadt Theseus ellen és megfosztotta trónjától. Az előzőtt király Skyros szigetére menekült, melynek uralkodója, *Lykomedes* eleinte vendégszeretőleg fogadta, de aztán, hogy elnyerje az atheni új király kegyét, orozva letaszítá egy szikláról s meggyilkolta. Az atheni nép csak hosszú idő multával emlékezett vissza mindazon jótéteményekre, melyeket e nagy királyától nyert. Hamvait a delphii jóshely parancsára Kimon vitte vissza Athenbe; ugyane hadvezér építette tiszteletére a ma is meglevő Theseus-templomot. Tiszteletére szentelték minden hónap nyolczadik napját, s áldozatokkal és játékokkal ünnepelték emlékét. Theseus nemes alakját plasztikusan állítja elének Sophokles az «Oedipus Kolonosban» című tragédiájában.

V. AZ ARGOSI MONDA-KÖR.

Io. Inachos folyamisten a legrégebb argosi király leánya. Sorsát Aeschylus «Prometheus» című tragédiájából ismerjük meg. Nagy szépsége felébreszté Zeus szerelmét s hogy kiátszghassa Hera féltékenységét, egy felhőbe burkolózott vele. Az istennő sem az égben, sem a földön nem pillantva meg férjét, gyanakodva a felhőhöz sietett, még pedig oly hirtelen, hogy Zeusnak alig maradt ideje fehér tehénné változtatni Iot. De Hera féltékenységét ezzel nem altatá el. A tehenet elkérte tőle s a százszemű *Argos* (Argus) őrizetére bizta. Zeus ekkor Hermest küldé a tehen elrablására, a ki ugyan elaltatta

és megölte az őrt, de Hera most boszúból egy mérges bögölyt küldött Io üldözésére, melynek csipésétől hajtva a boldogtalan beszáguldá az egész ismert földet. E futása közben a Kaukazuhoz ért, hol a lelánczolt Prometheustól megtudta szenvedéseinek végét.

Argos őrzi Iót (Festmény. Róma).

déseinek végét. Hosszú bolyongása után végre Egyiptomba jutott, s midőn a Nil partján elcsigázva összeroskadt, Zeus megszánta az üldözöttet, visszaadta emberi alakját, mire megszülte fiát, *Epaphost*, ki Egyiptom királya lett. Halála után isteni tiszteletben részesült. Io a bujdosó s alakját változtató hold jelképe; az egyiptomi holdistennőt, Isist is tehénfejűvel ábrázolták.

Danaos. Epaphos unokájának, *Belosnak* fia, s így mint Io utódja, jogos örököse az argosi trónnak. Ötven leánya volt, míg testvérének, *Aegyptosnak* ötven fia. A két testvér folytonos ellenségeskedése végre kényszeríté Danaost, hogy leányai-val együtt elhagyja Egyiptomot s fölkeresse a régi hazáját, Argost, melynek uralmát *Gelanor* átadta neki. Danaos uralkodása a polgárosodás áldásait vitte Argosba s különösen emlékezetessé lett a kutak és csatornák létesítése által, melyek nagy jótétemény voltak a vízhiányban szenvedő vidékre. Talán Danaos ebbeli működésének emléke ama későbbi mythos, mely leányainak alvilági foglalkozásáról keletkezett. Mert midőn *Aegyptos* ötven fiával utána jött s kényszeríté, hogy leányait ezekhez adja nőül, Danaos mindegyik leányának tört adott a menyegzőre s a leányok, az egy *Hypermnestra* kivételével, megölték férjeiket, minek büntetéseül az alvilágban folytonosan vizet kell tölteniök egy lyukas hordóba.

Perseus. *Hypermnestra* férjét *Lynkeust* nemcsak megkímélte a haláltól, hanem később ki is engesztelte Danaossal, kinek utódja lett az argosi trónon. Ennek unokája volt *Akrisios*, Danae atyja. Mivel a jóslat kimondá, hogy e leányától születendő unokája fogja megölni, *Akrisios* egy erős ércztorony szobájába zárta leányát, hol senki sem férhetett hozzá. De Zeus szerelemre gyuladt a szép leány iránt s aranyeső alakjában a toronyba hatolt. Danae világra hozta fiát, *Perseust* s midőn a király a gyermek sirásából megtudta, hogy daczára minden óvatosságának, mégis nagyapává lett s nem gátolhatta meg a jóslat első részének teljesülését: első felindulásában megölte a nőt, kire a torony őrizete volt bízva s kit leánya büntársának tartott; azután Danaét csecsemőjével együtt faládába zárva, a tengerbe dobatta. A hullámok *Seriphos* sziget felé hajtották a ládát, hol *Polydektés* uralkodott. A király testvére *Diktys* épen a parton halászott, elfogta hálójával a vízen lebegő ládát s kiszabadítva belőle az ifjú anyát gyermekével, testvére udvarához vitte. Danae vendégszerető fogadtatásra talált itt s fia derék és bátor ifjúvá növekedett, úgy hogy feltűnő tehet-

ségei, hősiessége, ereje nemsokára a király aggodalmait is fölébresztették. Hogy tehát szép szerével megszabadítsa udvarát e veszedelmesnek látszó ifjútól, cselet használt. Összegyűjté udvari népét s kijelenté, hogy versenyezni szándékozik a szép elisi Hippodamia kezéért s felszólítá híveit, hogy menyegzői ajándék fejében lássák el őt mindennemű fegyverekkel. A király jól számított, a lelkes és hálás Perseus ifjúi fölhevülésében kijelenté, hogy kész lesz számára elhozni a Medusa fejét is. Polydektes rögtön szaván fogta a merész ifjat, kinek be kellett váltania szavát.

E veszedelmes kalandot mindenki lehetetlennek tartá s meg volt győződve, hogy a vakmerő ifjú életével fogja megfizetni vállalkozását. De Polydektes épen ezt akarta, mert Danaét szerelmi ajánlataival üldözte s reá nézve életkérdéssé vált, hogy megszabaduljon Perseustól, kinek nemcsak fényes tulajdonságaitól, hanem boszújától is félnie kellett. Követelte tehát, hogy rögtön váltsa be ígéretét s az ifjúnak útra kellett indulnia. Eleinte azt sem tudta, hol keresse a Gorgók lakását, míg Minerva és Hermes útba nem igazították. Ez isteni vezetés mellett feltalálta a *Graeák* tanyáját, s megfosztva őket egy foguktól és szemöktől, kényszeríté, hogy mindent eláruljanak előtte, a mire vállalkozásának kivitele végett szüksége van. A *Graeák* tehát kénytelenek voltak elvezetni őt a nymphákhoz, kiknek birtokában voltak a szükséges tárgyak: a láthatatlanná tevő sisak, a szárnyas sarúk és az ezüstoffonátú erszény. Mindezeket könnyen elnyeré a nympháktól s Minerva még egy tükörfényességű ércz-pajzsot, Hermes egy gyémánt sarlót adott hozzá, melyek mind Hephæstos munkái voltak. Így fölszerelve, a szárnyas sarúk segítségével elért a sötét szigetre, hol a Gorgók tanyáztak. Alvás közben lepte meg a szörnyeket, s mivel szemét nem meré reájok fordítani, nehogy kövé dermedjen, pajzsába tekintve kereste ki Medusa alakját s hozzá közeledve, a pajzsban visszatükröződő kép szerint intézve mozdulatait, a gyémántsarlóval leszelte fejét. Ekkor hirtelen megragadta és a háta mögött csüggő

erszénybe rejté. Medusa fejetlen testéből két élő lény szökellt elő: *Pegasus*, a szárnyas ló és *Chrysaor* óriás. A másik két Gorgo fölébredt a zajra s látva megölt testvérök holttestét, őrjöngő vad sikoltással rohant a gyilkosra. De Perseust megmenté a sisak, mely láthatatlanná tette, s a szárnyas sarúk segítségével gyorsan elrepült, csakhamar messzire maga mögött hagyva a dühöngő Gorgok vijjogását. A mint Afrika partjai fölött tovább repült, tarsolyából a földre hulltak a levágott Medusa-fő vércseppjei s azóta van oly sok kigyó Afrikában.

A Medusa-fő bűvös erejével az első kísérletet Atlason tévé meg. Midőn nem akará elfogadni a kertjében pihenést kereső Perseust, ez boszúságában előrántotta s szeme elé tartotta a Medusa-főt, melynek láttára az eget-emelő titán óriási sziklabérczczé változott. Meggyőződve a kezében levő vészes bűverőről, Perseus tovább folytatta útját Afrikán keresztül s Aethiópiában megmentette *Andromedát*, Kepheus király leányát. Mivel a király neje Kassiopeia azzal dicsekedett, hogy szebb a tengeri nympháknál, ezeknek kérésére Poseidon egy tengeri szörnyeteget küldött, mely az országot elpusztítá. A jóslat szerint csak úgy lehetett menekvést remélni, ha a király leányát, *Andromedát* zsákmányul dobják a szörnyetegnek. Kepheus nehéz szívvel engedett a kényszerítő szükségnek s a part közelében egy sziklához kötözteté leányát. Ekkor érkezett oda Perseus, megölte a szörnyeteget s megszabadítá a remegő szűzet, kit aztán nőül vett, miután előbb diadalmas harczot vívott Phineussal, a király testvérével, ki nek *Andromeda* keze már előbb oda volt ígérve. E harczban könnyű szerével győzött Perseus, mert a Medusa-fővel kővé változtatta Phineust és katonáit.

Perseus most hazafelé indult nejével. De *Seriphos* szigetén ez alatt rossz fordulatot vettek a dolgok. *Polydektes* király, biztonságban véelve magát a messze földön járó Perseustól, vakmerően megtámadta Danae erényét, ki védelmezőre talált ugyan *Diktysben*, de a király támadásai oly merészekké lettek, hogy Danae és védelmezője kénytelenek voltak az

Perseus megszabadítja Andromédát. (Relief a capitol. múzeumban.)

oltárnál keresni menedéket erőszakosságai ellen. Ekkor érkezett vissza Perseus s a Medusa-fővel Polydektest és egész udvarát kövé változtatta, Diktyst ültetve a sziget trónjára; a Medusa-főt pedig pártfogó istennőjének, Minervának ajándékozta, ki azt pajzsára szegezte.

Perseus ezután visszatért anyjával és nejével Argosba, hogy kiengesztelődjék nagyatyjával. Akrisios azonban, megemlékezve a régi jóslatról, elmenekült előle és Larissába zárkózott. Perseus ide is utána sietett s végre sikerült szerető rábeszélésének meggyőznie nagyapját, hogy nincs oka életét féltenie tőle. De a jóslat mégis teljesült. Miután Akrisios teljesen kiengesztelődött unokájával, résztvett az ünnepi játékokban, melyeket a larissaiak tiszteletére rendeztek. Perseus ez alkalommal oly szerencsétlenül dobta el a diskost, hogy éppen a nézők közt álló nagyapját találta, ki ez ütés következtében szörnyet halt. Perseus nem merte ezután átvenni Argost, megölt nagyapja örökét, hanem kicserélte Tirynssal s ennek uralkodója lett, hol Andromedával hősi nemzedéket alapított.

Halála után városokat és templomokat szenteltek tiszteletére s a félistenek közé helyezték. Tisztelete nemcsak Argosban és Seriphos szigetén, hanem Athenben és a többi Görögországban is el volt terjedve. Andromedával együtt a csillagok közé, a tejút közepére helyezték. Ábrázolásával sokat foglalkozott a művészet. Jelvényei: a sisak, sarló és szárnyas sarúk, melyeket Medusa megölésénél használt.

VI. A KORINTHOSI MONDA-KÖR.

Sisyphos. Aelos, thessaliali király és Enarete fia, Korinthos alapítója. Kortársa volt *Autolykos*nak, a híres tolvajnak, ki a Parnassos hegyén tanyázott. Sisyphoson ez sem tudott kifogni; ellopta ugyan juhait, de nem vette észre, hogy lábukon mind meg vannak jegyezve s gazdájok könnyen feltalálhatta nyomukat. Ez alkalommal megismerkedett *Autolykos* leányával, *Antikleával*, kinek megnyerte szerelmét. *Antikleá*

aztán Laërtes neje lett és Odysseust szülte, de a monda szerint Odysseus tulajdonképeni atyja Sisyphos volt. Az atheni mythos Sisyphost útonállóvá teszi, kit Theseus ölt meg; de jobban el volt terjedve az a monda, mely szerint Sisyphos az alvilág urát rászedte s visszatért a földre, honnan Hermes hosszú idő múlva erőszakkal szállította vissza az alvilágba. — Más monda szerint azzal ingerelte maga ellen az égiek haragját, hogy *Asopos* folyamistennek elárulta leánya, *Aegina* hollétét, kit Zeus sas alakjában ragadt el. Az Olymp királya e fölötti haragjában villámával a Tartaros mélyébe sujtá a vakmerőt, hol örök büntetésül sziklát kellett felgördítenie a hegy lejtőjén.

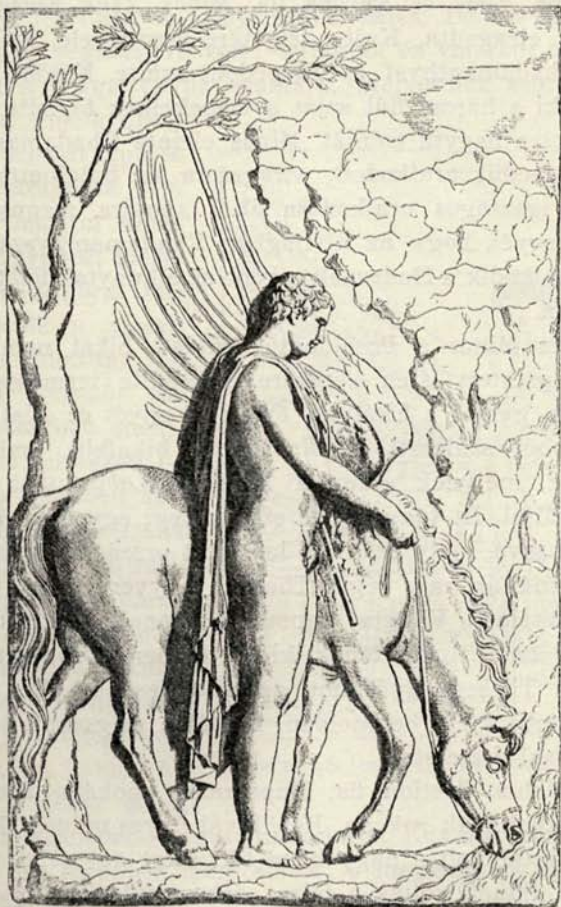
Chimaera. (Firenze. Uffizi.)

Bellerophon vagy *Bellerophontes*, Glaukos fia, Sisyphos unokája, a korinthosiai legnagyobb nemzeti hőse, kinek Korinthosban szentélye volt Poseidon cyprus-berkében. Miután Bellerost megölte (honnan nevét is nyerte), kénytelen volt elhagyni hazáját és *Proetus*, argosi királyhoz menekült. A király neje, *Sthenoboea* szerelemre gyuladt a szép idegen ifjú iránt, de mivel ez vonakodott érzelmét viszonzni, a boszúvágó nő bevádolta férje előtt, mintha erőszakot akart volna

tenni erényén. A király hitt neje rágalmazó szavainak, de mivel nem akart fegyvert emelni vendégére, Lykiába küldte ipához, *Jobateshez*, levél kíséretében, melyben ezt felszólítá, hogy a levél átadóját megölje. *Jobates* a vendégszeretet szokása szerint nem bontá fel a levelet, míg az átadót kilencz napon vendégül nem tartotta s ez idő alatt annyira megkedvelte a bátor és deli ifjat, hogy a levél felbontása után nem volt elég ereje reá emelni fegyverét. De mivel leánya vélt sérelméért mégis boszút akart állni, megbízta *Bellerophon*t, hogy ölje meg *Chimærát*. E szörnyeteg elül oroszlán, közepén kecske, hátul sárkány volt, szájából lángokat szórt, roppant erővel és gyorsasággal birt s *Lykia* tájait pusztította. Emberi erő nem volt képes vele birni s *Jobates* bizonyosnak vélte, hogy *Bellerophon* el fog veszni e harcban. De az ifjút *Athene* istennő védelmezte. Segítségével elfogta *Medusa* szülöttét, a *Pegasos* szárnyas lovat, midőn a *pirenei* forrásból ivott s hasznára idomította, megtanulván *Athenetől* a zabola kezelését. A *Pegasoson* ülve megtámadta a *Chimærát* s fölötte lebegve, felülről halálra sebezte lándzsájával. *Jobates* e csodálatos diadal után új veszélyes vállalatokra küldte, hogy elve-szítse. Miután a *Lykiával* szomszédos hegylakó *Solymiakat* legyőzte, az *amazonokat* kellett megtámadnia, e harcias nőket, kik a távoli *Skythiában* női államot alkottak, melyből a férfiak ki voltak zárva. A *Pegasos* segítségével ezeken is győz-vén, visszatért *Lykiába*, hol *Jobates* még egy végső merény-letet intézett ellene, lesből és orozva számos támadót küldvén reá. De midőn *Bellerophon* ezeket is megölte, *Jobates* végre megismeré, hogy az istenek különös kegyelme védi ez ifjút, nőül adta hozzá egyik leányát s utódjává tevé *Lykia* trónján.

De *Bellerophon* boldogsága nem volt állandó. Elvakítva nagy szerencséjétől, nem elégedett meg a boldogsággal, melyet családi élete és uralkodása nyújtott számára; szárnyas lován az *Olympra* kívánt hatolni. *Zeus*, ki mindig nagy szigorúsággal bünteti az emberek vakmerőségét, elvonta ekkor tőle kegyelmét, megriasztá a *Pegasost*, mely ledobta magáról

merész lovasát s egyedül repült az Olymposra, hol azóta Zeus szekerét vonja. A földre hullt Bellerophon pedig bénán és

Bellerophon Pegazust itatja. (Palazzo Spada.)

elhomályosult lélekkel barangolt ezentúl Ciliciában, míg végre kerülve az emberi társaságot, nyomorultan elveszett.

VII. A KRÉTAI MONDA-KÖR.

Minos. Zeus és Europa fia. Midőn Zeus Európát bika alakjában elragadta, Kréta szigetére úszott vele, hol Europa Minost, Rhadamanthyst és Sarpedont szülte. Később *Asterion* neje lett, ki a három fiút saját gyermekeinek fogadta s halála után Minosra hagyta trónját. Minos eleinte Rhadamanthyssal, később egyedül uralkodott, virágzásra és hatalomra emelte Krétát s igazságos uralkodása által annyira megnyerte az istenek kegyét, hogy az alvilágban Rhadamanthyssal együtt tovább uralkodik s Hadesnek segéde az elhunytak fölötti ítéletmondásban.

Midőn Minos a Poseidontól küldött bikát nem áldozta föl, a megsértett isten kérésére Aphrodite természetellenes szerelemre gyújtá a királyné, *Pasiphaë* szívét ez állat iránt, s e viszonyból született a *Minotaurus*, bikafejű, emberalakú szörnyeteg, melynek számára Minos a *Labyrinthot* építteté *Daedalus* által. Itt tanyázott e szörnyeteg; egyedüli táplálékát emberhús tevő, mely célra a leigázott országok ifjait és leányait használták, míg végre Theseus fegyvere végett vetett a szörny életének. Világos nyomai látszanak e mondában a phœniciai Baal tiszteletének, kinek emberáldozatokat mutattak be, s Theseus győzelme az emberiesebb hellen műveltséget jelenti, mely behatolván, Krétába, megszüntette a kegyetlen Baal-tiszteletet.

Daedalus. Metion fia, Eupalamos unokája, Erechtheus királyi családjának rokona. Rendkívül ügyes művész, kőfaragó és építőmester volt s nagy hírre tett szert nevezetes találmányai által, minők voltak a fejsze, árbocz, vitorla. Miután tanítványát és rokonát *Talost* művészi féltékenységből orozva letaszítá az Akropolisról, a halálítélet elől Krétába Minos királyhoz menekült. Itt különféle művészi alkotásai által megnyerte a király kegyét; ő építteté a *Minotaurus* számára a *Labyrinthot* is, melynek egyes ösvényei oly mesterségesen fonódtak

egybe, hogy mindenki eltévedt benne. Mivel azonban később Ariadne segítségére volt Theseus megmentésében s ő adta számára a mentő gombolyagot, elvesztette a király kegyét, ki őt fiával, *Icarussal* a Labyrinthba zárta. De művészi ügyessége itt is segítségére volt; tollakból és viaszból szárnyakat készített a maga és fia számára, melyeknek segítségével a levegőbe emelkedhet-

tek. De *Icarust* repülés közben elragadta ifjú heve s nagyon közel jutott a naphoz, melynek forró sugarai felolvastották a viaszt, szárnyai lehulltak s ő maga a tengerbe zuhant, melyben menthetetlenül elveszett. — Dædalus ellenben szerencsésen elérte Itália partjait, Cumæ közelében templomot emelt Apollo tiszteletére s aztán Siciliába *Kokalos* királyhoz ment, hol nemcsak vendégszeretetet talált, hanem oltalmat is Minos ellen,

ki egész hajóhaddal sietett üldözésére. *Kokalos* várába csalta Minost s a fürdőben megfojtatta; a megmentett Dædalus pedig egész élete végéig udvaránál maradt s hálából nagyszerű épületekkel díszítette országát.

Talos. Egész érczből álló szörnyeteg volt, kit Hephæstos készített és Minosnak ajándékozott. Ez Kréta szigetének őrzésére használta. Mindennap háromszor körüljárta a szigetet; mihelyt közeledő hajót látott, a készen álló tűzbe ugrott, mely-

Dædalus és Icarus. (Relief. Róma. Villa Albani.)

ben egészen izzóvá lett s azután magához szorítá a partra szálló embereket, kik e szörnyű ölelés alatt iszonyú kínok közt meghaltak. E mondában szintén a Baalnak nyújtott emberáldozatokra lehet ismerni. Midőn az *Argonauták* Kolchisból visszatértek az arany gyapjúval, Talos szintén így akarta fogadni őket, de a bűbájos *Medea* megmenté társait. Tudta, hogy a szörnyeteg testének csak egy ere van, mely fejétől végig vonul testén s nyílásánál szöggel el van zárva. E szöveget sikerült Medeanak kihúznia s Talos elvérzett.

VIII. A THEBAI MONDA-KÖR.

Kadmos. Theba mythikus alapítója, egyike a görög nép legnevezetesebb őseinek, kinek nemcsak különféle fegyverek és szántóvető eszközök föltalálását, hanem a betűírás behozatalát is tulajdoníták. *Agenor*, phœniciai király és *Telephassa* fia volt. Midőn nővérét Európát Zeus elragadta, Agenor többi testvérével Kadmost is világgá küldte leánya fölkeresésére, meghagyva, hogy nélküle ne térjenek vissza. Kadmost anyja is elkísérte, s hosszú, hiábavaló keresés után Thraciában telepedtek le. Innen anyja halála után tovább vonult s a delphii jóshelyhez fordult felvilágosításért, melytől azt a tanácsot nyéré, hogy ne keresse többé testvérét, hanem kövesse a tehenet, melylyel találkozni fog, s a hol ez megpihen, ott építsen várost. Kadmos megfogadta a jósdá szavát, Phokisban megtalálta a vezető állatot s egész Bœotiáig kísérte, melynek mezején megpihent. Ekkor fel akarta a tehenet Minervának áldozni s néhány társát a közel forráshoz küldte vízért. De itt egy félelmes sárkány tanyázott, Aresnek fia, mely az istennek szentelt ligetet őrizte és széttépte a közeledőket. Végre Kadmos maga kelt harcra ellene, s Minerva segítségével kövekkel agyondobta a szörnyeteget. Fogait, szintén az istennő tanácsára, szétszórta a barázdák közt, s ezekből rögtön pánczélos, fegyveres férfiak keltek ki, a kik vad haraggal egymásnak esve kölcsönösen megölték egymást. Csupán öten maradtak

életben; ezek békét kötöttek egymással s Kadmos alá rendelvén magukat, segítségére voltak a város fölépítésében, mely később Theba nevet nyerte. E város legrégibb és legfőbb családjai ezekre vezették vissza származásukat s Theba lakosait a költők a sárkány szülötteinek nevezték. De Kadmosnak előbb még ki kellett engesztelnie Ares haragját, mi csak úgy sikerült, hogy nyolcz éven át magára vette szolgaságát. Ez idő elteltével Ares nemcsak kiengesztelődött iránta, hanem nőül is adta hozzá saját, Aphroditével nemzett leányát, *Harmoniát*. A fényes menyegzőn mind megjelentek az istenek ajándékaikkal. Köztük volt Hephæstos is, kinek szívében titkos boszúvágy lángja égett, hogy nejjének törvénytelen leányát ily nagy kitüntetésben részesítik az istenek. E boszúvágytól vezetve, két veszedelmes ajándékot csempészett az istenek adományai közé, egy nyakkötőt és egy női palástot, melyek később átkot hoztak Harmonia utódaira.

Kadmos és Harmonia házasságából egy fiú született, *Polydoros*, és négy leány: *Autonoe*, *Ino*, *Semele* és *Agave*. Mindnyájukat szomorú sors érte. Autonoe fiát, Aktæont a kutyák tépték szét; Ino, Phrixos és Helle mostoha anyja, öngyilkossá lett; Semelét, Bacchus anyját, Zeus villáma sujtá halálra; Agave széttépte saját fiát, Pentheust, kit, Bacchus által őrvjögővé tétetve, vadállatnak nézett. Polydoros zavartalan boldogságban élvezte atyja örökét, valamint fia, *Labdakos* is, de ennek utódait már szintén elérte az átok.

Kadmos nem Thebában fejezte be életét. Agg korában el kellett hagynia e várost; némely mondák szerint leányainak szomorú sorsa ejté kétségbe s bírta bujdosásra, más monda szerint Bacchus üzte el, mivel nem akarta elismerni isteni tekintélyét. Nejjével együtt Illyriába menekült, melynek trónját elfoglalta. Az istenek végre mindkettőt kigyókká változtatták és az Elysiumba helyezték.

Aktaeon. Aristæos és Autonoe fia, Kadmos unokája. A bölcs Chiron növendéke és szenvedélyes vadász volt, nagyszámú ebfalkájával bejárva az erdőket. Egy izben megleste

Artemist, midőn nympháival a forrásban fürdött s a megsértett istennő boszúból szarvassá változtatá a vakmerő vadász. Aktæon félve elrejtőzött az erdőben, de kutyái felverték nyomát, nem ismerték fel benne urokat és széttépték a Kithæron hegyen.

Antiope. *Nykteus*, thebai király leánya. Nagy szépsége szerelemre gerjeszté Zeust, ki satyr alakban közeledett hozzá.

Aktæon. (London).

Anyának érezve magát Antiope, Sikyonba *Epopheus* királyhoz menekült. *Lykos*, ki testvérét Nykteust követé Theba trónján, haddal támadt Sikyonra, megölte *Epopheus*t és Antiopet rab gyanánt visszahurczolta Thebába. Útközben, a Kithæron hegy mellett, Antiope ikreket szült, *Amphion* és *Zelhost*, kiket azonnal kitétek; de egy pásztor rájuk akadt s fölnevelte a gyermekeket. Ezalatt Antiope *Lykos* házában a legsanyarúbb rabszolgaságot szenvedte s különösen kegyetlen bánásmódnak volt kitéve a királyné, *Dirke* részéről. Végre sikerült elfutnia és a Kithæron erdejében talált

menedéket. De *Dirke* nemsokára szintén az erdőbe ment Bacchus ünnepére s ráakadt megszökött rabszolgánójére. Szörnyű boszút készült rajta állani, megragadta és egy vad bika szarvára akarta kötöztetni. E munkát két erős ifjú pásztorra bízta, kik nem voltak mások, mint Antiope ikrei, *Amphion* és *Zethos*. A két ifjú még jókor megismerte anyját. Megtudták ekkor szomorú történetét, iszonyú haragra gyúlva megragadták a kegyetlen *Dirkét* s ugyanazon büntetéssel sujtották, melyet

ő szándékozott anyjokra mérni. A bika szarvaira kötötték, s miután ez halálra hurezolta, holttestét a Theba mellett fakadó forrásba vetették, mely azóta Dirke nevét viseli. —

Amphion és Zethus. (Rhodus. — Nápolyi múzeum.)

Dirke büntetését a régi kor egy nagyszerű műemléke tünteti fel, melyet a farnesei bikának neveznek s a mely a múlt század vége óta Nápolyban van.

Amphion. Miután Amphion és Zethos boszút álltak anyjok kegyetlen üldözójén, megtámadták Thebát, elfűzték és megölték Lykost s magukhoz ragadták az uralmat. Zethos nagy ereje és merész vadászatai által tűnt ki, Amphion meszterileg játszott a lanton, melyet Apollótól nyert ajándékul. A két testvér építette fel Theba falait, melyeknek kövei Amphion lantjának bűvös hangjaira maguktól illeszkedtek össze.

Niobe. (Firenze).

Niobe. Tantalos, phrygiai király leánya és Amphion neje volt. Házasságuk az ég rendkívüli áldásának örvendett, számos gyermekök volt, viruló ifjak és szűzek, kiknek számát a különböző mondák különféleképp adják elő. A tragikusok szerint hét fiuk és hét leányuk volt. Ennyi boldogság elbizottá tévé Niobe lelkét s nemcsak egyenrangúnak tartá magát Letóval, kinek csak két gyermeke született, hanem meg is tiltá, hogy Thebában Letót vagy gyermekeit isteni tiszteletben részesítsék. De elbizottságának és merészségének iszo-

nyú lett a büntetése. Leto gyermekei, Apollo és Artemis, hogy boszút álljanak megsértett anyjukért, halálos nyilaikkal egy nap alatt megölték Niobe valamennyi gyermekét. Kilencz napig heverték vérökben s temetetlenül a holttestek; emberi kéz nem mert hozzájuk nyúlni, míg végre az istenek maguk temették el a rettentő boszú áldozatait. A boldogtalan Niobe

kétségbeesetten, vad fájdalommal, vigasztalanul bolyongott, míg a Sipylos hegy ormán örökké könnyező szirtté változott. Ő az anyai fájdalomnak nagy jelképe; a költészet és művészet megörökítette tragikus sorsát. — Amphion a megölt gyermekek apja, kétségbeesésének őrjöngésében Zethossal együtt megtámadta és ostrom alá vette Apollo delphii templomát, s a boszuló isten nyilai őket is halálra sebeztek.

Aëdon. Pandareos leánya, Zethos neje. Mivel csak egy fia volt (Homer szerint *Itylos*, a tragikusoknál *Itys*), az irigység annyira elfogta lelkét sógornője, Niobe ellen, hogy ennek legidősebb fiát titokban meg akarta ölni. De a sötétben eltévesztette a csapást és saját gyermekét Ityst ölte meg. Zeus megszánta a kétségbeesett anyát és fülmilévé változtatta. Azóta mindig fiát siratja, s panaszos hangon kiáltva Itys nevét, szomorúan ül a cserje lombjai közt.

Más monda máskép adja elő Aëdon regéjét. E szerint Aëdon a művész *Polytechnos* neje volt a bœotiai Kolophonban. Nagy boldogságban éltek, s mivel boldogságukban elbizottan azzal dicsekedtek, hogy forróbban szeretik egymást, mint Zeus és Hera, a boszúálló istennő büntetésökre közéjük küldte Erist, a viszály szellemét. Polytechnos ipához, Pandareoshoz utazott s kikérte tőle másik leányát, *Chelidonist*, hogy egy időre testvére látogatására vigye. A gyanútlan apa beleegyezett az utazásba; de Polytechnos útközben erőszakkal megejté Chelidonist, aztán levágta haját, rabszolga-ruhát adott rá s halálos fenyegetéssel megtiltá, hogy testvérenek elárulja kilétét. Aëdon hosszú ideig nem ismert testvére a házába hozott rabszolganőben, míg végre egy izben véletlenül kihallgatta bús kesergését s mindent fölfedezett. A két nő ekkor borzasztó boszúra egyesült Polytechnos ellen. Megölték fiát, Ityst, s ennek húsával vendégelték meg a mit sem sejtő apát. A lakoma végén tudtára adták az igazságot s atyjokhoz menekültek. Polytechnos utánok sietett, hogy boszút álljon rajtok, de az istenek ekkor mindnyájokat madarakká változtatták. Polytechnost pelikánná, Aëdont fülmilévé Chelidonist fecskévé.

Aëdon azóta az erdőkben és ligetekben bolyong szünetlenül, panaszos hangon kiáltva megölt fiának, Itysnek nevét.

A Labdakidák. Labdakosnak, Kadmos unokájának nemzetsége a leggazdagabb tragikus eseményekben és a legtöbb tárgyat szolgáltatva a tragédia-költők számára. Az átok, mely a boldogtalan nemzetséget végső sarjadékáig üldözte, Labdakos fiával, Laiossal kezdődik. *Laios*, Theba királya, nejével, *Jokasté*

Oedipust Polyboshoz viszik. (Antik váza. — Vulci.)

val sokáig élt gyermektelen házasságban, s a delphii jóshelytől azon választ nyere, hogy az istenek azért nem ajándékozzák meg őt gyermekkel, mert ez a végzet határozata szerint atyját megölné és anyját nőül venné. Laios megvetette az isteni figyelmeztetést s gyermeket nemzett. De alig jött ez a világra, eszébe jutott a vészes jóslat s az anyával egyetértésben elhatározta a gyermek elpusztítását. Átszúrták lábait, összekötözték s átadták egy hí szolgájoknak, hogy a Kithæron hegyén kitegye. A szolga megszánta a kisedet, s a helyett, hogy a kegyetlen parancsot teljesítené, átadta egy ismerős

pásztornak, ki több nyáron át a szomszédságban legeltette nyáját. A pásztor hazájába Korinthusba vivé a gyermeket, és Polybos királynak ajándékozá, ki gyermektelen házasságban élt Meropéval. A király fiának fogadta a kisedet s dagadt lábáról Oedipusnak nevezte.

Oedipus derék ifjává növekedvén, azon hitben élt, hogy Polybos és Merope fia, míg egy lakoma alkalmával egyik ittas vendég szavai után kétségei támadtak származásáról. Nevelő szülei hiába igyekeztek megnyugtatni; a delphii jóshelyhez fordult felvilágosításért. A Pythia nem adott választ származására nézve, de meghagyá neki, hogy kerülje hazáját, mert különben atyját megöli, anyját nőül veszi és elátkozott sarjadékot fog vele nemzeni. Oedipus Korinthus tartva hazájának, Polybost és Meropet szüleinek, nem tért vissza, hanem Delphiből egyenesen Theba felé tartott. S így épen óvatossága sietteté a végzet teljesülését.

Útközben Phokis erdős vidékén egy keskeny hegyszorosba jutott, hol több út keresztezte egymást. Itt egy szekér vágatott vele szemközt, melyen előkelő utas ült, több szolgáltól körülvéve. Mivel a gyalog Oedipust a vágató lovak félrelökték, haragjában a kocsis felé vágott botjával. A szekér ura ekkor Oedipusra ütött ostorával, mire elkeseredett harcz támadt köztük, melynek az lett a vége, hogy Oedipus mind az urat, mind szolgálit megölte egynek kivételével, ki az erdőn keresztül elmenekült. Oedipus tovább folytatta útját, nem sejtve, hogy atyja Laios volt az, a kit megölt. Laios épen ekkor útban volt Delphi felé, hogy kitett fia sorsáról felvilágosítást kérjen, s a végzet így hozta össze az apát és fiút.

Oedipus Thebába érkezett, melyet a legnagyobb zavarban és nyugtalanságban talált. Az elmenekült szolga jelentéséből már értesültek a király haláláról, de rémületöket csakhamar elfeledteté egy újabb veszedelem, mely egyszersmind meggátolta az új kormányt, hogy alaposabban megvizsgálja Laios halálának okát. Hera ugyanis, ki még mindig gyűlölte Thebát, Semele szülővárosát, egy félelmes szörnyeteget kül-

Adótt pusztítására. Ez a *Sphinx* volt, Typhon és Echidna szülötte, felül leányalakú, alul oroszlántestű szárnyas szörnyeteg, mely Aethiópiából jöve, elpusztítá az országot, s Theba kapuja előtt magas sziklára telepedve, e rejtélyt adta fel, szörnyű hangon énekelve, az embereknek: «Mi az, a mi reggel négy lábon jár, délben kettőn, este három?» Ki e homályos sza-

Oedipus és a Sphinx. (Antik vázáról.)

vak értelmét nem tudta megfejteni, azt vagy széttépte karmaival vagy ledobta a magas szírről; de viszont kijelenté, hogy ha rejtélyét megfejtik, ő maga is a mélységbe fog zuhanni sziklájáról. Számptalan embert pusztított már el ily módon, a lakosok elmenekültek, Theba környéke elhagyott és sivár pusztasággá változott. Kreon, Laios sógora, ki a király halála óta az országot kormányozta, nyilvánosan kihirdetetté, hogy az özvegy királyné kezét és Theba trónját nyeri jutalmul az, ki a Sphinx talányát megfejti s az országot megmenti a végpusztulástól. Ekkor jelent meg Oedipus Thebában

s a jutalom nagyságától lelkesítve, fölkereste a Sphinxet és megfejté rejtélyét, kijelentve, hogy az ember az a lény, melyről a homályos szavak szólnak. A Sphinx ekkor megsemmisülten a mélységbe zuhant, a megszabadult nép örömrivalgással fogadta megmentőjét, ki Theba királyi trónját és Jokaste kezét nyerte jutalmul, nem sejtve, hogy a szörnyű végzet már egész kiterjedésében teljesült rajta.

Oedipus több éven keresztül szerencsésen uralkodott. Házassága boldog volt s négy gyermek született belőle; két fiú: *Polynikes* és *Eleokles*, s két leány: *Antigone* és *Ismene*. Az ország nyugalmat élvezett, jólétben virágzott, s a nép bölcs uralkodóját és megmentőjét tisztelte Oedipusban. Végre, húsz év múlva megsokalták az istenek a vérbűnt és fertőzetet, s pusztító dögvészt küldöttek a városra. A nép tömegesen hullt el a szörnyű kórban, az istenek oltárait éjjel-nappal könyörgők fogták körül. Mindenkinek szeme Oedipusra volt szegezve, ki bölcsessége által egyszer már megmenté a várost. A király sógorát, Kreont a delphii jóshelyhez küldötte tanácsért, s ez azon válaszszal tért vissza, hogy a dögvész a haragvó istenek büntetése, mely mindaddig meg nem szűnik, míg *Laios* gyilkosát föl nem fedezik és meg nem büntetik. Oedipus magára vállalá a bűnös felfedezését, nem sejtve, hogy erélyes intézkedései vészes hálót fonnak körülötte, melyben utoljára önmagát kell megfognia. Minden lépése, melyet ez ügyben tett, egy-egy fátyolt rántott le a szörnyű titokról, mely végre egész borzasztóságban eléje tárult. A jós *Tiresias*, majd a szolga és pásztor kihallgatása után kitűnt, hogy *Polybos* és *Merope* csak nevelő szülei voltak, hogy azon ember, kit a phokisi hegyszorosban meggyilkolt, *Laios* volt, saját atyja, s hogy neje, *Jokaste*, saját anyja. A titoknak e fokozatos kiviláglása és Oedipus végzetes szenvedélye, mely vakon és feltarthatatlanul hajtja előre a fölfedezés útján, mesterileg van feltüntetve *Sophokles* «Oedipus király» cz. tragédiájában. Végre kiderül a borzasztó igazság, *Jokaste* kétségbeesésében öngyilkossá lesz, Oedipus kiszúrja saját szemeit.

Kreon, ki Oedipus gyermekeinek kiskorúsága alatt átvette az ország kormányzatát, vonakodott a vak király azon kérését teljesíteni, hogy száműzze az országból. Később, a két-ségbeesés első rohamának lecsillapultával, Oedipus maga is megnyugodott abban, hogy végnapjait honi földén fejezze be.

Oedipus és Antigone.

De ez alatt felnöttek fiai és hálátlan szívtelenséggel kiűzték atyjokat az országból. Leányai azonban gyermeki kegyelettel ragaszkodtak hozzá; Antigone híven kísérte bolyongásában, megosztva vele minden nyomort és fáradsalmat, Ismene Thebában maradt s időről-időre értesíté a bujdosókat a történő dolgokról. Az elűzött Oedipus iszonyú átkot mondott fiaira, mely nemsokára teljesezésbe ment rajtok. A két testvér szívét gyűlölet szakítá el egymástól, viszálykodás tört ki közöttük a trón felett, s Eteokles fölülkerekedve, elűzte Polynikest, ki Argosba, *Adrastos* királyhoz menekült s ennek egyik leányát nőül

vette. E rokoni kötelék módot adott neki, hogy hatalmas szövetséges sereget gyűjtsön, mely hét vezér alatt Theba ellen indult, részt veendő a véres testvérháborúban.

Oedipust ez alatt Athen vidékére, Kolonos faluba vezeté bujdosó útja. Az Eumenidák berkében talált pihenő helyet, s megérté, hogy a delphii jóslat szerint, itt fogja fáradságos életének végét találni. Theseus, atheni király jóakarólag védelme alá vette a világtalan aggastyánt. Megérkezett Thebából Ismene is, azon hírrel, hogy a legújabb jóslat szerint

győzhetetlen lesz az ország, melynek földjében az istenekkel kiengesztelt Oedipus hamvai fognak nyugodni. Oedipus ez áldást Theseus hazájának, Attikának akarta megszerezni, s erősen ellenállt Kreonnak, ki a thebai nép megbízásából fölkereste, hogy magával vigye. Kreon erőszakosságától csak Theseus hatalma mentheté meg Oedipust, ki azután Theseus kérésére megengedé, hogy megjelenjen előtte fia, Polynikes. De a halálosan megsértett, elűzött atya haragja nagyobb volt, hogysem egyik fiának bűnbánó könyörgése kiengesztelhetette volna. Hiába kérte Polynikes bocsánatát és áldását a testvére ellen vívandó harcra, hiába könyörgött Antigone, hiába járt közben a nagylelkű Theseus: Oedipus kéréseivel maradt s a megsértett atyai méltóság iszonyú átkát mondá ki két hálátlan fiára, hogy egymás kezétől essenek el. És mivel az égi jelekből, a mennydörgés és villámlás szavából megismeré életének megjósolt végét, elbúcsuzott leányaitól, s Kolonostól nem messze, élve az alvilágba szállt, oly helyen, melynek hollétét Theseuson kívül senki sem ismerte. Leányai nem fogadták el Theseus vendégszerető ajánlatát; ismerve a közelgő harcot testvéreik között, Thebába siettek, hogy ha lehet, megakadályozzák Oedipus szörnyű átkának teljesülését. Az Oedipus-mondának ez a része fel van dolgozva Sophokles «Oedipus Kolonosban» című tragédiájában.

Az ellenséges testvérek, Eteokles és Polynikes közt engesztelhetetlen harcot támasztott a gyűlölet. Polynikes, kit Eteokles elűzött Thebából, Argosban hatalmas szövetségest talált Adrastos királyban. Ennek ugyanis egy jóslat szerint leányait oroszlánhoz és vadkanhoz kellett nőül adnia. Midőn a menekülő Polynikes házába került, ugyanekkor egy más bujdosó is oltalmat keresett nála, *Tydeus*, Oeneus kalydoni király fia, kinek azért kellett menekülnie, mert unokatestvéreit megölte. A két bujdosó Adrastos házába érve, oly szenvedélyes vitába keveredett egymással, hogy a házi gazdának kellett lecsillapításukra elősietnie. Ez alkalommal észrevette, hogy Tydeus, mint a kalydoni vadászat részese, sisakján vad-

kan-főt visel, és Polynikes, Herakles tiszteletére, oroszlánfőt hord paizsán. A régi jóslat eszébe jutott a királynak s leányait nőül adta a két bujdosó királyfihoz: Tydeusnak *Deipylét*, Polynikesnek *Argiát*. Elhatározá egyszersmind, hogy vejeit fegyveres erővel is visszaülteti elvesztett trónjukba. Először Polynikes számára akarta visszahódítani Thebát, s e célra hatalmas sereget egyesített, hét vezér alatt, kiket Sophokles a kolonosi Oedipusban így jellemez: «*Amphiaraos*, a legjelesb csatában, madárjóslatban egyaránt; *Tydeus* aetoli Oeneus fia; az Argos szülte *Eteokles* harmadik; negyedszer *Hippomedont*

Polynikes és Eteokles. (Etruszk sarkophag-relief. Verona.)

küldte Talaos, az atyja; aztán *Kapaneus* kérkedik, hogy Theba várát tűzzel-vassal dúlja fel; hatodszor Atalanta hú fia, *Parthenopaeos*, ki nevét anyjának hosszú szüzességétől nyeré», végül maga Polynikes, és mindnyájok fővezére Adrastos.

A jóstehetségű *Amphiaraos*, ki előre látta, hogy a háború szerencsétlenül fog kiütni s ő maga is életét veszíti, vonakodott részt venni a kalandos vállalatban és elrejtőzött, midőn Adrastos követei fölkeresték. De Polynikes megvesztegette *Amphiaraos* nejét, *Eriphylét*, neki ajándékozva az arany nyakkötőt, melyet hajdan *Hephaestos* menyegzői ajándéku adott *Harmoniának*. *Eriphyle* ekkor elárulta férje rejtekhelyét, s *Amphiaraos* kénytelen volt engedni a rábeszélésnek és a had-

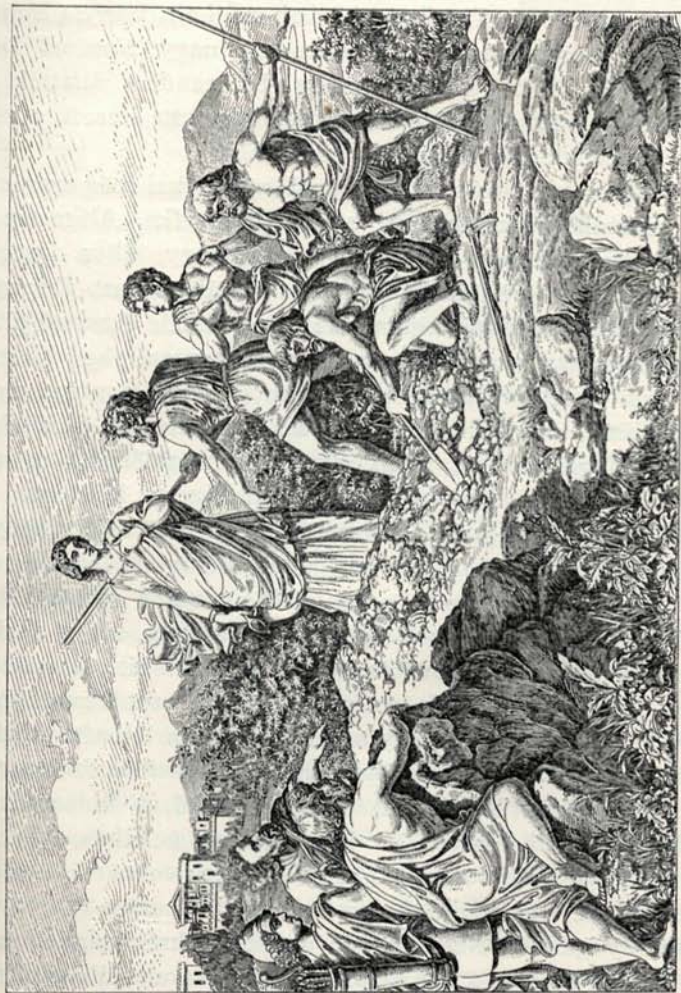
sereghez csatlakozni. A hét vezér megjelent Theba előtt és ostrom alá vette hét kapuját, melyeknek védelmére a várbeliek szintén hét vezért állítottak. Az ostrom eleje kedvezőtlennek látszott a thebaiakra; mindenfelől visszaütve a diadalmas ellenségtől, végre a jós *Tiresias*hoz fordultak segélyért, ki tudokra adá, hogy a város csak úgy menekül meg a pusztulástól, ha valaki önként feláldozza magát érte. Kreon egyik fia, *Megareus* hősileg vállalkozott ez önfeláldozásra s az egész hadsereg színe előtt a mélységbe ugrott a magas bástyáról. Ekkor megfordult a hadi szerencse, az ostromlót minden kaputól visszaverték s a két ellenséges testvér egymás kezétől esett el, a mint megjósoló a haldokló *Oedipus* átka. *Kapaneust*, ki már diadalmasan felhatolt a bástyára, Zeus villáma sujtá le, s az ostromló vezérek a hadsereg legnagyobb részével elestek. Egyedül *Adrastos* menekült meg, isteni paripája, *Arion* gyorsasága által. *Tydeus* is megmenekült volna, ha pártfogója, *Minerva*, el nem hagyja azon vad kegyetlensége miatt, melyet elesett ellenségén, *Melanipposon* elkövetett, midőn szétzúzott koponyájából kiitta agyvelejét. — A jós *Amphiaraos* gyors szekeren elmenekült, de mint előre tudta, nem tért élve hazájába vissza. Üldözője, a thebai *Periklymenos*, utolérte az *Ismenos* partján s már reá emelte dárdáját, midőn Zeus villáma hirtelen ketté nyitotta a földet, mely *Amphiarao*st méhébe nyelte.

A megmenekült thebai nép nagy örömmel, imákkal, áldozatokkal, ünnepi körmenetekkel ülte meg szabadulását. Az általános örömet azonban csakhamar megzavarta az új király, Kreon rendelete, ki *Oedipus* fiainak halála után mint legközelebbi vérrokon, elfoglalta Theba trónját. Gyűlölettel és bosszúval eltelve *Polynikes* iránt, ki az idegen hadat országukra zúdítá, még halála után is büntetéssel akarta sujtani s a csatát követő reggelen kihirdetteté, hogy a hazája ellen harczolt *Polynikes* holttestét senki se merje eltemetni, halálbüntetést szabva arra, ki rendelete ellen cselekednék. A görögök hite szerint súlyosabb és meggyalázóbb büntetés nem érhetett

valakit, mintha teste temetetlenül maradt, és ily rendelet ellen föl kellett lázadnia a vallási kegyelet és rokoni szeretet érzésének. A polgári és természeti kötelesség ez összeütközése szülte Antigone tragédiáját, mely Sophokles thebai tragédiái közt a harmadik s az antik drámairodalom legkiválóbb mes-terműve. Antigone nem tudott meghajolni a király kegyetlen rendelete előtt; reá nézve nagyobb volt a vallási kegyelet és testvéri szeretet kötelessége, s miután a gyöngébb és nőiesebb Ismene nem mert vele egyesülni, egyedül vállalkozott testvére eltemetésére. Kreon, kiben ép oly erős volt a királyi hatalom öntudata, mint Antigonében a természeti kötelesség érzete, nem látta a törvényszegőben rokonát s végrehajtotta rajta a kiszabott kegyetlen büntetést, elevenen a sziklaboltba temetve őt. De kegyetlen szigorúságát nyomban követte a büntetés. Fia, *Haemon*, nem élhette túl jegyese halálát s öngyilkossá lett a sziklaboltban, hol Antigone meghalt, s midőn a kétségbeesett király fia holttestével karjaiban visszatért palotájába, neje, *Eurydike* holtteste fogadta, ki fiának halálhírére szintén eldobta magától életét.

Tíz évvel később az elesett ostromló vezérek fiai új háborút indítottak Theba ellen, mely az *epigonok* (utódok) hadjáratának neve alatt ismeretes. Adrastos fia *Aegialeus* egyesíté maga körül a gyermekeket, hogy atyáik haláláért bosszút álljanak. Ezek voltak: Polynikes fia, *Thersander*; Tydeus fia, *Diomedes*; Kapaneus fia, *Sthenelos*; Parthenopæos fia, *Pro-machos*; Amphiaraos fiai, *Alkmaeon* és *Amphilochos*. Alkmaeon, visszaemlékezve atyja sorsára, semmi kedvet sem érzett a háborúhoz, de anyja, Eriphyle, kinek árulása okozta volt Amphiaraos halálát, most fia ellen is hitszegést követett el. Megvesztegetve Harmonia palás'ja által, melyet Thersander adott neki, sürgetéseivel végre rábirta Alkmaeont, hogy a hadjáratához csatlakozzék.

Az epigonok háborúja szerencsésebb véget ért, mint atyáiké. *Laodamos*, Eteokles fia, ki most mint király uralkodott Thebában, elesett és seregét szétverték a támadók. A the-

Antigone eltemeti Polynikest. (Lachmann rajza).

baiak nem tudván tartani városukat, Tiresias tanácsára éjjel kivonultak s részint Thessaliában, részint más országokban kerestek menedéket. Tiresias útközben meghalt, leányát *Mantol* elfogták a szövetségesek s a zsákmány nagy részével Delphibe vitték, Theba trónjára pedig Thersandert ültették, ki később részt vett a trójai háborúban és ott elesett, s vele kihalt a Labdakidák elátkozott nemzetsége.

De Harmonia vészes menyegzői ajándékai még ezután is több pusztulást okoztak. Az epigonok egyike, Alkmæon, a delphii jóshelytől azon parancsot kapta, hogy álljon bosszút atyja, Amphiaraos haláláért, annál is inkább, mert Eriphyle kapzsiságból s megvesztegetve a Harmonia-féle ékszerek által, nemcsak férjét, hanem fiát is kéz volt veszélybe dönteni. *Alkmaeon*, hazatérve a thebai hadjárat befejezése után, megölte anyját. De az Erinnysek azonnal megrohanták és üldözni kezdték. Magához véve tehát Harmonia nyaklánczát és palástját, az arkadiai Psophisba menekült *Phegeus* királyhoz, ki vendégszeretőleg fogadta, kiengesztelte a vérbüntől és leányát *Arsinoët* nőül adta hozzá. Alkmæon nejének ajándékozta a legzeties ékszereket. De az Erinnysek ide is utána jöttek s haladókó anyja átká terméketlenséggel verte meg azt a földet, melyen tartózkodott. Tovább kellett menekülnie és ismét a delphii jóshelyhez fordult, melytől azon tanácsot kapta, hogy oly földet keressen föl, mely akkor még nem létezett, midőn anyja kimondotta átkát. E földdarabot az Acheloos folyam egy ujonnan képződött szigetében találta fel, hol az üldöző Erinnysek ellen nyugalmat talált. Nőül vevén Acheloos folyam-isten leányát, *Kallirhoët*, békében fejezhette volna be e szigeten életét, de Harmonia ékszereinek vészes hatása újra megzavarta nyugalmaát. Neje hallván az ékszerekről, minden áron bírni akarta azokat, s Alkmæon kénytelen volt elhagyni szigetét s visszatérni Psophisba. Itt azon csellel csalta ki *Arsinoët* az ékszereket, hogy a delphii Apollo oltárára kell tennie. Kisülvén ámitása, *Phegeus* utána küldötte két fiát, kik megölték. *Kallirhoë* gyermekei pedig az istenek segítségével

rögtön nagyra nővén, bosszúból Phegeus egész családját kipusztították. — Alkmæont heros-tiszteletben részesítették a görögök s Thebában oltárt emeltek nevének.

IX. A KALYDONI VADÁSZAT.

Oeneus, ætoliai király egy nagy arató-hálaünnepen elfeledett Artemisnek áldozni s az istennő bosszúból egy óriási vadkant küldött országába, mely különösen Kalydon vidékén iszonyú pusztításokat művelt. E vadkan oly nagy volt, mint a legnagyobb bika, sörtéje éles mint a nyíl, agyarai, mint az elefánt fogai, s tüzet okádva pusztította a vetéseket, szőlőket, állatokat és embereket. A király fia, *Meleagros*, végre nagy hajtvadászatot rendezett a szörnyeteg ellen s meghívta rá Görögország legkitünőbb hőseit. A győztesnek jutalmul a vadkan bőre és feje volt kitűzve. A megjelentek közt voltak a görög mythos legnagyobb hősei: Kastor és Pollux, Herakles, Theseus, Peirithoos, Jason, Peleus, Achilles apja, Telamon, Plexippos és Toxeus, Althæának, a király nejének testvérei és mások többen, köztük a híres és merész vadász, *Atalanta*. Több napja tartott már a vadászat s többen elvesztették már életüket. Peleus fára menekült s csak a Dioskurok mentették meg életét, az erdő sűrűjébe visszaúzva a vadkant, mely már a fa törzsét kezdte agyaraival kiásni. Ekkor *Atalanta* rálötte nyilát s az első sebet ejté rajta. De ez egy seb még nem ölte meg a szörnyeteget, mely újabb dühvel rohant a vadászok ellen. *Ankaeos*, kinek büszkeségét sérté, hogy eddig még csak egy nő tudott sebet ejteni a vadállaton, dicsekedve felkiáltott, hogy maga Artemis sem lesz képes a vadkant megmenteni fegyverétől, s e szavakkal a szörnyetegre rohant, de mielőtt elérhette volna kétélű bárdjával, a vadkan agyara felszakította testét. Hasonló sors érte *Hyleust*, míg *Peleus* a vadászat vak hevében saját ipát, *Eurytion* szúrta keresztül, eltévesztve a mellette elrohanó vad állatot. Végre *Meleagros* egy kopja-

dobással megsebesíté a hátán a vadkant, s midőn ez dühösen feléje rohant, egy dárdadöfessel véget vetett életének. Riadó diadalkiáltással fogták körül a vadászok az elejtett szörnyet, melynek bőrét és fejét a győztes Meleagrosnak adták át; de ez kijelentve, hogy a dicsőség nem övé, hanem azé, ki először sebesíté meg a vadkant, Atalantának nyujtá át a dia-

A kalydoni vadkan elejtése. (Relief. Róma, Capitolium)

dalmi jelvényeket. Atalanta meghatva a szerelemnek e nyilvánvaló bizonyága által, elfogadta Meleagros kezét és Parthenopæost szülte, ki nevét onnan nyerte, hogy anyja hosszú időn vonakodott férjhez menni, s ki később részt vett a hét vezér Theba elleni hadjáratában.

De Meleagros ajándéka, melylyel Atalantát annyira kiűnteté vadásztársai felett, irigységet és visszavonást támasztott, mely sok bajnak és Meleagros halálának is okozója lett.

Nagybátyjai, *Plexippos* és *Toxeus*, rossz néven vették tőle, hogy a diadalmi jelvényeket egy leánynak ajándékozta, holtott azok őket, mint legközelebbi rokonokat, illetnék meg. Azért erővel el akarták ragadni Atalantától, s mivel Meleagros ennek védelmére kelt, elkeseredett háború támadt közöttük, melynek hevében Meleagros mindkét nagybátyját megölte. Testvéreinek halála annyira elkeseríté *Althaeát*, hogy fölindulása első hevében iszonyú boszút állt saját fián. Midőn ugyanis Meleagrost világra hozta, ágya elé léptek a Moerák s

Meleagros halála. (Sarkophag-relief a Louvre-ban.)

megjósolták a gyermek jövő sorsát. Klotho erényt és nemességet, Lachesis erőt és bátorságot jósolt neki, Atropos pedig kijelenté, hogy a most született gyermek addig fog élni, míg a tűzön égő hasáb egészen el nem hamvad. E jóslat hallatára Althæa rögtön kiugrott ágyából, a tűzhöz rohant és kiragadta belőle az égő fadarabot, melyet kioltván, erős zár alatt szekrényébe rejtett. Midőn testvéreinek halála pillanatnyi haraggal tölté el lelkét, felindulásában kiragadta a szekrényből és tűzbe dobta a féltékenyen őrzött hasábfát, s míg ez a tűzön elhamvadt, Meleagros iszonyú kínok között meghalt. Althæa késő bánata nem adhatta vissza életét, s a kétségbeesett anyja saját kezével végezte ki magát.

X. AZ ARGONAUTÁK.

A görög hősök legnagyobb tengeri vállalata az arany gyapjú visszaszerzése volt. Ez arany gyapjú eredetét a monda következőkép adja elő: Helios és Gæa fiának, *Bisaltes*-nek leánya, *Theophane* oly szép volt, hogy számos kérőjén kívül Poseidon is heves szerelemre gyuladt iránta és elragadta Krinnissa szigetére. A többi kérő utána sietett, hogy kiragadja az isten hatalmából s Poseidon ekkor az egész sziget lakosságát állatokká változtatta. *Theophane* juh lett s Poseidon maga kos alakját vette föl. E viszonyból született az arany gyapjas kos, mely egyaránt tudott a tengerben úszni s a levegőben repülni, és beszélő képességgel is bírt. E kost kérte segítségül Poseidontól *Nephele*, hogy megmentse általa gyermekeit Ino üldözésétől.

Nephele neje volt *Athamas* királynak, kitől *Phrixos* és *Hellét* szülte. De a király aztán eltaszította és *Kadmos* leányát, *Inot* vette nőül. A mostoha anya minden módon üldözte *Nephele* gyermekeit, s midőn *Athamas* az országot pusztító szárazság ellen segílyt kért a jóshelytől, megvesztegeté a küldötteket, hogy a jósda nevében *Phrixos* és *Helle* feláldozását kívánják a királytól. E halálos veszedelemből *Nephele* az arany gyapjas kos által menté meg gyermekeit. De útközben *Helle* lebukott a kosról és menthetetlenül elveszett a tengerben, mely tőle nyerte a *Hellespontus* nevet. *Prixos* azonban szerencsésen *Kolchisba* ért, hol a kost feláldozta *Zeus*nak s az arany gyapjút *Aétes* királynak adta, ki *Ares* berkében függesztette fel és egy soha nem alvó sárkány őrizetére bizta.

Athamas ezalatt megöregült és őrzőjégésében megölte Inótól született egyik fiát, s másikat Inóval addig üldözte, míg a kétségbeesett anya fiával együtt a tengerbe ugrott. *Athamas* trónját testvére, *Kretheus* örökölte, kinek neje, *Tyro*, három gyermeket szült. A legidősebb fiú, *Aeson* lett atyja utódja a trónon, de onnan nem sokára elűzte mostoha testvére, *Pelias*, *Tyronak* Poseidontól született fia. *Aeson* csak nagy ne-

hezen tudott elmenekülni, s kis fiát, *Jasont*, a bölc *Chiron* nevelésére bizta. Midőn *Jason* bátor és daliás ifjúvá nőtt, visszatért *Jolkosba*, hogy nagybátyjától visszakövetelje jogos apai örökét. *Pelias* nem mervén nyílt erőszakkal lépni fel

Helle a tengerbe esik. (Falfestmény; Pompeji.)

ellene, veszélyes vállalat által akarta elveszítani, felszólítva, hogy hozza vissza az arany gyapjút *Kolchisból*. *Jason* örömmel ráállt a merész vállalatra; erős, ötven evezős hajót építtetett a *jolkosi révben*, mely építő mesterétől, *Argostól* *Argo* nevet nyert, s felszólítá *Görögország* legnagyobb hőseit, hogy

merész kalandjában vegyenek részt. A legkiválóbb hősök engedtek felhívásának. Megjelentek a Dioskurok, Herakles, Theseus, Peleus, Meleagros, Iphitos, Tydeus, Amphiaraios, Orpheus. Hajóra szállva elindultak a kalandos vállalatra. Egy időt mulatságban töltöttek Lemnos szigetén, hol az asszonyok férjeiket megölték s amazonok módjára éltek. Innen tovább indulva folytonos veszélyek közt haladtak céljuk felé. A viharokat, melyek megtámadták, Orpheus lantjával csitította el. Az óriásokat, kik útjokat elállták, lesújtották a Dioskurok; de

Hylas.

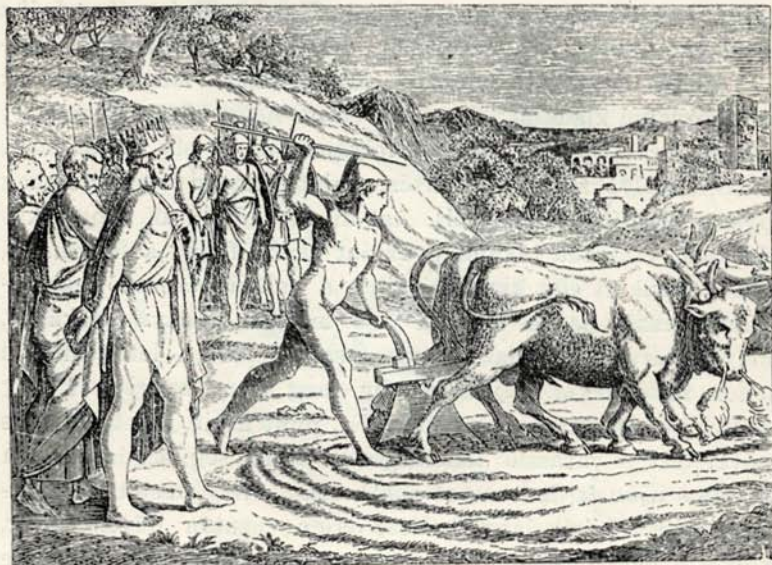
Heraklest Mysia partján elvesztették. Midőn ugyanis ez kedvencz *Hylasa* keresésére indult, kit a forrás nymphái magukhoz csábítottak, az Argonauták nem várták meg visszatérését s nélküle hajóztak tovább. Salmydessosban megmentették a vak Phineus királyt a Harpyáktól, melyek gyermekeinek megvakítása miatt gyötörték. A megmentett király, ki jóstehetséggel bírt, hálából jó tanácsot adott nekik, hogyan haladhatnak át veszély nélkül a *Symplegadokon*. E két roppant szikla a Bosporus bejáratánál állt és folytonos mozgásban volt, szétválva és ismét összecsapódva, oly rohamos gyorsasággal, hogy a köztük áthaladni akaró hajót menthetetlenül összezúzták.

Phineus tanácsára az Argonauták egy madarat küldtek előre, mely repülésével megmutatta a legbiztosabb utat. A gyorsan utána haladó hajó hátsó része sérülést szenvedett ugyan a szirtektől, de mégis szerencsésen megmenekült, s ez idő óta a Symplegadok mozdulatlanul állanak. További útjukban az Argonautákat az ércztollú, emberevő stymphalosi madarak támadták meg, melyeket erős fegyverzőrejjel kellett elriasztaniok. Végre sok viszontagság után Kolchis fővárosába, *Aeába* érkeztek.

Aétes király, meghallva szándékukat, megtagadta az arany gyapjú kiadását; de mivel ennyi nagy hőssel nem mert nyílt csatára szállni, cselhez folyamodott s oly föltételeket szabott, melyeknek megkísértése, mint biztosan reménylé, meg fogja semmisíteni ellenségeit. Azt kívánta Jasontól, hogy két tűzokádó, érczlábú bikáját gyémánt ekébe fogja, a felszántott földbe vesse el egy kigyó fogait s a belőlük támadó harcosokat mészárolja le. Azután ölje meg a szörnyű sárkányt, mely az arany gyapjat őrizte. Jason képtelen lett volna e nehéz föltételeket teljesíteni, ha meg nem nyeri a király leányának, *Medeának* szerelmét. Ez, mint atyja, szintén bűvös erővel bírt s varázsló tehetségével titkon segítségére volt a szeretett ifjúnak. Balzsamot adott neki, mely testét érzéketlenné tévé a bikák lánghellete ellen; azután bűvös követ, melyet a barázdákból kikelt fegyveresek közé dobott, kik erre egymást ölték meg, s végre varázslatával elaltatta a sárkányt, mialatt Jason elragadta a berekből az arany gyapjút.

Az Argonauták ekkor gyorsan útra keltek *Medeával*, hogy hajóra szálljanak. De a partot még el sem érték, midőn észrevették az üldöző Aétest. *Medea* most megölte magával vitt öccsét, *Absyrtost* és feldarabolt testét szétszórta az úton; míg a kesergő atya összeszedte fia eldarabolt tagjait, az alatt a menekülők időt nyertek, elérték a partot, hajóra szálltak és tovább vitorláztak. Az Argonauták hazatérő útját különféleképp írják le a mondák. Majd észak, majd dél felé teszik útjokat; majd a Vörös-tengerre s a Triton-tóra vezetik, mely út közben

a libyai sivatagon vállukon kellett vinniök a hajót; majd az *Istroszon* (Duna) és az *Eridanoson* (Po) a nyugati tengerre viszik, hol a Sirenektől csak Orpheus lantja mentette meg. Végre szerencsésen megérkeztek Jolkosba. Joson átnyujtá Peliának az arany gyapjat s követelte, hogy ígérete szerint, miután a kikötött föltételt teljesítette, adja át neki apai trón-

Jason szánt az ércbikákkal.

ját. De Pelias, ki az Argonauták hosszas távollétéből azt a reményt meríté, hogy már el is veszték, ez alatt meggyilkolta Jason szüleit s most hallani sem akart trónja átengedéséről. Az argonauták ostrom alá vették Jolkost, de Medea magára vállalta, hogy Peliast elteszi az útból. Bűvös szereivel ellátva, vén asszony alakjában a városba lopózkodott, s a király elé jutva, ajánlatot tett neki, hogy varázslat által megfiatalítja. Szavainak bizonyítására maga is felvette ifjú alakját s ezzel annyira meggyőzte Peliast bűvös erejéről, hogy ez leányainak

föltétlen engedelmességet parancsolt az idegen nő minden rendelkezése iránt. Medea ekkor meghagyá a leányoknak, hogy atyjokat öljék meg álmában, darabolják fel testét s ő majd ezekből új és ifjú alakban fogja életre költeni. Hogy ne kételkedjenek szavában, szemök láttára darabokra vágott egy kost, azután üstbe dobta s innen egy fiatal bárányt vont elő.

Pelias egyik leánya, *Alkestis*, nem mert részt venni e veszélyes kísérletben, de a másik három hitelt adott a varázsló nő szavának és darabokra vágta atyja testét. Medea ekkor azon ürügy alatt, hogy a hold istennőjéhez imádkozik, a ház tetejére ment, magával vivén a három leányt, kik égő fáklyákkal kísérték. — A fáklyaláng azonban a megállapított jel volt a kinn várakozó csatrolók számára, kik erre megrohanták a várost és elfoglalták.

De Jason nem sokáig maradt Jolkos uralkodója, mert Pelias fia, *Akastos* csakhamar elűzte, s ekkor Medeával Korinthusba menekült.

Tíz évig éltek itt boldog házasságban, melyből három gyermekök született: Thessalos, Alkimeses és Tisander. De Jason szerelme hülni kezdett Medea iránt, kiről az emberek mint idegenről és méregkeverőről beszéltek. A közvéleménynek azonban nem volt oly nagy befolyása Jason változására,

Medea bosszút forral.

(Váza a nápolyi Museo Borbonico-ban.)

mint új szerelmének, melyet a korintheta király, Kreon szép leánya, *Kreusa* gyújtott szivében. Hálátlanul eltaszította magától nejét, kire Kreon száműzetést szabott. Medea azonban távozása előtt kibékülést színlelt férjével; tetteté magát, mintha belenyugodnék házasságuk felbontásába és férje új nászába, s kérte Kreusát, fogadja el tőle menyegzői ajándéku a díszes köntöst, melyet saját kezével készített számára. A gyanútlan

Medea bosszúja. (Sarkophag-relief. Louvre.)

leány hallgatott ellensége szavára s magára vette a köntöst, melyet Medea bővös keze gyilkoló erővel látott el. Alig ölté magára, a ruha lángba borult s menthetetlenül összeégeté a menyasszonyt és egész családját. Medea ez alatt szörnyű bosszújának befejezéseül megölte Jasontól született gyermekeit és sárkányfogaton, a levegőn keresztül Athenbe menekült. Jason kiszabadult a tűzből, de kétségbeesésében öngyilkossá lett.

XI. A TRÓJAI MONDA-KÖR.

A) A trójai háborúban részt vett hősök.

I. Az Atridák. *Agamemnon* és *Menelaos*, *Atreus* fiai, kiknek családi története tele van borzalmakkal, melyek sok anyagot nyújtottak a tragikusok számára. Ősatyjok *Tantalos* volt, ki sokáig részesült az istenek kitüntető kegyében s gyakran részt vett az olymposi lakomákban. Viszonzásul ő is lakomára

hívta az isteneket, s hogy próbára tegye mindentudásukat, saját fiát, *Pelopsot* megölte, és darabokra vágott testét tálalta fel hús gyanánt. Demeter egyik vállát már megette a gyermeknek, midőn Zeus észrevette a szörnyű csalást, s a fel-darabolt részeket üstbe dobatva, ismét életre hozatta Klotho által a gyermeket, csupán egyik megemésztett vállát kellett elefántsonttal pótolni. Tantalost ezért s egyéb bűneiért az istenek az alvilágba taszították, hol ismert büntetését szenvedí. Pelopsot pedig egy ideig az Olymposon nevelték az istenek, míg ismét visszatért a földre, hol elnyerte a szép *Hippodamiát*, Oenomaos elisi király leányát. Ezt azonban nehéz küzdelmek előzték meg; mert Oenomaos, ki azon jóslatot kapta, hogy veje kezétől fog meghalni, vonakodott leányát férjhez adni, s minden kérőjének azon föltételt szabta, hogy lépjen vele szekérversenyre. A győztesnek leánya kezét ígérte, de a vesztest irgalom nélkül leszúrta; s mivel Oenomaos győzhetetlen volt a szekérv versenyben, leánya kezét kérni egyértelmű volt a hallálal. Több kérő veszett már el ily módon, midőn Pelops Elisbe érkezett s megnyerte Hippodamia szerelmét. Mielőtt azonban a veszélyes versenybe fogott volna, a szerelmas pár megvesztegette a király kocsisát, *Myrtilost*. Hippodamia szivét tette maga iránt hajlandóvá, Pelops leendő országának felét ígérte neki. Myrtilos nem volt képes ellenállni e csábításoknak s megcsalta a király sokesztendős bizalmát; kiszedte a kocsitengely vas szögeit s viasszal pótolta, úgy hogy midőn a verseny megkezdődött, a szekér szétesett és a megvadult lovak halálra hurczolták a királyt. Pelops elérte célját és nőül vette a szép Hippodamiát, s midőn az áruló Myrtilos díját követelte, a kocsi bakjáról orozva a tengerbe dobta. E gonosztette lett forrása mindamaz átoknak, mely családját a legvégső nemzedékig sujtotta, mert Myrtilos fia volt Hermesnek, kinek boszúja egész végig üldözte Pelops ivadékait; mint a kar éneklí Sophokles Elektrájában:

Oh te, az ősi Pelops
 Merész versenyfutása!
 Mennyi nyomorral sujtád
 Ezt a hont.
 Mert a mióta Myrtilos
 Tenger ölében pihen,
 Melybe az áruló
 Kéz aranyos szekérről
 Álnokul ledobta:
 Nem hagyá el
 Azóta e házat
 Örök iszonyú átok.

Pelops nagy halotti áldozatokkal ünnepelte évenként az elesett Oenomaos emlékét s az olympiai vers-nyjátékok fényét sokkal nagyobbá tette. Uralkodása hosszú ideig oly szerencsés volt s oly nagy befolyást gyakorolt messze földön, hogy az egész félszigetet, melynek addig Apia volt neve, róla Peloponnesosnak nevezték. Hippodamiától több gyermeke született, köztük *Atreus* és *Thyestes*. De nemsokára utólérte az átok. Megszeretett egy nymphát, *Axiochét*, kitől *Chrysippos* nevű fia született. A féltékeny Hippodamia felizgatta fiait, *Atreust* és *Thyestest*, hogy mostoha testvérüket öljék meg. A holttestet kútba dobták, de Pelops nyomára jött a gyilkosságnak, eltaszította nejét és a két fiú *Mykenæbe* menekült *Sthenelos* királyhoz, kinek neje nővérök, *Nikippe* volt. *Sthenelos* tanyát adott a menekülőknek s Hippodamiával együtt Midea várost tűzte ki lakhelyökül. Hippodamia itt bánatában öngyilkossá lett, a két fiú azonban, miután unokatestvérüket, *Eurystheust* megölték Herakles fiai, birtokába vette az argosi királyságot.

A két testvér eleinte békésen megosztozott az ujonnan nyert országon, de nemsokára ellenségeskedés tört ki köztük, melynek következtében *Thyestesnek* el kellett hagynia Argost. Boszúból magával vitte *Atreus* kis fiát, *Pleisthenest*, kit saját fia gyanánt nevelt föl, s midőn felnőtt, *Mykenæbe* küldte, hogy *Atreust* megölje. De a király leleplezte az ellene kül-

dött orgyilkost és kivégeztette. Megtudván, hogy saját gyermeke volt, a kit megöletett, szörnyű bosszút forralt Thyestes ellen. Kibékülést színelte s magához hivatta egész családjával Mykenæbe. Thyestes engedett a meghívásnak s Atreus oly iszonyú bűnnel állt rajta bosszút, melytől Helios maga is megremült és megfordulva a nap szekerével, visszavágtatott kelet felé. Atreus megölette Thyestes két fiát s feltálalta atyjoknak, míg a borba véröket vegyítette. Thyestes megtudva, mit étegett vele testvére, iszonyú átkok közt elrohant.

Harmadik fia, *Aegisthos* felnővén, meggyilkolta Atreust, midőn a tengerparton áldozatot mutatott be s ekkor Thyestes foglalta el a mykenæi trónt. Atreus fiai, *Agamemnon* és *Mene-laos* Spartába menekültek Tyndareos királyhoz, ki nőül adta hozzájuk két leányát, Agamemnonhoz *Klytaemnestrát*, Menelaoshoz pedig *Helenát*. Ipa segítségével Agamemnon visszahódította országát, megölte Thyestest és elűzte Aegisthost, Menelaos pedig Tyndareos utódja lett a spártai trónon.

II. Az Aeakidák. Aeakos utódai, kik a trójai háborúban részt vettek, *Achilles*, *Ajas* és *Teukros*. Ősök Aeakos, Zeus fia volt, Asopos folyamisten leányától. Mint Aegina királya bölcs és igazságos uralkodása által kiérdemelte, hogy az alvilágban a többi igazságos király mellett részt vett az elhunytak fölött való ítélethozatalban. Neje *Endeis* volt, Chiron leánya, kitől két fia született, *Peleus* és *Telamon*. De Aeakosnak még egy harmadik fia is volt, *Phokos*, *Psamathe* nereidától. E mostoha testvéröket Peleus és Telamon meggyilkolván, a büntetés elől elmenekültek. Peleus Phthiába jutott *Eurytion* királyhoz, ki nőül adta hozzá leányát, *Antigonét*, s részt vett vele a kalydoni vadászatban, hol Peleus véletlenül és tévedésből megölte ipát. Ezért újból menekülnie kellett s Jolkosba került, *Akastos* királyhoz, ki a vérbüntől kiengesztelé. *Astydamia*, a király neje, szerelemre gyuladt a deli idegen iránt, de mivel nem talált viszonzásra, titokban azon álhírt adta tudtára Peleus nejének, Antigonénak, hogy Peleus nőül szándékozik venni Akastos egyik leányát. Antigone bánatában öngyilkossá lett, de Asty-

damia, bár a vetélytársnő már nem állt útjában, mégsem tudta megnyerni Peleus szerelmét. Megsértett hiúságában boszúra gondolt s álnokul bevádolta férje előtt Peleust, mintha erényén erőszakot akart volna tenni. Akastos hitt a rágalomnak, de nem akarva vendégének megölésével a vendégjogot megsérteni, vadászatra vitte magával a Pelion hegy erdőségébe, s midőn fáradtan elszunnyadt, fegyvertelenül és magányosan ott hagyta, azon biztos reményben, hogy a környéken tanyázó kentaurok bizonyosan meg fogják gyilkolni. Reménye azonban nem teljesült, mert a bölcs Chiron meg-

Lakodalmi tisztelgés Peleus és Thetis előtt. (Sarkophag-relief. Róma. Villa Albani.)

segíté Peleust a kentaurok vadsága ellen; fegyvert adott neki, melynek segítségével megmenekült. Az istenek jutalmul tiszta erényeért a nereida *Thetist* adták ekkor nejéül s mindnyájan megjelentek menyegzőjén, csak *Eris* a viszálykodás istennője nem kapott meghívást s e miatti boszújában egy arany almát dobott a vendégek közé, e felirattal: a legszebbnek. Három istennő, Hera, Minerva és Aphrodite tartott igényt a szépség díjára s versengésök lett később oka a hosszú háborúnak és Trója pusztulásának. Thetisnek egy fia született e házasságból, *Achilles*. A szerető anya, ki maga halhatatlansággal bírt, ez adománynyal óhajtotta felruházni fiát is; de mivel férje megakadályozta, hogy a veszedelmesnek látszó tűzműtétet végrehajtsa rajta, haragosan elhagyta őt s visszatért testvéreihez a tenger mélyébe. Csak annyit tehetett fiá-

val, hogy a Styx vizébe mártotta, s ez által sebezhetetlenné tette, sarkát kivéve, melyet kezében fogott. Achilles, *Chiron* és *Phaenix* nevelése alatt kitünő, bátor ifjúvá lett, s midőn a görögök megkezdték hadi készülleteiket Trója ellen, a jós Kalchas kijelenté, hogy nélküle Tróját nem fogják bevenni. De Thetis tudva, hogy fia nem fog élve visszatérni a háborúból, női öltözetben *Lykomedes*, skyrosi király leányai közé rejtette, kinek egyikétől született fia, *Neoptolemos*. Odysseus csele azonban kicsalta az ifjú hőst rejtekéből. Kalmárnak öltözve megjelent a leányok előtt s különféle női szerek mellett egy kardot helyezett eléjük s megfuvatta a harci tárogatót. Az átöltözött Achilles erre rögtön a fegyverhez kapott, s elárvulva kilétét, kénytelen volt résztvenni a hadjáratban.

Aeakos másik fia, *Telamon*, Salamisba menekült, hol vendégszerető fogadtatást talált *Kychreus* királynál, ki nőül adta hozzá leányát s trónjának örökösévé tette.

Első neje halála után *Periboaét* vette el, kitől *Ajas* (Ajax) született Achilles mellett legnagyobb hőse a görög hadseregnek. Herakles, ki jó barátja volt Telamonnak, gyakran tartá karján a gyermek Ajast és Zeus áldását kérte reá. Baráti viszonyuknál fogva Telamon elkísérte Heraklest, midőn boszuló háborút indított Trója ellen, s e hadjáratból fogolyként vitte haza *Hesionet*, ki *Teukros* fiát szülte számára, a görög hadsereg legkitünőbb ijászát.

III. Odysseus (*Ulysses*). A legszebb és legleleményesebb vezér a Tróját ostromló hadseregben, Laertes és Antikleia fia,

Achilles. (Panathenaei amphora.)

a ravasz Autolykos unokája. Ithaka királya volt, de uralkodása alá tartozott Kephallenia sziget is. Midőn Helena nagy szépségének híre számos kérőt csábított Tyndareos udvarához, Odysseus, ki szintén a kérők közt volt, azon tanácsot adta Tyndareosnak, hogy engedje leányát szabadon választani, de előbb esküvel kösse a kérőket, hogy Helena választottját jogában mindnyájan védelmezni fogják. Helena Menelaost választá, s Odysseus ekkor *Penelopét* vette nőül, Tyndareos unokahúgát. Boldog házasságukból egy fiú született, *Telemachos*, midőn egyszerre híre ment Helena elrablásának és a görög királyok hadi készülődésének. Odysseus nem akarva boldog családi életét fölcserélni a háború viszontagságaival s tudva, hogy esküje által ő is kötelezve van résztvenni a hadjáratban, őrültnek színlelte magát, midőn a királyok küldöttei érte jöttek. Szamarat és bikát fogott az ekébe, felszántotta a mezőt és sót vetett a barázdákba; de Palamedes, hogy próbára tegye, a kis Telemachost helyezte az eke elé, mire Odysseus hirtelen megállapodva, elárulta, hogy őrültsege csak tettetett, s kénytelen volt hajóival a hadsereghez csatlakozni.

IV. Nestor. Pylos királya, Neleus és Chloris fia. Tizenegy testvére volt, kiket Herakles Pylos ostroma alkalmával megölt. Egyedül Nestor menekült meg a vérfürdőből s atyja utódja lett a pylosi trónon. Részt vett a kentaurok elleni csatában, a kalydoni vadászatban és az Argonauták vállalatában. A trójai háború idején már a harmadik emberi életkorban volt s aggkora és nagy bölcsesége következtében a legnagyobb tekintélye volt a királyok tanácsában. Neve közmondásossá vált, Nestornak nevezik most is valamely testület legidősebb tagját.

V. Diomedes. Fia volt Tydeusnak, ki a hét vezér thebai hadjáratában esett el. Diomedes részt vett az epigonok háborújában s nagyapja, Adrastos utódja lett az argosi trónon.

VI. A lokrisi Ajas, fia volt *Oileusnak*, ki részt vett az Argonauták vállalatában. Megkülönböztetésül a másik Ajastól,

Kisebb-nek nevezik, vagy *Gyorslábú*-nak, mert Achilles után ő volt leggyorsabb a versenyfutásban.

VII. Palamedes. Nauplios, eubœai király fia, a görög hadsereg egyik legbátrabb és legeszesebb vezére. Nagyra tartották művészi ügyességét is, neki tulajdonították a koczka, mérleg és súly feltalálását, ő volt az, ki négy betűvel szaporította a Kadmos által megállapított betűket. Midőn Odysseus színlelt őrültségét földerítette, magára vonta ennek kiolthatatlan gyűlöletét, mely az ostrom folyama alatt szörnyű bosszúban nyert kielégítést.

VIII. Patroklos, Menœtios és Sthenele fia, Achilles gyermekkori barátja. Mivel kicsiny korában, a koczkajátéknál, akaratlanul gyilkosságot követett el, atyja Peleus udvarához vitte, hol együtt nevelkedett Achillessel, kit többé el sem hagyott s a trójai háborúba is elkísért.

IX. A trójai királyi ház. A görög hősökkel szemben állnak a trójai királyi háznak nem kevésbé bátor és kiváló tagjai. Ősatyjok *Dardanos* volt, Zeus fia, Elektrától, Atlas leányától. Midőn Kis-Ázsia éjszakkéleti részén az Ida-hegy és Hellespontos közt letelepedett, Teukros királytól egy darab földet nyert gyarmatosításra. Fia *Tros* volt, kitől a trójai nép nevét nyerte. Tros egyik fiát, *Ganymedest*, Zeus az Olymposra ragadta el; másik fia, *Assarakos*, átvette az atyai örökséget s ennek unokája volt *Anchises*, Aeneas apja; a harmadik fiú, *Ilos*, a Skamandros sík partján telepedett le és várost alapított, mely *Ilion* vagy *Trója* nevet nyert. Ekkor hullt le az égből a *Palladium*, melyhez Trója jóléte és virágzása volt kötve. *Ilos* utódja *Laomedon* lett, kinek számára Poseidon és Apollo a Pergamon várat építtették. Trója első elpusztítása Herakles által a király szőszegésének volt következménye. *Laomedon* fia *Priamos* új virágzásra emelte a Dardanidák törzsét. Nejétől *Hekabe*-től (*Hecuba*) tizenkilencz fia született, kik között a legnevezetesebbek *Hektor*, *Helenos*, *Deiphobos*, *Paris* és *Polydoros*; s négy leánya: *Kassandra*, *Kreusa*, *Laodike* és *Polyxena*. Más nőktől is voltak gyerme-

kei; fiainak számát a monda ötvenre teszi. Fiainak egyike, Paris, más nevén Alexandros, oka lett az egész család és Trója pusztulásának. Születésekor ezt ki is mondta a jóslat, s Priamos ettől való féltében kitétette egy szolgájával az Ida-hegyen. A gyermek azonban nem veszett el; egy nőtény medve táplálta emlőjével, s felnővén, a pásztorok közé került, kik a királyi nyáját legeltették az Ida

Eos viszi Memnon holttestét. (Louvre.)

hegyen. Itt jelent meg előtte a három istennő, ítéletét kérve az arany alma fölötti viszályban. Zeus maga sem mert köztük itélni és az idahegyi pásztorhoz utasítá őket. Mindegyikök a maga számára kívánta kedvező ítéletét; Hera uralmat ígért neki egész Ázsia fölött, Minerva nagy harci dicsőséget, Aphrodite a világ legszebb asszonyának szerelmét. Paris Aphro-

ditének ítélte az arany almát s halálos ellenségévé tette a másik két istennőt, kiknek gyűlöletét súlyosan érezték a trójaiak a bekövetkező háborúban. Kevéssel ez után Priamos király halotti ünnepélyt rendezett meghaltnak vélt fia emlékére, s küldöttei a királyi nyájból épen Paris kedvencz bikáját választották ki áldozatra. Az ifjú pásztor utánuk sietett a városba, részt vett az ünnepi játékokban, s itt testvére, a jóstehetségű Cassandra fölfedezte származását. Priamos azon hitben, hogy a megjósolt veszély ideje már elmúlt, visszafogadta fiát s visszaadta neki megillető helyét családjában és udvaránál

X. Memnon. A trójaiak szövetségesei közt legkiválóbb Memnon, Eos fia Tithonostól, Priamos testvérétől. Aethiopia királya volt és midőn a görögök megtámadták Tróját, seregével szorongatott nagybátyja segítségére sietett. Miután Achilles kezétől elesett, anyja, Eos, a levegőn át hazavitte holttestét és ünnepélyesen eltemette. Az ő emlékének mondják a híres *Memnon-szobrot*, mely a Nil balpartján, az egyiptomi Theba közelében állt s melyről a rege azt beszéli, hogy napkeltekor zenehangokat hallatott.

B) A háború.

Aphrodite az arany alma versenyében a föld legszebb asszonyának szerelmét ígérte Parisnak. E legszebb nő *Helena* volt, a Dioskurok testvére, Menelaos spartai király neje. Midőn Paris atyja megbizásából mint követ a spartai udvarhoz érkezett, Aphrodite legyőzhetetlen szerelemre gyújtá iránta a szép királyné szívét, ki titkon Trójába szökött vele, mialatt férje Kretába utazott. Miután Priamos király megtagadta Helena kiadását, Menelaos felhívására a görög királyok, Tyndareosnak tett esküjük szerint egyesítették hajóikat és seregeiket, hogy boszút álljanak a Menelaoson esett sérelemért. Hera argosi templomában Agamemnon-t választák fővezérül s a bœotiai Aulis kikötőjét tűzték ki az összes csapatok gyülekezési helyéül. A következő tavaszon mintegy százezer ember és ezerszáznyolczvanhat hajó gyűlt itt össze. Midőn a parton nagy áldozatokat mutattak be, az oltár alól kigyó csúszott elő, felmászott az ott álló platán-fára s egy fészekben a madarat nyolcz kicsinyével együtt felfalta. Kalchas jós, a hadsereg főpapja, e jelből megjövendölé, hogy az ostrom kilencz évig fog tartani s Tróját a tizedik évben veszik be.

A hajók elindulását ellenkező szelek gátolták, melyeket a megsértett Artemis istennő küldött, kinek szentelt szarvasát Agamemnon lelőtte. Kalchas kijelenté, hogy az istennőt csak

Iphigenia, Agamemnon leánya feláldozásával lehet kiengesztelni. A király tehát Aulisba hívatta leányát azon ürügy alatt, hogy Achillessel eljegyezze, s midőn anyjával, Klytæmnestrával megjelent, az áldozati oltárra hurczoltatta. A pap kése

Helena megszöktetése. (Schönbrunni parkszobor. — Beyer V. K. J.)

már a leány keblére volt emelve, midőn a kiengesztelt Artemis hirtelen elragadta és Taurisba (Krim) vitte, hol templomának papnőjévé tette. Az akadályozó szelek lecsillapultával útnak indult a hajóhad s baj nélkül vitorlázott a kis-ázsiai part felé. Csak *Philotektelest*, Pœas fiát, a sereg kitűnő nyíl-
lövőjét érte azon szerencsétlenség, hogy Lemnos szigetén a

kigyó megmarta lábát. Folytonos jajgatása és genyedő sebének bűze arra bírta a sereg vezéreit, hogy titokban tovább hajózzanak s őt a puszta szigeten hagyják, hol kimondhatatlan nyomorban töltött kilencz évet.

Iphigenia föláldozása.

A görög sereg partraszállását a trójaiak fegyveres erővel akarták meggátolni s itt történt az első csata, mely alkalmalmmal *Protesilaos* hősielg feláldozta magát. Bár tudta, hogy a jóslat szerint az első görögnek, ki partra lép, el kell esnie, ő ugrott elsőnek szárazföldre a hajóról s Hektor dárdája véget vetett életének. Neje, *Laodamia* ekkor arra kérte az alvilág istenét, hogy csak egy napra engedje újra találkozni férjével, s midőn Hades teljesíté e könyörgését és *Protesilaost* egy napra visszabocsátá a földre, a hí nő férjével együtt meghalt.

A partra szállt görögök maguk után vonták hajóikat és erős tábort állítottak fel. Kísérleteik, hogy a várat rohammal vegyék be, nem sikerültek, s ekkor megkezdődött a hosszas ostrom. Élelmiszereik nem sokára elfogytak s azért portyázó csapatokat küldtek a vidékre, melyek messze földön elpusztíták a termékeny tájakat, felégették a falvakat s rabszolgaságba hurczolták a nőket és gyermekeket. Az ostrom első kilencz évében e portyázó kalandokon kívül alig fordul elő egy-két jelentékenyebb esemény. A trójaiak, különösen Achillestől való féltökben, nem mertek kitörni biztos falaik közül s csak a védelemre szorítkoztak. *Troilos*, Priamos legifjabb fia, ki a kapun kívül hajtá lovait, elesett Achilles fegyverétől; de a görög hadsereg is elveszté egyik kitünő vezérét. Odysseus már rég gyűlölte *Palamedest*, s midőn egy ízben kigúnyolta, hogy zsákmány nélkül tért vissza, álnok boszút állt rajta. Sátorában titkon elásott egy összeg pénzt s aztán betanítá egy szolgáját, kinek azt kellett magáról állítania, hogy Trójából jó s Priamostól levelet hoz *Palamedes* számára. E levelet Odysseus maga írta, oly kifejezésekkel, melyek *Palamedes* árulását sejtették. A szolga a levéllel kézre került s a királyok hadi tanács elé állították *Palamedest*, ki hiában bizonyította ártatlanságát. Sátorában megtalálták az elásott pénzt, melyről a levélben is szó volt, s ez egészen bizonyosnak tüntette föl árulását. A hadi tanács halálra ítélte és megkövezték. *Palamedes* utolsó szava volt: «Örvendj igazság, mert előbb meghaltál, mint én!» Atyja, *Nauplios*, hiába sietett a táborba, hogy megmentse fiát; a halálítéletet kérlelhetetlenül végrehajtották. De *Nauplios* boszút állt ártatlanul kivégzett fiáért. Hazatérve Görögországba, mindenütt azt hiresztelé, hogy az ostromló seregnél levő királyok közül némelyek elesetek, mások hűtlenek lettek nejeikhez s új nászt kötöttek Trója előtt. Ennek következtében a hátrahagyott hitvesek közül némelyek hűtlenség által álltak boszút férjeik vélt hitszegéseért, mások új frigyre léptek, vagy meggyilkolták később hazatért férjeiket; *Antikleá*, Odysseus anyja, bánatában fel-

akasztotta magát. De Nauplios boszúja nem elégedett meg ezzel s midőn később az ostromló királyok hazatértek, Eubœa partjain a legveszélyesebb helyeken világító tüzeket gyújtott és zátonyra csalt több hajót, a hajótörötteket pedig irgalmatlanul lemészároltatta.

Homer Iliasa a háború tizedik évével kezdődik s Hektor halálával ér véget. Kezdetre Achilles és Agamemnon viszálykodása a szép *Chryseis* miatt, ki foglyul esett s Agamemnonnak jutott zsákmányrészüil. Atyja, *Chryses*, Apollo papja, a görög táborba sietett és nagy váltságdíjat ajánlott leányáért, de Agamemnon durva szavakkal utasítá el. A bánatos apa ekkor Apollohoz fordult boszúért, ki azzal torolta meg a papján esett sérelmet, hogy nyilaival kilencz napon át pusztító dögvészt küldött a seregbe. Végre Achilles összegyűjté tanácskozásra a sereg vezéreit s Kalchastól megkérdezé e vész okát. A jós eleinte vonakodott választ adni s csak midőn Achilles pártfogását ígérte, merte kijelenteni, hogy a vész mindaddig fog pusztítani, míg *Chryseist* váltságdíj nélkül vissza nem adják atyjának. A büszke fővezér hallani sem akart erről s heves vitára kelt Achillessel, kinek végre kijelenté, hogy csak úgy bocsátja el *Chryseist*, ha Achilles ennek fejében kedvencz rableányát, *Briseist* adja neki. A két hős vitája oly heves lett, hogy Nestornak kellett őket szétválasztani, mire Agamemnon visszaadta ugyan *Chryseist* atyjának, de kárpotlásul erőszakkal elragadta Achilles sátorából *Briseist*. A megsértett Achilles e naptól fogva visszavonult s myrmidonjaival nem vett több részt az ostromban; *Thetis* pedig kieszközlé Zeusnál, hogy mindaddig a trójaiak részére adja a győzelmet, míg Agamemnon eleget nem tett a fián ejtett sérelemért.

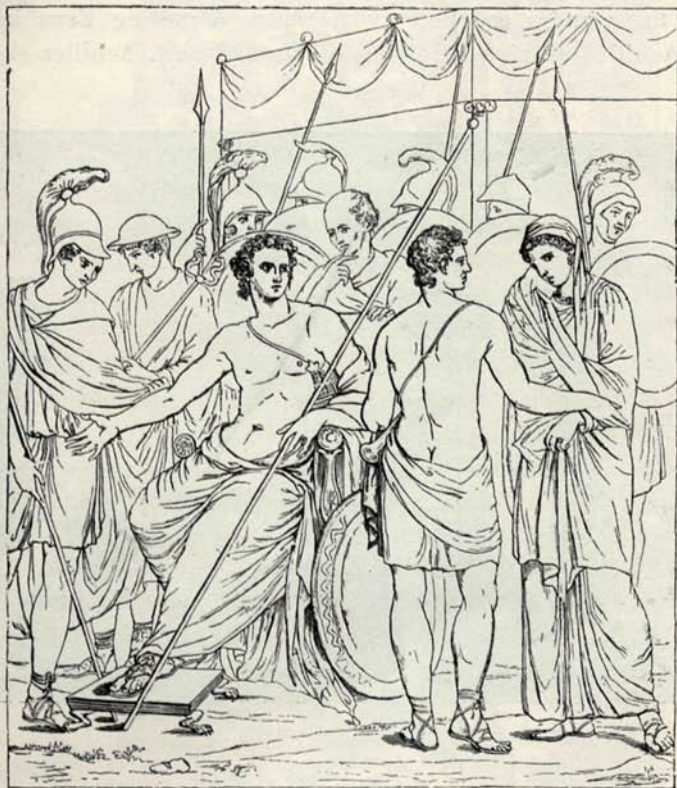
Mihelyt megtudták az ostromlottak, hogy a félelmes Achilles nem vesz többé részt a csatában, erős csapatokban kitörték a bástyák közül s fölverték az addig félve került harcztot. Bár Ajas és Diomedes a hősiség valódi csodáit művelték, a győzelem mindig a trójai fegyvereké lett. Agamemnon még az nap bocsánatot kért Achillestől s gazdag ajándékok-

kal igyekezett kiengesztelni haragját, de hideg visszautasító választ kapott. A következő éjjel Odysseus és Diomedes megölték Dolont; *Rhesos* thrák királyt pedig ki a trójaiak segítségével jött, még a város előtt megrohanták és megölték sátorában. Másnap reggel újra kezdődött a csata. Agamemnon hősileg küzdött, de megsebesült, s a trójaiak megrohanták a tábor sánczait és tüzet dobtak a görög hajókra. Patroklos könyörgésére Achilles ekkor megengedte, hogy myrmidonjait az ellenség elé vigye, de lelkére köté, hogy csak a tábor megmentésére szorítkozzék s ne menjen előbbre. Achilles fegyverzetének láttára, melyet Patroklos magára öltött, megfutott az ellenség, de az ifjú hős megfélelkezve barátja intéséről, merészen utánok vágatott s a város falai alatt elesett Hektor dárdájától.

Bőszült fájdalom ragadta meg Achillest, midőn meghallá legjobb barátjának halálát. Most már nem volt egyéb vágya, mint véres boszút venni Hektoron; kibékült Agamemnonnal, ki visszaadta neki *Briseist* és a csatába rohant. Véres küzdelem után a trójaiak visszafutottak bástyaik közé, csak a hős Hektor maradt a kapun kívül, hogy szembe álljon az üldözővel. De közeledtére egyszerre halálos rettegés szállta meg lelkét, és háromszor futotta körül a falakat, hogy elmeneküljön előle. Végre visszatért bátorsága és harczra kelt üldözőjével, de ennek dárdája, kétségbeesett küzdelem után, átverte torját. Az elesett hőst Achilles lábánál fogva szekéréhez kötötte s így hurezolta Trója falai körül. Azután temetetlenül sátora mellé dobta és itt hevert tizenkét napig a porban. Ekkor Priamos egyetlen szolga kíséretében, késő éjjel gazdag ajándékokkal elhagyta a várat, és az engesztelhetetlen ellenség sátorában megjelenve, térden könyörgött előtte, hogy elesett fiát ne foszsa meg a temetés tisztességétől. A kétségbeesett aggastyán könyörgése meghatotta a hős szívét és visszaadta neki fia holttestét, melyet ünnepélyesen eltemettek.

Az ostromlottak számára nemsokára segítséget hozott a bátor amazon királynő, *Penthesilea*, Ares leánya. Achilles dár-

dája azonban ezt is elejté; de a hős, meghatva szépsége által, átengedte holttestét a trójaiaknak. A rút és gúnyolódó *Thersites* nem mulasztá el e fölött is csúfolódni, miáltal any-

Achilles megválk Briseistől. (Falfestmény. Pompeji.)

nyira felingerelte Achillest, hogy egy ökölcsapással halálra sujtotta.

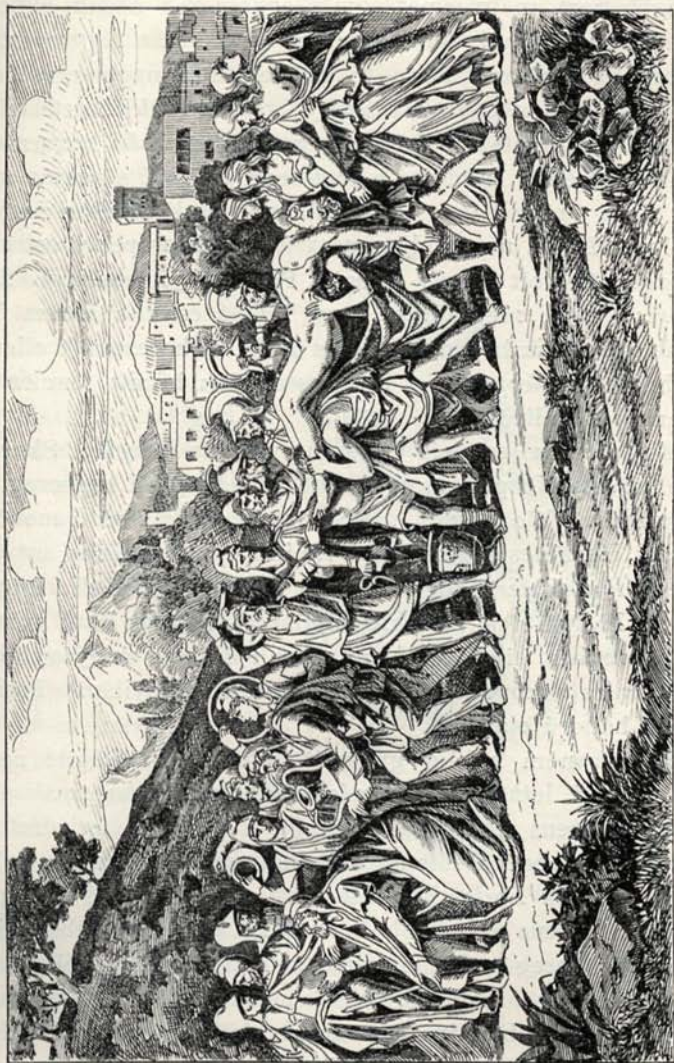
Ezalatt megérkezett Trója segítségére *Memnon*, az aethiopiai király. Achilles sokáig kerülte őt, mert tudta a jóslatból, hogy ennek halála után közel kell lennie saját végének

is. De midőn *Antilochos*, Nestor fia, elesett Memnon kezétől, Achilles boszúvágya erősebb lett óvatosságánál és fölkereste a csata hevében hatalmas ellenfelét. A két küzdő hős isteni szülői, Thetis és Eos, Zeus trónja elé siettek, s mindegyik saját fia számára esdekelt győzelemért. A mérleg Zeus kezében Achilles részére hajlott és Memnon elesett. Achilles ekkor

Achilles és Memnon párbaja (Antik cserépveder.)

győztes csapataival egész a kapuig üldözte a futó ellenséget s be is hatolt volna a városba, de Paris nyila, melyet Apollo irányzott, sarkán találta és halálra sebesítette. Egy egész napig tartott az elkeseredett harc a trójaiak és görögök közt az elesett nagy hős holtteste fölött, míg végre Odysseus és Ajas, Telamon fia, kimentették az ellenség hatalmából s fényes halotti ünnepélyek után eltemették a Sigeion hegy-foknál.

Achilles temetése. (Sarkophag-relief a Louvrebán).

Achilles halála után fegyverzete fölött új viszály tört ki a görögök közt, mely ismét egyik legnagyobb hősiük életébe került. Thetis ugyanis annak szánta elhúnyt fia fegyverzetét, ki a legtöbb érdemet vívta ki holttestének megmentésében. Odysseus és Ajas egyaránt igényt tartott e kitüntetésre, s mivel az Atridák ítélete Odysseus részére ütött ki kedvezően, Ajas őrjöngésében leöldöste a hadsereg nyájait, s azután magához térve, szégyenében és megalázott büszkeségében öngyilkossá lett. Halála után Odysseus vitte a főszerepet az ostromlók között. Ő volt az, ki elfogta Priamos jóstehetségű fiát, *Helenost*; s ettől megtudták, hogy Tróját csak e három föltétel alatt vehetik be: ha Herakles nyilaival harcolnak ellene, ha Achilles fia *Neoptolemos* is az ostromlók között lesz és ha megkerítik a Palladiumot.

Mindezek teljesítését Odysseus vállalta magára. Skyrosban fölkereste Neoptolemost s rábeszélte, hogy a hadsereghez csatlakozzék. Vele együtt azután Lemnos szigetére ment, s csellel és Herakles segítségével rábírtá az ott kilencz év óta szenvedő *Philoktetest*, hogy hagyjon fel a görögök elleni gyűlöletével. Philoktetes, Herakles nyilaival, követte őket az ostromló sereghez, hol *Machaon*, Asklepios fia kigyógyította sebéből, mire a következő csatában elejtette nyilával Parist, a hosszú háború okozóját.

Helena nem sokáig gyászolta elesett csábítóját; nem-sokára nejjévé lett Priamos másik fiának, *Deiphobosnak*. Dezelatt Odysseus koldusnak öltözve, a városba lopódzott s Diomedes segítségével ellopta a Palladiumot. Athene tanácsára ekkor a görögök *Epeios* vezetése alatt egy óriási falovat építettek, s Odysseus a legjobb katonákkal a ló belsejébe rejtőzött, a többi sereg pedig fölszedte sátorfáit, mintha fölhogyna az ostrommal, és hajókra ülve, Tenedos sziget mögé vonult. A trójaiak megszabadulva az ostrom alól, tömegesen kitódultak a várból s az ott hagyott faló bámulatára csoportosultak. Néhányan azt tanácsolták, hogy égessék el vagy dobják a tengerbe, s *Laokoon*, Apollo papja dárdát is döfött a ló oldalába

De a görögök által hátrahagyott *Sinon* ekkor készakarva elfogatta magát, s midőn a király elé vezették, kijelenté, hogy Odysseus elől menekült, ki őt meg akarta öletni. Boszúvágyat színelve a görögök ellen, elmondá, hogy a falovat engesztelésül hagyták itt az ellopott Palladiumért, s hogy ez a városnak ép oly oltalma lesz, mint Athene képe volt. *Sinon* hazugságát megerősíteni lát-

szott nemsokára egy borzasztó esemény. — Midőn *Laokoon* két fiával áldozatot mutatott be a tengerparton *Poseidon*nak, egyszerre két óriási tengeri kigyó rohant elő *Tenedos* felől, megragadta *Laokoon* és két fiát, s egészen körülcsavarva testöket, halálra marcangolta. E szörnyű csoda, mely az istenek büntetésének látszott a faló megsértéséért, meggyőzte a trójaiakat *Sinon* szavainak igazságáról, s a falovat bevitték városukba, és mivel a kapun nem fért be, ledöntötték

Laokoon. Agesander, Athenodoros és Polydorostól.
(Róma; Vaticán.)

mellette a falat. Azután általános mulatozással és lakomával ülték meg szabadulásukat. Midőn azonban éjjel mindnyájan mély álomba merültek, *Sinon* kinyitotta a faló ajtaját s kibocsátotta az elrejtőzött katonákat, azután tüzet gyujtva, jelt adott a *Tenedos* mellett álló hajóhadnak, mely gyorsan visszatért a város alá. A görögök mindenfelől megrohanták a

védttelen alvókat és felgyújtották a házakat. Iszonyú vérfürdő következett, *Neoptolemos* megölte *Priamos* királyt palotájában, *Menelaos* elejté *Deiphobost*, de midőn *Helenán* is boszút akart állni, szépsége úgy elbűvölé, hogy megbocsátott neki és visszafogadta. *Kassandrát* erőszakkal elragadta a lokrisi *Ajas* Athene oltárától, hová menekült. *Andromache*, Hektor neje, saját szemével kénytelen volt látni, midőn fiát, *Aszlanaxot* *Odysseus* tanácsára megölték; őt magát pedig zsákmányul adták *Neoptolemosnak*. *Polyxenát* Achilles sírján áldozták fel. *Hekuba*, az ősz királyné, a szenvedő anya egymásután látta elesni férjét és gyermekeit. Az egyetlen *Polydorost* vélte megmenthetni, kit *Polymestor*, thrák király udvarához küldött. De ugyanazon napon, midőn leányát, *Polyxenát* Achilles sírján feláldozták, megtalálta a parton fia holttestét, kit a hitszegő *Polymestor* meggyilkolt, hogy elrabolja kincseit. *Hekuba* magához csalta az árulót és boszúból kiszúrta szemeit; őt magát aztán megkövezték a görögök, de az istenek végre megszánták sok szenvedését és elragadták; mert midőn a görögök széthordták a köveket, *Hekuba* holtteste helyett egy kutyát találtak alattok. *Priamos* nagy családjából csak *Antenor* menekült meg, *Priamos* sógora, ki később Italiában *Pataviumot* (*Padua*) alapította, és *Aeneas*, ki anyja, *Aphrodite* segítségével megszabadult s a trójaiak töredékeivel új hazát alapított Italiában.

C) A hazatérés.

Trója eleste után hazájukba tértek vissza az ostromló királyok, de nem mindegyikök egyenlő szerencsével. *Nestor*, *Diomedes*, *Philoktetes* baj nélkül haza jutottak, de a lokrisi *Ajas*, ki *Kassandra* durva bántalmazásával magára ingerelte Athene haragját, *Eubœa* mellett hajótörést szenvedett s egy sziklára menekült; de mivel itt azzal dicsekedett, hogy *Poseidon* segítsége nélkül is megmenekül, a megsértett tengeri isten szigonyával ketté hasította a sziklát s *Ajas* a tengerbe zuhant. *Teukros* is baj nélkül érkezett haza *Salamisba*, de *Telamon*, a

fölötti haragjában, hogy testvére, Ajas, halálát nem boszúlta meg, nem akarta elfogadni, mire Kypros szigetén telepedett le. *Menelaos* hajóját a Malea hegyfoknál megtámadta a vihar s egész Egyptomig elhajtotta, úgy hogy csak hétévi bolyongás után térhetett vissza Helenával Spártába. Legkalandosabb volt és a költészetnek legtöbb anyagot nyújtott a földolgozásra *Agamemnon* és *Odysseus* hazatérése.

Aegisthos halála. (Antik váza.)

Agamemnon hosszú távolléte alatt *Klytaemnestra* bűnös viszonyt szőtt *Aegisthossal*, s hazatérő férjét kedvese segítségével meggyilkolta. Sorsában osztozott *Kassandra* is, ki a zsák-mány felosztásánál *Agamemnon* részére jutott. A megölt király egyetlen fiát, *Orestest* néne *Elektra* megmenté s titkon *Strophios*, phokisi királyhoz küldé, hol ennek fiával, *Pyladessel* nevelkedett föl. A két ifjú szoros barátsága közmondásossá lett. *Orestes* felnővén, a delphii jósdától azt a parancsot kapta, hogy álljon boszút atyja haláláért. *Pylades* kíséretében tehát *Mykenæba* ment, s itt *Elektra* segítségével megölte nemcsak *Aegisthost*, hanem anyját is. De e véres boszúval maga ellen zúdítá

az Erinnyseket, kik üldözöbe vették az anyagyilkost. A delphii jóshelyhez menekült előlük s itt azon utasítást kapta, hogy Taurisból hozza Attikába Artemis képét. Orestes és Pylades el is jutottak Taurisba, hol azonban szokás volt minden idegent feláldozni Artemis oltárán. Iphigenia, ki Aulisból való elragadtatása óta Artemis papnője volt itt, felismerte testvérét s megmentve őt a haláltól, miután *Thoas* király vigyázatát

Athene fölmenti Orestest. (Rietschel rajza.)

kijátszotta, visszatért vele Görögországba. De a furiák még mindig üldözték az anyagyilkost s bevádolták az atheni Areopág előtt. Apollo volt védője s az Areopág két egyenlő részre osztott ítéletét Athene fehér köve *Orestes* részére döntötte el. A fölmentett Orestes ezután nőül vette *Menelaos* leányát, *Hermionét*, s hosszú, zavartalan boldogságban uralkodott; életének, kilenczven éves korában, egy kigyó vetett véget. Hű barátja *Pylades* *Elektrát* vette nőül, míg Iphigenia a taurisi Artemis

képét az attikai *Halaeba* vitte, hol testvérevel helyreállította Artemis tiszteletét, s mint ez istennő papnője fejezte be életét. Agamemnon családjának változatos sorsa gazdag anyagot nyújtott a görög tragikusoknak. A meglevő tragédiák közül Aeschylus *Oresteia*-trológiája, Sophokles *Elektrája*, Euripides *Orestese*, *Elektrája* és taurisi *Iphigeniája* merítette belőle tárgyát.

Odysseus kalandjait Homeros «*Odysseá*»-ja adja elő. Az ithakai király tizenkét hajóval indult Trójából hazafelé, de az északi szél a Malea hegyfoknál elterelte hajóit s egész a libyai partokig hajtotta. Innen a kyklopsok földjéhez jutottak s *Odysseus* tizenkét társával *Polyphemos* szigetén kötött ki. E vad kyklops, ki Poseidon fia volt, barlangjába zárta az idegeneket s kettőt közülök megevett. A többinek is ezt a sorsot szánta, s midőn reggel legelőre hajtotta nyáját, óriási sziklát gördített a barlang bejárása elé, hogy foglyai meg ne szökhessenek. *Odysseus*nak ezalatt ideje volt a menekülés módjára gondolni. Erős

karót hegyezett, s izzóvá tette a tűzben. Midőn este az óriás visszaérkezett s két foglyot ismét megevett, *Odysseus* erős édes borral kínálta meg, melyet a kyklops mohón megivott s aztán ittasan elaludt. *Odysseus* ekkor kiszúrta szemét az izzó karóval. Ordítva és fájdalmában őrjöngve ugrott fel az óriás és a barlang kijárata elé ült, hogy meg ne menekülhessenek foglyai. De *Odysseus* magát és minden társát a kyklops nyájának egy-egy birkája alá kötözte, s ez ta-

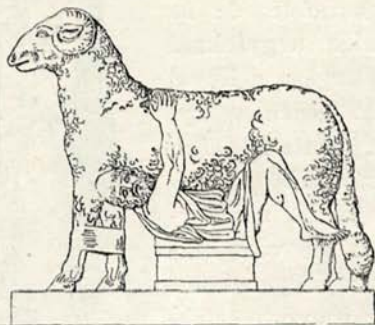

Odysseus borral kínálja a kyklopsot.

(Antik szobrocška.)

pintása után azt vélvén, hogy csak nyáját bocsátja ki a legelőre, mindnyájan kiszabadultak és hajójukhoz siettek. Ekkor azonban nem állhatták meg, hogy ki ne gúnyolják a kijátszott óriást s Odysseus nevét is oda kiáltotta neki. A bőszyklops óriási sziklákat dobált a hajó után, de nem találhatta el, hanem atyja, Poseidon meghallgatta boszúért való könyörgését s ennek következménye lett Odysseus tíz éves bolyongása a tengeren.

Odysseus a kyklopstól megszabadulva, *Aeolos* szigetére jutott s megnyerve ennek jóakarátát, tömlőbe zárva megkapta

Odysseus menekülése. (Róma; Pamphili-gyűjtem.)

tőle az ellenkező szeleket. Közel volt már hazájához, midőn alvása közben társai kíváncsiságból felbontották a tömlőt s a kiszabadult szelek ismét messzire elhajták a hajót. Hat napi bolyongás után az emberevő *Laestrygonok*hoz értek, kik megtámadták az utasokat s egyedül Odysseus hajója menekülhetett el előlük. *Aeaea* szigethez jutva, csapatát két részre osztá s egyik felét *Eurylochos* vezetése alatt kémkedésre küldé. E szigeten a bűvös *Kirke* uralkodott, ki a küldötteket lakomával fogadta s azután az elrejtőzött *Eurylochos* kivételével, disznókká változtatta. Odysseus meghallva e rémhírt a megmenekült *Eurylochostól*, társainak megmentésére a szigetre sietett, s miután *Hermestől* ellenbűvszert kapott, kényszeríté *Kirkét*, hogy társainak alakját adja vissza s tegyen esküt, hogy nem

fogja többé őket bántani. Ezután egy évig éltek Kirke szigetén folytonos vigalomban, míg Odysseus kebelében fölébredt a honvágy és továbbutazásra készíté. Távozása előtt azon tanácsot nyerte Kirkétől, hogy a nyugati határszélen keresse fel az alvilág bejárását s a jós *Tiresias* árnyától kérjen felvilágosítást sorsáról. Odysseus ezt is végrehajtá s visszafelé ha-

Odysseus megfenyegeti Kirkét. (Falfestmény. Pompeji.)

józva, szerencsésen megmenekült a Sirenektől, miután társainak fülét viasszal betömte, magát pedig a hajó árboczához kötöztette.

Majd *Trinakia* szigetéhez jutottak, hol *Helios* napisten nyájai legeltek. Mivel Odysseus társai éhségök csillapítására néhány darabot levágtak a nyájból, a megsértett isten kérésére *Zeus* borzasztó vihart küldött, mely Odysseus hajóját kettéhasítá, mindnyájan a tengerbe vesztek s csak maga Odysseus menekült egy gerendán *Ogygia* szigetére *Kalypso* nymphához. Itt hét esztendőt töltött s bár a szép nympha mindenben kedvében járt s halhatatlanságot is ígért neki, ha vele

marad: Odysseus szívében nem aludt ki a honvágy és naponkint sirva ült a tengerparton, a távol láthatáron a füstöt keresve szemével, mely háza tűzhelyéről ég felé száll.

Végre megszánták az istenek s Zeus parancsára Hermes meghagyá Kalypsónak, hogy bocsássa őt tovább. Odysseus ismét a tengerre szállt, de az engesztelhetetlen Poseidon hullámai széttörték tutaját. Csak nagy nehezen menekülhetett Scheria szigetére, a *phaeakok* földére, hol *Alkinoos* király uralkodott. A király leánya, *Nausikaa* a parton találta, és ellátva ruhával, atyja palotájába vezette, hol a lakoma alatt Odysseus fölfedezte kilétét s elbeszélte kalandjait. Másnap gazdag ajándékokkal a közel Ithakába szállították és partra tették. Pártfogója, Athene, ekkor koldus alakját adta rá, s így kereste föl Odysseus először hű pásztora, *Eumaeos* kunyhóját, hol *Telemachos*sal találkozott.

Odysseus mint koldus

Ettől megtudta mindazt, mi hosszú távolléte alatt történt. Lassankint mintegy száz kérő gyűlt össze házában, kik az özvegynek vélt királyné kezéért versenyeztek s tékoztak a királyi vagyont. Penelope hosszú időn át azzal játszotta ki vakmerő sürgetéseiket, hogy akkorra ígérte választását, mikorra elkészül a halotti lepellel, melyet ipa Laertes számára szőtt. De nappali munkáját éjjel mindig felbontotta s így három éven át ámította tolakodó kérőit, míg végre egy szolgáló elárulta cselét. Mivel erre a kérők még vakmerőbbek lettek, Penelope fiát elküldte atyja keresésére. *Telemachos* az agg *Mentor* felügyelete alatt Pylosba, aztán Spártába utazott, de sehol sem hallott hírt atyjáról, s épen ez útjáról tért haza, midőn a pásztor kunyhójában találkozott vele.

Odysseus másnap, még mindig az agg koldus alakjában, palotájába indult. A küszöbön ökölviadalra kellett szállnia a tolakodó koldussal, *Irossal*, ki nem akarta bebocsátni vélt versenytársát. A házban senki sem ismert rá, egy kutyája

kivételével. Este találkozott nejével s esküvel biztosítá férjének mielőbbi visszatértéről: de vén dajkája, *Euryklea* ráismert a lábán levő forradásról. Másnap végre ütött a boszú órája. *Penelope* a nagy terembe viteté férjének hatalmas íját; midőn ezt egyik kérő sem volt képes felhúzni, Odysseus kezébe vette s nyilaival egymásután lelőtte a vakmerő kérőket. Majd ítéletet tartott hűtlen cselédei fölött, s végre visszavéve rendes alakját, *Penelope* elé lépett, s a hosszú elválás után

Penelope Odysseus kézijjával. (Genelli rajza.)

boldogan egyesültek újra a híven szerető hitvesek. Odysseus ezután sok éven át szerencsésen uralkodott nejével Ithakában; egy későbbi monda szerint azonban agg korában megölte *Kirkétől* született fia, *Telegonos*.

XII. AENEAS.

Anchises fia *Aphroditétől*. Öt éves koráig az erdei nymphák közt nevelkedett, s azután jutott atyja kezébe. A trójai háborúban vitézül harczolt a görögök ellen s Hektor után a trójaiak legnagyobb hőse volt. A város pusztulása után *Aphrodite*

védelve alatt megmenekült, hátára vevén agg atyját s kezén vezetve kis fiát, *Julus Ascaniust*; nejét *Kreusát* azonban elveszté az általános zűrzavarban. Hajóra szállva a trójai nép maradványaival, nyugat felé hajózott; úti kalandjait Vergilius «*Aeneis*»-e adja elő. Hosszú bolyongás után Afrika partjára jutott, hol *Dido* királynő vendége lett. Szívök szerelemre gyuladt egymás iránt, de *Aeneas*nak *Jupiter* tanácsára tovább kellett utaznia, s távozása után a kétségbeesett *Dido* égő máglyára lépett és *Aeneas* kardjával átdöfte keblét. *Aeneas* sok nehézség leküzdése után Itáliába érkezett s *Cumæban* meglátogatta a *Sibyllát*, ki megjósolá jövőjét s megmutatta neki az alvilág útját. Majd a *Tiberis* torkolatához hajózott, hol letelepedett, s az uralkodó király *Latinus* leányát, *Lavinia*t nőül vette és ipa halála után elfoglalta trónját. Fia, *Julus* alapítója lett *Julius Cæsar* családjának, s ezért *Aeneas*t is mint a római *Cæsarok* mesés ősatyját ünnepelték.

XIII. ROMULUS.

Az *Aeneas* törzséből származott albalongai királyt *Numitort* elűzte a trónról testvére, *Amulius*, s leányát *Rhea Sylviát*, nehogy *Numitornak* férfi utódjai szülessenek, a *Vesta*-szüzek közé zárta. *Mars* isten azonban kijátszotta a bitorló számítását, s az elzárt leánynyal két fiút nemzett, *Romulust* és *Remust*. *Amulius* a kisdedeket egy szolgája által kitéteté a *Tiberis* partjára; de nem veszték el, mert egy nőstény farkas táplálta ott őket tejével. Később rájuk akadt *Faustulus* pásztor, és házába vivén, nejével *Acca Larentiával* saját gyermekei gyanánt nevelte föl. A felnőtt ifjak megtudván származásukat, elűzték a trónról a bitorló *Amulius*t, s visszahelyezték nagyatyjukat *Numitort*. Azután elhatározták, hogy a helyen, hol ki voltak téve, várost alapítanak; de ennek építése közben viszály támadt a testvérek közt, s *Romulus*, megölvén *Remust*, egyedüli uralkodója lett a palatinusi hegyen épült városnak, mely tőle *Roma* nevet nyert. *Romulus* minden módon emelte váro-

sának jólétét s megvetette alapját jövődő nagyságának, míg végre az istenek élve maguk közé emelték. Midőn a senatus ülésében, szabad ég alatt elnökölt, hirtelen vihar tört ki s Romulus eltűnt az emberek szemei elől. A rómaiak *Quirinus*

Romulust és Remust szoptató farkas. (Brcnz. Róma, capitol. múzeum)

név alatt isteni tiszteletben részesítették s ünnepélyes harcz-játékokkal ülték meg emlékét.

XIV. DALNOKOK.

A mythologiai dalnokok közt legnevezetesebb *Orpheus*, *Oeager* thraciai király fia *Kalliope* múzsától. Más regék Apollot mondják atyjának. Lantjának hangjai oly bűvös erővel bírtak, hogy nemcsak az embereket ragadták el, hanem a vadállato-
kat is megszelidítették és megindították az élettelen természetet. Sőt az alvilág rémein is győzött bűvös dalával, midőn a Styxen átkelt, hogy nejét, a szép *Eurydike* nymphát vissza-
kérje az alvilág urától. Lantjától meghatva, *Persephone* rá-
beszélte férjét, hogy teljesítse a dalnok kérését, mi meg is történt oly föltétel alatt, hogy hátra ne tekintsen nejére, míg az alvilág kapui be nem zárulnak mögöttük. A heves szerelmi vágy azonban elfeledteté ígérte Orpheussal s midőn a kapu-
hoz közeledve hátra pillantott, vajjon csakugyan követi-e neje,

Hades iszonyú dörgés közt menthetetlenül visszarágadta Eurydike árnyát. A vigasztalan férj hosszú ideig bolyongott Egyiptom és Ázsia földén, s végre Thraciában telepedett le, melyet megismertetett a szelid erkölcsök és műveltség áldásával. Aggkorában részt vett az Argonauták vállalatában s midőn innen visszatért, a pieriai mezőkön széttépték az őrjöngő bacchansnők.

Hermes, Orpheus és Eurydike. (Relief. Nápoly.)

Orpheus testvére *Linos* szintén híres dalnok volt. Egyik monda szerint saját atyja, Apollo ölte meg, mivel versenyezni mert vele; a másik szerint Herakles ölte meg, kinek a zenében mestere volt. Róla nevezték el a panaszos dalokat, melyeket szüretkor énekeltek.

Arion, lesbosi származású dalnok, Periander korinthusi király udvaránál élt. Midőn egy izben a hajón meg akarták ölni a rablók, Arion lantjával a tengerbe ugrott, s a delphi-

nek, megbűvölve bájos zenéjétől, hátukra vették s hazája partjáiig úsztak vele. — Arion nevet viselt a Poseidontól és Cerestől való beszélő ló is, mely a hét vezér thebai harczában gyorsasága által megmenté Adrastost.

XV. JÓSONK.

A mythologiai jósonk közt legnevezetesebb *Tiresias*, ki hét emberkört élt s nagy szerepet játszik a thebai mondakörben. *Eueres* és *Chariklo* nympha fia volt, és hét éves korában elvesztette látását, mert megleste a fürdő *Minervát*. Más monda szerint a vakság büntetése volt azért, hogy az istenek titkait elárulta. A harmadik monda szerint *Hera* sújtotta vaksággal, mert megleste, midőn férjével czivódott. *Zeus* kárpótlásul megtisztítá hallását, úgy hogy képes volt a madarak beszédét érteni s különösen mint a madárjósulás mestere lett nevezetessé. *Sophokles* thebai tragédiáiban kitünően van jellemezve. Midőn az epigon háborúban Thebából menekülnie kellett, útközben meghalt; de az alvilágban *Persephone* oly nagy tisztelettel viseltetett bölcsesége iránt, hogy a *Lethe* vize által nem vette el emlékező tehetségét.

Tiresias leányát, *Mantot* a győztes epigonok *Delphibe* vitték, innen azonban *Kis-Ázsiába* került, hol a klarosi jósdát alapította. Fia *Mopsos* szintén híres jósonk volt, ki legyőzte *Kalchas*t, a *Homerből* ismeretes bölcs madárjóst, *Thestor* fiát. *Kalchas* jóslatai oly nagy tekintélyvel bírtak, hogy a leg-hatalmasabb görög királyok föltétlenül követték szavát, de neki is meg volt jósolva, hogy meg fog halni, mihelyt önmagánál bölcsőbb jóssal találkozik. *Trója* pusztulása után *Kolophonban* összejött *Mopsossal*, s a két jósonk, hogy próbára tegye egymás erejét, egy vad fügefafa előtt megállva, a rajta levő fügék számát találgatta. *Kalchas* tízezret, *Mopsos* egygyel többet mondott, s mivel a fügék megoldvasása után kitünt, hogy az utóbbinak van igaza, *Kalchas* szégyenében és bosszúságában meghalt.

A *Sibyllák* jósnők, kik az isteni titkokat látják és ki-nyilatkoztatják. Több Sibyllát említenek, majd négyet, majd tizet. A legrégebb a *libyai* volt, Zeus és *Lamia* leánya, ki elő-ször viselte a Sibylla nevet, mely aztán átszállott valamennyi ily jósnőre. A keleten, Görögországban és Itáliában is voltak Sibyllák; mindnyájuknak igen hosszú, több századra terjedő életet tulajdonítottak. Legnevezetesebb a *cumaei Sibylla*, ki az italiai Campaniában élt és Apolló papnője volt. Ez az, kihez Aeneas tanácsért fordult s ki őt az Avernus tavánál az alvi-lágba vezette. Lakása azon pompás templomban volt, melyet egykor *Daedalos* épített hálából Apollo tiszteletére, midőn viaszszárnyain szerencsésen Itáliába jutott. E Sibylla életkora, midőn Aeneassal találkozott, már hétszáz év volt s még azután is három századot élt; ugyancsak ő volt az is, ki Tarquinius királynak átadta a híres Sibylla-könyveket.

A GÖRÖG TRAGÉDIÁK MESÉI.

A három nagy görög tragikus, Aeschylos, Sophokles és Euripides fennmaradt művei, egyetlen kivétellel, a mythologiából vették tárgyukat, s azért míg egyrészt teljes megértésükre okvetlenül szükséges a mythologia ismerete, másrészt e drámák maguk nagyban hozzájárulnak a mythosok fejlődésének, felfogásának és költői feldolgozásának ismertetéséhez. És ebben is, mint más tekintetben, a három nagy tragikusnál a fejlődés három fokát találjuk. Aeschylos, a tragédia alapítója, egész vallási alapon áll, hőseit az isteni végzet kérelhetetlen hatalma vezeti, mely ellen lehetetlen minden közdelem, s legfőlebb abból áll, hogy hősei büszkén, daczosan meg nem hajolva, törnek össze a végzet lesujtó ereje alatt. Sophokles emberiesebbé teszi a tragédiát: megtartja ugyan a végzet vallási fogalmát s elismeri hatalmát, de hőseinek sorsa, bár látszólag a végzet vezeti, saját szívökbe van írva, mert oly szenvedélyekkel, vágyakkal, törekvésekkel vannak festve, melyek a végzet rendelete nélkül is az általa kijelölt útra hajtánák őket. Euripides, az ember realiztikus festője, a mythologiai hüvelyt már csak szokásból és közönsége kedvéért tartja meg, de mindegyre kitör alóla a bölcsészeti kételkedés, mely már bontogatni kezdi az isteni regék művészi épületét. Innen van, hogy sokszor ellentétbe jő a néphittel, újabb eredetű s kevésbé elterjedt mythosokat választ tárggyul, s az isteneket csak mint színpadi kellékeket és gépeket tartja meg, a prolog elmondására vagy a bonyodalom megoldására. Ez volt oka az istentelenség vádjának és az elkeseredett üldözéseknek, melyeket kortársaitól szenvednie kellett.

Aeschylos.

I. AZ ORESTES-TRILOGIA.

Első rész. — Agamemnon.

A szin Argos piacza, háttérében a királyi palotával. Éj van, a csillagok még fenn ragyognak az égen, de egyenkint elhomályosulnak a közelgő hajnalpír előtt. A tér üres, csak a királyi palota ormán áll ébren az őr, ki Trója elestének jelét lesi. Agamemnon meghagyása szerint a jeltüzek egymást követő hosszú sora, az Ida hegytől az Arachnéig, fogja tudtul adni Argos népének a görög fegyverek diadalát. Tíz év óta hiába lesi e felvillanó tüzeket a palota ormán álló rabszolga. De most egyszerre megpillantja a rég várt fényt, s elragadtatva siet tudtára adni ez örömhírt a még alvó királynénak. Ez alatt fölkel a nap s megjelenik az argosi aggastyánok kara Klytæmnestra ébredését üdvözölni. Míg megérkezésére várnak, szomorúan emlékeznek a hosszú háborúról, melyben öreg koruk nem engedte részt venni. Eszökbe jutnak a régi homályos jóslatok, melyek még mindig sötétben lebegnek Atreus háza fölött, és eszükbe jut a hadjáratot megnyitó véres áldozat, Iphigenia halála, kinek emléke még mindig él e palotában, s homályosan sejtetik a boszút is, mely az anya keblében lángol. Ez elmélkedések közben meggyújtják az oltáron a tömjént s áldozati adományokat hoznak a palotából. A királyné is megjelen s tudtokra adja az örömhírt, de szinlelt öröme alatt egyes sötét szavakból már sejtteni lehet a véres tervet, mely megfogant szívében. Az aggastyánok örömmel üdvözlők Paris bűnének büntetését, de azután újra feltámad lelkökben a kétség s rettegnek, hogy korán örvendtek ez álhíren, midőn megjelen Agamemnon hírmondója, s megerősíti az örömhírt. A királyné férje elé küldi s kéri, sietesse megérkezését. De bármily hangzatosan beszél hűségéről

és szerelméről, a nagy szavakon keresztül érezni lehet, hogy nincs más szándéka, mint minél előbb az elkészített törbe csalni férjét. A királyné távozása után hosszú beszédbe ereszkedik a kar és a hírmondó, s ez, bár sajnálja gyász hírekkel megfertőztetni e boldog napot, kénytelen elmondani, mennyi balsors üldözte a hazatérő görög vezéreket, s a kar fájdalmas panaszokban tör ki, átkozva Helenát, kinek végzetes szépsége annyi pusztulásnak lett okozója.

Ekkor fényes kíséretével föllép a győzelmes király. Pompás diadalszekéren jó, s mögötte egy másik szekér hozza a trójai zsákmányt és közte Priamos leányát, a jóslékű Kassandrát. A kar egyszerű méltósággal üdvözli, de annál túlzóbban köszönti Klytæmnestra, hogy a tettetett szerelem fátyola alatt biztosabban elrejtse boszútervét. Agamemnon emelkedett szavakkal írja le a trójaiakon vett győzelmet s dicsőségében oly mérsékletet tanusít, mely rokonszenvet gerjeszt iránta szívünkben s félelemmel tölt el az előre sejtett katasztrófa miatt. Miután mintegy lopva palotájába lépett, a gyászos sejtelem, mely kezdettől fogva gyöttré az aggastyánokat, újabb erővel tör ki. Remegni kezdenek királyukért s nem képesek megmagyarázni, miért rohanta meg lelküket e különös félelem. Cassandra még mindig szekéren ül. Klytæmnestra, kinek különös gondjába ajánlotta férje a fogoly jósnőt, képmutató szánalommal kéri, lépjen be a palotába. De a leány néma marad s egy szót sem válaszol sem résztvevő, sem fenyegető szavaira. Távozása után megszállja a jósnőt látnoki elragadtatása s a megdöbbenő kar előtt szörnyű képekben festi Aegisthos és Klytæmnestra bűnét, és a legnagyobbat, mely nemsokára bekövetkezik. S mintha Agamemnon halálának látása szánalomra gerjesztené szívét Trója pusztítója iránt, eldobja magától jósvesszejét és a gyászos palotába rohan, melyből — tudja — nem fog többé kilépni. A rémült aggastyánok nemsokára hallják Agamemnon fájdalmas kiáltását. Kétszer tör ki e sikoltás a palotából, s míg a megriadt kar izgatottan tanácskozik teendői fölött, a pa-

lota megnyílt ajtajában feltűnik Klytæmnestra alakja, véres bárddal a kezében, s mögötte Agamemnon és Cassandra holtteste. Klytæmnestra a kielégített boszú diadalmas hangján, a hűtlen asszony arczátlanságával beszéli el véres tettét: hogyan készült régóta e boszúra Iphigenia haláláért, hogyan fogta meg egy sűrű hálóban férjét, hogyan vágott hozzá bárdjával. Az aggastyánokat azonban kiragadja szokott félenkségökből a méltatlankodás és fájdalom indulata, de midőn szemrehányásaikkal üldözik a gyilkos hitvest, ez arczátlantul Aegisthos oltalma alá menekül, míg az elkeseredett kar meg nem szűnő panaszában fenyegetőleg felhangzik a bűn jövődő megboszulójának, Orestesnek neve.

Második rész. — A choëphorok.

A szín Argos tere oltáraival, templomaival, szent berkeivel. Egyik oldalon az Atridák királyi palotája áll, a tér közepén emelkedik Agamemnon sírja. Orestes, Pylades barátjával, itt áll a sír mellett. Első szavaiból érteni lehet, hogy a boszú vezette ide. Leborulva atyja sírjára, boszút esküszik s fiúi kegyelete zálogául a sírkőre helyezi egy hajfürtjét. Ez alatt a palotából egy sereg gyászba öltözött rabnő közelgő áldozati edényekkel. (A *choëphorok*, kiktől a darab címét nyerte.) Orestes megpillantja köztük nővérét, Elektrát, s félrevonul, mialatt a rabnők körülfogva a sírt, gyászdalban fejezik ki kesergésüket szomorú igájok felett, melyben Agamemnon gyilkosai tartják őket, de kifejezik a közelgő büntetés sötét sejtelmét is. Ekkor Elektra megpillantja Orestes hajfürtjét, melyet a sírkövön hagyott, meglátja lába nyomait a porban, s míg lelkében föltámad testvére megérkezésének sejtése, Orestes előlép s megismerteti magát a ruha által, melyet Elektra egykor saját kezével szőtt. A felismerés örömeinek első kitörései után, a két testvér kölcsönösen lelkesíti egymást a boszúra, megkapó képekben állítva szemök elé atyjok gyalázatos halálát. Mintegy megittasulva dühtől és fáj-

dalomtól, borzasztó szavakkal kiáltanak boszút a gyilkosok fejére, s az elkövetett bűn emlékének földidézésével nemcsak egymást lelkesítik a nehéz boszúra, hanem a nézők lelkét is előkészítik a következő borzasztó képre, melyben a fiú saját anyja keblének szegezi kardját.

Orestes, Pylades kíséretében, utazó ruhában kopog a palota kapuján, s a megjelenő Klytæmnestra előtt phokisi jövevénynek adva ki magát, tudósítja Orestes haláláról. Klytæmnestra nehezen rejtve örömét a rettegett boszúálló elvesztén, rögtön Aegisthoshoz küldi hírmondónak Orestes hajdani dajkáját, Gilissát. Az öreg dajka kesergő panaszai meg-rázó ellentétet képeznek az anya kegyetlen örömével. De a büntetés gyors léptekkel közeleg. A dajka, a kar utasítása szerint, elhívja ugyan Aegisthost, de nem mondja neki, hogy hozza magával őreit. Aegisthos a palotába lép és halálsikoltása nemsokára tudtára adja az örvendő karnak, hogy már elérte a boszuló fegyver. Rémület, z sivaj támad a palotában. Klytæmnestra riadtan, irtózva rohan elő a női termekből; régi merészsége nem hagyta el, bárdért kiált, hogy védje magát ellenségeitől. De most eléje lép Orestes, kezében a véres karddal. Az anya megismeri fiát. A rövid szavak, melyeket e szörnyű pillanatban egymással váltanak, megértetik vele, hogy halálra van szánva. Az anyát elhagyja bátorsága, s fia lábai elé esik s keblét tartja a boszuló kard elé, és Orestes lelkében a boszúvágy dühét egy pillanatra kioltja a fiú szánakozása. De Pylades eszébe juttatja az istenek parancsát, s Orestes magához térve, most már nem a boszúálló dühével, hanem a bíró rettentő nyugalmával kijelenti anyjának, hogy meg kell halnia, és a palotába hurczolja, hol feláldozza bűntársa holttestén. Mialatt a kar dallal dicsőíti a végzet hatalmát, mely meghozta a bűn büntetését, megnyílik a palota ajtaja, s Aegisthos és Klytamnestra holtteste mellett feltűnik Orestes alakja, a mint tettét igazolja Argos népe előtt. Felmutatja az áruló öltönyt, melyben egykor meggyilkolták atyját, hogy a hajdani vérbűnnek e néma tanúja eny-

hítse a mostani véres tett benyomását. De hiába hirdeti Orestes, fölemelve vértől ázott kezeit, ártatlanságának öntudatát; a kar észreveszi a fájdalmas pillantásokat, melyeket anyja holttestére vet. Nemsokára látni véli a furiákat, a szörnyű ebeket, melyekkel haldokló anyja fenyegeté; elméje megrázkodik, tévelyegni kezd s végre elrohan Delphi felé, azon isten templomába, kinek parancsára hajtotta végre a tettet.

Harmadik rész. — Az Eumenidák.

Delphiben Apollo templomának zárt ajtaja előtt áll a Pythia. Be akar lépni, de iszonyú látvány riasztja vissza. Az oltár lábánál, a köre borulva egy könyörgőt lát, véres kezekkel, kivont karddal, s körülötte mély álomba merülve undok női alakokat. Nemsokára megnyílik az ajtó s kilép Orestes. Apollo vezeti, ki az anyagyilkosságot parancsolta neki s most magára vállalja a védelmet. Azért altatta el az üldöző furiákat, hogy az alatt, Hermes láthatatlan vezetése mellett, Athenbe küldje Orestest. Alig rohan el az anyagyilkos, Klytæmnestra árnya fölébreszti és új üldözésre sürgeti az alvó furiákat, a kik fölébrednek, s üvöltve, zajongva kirohannak a templomból, zsákmányukat keresve. Arczuk sötét, zordon, sápadt; szemeket vér futotta el, hajukba kigyók fonódtak, hosszú fekete öltönyt viselnek vörös övvel s kezökben korbácsot suhogtatnak. A közönséges mythostól eltérőleg, rendesen nagyobb számú furiákat léptettek föl, valószínűleg ötvenet, s mint Aeschylos életírója mondja, e borzalmas fellépésük a színpadon, a mint ordítva, vad őrzöngéssel előrohantak, oly iszonyú hatással volt a közönségre, hogy több asszony rémületében magzatot vesztett, a gyermekek szörnyet haltak; s azért a hatóság rendelkezése a többi előadásnál tizenötre szállították le a furiák számát.

Zsákmányuk elragadása miatt keserű szemrehányásokat tesznek Apollonak, hogy megfertőztette temploma szentségét s ily vérbűnöst fogadott el oltáránál. Apollo büszke szavakkal

utasítja vissza a furiák vádját s nyilaival fenyegeti őket; de ezek nem rettennek vissza, fennen védik tisztjök szentségét, visszakövetelik zsákmányukat és üldözésére rohannak.

A szín változik. Éj van. Athenben Ares halmát látjuk, sziklába vágott lépcsőivel. A domb lábánál Minerva szobra emelkedik, melyet Orestes átölelve tart. Nyomában előrohanak a furiák, pihegve, üvöltve, iszonyú korbácsaikat suhogtatva.

De Minerva meghallotta az esdeklő imáját s megérkezik gyors szekeren. Meglepetve látja oltára előtt a véres kezű könyörgőt s körülötte a borzasztó alakokat. És midőn ezek vádjából, amannak mentegetőzéséből megtudja, mily ügyben kell itélnie, kinyilvánítja, hogy Athen legigazabb polgáraiból fogja a törvényszéket összeállítani. Megjelenik az Areopag; a hírnök harsonaszóval hívja össze a népet, s ekkor a bíróság előtt a furiák elmondják vádjukat az anyagilkos ellen, míg Apollo mint védője lép fel. Mialatt a bírák szavazatait összeszedik, Minerva nagyszerű szavakkal dicsőíti a törvényszéket, melyet felállított kedvelt városa számára; s Apollo és a furiák, nyugtalanul lesve az ítélet kimenetelét, hizelgéssel, fenyegetéssel igyekeznek a bírákra hatni, s kölcsönös gúnyszavakkal támadnak egymásra. Minervára kerülvén a szavazat sora, azt Orestes fölmentésére adja; s midőn a szavazatokat megolvassák, kitűnik, hogy két egyenlő részre oszlottak, s így Orestest fölmentik a büntetés alól.

Orestes hálából örök barátságot esküszik Argos részéről Minerva országának; de a furiák kikelnek az új istenek merészsége ellen, kik megfosztják jogaiktól a titánok ős faját. Minerva megnyugtatta, lecsillapítja haragjokat, s rábírja őket, hogy átkaik helyett fordítsák inkább jóakaró arcukat az ártatlan ország felé, fogadják el a tiszteletökre emelendő templomot és mint jótevő Eumenidák hozzanak áldást, békét, győzelmet és bőséget e földre. Erre bíbor öltönyű, fáklyát tartó nők csoportja lép fel s a számukra rendelt szentély felé kíséri az ország új védő isteneit.

II. A LELÁNCZOLT PROMETHEUS.

A scythiai Kaukasz elhagyott sziklás helyére hozza Prometheus a Hatalom és Erő, Zeus két hí szolgája. Velök jön Hephæstos és a leghozzáférhetetlenebb sziklához bilincseli a titánt. Munkájok végeztével visszavonulnak, Hephæstos a szájalom szavaival, a két szolga sértő és keserű gúnyolódással. Prometheus egyedül marad. Eddig néma volt, de most végre kitör fájdalma, melyet hősileg magába fojtott. Elhagyatottságában szenvedésének néma tanuihoz, a gyors szelekhez, a folyamok forrásaihoz, a tenger hullámaihoz fordul, s bizonyosságul hívja a szörnyű bánalom ellen, melyet reá mértek. Majd illat tölti be a levegőt, szárnyak csattogása hallatszik, és repülő szekeren megérkeznek Okeanos leányai, a tenger szelid nymphái. Szenvedő rokonuk vigasztalására jöttek, s hallgatják boldogtalanságának egész történetét. A titán elbeszéli jótéteményeit, melyeket az emberekkel művelt és Zeus haragját, melyet fejére vont, s homályosan sejteti, hogy ismeri a titkot, melyhez Zeus bukása és uralmának vége van csatolva. Mialatt a nymphák leszállnak szárnyas szekerekről s Prometheus körül a sziklára telepednek, fellép az agg Okeanos s bilincsre vert rokonának felajánlja közbenjárását Zeuskor. Prometheus büszkén visszautasítja ajánlatát, sőt maga tanácsolja neki, hogy ne igen mutasson valami nagy buzgóságot a kegyvesztett ügyében, mert majd saját fejére találna vonni Zeus haragját. A lázadó titán rendületlen daczczal és büszkeséggel viseli sorsát, s hí környezőinek elbeszéli a művelődés áldásait, melyeket adománya elterjesztett az emberek között, midőn bolyongó útja erre vezet: Hera féltékenységének áldozatát, a boldogtalan Iót. Az üldözö bögyöly csipése hajtja szüntelen előre, most is érzi fájdalmát, elméjét elhomályosítja a gyötörö kín, majd ismét magához tér, látja a sziklához lánczolt hatalmas alakot, s meglepetve hallja tőle nevét; de hangos panaszban tör ki fájdalma, midőn a titán meg-

jósolja a hosszú borzalmakkal teljes utat, melyet még be kell járnia, mielőtt nyugalmat fog találni a Nil partján. Majd a kar kívánatára elbeszéli boldogtalan történetét; de üldöző gyötrelme ismét megragadja és újra érzi a bőgöly csípését, érzékei megzavarodnak, őrjöngés fogja el, nyelvéről szakadozott hangok törnek elő és tova rohan, miután Prometheus előbb megjósolta, hogy tizenhárom nemzedék után Io sarjadékából fog támadni az, ki megmenti őt bilincseitől.

De Zeus meghallotta fenyegetését, hogy ismeri a jövőben annak nevét, ki teljesíteni fogja rajta Kronos átkát és ledönti trónjáról. E titkot mindenesetre ki akarja csikarni Prometheusból s 'e célból Hermest küldi hozzá; de ennek minden kérése, ijesztése nem képes rávenni, hogy másképen vallja meg, mint széttört bilincseinek árán. Feleletei, melyeket Hermes biztatásaira ad, egész fenségében kitarják büszke, rendíthetetlen jellemét, mely félelem nélkül daczol magával az éggel. E büszkesége nem hagyja el bukásában sem, midőn a felboszantott Zeus iszonyú vihart küld rá, a sziklák összeomlanak, villámok hasítják végig a sötét eget s a mennydörgés zúgása mellett a Tartaros ölébe nyeli a lázadó titánt.

III. A HÉT VEZÉR THEBA ELLEN.

Theba bástyái el vannak lepve a védő katonákkal, a város népével, aggokkal, gyermekekkel, nőkkel, a mint vagy az ostromló ellenség mozdulatait lesik vagy kétségbeesetten könyörögnek segélyért. Lábaik alatt terjedt el a város, templomaival, oltáraival, s a falakon túl látszanak az ostromló argosziak sátrai. Eteokles, az ifjú király, megjelen népe közt, s parancsokat ad a közelgő ostrom méltó elfogadására. Majd átadja a szót a kémnek, ki jelentést tesz az ostromló sereg mozdulatairól. Saját szemével látta, midőn a hét vezér vérbe mártott kézzel esküt tett, hogy vagy elpusztítják Thebát vagy mindnyájan elesnek. A király távozása után a thebai katonák kara élénk képekben festi a közelgő veszélyt s magára

vonja a visszatért Eteokles rendreutasítását, ki saját példáját állítja szemök elé. Mindnyájan készülnek az ellenség méltó fogadására. A kém elmondja, miként osztá meg a hét ostromló vezér egymás közt a város hét kapuját, s Eteokles mindegyiknek elfogadására egy-egy vezért rendel ki a thebai seregből. De midőn a hetedik helyen testvére, Polynikes nevét hallja, fellángol szívében a régi testvéri gyűlölet s maga készül ellene, daczára a haldokló Oepidus szörnyű átkának, melynek emlékét a kar könyörgése hiába idézi lelke elé. Feltarthatatlan végzete hajtja előre ez uton; meg van győződve, hogy az ég maga rendelte e harczot s nem akar előle visszalépni. Távozása után megújul a kar emlékezetében a szörnyű átok, mely nemzedékről nemzedékre üldözi Labdakos boldogtalan fáját s e súlyos végzet szemléletében elfeledi saját rettegését. Nemsokára fellép a hírmondó és hírül adja az ellenség vereségét, de egyszersmind a két ellenséges testvér halálát. A diadal örömevel egybevegyül az átok beteljesültének nyomasztó érzése s egy csapással megoldást nyer a kettős bonyodalom. De a szabadulás örömeinek kitörését elnyomják a fájdalom szomorú panasza, midőn a két áldozat holtteste feltűnik a nép szeme előtt, s a thebai ifjú harczosok kara két részre oszolva, s velök az elesettek nővérei, Antigone és Ismene, keseregve zengik fölöttük az «Erinnysek himnusát». A tragédia még nem ért véget. Antigone és Ismene készülteket tesznek, hogy sirjokba szállítsák testvéreik holttesteit, midőn föllép a hirnök s kijelenti a thebai tanács nevében, hogy a temetés tisztességében csak Eteokles részesülhet, de Polynikes, ki hazája ellen harczolt, temetetlenül legyen az orvadarak zsákmánya. Antigone nemes indulattal fellázad e kegyetlen parancs ellen s kimondja, hogy semmi sem fogja őt kegyeletes kötelességének teljesítésében meggátolni. A kar két részre szakad, az egyik Antigone merész vállalatához csatlakozik, a másik Eteokles holttestét követi, mert — mint magát mintegy igazolva mondja — ő volt az, ki Thebát megmenté az ellenség pusztításától.

IV. A KÖNYÖRGŐK.

A szin Argos tengerpartja, melyen domb emelkedik szent berekkel és az istenek szobraival. Egy felől a tenger látszik, más felől a távolban Argos városa tűnik fel. Danaos és ötven leánya partra szállnak hajójukról s a szent dombon keresnek menedéket. A Nilus partjáról menekültek ide, futva a násztól, melylyel Aegyptos fiai fenyegették. A szent berekbe érve, forró imákkal könyörögnek a föld isteneihez, melyen oltalmat keresnek. Ekkor fegyveresei élén föllép az ország uralkodója, Pelasgos király. A Danaidák megnevezik magukat, mint az argosi Io sarjadékait s mint ilyenek a rokonság jogánál fogva védelmet kérnek üldözőik ellen. A király nem mer azonnal határozni; fél megsérteni a vendégszeretet törvényét, de retteg a vészes háborútól is, melybe országát dönthetné. Habozásában elhatározza, hogy népétől kér tanácsot s az agg Danaost a városba küldi a könyörgők lombjával és maga is elsiet a népgyűlésbe, hogy az aggastyán kérését támogassa, az istenek oltalmában hagyva azalatt a Danaidákat. Atyjok nemsokára visszatér s tudtokra adja az örömhírt, hogy Argos népe vendégeül fogadja és oltalmába veszi őket; de az öröm kitörései csakhamar rettegésnek engednek helyet, midőn Danaos a dombról észreveszi, hogy hajó kötött ki, melyből egy csapat egyiptomi harczos lép a partra. Ismét a városba siet, hogy segítséget kérjen a királytól, s Pelasgos épen akkor érkezik meg, midőn az egyiptomiak nem törődve a szent berekkel és az istenek szobraival, hajójukra akarják hurczolni a Danaidákat. Heves vita támad a király és az egyiptomiak hirnöke közt, melyet kölcsönös hadizenet követ, és a tragédiát a Danaidák kardala végzi be, melyben hálájokat fejezik ki Pelasgos nagylelkűségéért s rettegésüket a kitörendő háború miatt.

V. A PERZSÁK.

Ez az egyetlen a fenmaradt tragédiák közt, mely az egykorú történetből s nem a mythológiából merítette tárgyát. De Aeschylus nem saját honfiaint lépteti föl benne. Az athéni fegyverek diadalát nem a győzelmes hősökben, hanem a levert ellenség jajveszéklésében mutatja be, örök példát állítva ez által minden korszak drámaíróinak, hogyan dolgozzák fel nemzetök történetének dicsőséges mozzanatait. E tragédiában csak perzsákat látunk, egy görög hősről sem történik névszerint említés, s mégis minden mozzanata arra szolgál, hogy a görögök dicsőségét hirdesse. Erre való a szín, a fényes királyi palota Susában, melynek pompája és nagyszerűsége azon király hatalmának bizonyosága, kit a hellen fegyverek levertek. E fegyverek dicsőségét hirdeti a susai aggastyánok rettegése a távollevő hadsereg sorsa fölött, az özvegy anyakirályné, Atossa bánata és kétségbeesése fiáért, a perzsa hírnök jelentése a hadsereg vereségéről és kesergése a haza sorsa felett, Darios árnyának megjelenése és intése a perzsákhoz, hogy többé ne emeljenek fegyvert Hellas ellen, mely az isten oltalma alatt áll s végre a kétségbeesett Xerxes király megérkezése, ki hatalmas hadsereg élén a világ meghódítására indult s most megsemmisülten menekül vissza levert seregének, szétrombolt hajóhadának romjai közül. Minden fordulat, minden újabb kép újabb hirdetése Hellas dicsőségének, s a tulajdonképeni drámai cselekvény hiányában az aggodás, rettegés, kétségbeesés minden árnyalatú feltüntetésében fekszik az érdeklődés fokozatos emelkedése, mely kezdetől végig kíséri e tragédiát.

Sophokles.

I. OEDIPUS KIRÁLY.

Theba piaczn, a királyi palota előtt nagy tömeg van összegyűlve. Mindnyájan az oltárok körül csoportosulnak, az esdeklők olajfalombjával kezökben. A pusztító dögvész ellen kérnek segítséget, melylyel az istenek meglátogatták városukat. Mint a főpap kijelenti, királyukban, Oedipusban van legfőbb reményök, ki egy izben már megmenté a várost a sphinx pusztításaitól. A király már el is küldé sógorát, Kreont, Delphibe, hogy Apollo jóshelyétől kérjen tanácsot a vész ellen. Alig tudatja ezt az összegyűlt néppel, megérkezik koszorús fővel Kreon s elmondja Apollo válaszáat, hogy a pusztító dögvész mindaddig nem szűnik meg, míg Laios király gyilkosát el nem éri büntetése. Oedipus magára vállalja a bűnös felkutatását, s miután a thebai aggastyánok kara bús panaszokban tör ki a várost sujtó pusztulás fölött, kihirdeti előttük, mily intézkedéseket tett a gyilkos fölfedezésére s egyszersmind szörnyű átkot mond azokra, kik házukba fogadnák vagy bármi módon érintkeznének vele. Mivel nem tudja Laios halálának körülményeit, a kartól kérdezősködik s megtudja, hogy útközben vették el életét. Hívására ekkor megérkezik a jós Tiresias s elrémül, midőn meghallja a király kérdését Laios gyilkosának kilétéről. A jós tudja a valót, de emberi félelemből nem meri kimondani. Oedipus félremagyarázza hallgatását s azzal gyanúsítja, hogy ő maga volt a gyilkos. E sértés haragra gyűjtja a jóst, megfélekedzik óvatosságáról s a király arczába dobja a gyilkosság vádját. De Oedipust már sokkal inkább elragadta szenvedélye, hogysem komolyan venné a jós szavát; ellenkezőleg még tovább megy felizgatott gyanúja s arról is vádolja Tiresiaszt, hogy e hazugságot Kreonnal egyetértőleg koholta ki az ő megbuktatására. A megsértett látnok baljóslatú fenyegetéssel távozik, de Oedipus fellobbant szenvedélye már nem csillapul le. Fentartja

vádját Kreon ellen, nem akar hinni ártatlanságában, nem látja be a legvilágosabb magyarázat daczára sem gyanúja alaptalanságát s már halálra akarja ítélni, midőn a közbelépő Jokaste lebeszéli ugyan e szándokáról, de felindulását nem képes lecsillapítani. Meg nem tudja bocsátni, hogy őt vádolták Laios meggyilkolásával. Neje, hogy megnyugtassa lelkét, saját életéből hoz fel példát, mennyire nem lehet a jósok szavának hinni. Ime Laiosnak is azt jövendölte egykor a jósda, hogy gyermeke fogja megölni, s mégis idegen rablók gyilkolták meg hármass kereszttúton. Ez utolsó szóra megdöbben Oedipus, eszébe jut saját hajdani kalandja, reszketve kérdezi tovább nejét s megtudja, hogy Laiost Phokisban, Daulis tájékán ölték meg; leiratja külsejét, kíséretének számát s borzadva kezdi sejteni a valót. Egyetlen reménye van még. Az elmenekült szolga beszédéből azt hallották, hogy Laiost több rabló ölte meg. Ha ez igaz, úgy nem az ő kalandjáról van szó, mert ő csak egyedül volt. Megtudja, hogy e szolga még mindig él s most a királyi nyájnak pásztora. Beszélni akar vele, a városba hivatja. A kétségbeesés makacosságával igyekszik megtisztítani magát a vérbűn vádja alól, s minden lépése, melyet tesz, végzetes erővel hajtja az iszonyú való teljes megismeréseig. Mialatt küldötte a pásztorért megy, követ érkezik Korinthusból Oedipus vélt apjának, Polybos királynak halálhírével. Jokaste és Oedipus gúnyos örömben törnek ki e hírre: ime, mily hazug volt a jóslat, Polybos nem fia kezétől halt meg. De az ég büntetése nyomon követi az istenek megvetését. A követ, jóakarathból, hogy Oedipust megnyugtassa vélt anyját, Meropét illető félelmére nézve, tudtára adja, hogy ő csak fogadott fia volt Polybosnak; maga a követ, ki akkoriban pásztor volt Kithæron erdős völgyeiben, adta neki a gyermeket, kit Laiosnak egy pásztorától kapott. Oedipus tudni akarja e pásztor kilétét, s hallja, hogy ugyanaz, kiért az előbb mentek küldöttei. Mohó kíváncsisággal várja megérkezését, hogy valahára megismerje származása titkát. De Jokaste megértette már az összefüggést

s kétségbeesetten elrohan a palotába. Oedipus kihallgatja a pásztort s fenyegetéseivel kényszeríti, hogy megvallja az egész valót. A szörnyű titok kiderül s Oedipus lesújtva szemléli önmagán a kérlelhetetlen végzet teljesültét: megölte atyját és férje lett anyjának. Búcsút vesz a napfénytől, melyet utószor lát szeme és sötét elhatározásával a palotába tántorog. Nemsokára jó a hirmondó s tudtára adja Theba aggastyánjainak a borzalmakat, melyek a palotában történtek: Jokaste kötélre akasztotta magát, Oedipus kitepte a királyné öltönyéből az arany kapcsokat és kiásta velök saját szemeit. Alig fejezi be szavait, a szolgák kivezetik a palota ajtaján a boldogtalan Oedipust, szemleinek helyén két véres üreggel. Fellép Kreon is, ki a kiskorú királyfiak nevében ideiglenesen kezébe vette Theba kormányát, s a kétségbeesett Oedipus kérésére, hogy özze ki őt Theba földéről, azzal felel, hogy előbb az istenek szándékát kívánja megtudni. Oedipusnak addig Thebában kell maradnia, s míg a szolgák őt és zokogó kis leányait a palotába vezetik, a kar felséges szavakban zengi az emberi nagyság és boldogság állhatatlanságát.

II. OEDIPUS KOLONOSBAN.

A szin Athen közelében, Kolonosban az Eumenidák ligete. Ide érkezik bolyongó útján a vak Oedipus Antigone kíséretében. Több év telt el már a véres katasztrófa óta, mely megfosztá szemevilágától, gyermekei felnőttek, fiai átvették az uralkodást. Oedipus a fájdalom és kétségbeesés hevének csillapultával kész lett volna megmaradni Thebában s ott fejezni be szomorú életét, de hálátlan fiai elűzték. Azóta koldúsként bolyong idegen földeken; mindenki elfordult tőle, csak leányai maradtak hozzá hívek. Antigone szeretettel kíséri bolyongásában, Ismene Thebában maradt s időről-időre tudósítja a bujdosókat a történt dolgokról. Kolonosba érve, megtudja Oedipus egy polgártól, hogy az Eumenidák ligetébe jutott, s ebből megérti, hogy a jóslat szerint közel van éle-

tének és szenvedéseinek vége. Ezt mondja a kolonosi aggasztánoknak is, kik el akarják űzni a szent ligetből, s kéri őket, hívják ide Theseus királyt, mert nagy jótétemény az, a melyet ő Attika számára hozott. Míg a hírnök a városba siet a királyért, egy szolga kíséretében megérkezik Ismene s hírül adja, hogy Thebában viszály tört ki a két királyfi közt, Eteokles elűzte Polynikest, ki Argosba menekült s most haddal készül Thebā ellen. Elmondja azt is, hogy az újabb jóslat szerint győzhetetlen lesz az ország, melynek földében Oedipus hamvai fognak pihenni, s azért a thebaiak megbizásából nemsokára itt lesz Kreon, hogy Oedipust magával vigye. De Oedipus haragja kérlelhetetlen, nem feledi a megbántást, átkot mond fiaira s nem akar visszatérni honába, mely egykor száműzte. Erre kéri a nemes Theseus oltalmát s ez pártfogását igéri ellenségei ellen. Csakhamar tettel kell beváltania ígérését. Kreon fegyveres csapattal jó, elragadja a két leányt s Oedipust is magával akarja hurczolni, midőn az elősiető Theseus megmenti erőszakosságától Oedipust s visszakeríti két leányát. Jótevő pártfogója kérésére Oedipus most elfogadja fiát, Polynikest, ki fölkereste atyját, hogy bocsánatát kérje és áldását seregére, melyet argosi frigyeseivel Theba ellen vezet. De a megbántott atyai harag kérlelhetetlen marad s megújítja iszonyú átkát két hálátlan fia ellen, hogy mindketten egymás kezétől essenek el. Ekkor az ég dörgése és villámai, a megjósolt égi jelek hirdetik Oedipusnak élete közelgő végét. Eltávozik Theseussal, kinek egyedül szabad sírját ismernie, s a kar csak a hirmondó elbeszéléséből tudja meg, hogy Oedipus csodálatos jelenségek mellett élve az alvilágba szállt s boldogtalan földi élete véget ért. Theseus hasztalan igéri pártfogását kesergő leányainak, hiába igyekszik őket Athenben tartani; a végzet előre hajtja Antigonet, s miután mindvégig eleget tett gyermeki kötelességének, Ismenével Theba felé űzi a testvéri szeretet, hogy ha még lehet, megakadályozza fivéreinek megjósolt halálát.

III. ANTIGONE.

Theba királyi palotája előtt kora hajnalban találkozik Antigone Ismenével. Az elmúlt nap látta az argosi ostromló sereg vereségét, Theba diadalát és felszabadulását. A két ellenséges testvér egymás kezétől esett el, mint a haldokló Oedipus átka jósolá, s a trónt nagybátyjuk, Kreon foglalta el. A csatát követő éjjel elmenekült az argosi sereg s a felszabadult város királya kihirdetteté, hogy Eteokles királyi pompával temetessék el, de Polynikes holtteste temetetlenül maradjon s a vadak és orvmadarak zsákmánya legyen. E kegyetlen parancs ellen fellázad Antigone testvéri szeretete s bár a tilalom megszegőjére halál van szabva, kész vele daczolni. Ezért hívatta hűgát a palota elé s felszólítja, legyen részes kegyeletes tettében. De midőn a nőiesebb lelkű Ismene csak keseregni tud, tette azonban nincs elég ereje, Antigone szenvedélyes lelke haraggal fordul el tőle, s egyedül indul szent kötelességének teljesítésére. Nemsokára jelenti az örök egyike a Theba nagyjai előtt megjelent királynak, hogy ismeretlen kéz eltemette Polynikes holttestét. Kreon nagy haragra lobban, titkos összeesküvés jeleit látja tilalmának megszegésében s halállal fenyegeti az örököt, ha a tettet elő nem kerítik. A fenyegetés használ, az örök szétszórják a hantot a holttest felől, s lesbe állva, elfogják a visszatérő Antigonét. Kreon elé vezetik s a kettejük közt keletkező felséges párbeszédben a hőislelkű leány kijelenti, hogy az isteni törvényt magasabbra becsüli az emberi parancsnál. Vele ellentétben Kreon az állami mindenhatóság képviselője s a kettő között levő elvi ellentétet gyógyíthatatlanná teszi mindkettejük szenvedélyessége és makaczsága. Kreon halálra ítéli a merész leányt s a városon kívül sziklabarlangba zárátja, hogy éhen vesszen el. Hiába lép közbe fia Hæmon, Antigone jegyese; az indulatos király vakságában még őt is gyanúsítja s az atya és fiú keserű szavakkal válnak el egymástól. A király elvakultsága annyira

megy, hogy még a jós Tiresiaszt is sértő szavakkal veszi gyanúba, s csak akkor kezd megdöbbenni, midőn a megbántott jós iszonyú átkot mondva családjára, eltávozik. A király megdöbbenését felhasználja a jelenlevő aggastyánok kara s végre irgalomra hajlítja szívét. Sietve összehívja szolgáit s elrohan, hogy a megfertőztetett holttestet eltemesse s a sziklába zárt leányt megszabadítsa. De már késő; hibájának végzete utólérte. A mint a hirmondó elbeszéléséből hallja a megrémült kar, a király Antigonét már fátyollal megfojtva holtan találta s mellette kétségbeesett fiát, ki saját kardjával végezte ki magát atyja szemei előtt. Eurydike királyné jelen van az elbeszélésnél, s hallva utolsó fiának gyászos végét, szó nélkül néma kétségbeeséssel elrohan. A Labdakidák átkos végzete az utolsó sarjadékig beteljesült, s a nagyszerű tragédiát Kreon fejezi be, késő megbánással keseregve fia és neje holtteste között.

IV. ELEKTRA.

Hajnal van, Mykenæ királyi palotája elé megérkezik Orestes, nevelője és Pylades kíséretében. Delphiből jő, hol Apollótól parancsot kapott, hogy álljon bosszút atyja gyilkosain. Azon cselt szövö társaival, hogy a nevelő phokisi jövevénynek adva ki magát, Orestes halálhírével fog Aegisthos és Klytæmnestra elé lépni. Tervök megállapítása után elvonulnak s fellép a kesergő Elektra, bús panaszokban törve ki atyja halála és a bosszú késedelme fölött. Nem tud enyhületet találni a mykenæi nők karának vigasztaló szavaiban, s szenvedélyes lelke fellázad szelidebb és gyöngébb nővére Chrysothemis ellen, ki anyja megbizásából áldozati adományokat visz Agamemnon sírjára. Mert Klytæmnestra meg van rémülve, álmában meggyilkolt férjét látta, a mint jogarát a tűzhely mellé állítá s gazdag lombok hajtottak belőle. Áldozattal akarja e rossz álom jóslatát elhárítani, de Elektra rá bírja hűgát, hogy anyja adományait ne áldozza fel a síron s helyettük nénje hajfürtjeit és övét helyezze reá. Chrysothemis

távozása után fellép kíséretével Klytæmnestra, s az anya és leány gyűlölete szenvedélyes szavakban tör ki, midőn megérkezik a nevelő, az ál phokisi hirnök s hosszú elbeszélésben tudtul adja a királynőnek Orestes halálát. Míg Klytæmnestra rosszul rejtve örömét, vendégszeretőleg palotájába vezeti a hirmondót, Elektra fájdalma hangos panaszokban tör ki, s nem nyugtatja meg a sietve fellépő Chrysothemis sem, ki örömmel jó jelenteni, hogy Orestes él és megjött, mert atyjok sírján találta hajfürtjét. Elektra lehetetlennek tartja ezt a hallott elbeszélés után s végső kétségbeesésében felszólítja hűgát, szövetkezzék vele Aegisthos meggyilkolására s megvetéssel fordul el tőle, midőn a gyenge és szelid lelkű leány nem mer e véres tette vállalkozni. De ekkor előlép Orestes, megismerteti magát Elektrával s a viszontlátás örömének kitörései után kísérőivel a palotába lép, hogy megkezdje a bosszú művét. Elektra kívül marad s szilaj örömmel hallja Klytæmnestra halálos sikoltását, mely több ízben hangzik a palotából. A mint Orestes a szörnyű tett végrehajtása után feltűnik a palota küszöbén, szembe jó vele Aegisthos, kit Orestes halálhíre hozott ide. Bővebbet akar hallani a phokisi hirmondótól, midőn kitarul a palota ajtaja s egy lepellel fődött holttestet lát mögötte. Azon hitben, hogy Orestes holtteste, képmutató könyekkel feléje siet, s fölhajtvá a leplet, büntársára ismer. Ekkor látja, hogy nincs számára menekvés, őt is utolérte Atreus fájának átka s a palotába követi Orestest, hogy ott elfogadja kezéből halálát.

V. AJAS.

A görög tábor legszélső jobb szárnyán, melyet Ajas és a salamisai harcosok sátrai foglalnak el, korán reggel kémkedve megjelen Odysseus. A hadi tanács küldte ki, hogy meglesse Ajas lépteit, ki bosszút esküdött a fővezér és társai ellen, mert nem neki ítelték az elesett Achilles fegyvereit. Ajas sátra fölött, felhőben burkolva feltűnik Athena istennő

s tudtára adja a kémkedő Odysseusnak, hogy a mult éjjel őrzöngést bocsátott Ajas lelkére s ez a hadsereg barmaít gyilkolta le, azon hitben, hogy az Atridákon áll bosszút. Ez őrzöngés még mindig fogva tartja lelkét, a miről Odysseus maga is meggyőződik, midőn Athena hívására Ajas kilép sátrából s dicsekedve emlegeti az éjjel végrehajtott véres bosszút. A barmok közül foglyokat is hozott magával, egyiköket Odysseusnak véli s visszatér sátrába, hogy halálra verje. Odysseus, bár ellensége volt, szánalommal telve távozik, e nagy elmének ily szomorú megbomlását látva, s fellép a kar, a salamisi hajósok, Ajas kísérői, kik fájdalmasan keseregnek vezérök gyászos sorsa fölött. Nemsokára hozzájok csatlakozik Tekmessa, s elmondja, hogy a régi bajt újabb s még nagyobb baj tetézi; férje, Ajas magához tért őrzöngéséből, s látva mindazt, mit az éjjel öntudatlanul művelt, szégyenében, megalázott büszkeségében a kétségbeesés legvégső határáig jutott, s félni lehet, hogy öngyilkosságot forral lelke. Ez aggodalom csakhamar megerősödik, midőn a sátor ajtaját kitérve, a földön a leölt állatok véres tetemei közt látják Ajast s hallják fájdalmának kitöréseit. Nem csillapul sem nevének szerető vigasztalására, sem társainak jóakaró tanácsaira, sőtét elhatározása már visszavonhatatlanul megérett lelkében, előhozatja kis fiát, Eurysakest, búcsút vesz tőle s hevesen rendre utasítja nejét, ki nem képes elhallgatni szerető szívének aggodalmait. De aztán nyugodtságot színlel, nehogy elhatározásának kivitelében meggátolják, s oly szavakkal távozik, melyeket barátainak résztvevő lelke jóra is magyarázhat, bár nem egyebek a halálra induló ember végbúcsújánál. De a kar örömét e kedvező fordulat fölött csakhamar rémületté változtatja a hirmondó, ki nemsokára Ajas távozása után megérkezik Teukros parancsával, hogy jól vigyázzanak Ajasra s ki ne bocsássák sátrából, mert különben Kalchas jóslata szerint, a mai nap halálának napja lesz. Az ijedten elősiető Tekmessával együtt mindnyájan Ajas keresésére rohannak.

A szín változik. Erdős tengerparton, domb tövében áll

Ajas, kardját markolatával a földbe ásva. Itt akar véget vetni életének, melynek folytatását lehetetlenné teszi megalázott büszkesége. De bosszúvágya nem hal meg vele, utolsó szavai a gyorslábú Erinnysekhez könyörögnek, hogy üldözzék vesztökbe ellenségeit, az Atridákat. Majd ismét ellágyul szíve, eszébe jut ősz atyja, ki otthon vár reá; anyja, ki be fogja tölteni a várost jajgatásával halála hírére; búcsút vesz a napfénytől, hazájától, ősi tűzhelyétől, a forrásoktól, folyóktól, mezőktől, a családtól és természettől, melytől oly fájdalmas az elválás. De bánata nem a csüggedő szív félnétségét jelenti, csak igazi nagyságában mutatja az áldozatot, melyet büszkeségének hoz. A cserjébe lép és kardjába dől. Barátai sietve jönnek kétfelől, mindenütt kutatják nyomát, míg végre neje rátalál a véres holttestre. De a siránkozásra nincs sok idő, a halállal még nem ért véget a hős küzdelme, holttestét még meg kell menteni a meggyaláztatástól, gyermekét a rabszolgaságtól. Sietve jó testvére, Teukros, meghallva a gyászhirot s magához hozatja a kis Eurysakest, hogy megvédje minden bántalom ellen. Ő maga a holttestnél marad, mert ennek is szüksége van védelemre. A gyűlölet a halál után sem pihen, s a mint Ajas utolsó szava a bosszú kiáltása volt az Atridák ellen, épen úgy üldözi ezek gyűlölete elesett ellenségekét még a halálban is. Megjelen Menelaos s nem akarja megengedni a holttest eltemetését. Szenvedélyes, keserű szavakat vált Teukrossal s a táborba siet, hogy a legmagasabb tekintély, Agamemnon hatalmát hívja segítségül az ellenszegülő megtörésére. Felséges és megható kép, melynél szebbet alig képzelhet a festő, midőn az elbukott hős holtteste mellett a földön térdel neje és kis fia, s fölötte merészen védelmére kél Teukros a hatalmas Agamemnon ellen. A zajló tengerpart egyfelől, a sötét, erdős táj másfelől, a salamisi hajósok bánatos, de elszánt alakjai, Agamemnon kihívó, mindenre kész harcosai megfelelő háttérül szolgálnak a nagyszerű képhez. A véres összeütközést Odysseus bölcsesége hártja el, ki bár ellensége volt a halottnak, tiszteli

benne a nagy hőst, s rábírja a bosszút lihegő Agamemnon, hogy álljon el szándékától s ne akadályozza meg a tisztas temetést.

VI. PHILOKTETES.

A szín kopár, sziklás part a lakatlan Lemnos szigeten. Magas szikla alján látszik Philoktetes barlangjának bejárata. Ez elhagyott helyen töltött már kilencz évet, nagy testi és lelki gyötrelmek között, mióta a görög sereg itt hagyta nehéz lábsebével. Testi fájdalománál erősebb gyűlölete, szerencsétlenségének okozói, különösen az Atridák és Odysseus iránt. De azóta a görög seregek szüksége lett reá, mert Helenos jóslata szerint Tróját csak Herakles nyilával lehetett bevenni, mely Philoktetes birtokában volt. Vissza akarják tehát vinni az ostromló sereghez, jó vagy rossz szerével: s e fontos küldetést Odysseus vállalja magára, társul vevén oldala mellé Achilles fiát, Neoptolemost. Lemnosba érkezve, Odysseus azon cselekedni kezd, hogy Neoptolemos úgy lépjen Philoktetes elé, mint a ki igazságtalanságot szenvedett az Atridáktól s gyűlölettel telve hagyta el a tábor. Igyekezzenek mindenképp kezébe keríteni Herakles nyilát, mert különben mindnyájan biztos halált várhatnak Philoktetes kezétől. Azután visszasiet a hajóhoz s Neoptolemos bevárja a sziget magányos lakóját. A csel sikerül, Philoktetes mindent hisz, s esengve kéri az ifjat, vigye őt is magával hazájába. Hitében s távozási vágyában még inkább megerősíti Odysseus egy küldötte, ki kalmárnak öltözve jelen meg s azon hírt adja tudtára, hogy Odysseus útnak indult Philoktetes fölkeresésére. Ez most még gyorsabban kíván Neoptolemossal távozni, mert mindenre készebb, mintsem a görögök segítségére legyen, kik oly hit-szegően elhagyták nyomorában. De távozása előtt meglesi betegségének szörnyű rohama s iszonyú kínok közt vonaglik a földön, míg végre kimerülten elszunnyad, Neoptolemos őrizetére bízva félelmes íját. Fölébredve álmából s megerősödve gyors távozásra sürgeti Achilles fiát, de ennek lelkében

már eddig is heves benső küzdelem dúlt nemes őszintesége és az álnok szerep közt, melyet Odysseus parancsára magára vállalt. Most már nem bír magával, a boldogtalan ember gyötrelmeinek látása egész nagyságában eléje tünteti a család bűnét, melyet elkövet ellene, nem akar többé hazudni s megvallja valódi célját. De a leshelyéről hirtelen előlépő Odysseus meggátolja abban, hogy az íjat visszaadja, s mivel leginkább erre van szükségök, magával vonja a hajó felé Neoptolemost, egyedül hagyva szigetén Philoktetest. Még el sem hangzottak ennek panaszai és átkai, midőn az ifjú ismét gyorsan visszatér s egészen átengedve magát nemes lelke szánalmának, visszaadja íját. Odysseust csak gyors futása menti meg a biztos haláltól s Philoktetes könyörgése rábírja az ifjú Neoptolemost, hogy daczolva a görög sereg haragjával, vigye őt hazájába. A bonyodalmat végre Herakles parancsa oldja meg. Felhőben lebegve megjelen s isteni hatalmánál fogva meghagyja Philoktetesnek, hogy menjen Trója alá fegyverével és segítsen a város megvételeben, mert ez az istenek rendelete. Philoktetes gyűlölete és bosszúvágya elnémul az isten szavára és Trója alá indul.

VII. A TRACHISI NŐK.

A szin Trachis királyi palotája előtt szabad tér. E városban talált menedéket Herakles nejével, Dejanirával, Oeneus kalydoni király leányával, kinek kezét Acheloos folyamisten legyőzésével vívta ki. Midőn később Trachisba menekült nejével, útközben a mély Euenos folyón kellett átszállniok. Az óriás termetű Herakles könnyen átkelt, de nejének rá kellett magát bíznia Nessos kentaurosra, ki e folyón bérért szokta átszállítani az utasokat. A folyó közepén Nessos illetlen módon érinté a vállán ülő Dejanirát, s ennek sikoltására Herakles tüstént visszafordult s mérgezett nyilával halálra sebezte a vakmerő kentaurost. A bosszúvágyó szörny haldokolva azon tanácsot adta Dejanirának, hogy a sebéből ömlő

vért, mint hathatós balsamot őrizze meg, mert ennek ereje által mindenkorra biztosíthatja Herakles szerelmét. A férje szerelméért aggódó nő hallgatott e tanácsra s Nessos vérét egy edényben magához vette. Herakles Trachisban sem maradt sokáig; új kalandokra indult, Lydiában Omphale szolgaságába került s már tizenöt hónapja volt távol minden hír nélkül, midőn végre aggódó hitvese arról tudomást vegyen, hogy férje, kiszabadulván szolgaságából, Oechaliát, Eurytos király városát, haddal elpusztította, s foglyait előre küldve, az áldozat bemutatása után maga is haza készül; de egyzersmind megtudja azt is, hogy a fogoly nők egyike Jolé, Eurytos leánya, s ennek szerelméért dúlta fel Herakles Oechaliát. Féltékenysége erőt vesz lelkén, eszébe jut Nessos tanácsa s véérébe mártva egy köntöst, Lichas hírnök által férjének küldi. De alig távozott el Lichas a végzetes ajándékkal, aggodalom kezdi gyötörni a féltékeny nő szívét, mert a gyapjún, melyet az öltöny bekenésére használt, észrevette a vészes balsam pusztító hatását. Aggódó sejtelve csakhamar borzasztó bizonyossággá változik; fia, Hylos, megérkezik s keserű vádak és átkok közt tudtára adja, hogy a köntös, melyet férjének küldött, borzasztó gyötrelmekkel összeégette testét.

A boldogtalan asszony néma kétségbeeséssel rohan, s a mint dajkája elbeszéléséből csakhamar megtudja a trachisi nőkből álló kar, kétélű karddal meggyilkolja magát. A megriadt nők magukhoz sem tértek még e gyászhir okozta rémületökből, midőn új fájdalmat hirdet egy némán közelgő csapat. A halálosan összeégett Heraklest hozzák; a győzhetetlen hős iszonyú kínokat szenved s halálos gyötrelmeinek meg-rázó panaszokban ad kifejezést. De fájdalmai között felébred boszúvágya is neje ellen, kinek kezéből nyerte e végzetes ajándékot; midőn azonban fia tudtára adja, hogy Dejanira már meghalt, hogy ő maga is féltékenységének és hiszékenységének volt áldozata s hogy Nessos tanácsára tette ezt, Herakles megismeri életének közelgő végét, mert Zeus jóslatából tudja,

hogy nem élőlény kezétől, hanem olyanétól fog meghalni, ki már Hades lakója. Megparancsolja fiának, vigye fel őt Oeta ormára, rakasson ott nagy máglyát s égesse el rajta testét. Társai fölemelik a szenvedő hőst, megindulnak vele a hegy felé s ezzel végződik a tragédia cselekvénye.

Euripides.

I. IPHIGENIA AULISBAN.

Az aulisi görög táborban Agamemnon izgatottan lép ki sátorából s egy agg rabszolgájával közli a rettentő titkot, mely lelkére nehezül. Az istenek végzete Iphigenia vérének kívánja áldozatul, hogy a hajóhad tovább indulhasson Trója felé. A király engedett a sereg sürgetésének s elhivatta leányát azon ürügy alatt, hogy eljegyezze Achillessel. De most erőt vett rajta az atyai szeretet s agg rabszolgájával levelet küld Klytæmnestrának, melyben meghagyja neki, hogy tartsa magánál leányát. A távozni készülő rabszolgát azonban elfogja Menelaos s a levéllel együtt elragadja tőle küldetésének titkát. Szenvedélyes vita támad a két Atrida testvér között, midőn egyszerre hírt kapnak, hogy Klytæmnestra megérkezett Iphigeniával a táborba. Menelaost meghatják testvére könnyei, szánalom ragadja meg szívét s hirtelen megfordult szándékkal védelmezni akarja az áldozatra szánt leány életét, de Agamemnon tudja, hogy már minden késő. Iphigenia életét többé nem lehet megmenteni, mert az egész tábor sürgeti az áldozatot. Egyedüli kegy gyanánt csak azt kéri, engedjék meg, hogy az anyát elámítsa s egy időre eltitkolhassa előle a szörnyű csapást. Mialatt a chalkisi nők kara Paris bűnét átkozza, melynek gyászos következményei közé tartozik e véráldozat is, szekéren megérkezik Klytæmnestra, oldalán Iphigeniával, ölében a kis Orestessel. Agamemnon szíve mélyéig meghatja leányának látása, beszéde gyermeki öröme, naiv szeretete; alig képes megőrizni a titkot

és siet eltávolítani a leányt, azután Klytæmnestrát akarja rábírní, hogy Argosba visszatérjen. Neje megtagadja az engedelmességet e parancs iránt, melyet oktalannak és kegyetlennek talál; de nemsokára megtudja a valót. Találkozik Achillesseel, ki a sereg tétlenségét jó számonkérni a fővezértől. Rövid szóváltás és felvilágosítások után csakhamar megtudják mindketten az Achilles nevével űzött ámitást s megtudják az agg rabszolga vallomásából ez ámitás valódi okát is. A rémuült anya Achilles lábaihoz esik s kétségbeesetten kéri, mentse meg leányát. Az ifjú hős kész reá, de azt tanácsolja, hogy előbb könyörgéssel igyekezzenek Agamemnon szívére hatni. De sem Klytæmnestra haragja és fenyegetései, sem Iphigenia könyei és esdeklései nem képesek megingatni a király elhatározását. Achillest saját myrmidonjai is elhagyják, a sereg föllázad ellene s csak néhány barátjának segítségével kísérthetné meg Iphigenia megmentését. Az elkerülhetetlen halállal szemben fölébred a nemes szűz bátorsága, nem ellenkezik többé az istenek rendeletével, s szabad elhatározással önként siet az áldozati oltár felé, miután megható búcsút vett anyjától, a napfénytől, a szép természettől, melyet többé nem fog látni. Nemsokára fellép egy hírmondó s tudtára adja a kesergő anyának a csodálatos eseményt: az áldozás pillanatában isteni erő elragadta leányát s az áldozó pap kése egy szarvast talált helyette az oltáron. Az elősiető Agamemnon örvendve tudatja nejével, hogy leányuk az istenek honába emelkedett. A görög sereg most már akadálytalanul indulhat Trója felé, s Klytæmnestra visszatér Argosba.

II. IPHIGENIA TAURISBAN.

Iphigeniát az áldozás pillanatában elragadta Artemis, s míg hozzátartozói hite szerint az égbe emelkedett, Taurisba vitte, hol templomának papnőjévé tette. Mint ilyennek szomorú kötelessége előkészíteni a halálra ama görög jövevényeket, kik ez országba kerülnek s kiket fel szoktak áldozni Artemis tiszteletére. A tragédia kezdetén bús panaszokban

siratja jelen sorsát s reményeinek megsemmisülését. Baljóslatú álma volt s azt hiszi, hogy testvére, Orestes meghalt. E szomorú hittal távozik, hogy előkészítse számára a gyászáldozatot. Alig lépett be a templomba, megjelent Pylades kíséretében Orestes, ki Apollo parancsából jött elragadni a taurisi Artemis képét, mert csak így érhetnek véget lelki mardosásai. A két jóbarát gondosan kikémli a templom környékét, helyzetét, s aztán a parti sziklák közé rejtőzik, hogy ott várja be az éjt, a merész vállalat végrehajtására. Iphigenia visszatér a hellen rabnők karával, s könyeket öntve testvére vélt halála fölött, megkezdi a gyászszertartás előkészületeit, midőn egy pásztor jelenti, hogy a parti sziklák közt két idegent fogtak el, kiket a király parancsából a templomba hoznak áldozatra. Elővezetik a lánczravert Orestest és Pyladest; míg a papnő feloldataja bilincseiket s a szokásos áldozati előkészületeket rendezi, kíváncsian kérdezősködik a görög foglyoktól. Orestes vonakodva felel, nem akarja elárulni kilétét, de a kérdések és feleletek mindegyre nagyobb bámulatba ejtik a két testvért s homályos, megmagyarázhatatlan sejtelmet ébresztenek. lelkökben. A papnő meg akarja menteni Orestes életét, egy levelet bízva reá, melyet Argosba kell vinnie valaki számára, ki nagyon kedves az ő szívének. Orestes elfogadja az ajánlatot, de barátja, Pylades számára, s a nemes barátságának e szép példája újabb csodálkozásra ragadja Iphigeniát, ki a templomba távozik leveléért. A két jóbarát ezalatt nagy versenyre kél egymással, egyik sem akar a másik feláldozásával szabadulni, míg végre Pylades kénytelen engedni Orestes rendületlen akaratának. De távozása előtt tudni óhajtja a levél tartalmát, hogy eleget tehessen megbízatásának akkor is, ha a levelet hajótörés esetében elvesztené. Iphigenia elmondja a levél tartalmát, s ekkor egyszerre földerül a titok és a testvérek egymásra ismernek.

Az öröm és meglepetés kitörései, a fájdalmas visszaemlékezések, nyugtalan magyarázatok, a testvéri szeretet ömlengései után a menekülésre gondolnak s Iphigenia segítségével

magukkal viszik a szentképet is, Orestes útjának czélját. Thoas király épen azon pillanatban érkezik meg, midőn Iphigenia a szent képpel és a két görög rabbal a tengerpart felé siet. A király kérdésére azt válaszolja, hogy az istennő képét meg kell tisztítania a hullámokban azon szennytől, mely a tisztátlan áldozatok jelenlétéből háramlott rá. De Thoas nem sokára meggyőződik, hogy áldozata lett könnyenhivőségének; a hírmondó elbeszéléséből megtudja, hogy a papnő és foglyai hajóra szálltak a szent képpel. Üldözésökre akar indulni, de ekkor megjelen Athena istennő s parancsul adja, hogy ne ellenkezzék az istenekkel, kiknek rendeletére történt minden. Thoas alázattal meghódol az istennő szavának s Athena megparancsolja a szeleknek, hogy kedvező úton vezessék Agamemnon gyermekeit hazájuk felé.

III. ORESTES.

Argos királyi palotájának csarnokában nyugtalan álomban fekszik Orestes. Hat napja múlt, hogy az anyagyilkosság rettentő tettét elkövette, furdalásai, őrzöngő megrázkódásai, iszonyú látványai beteggé tették lelkét és testét. Mellette viraszt Elektra, osztályosa bűnének és szenvedéseinek. Argos népe átok alá veté az anyagyilkosokat, senkinek sem szabad velök beszélni, tüzet és vizet adni nekik, s a mai napon fognak határozni végső büntetésök felett. Egyetlen reményök Menelaosban van, kit ma várnak Argosba. Helena már előbb megérkezett s most fölkeresi Elektrát s kéri, hogy nevében menjen áldozatot mutatni be Klytæmnestra sírján; ő maga nem mer nyilvánosan megjelenni, még mindig félve a görögök gyűlöletétől. Elektra vonakodik teljesíteni e kívánságot s azt a tanácsot adja, hogy küldje ez áldozat bemutatására leányát Hermionét. Majd fölbred álmából Orestes s lassankint öntudatára jó iszonyú helyzetének. Nem lát menekvést sehol, hiszen még az istenek is ellenök vannak. De a lelki-furdalás megrázó kitörései közt is bizonyosságát adják a test-

vérek gyöngéd szeretetöknek, kölcsönös gondoskodásuknak. A megérkező Menelaos meghallgatja Orestes vallomását, midőn fellép az agg Tyndareos is, Klytæmnestra atyja, ki átkával sujtja leánya gyilkosát és Menelaost is fenyegeti ha védelmére merne kelni. Orestes könnyörgései nem indítják meg önző és szívtelen nagybátyját, midőn segítségére jó Pylades, ki a gyilkosság után Phokisba menekült, de atyja, Strophios, nem akarta házába fogadni. Visszatérve, látja az összegyűlt népet s megtudja, hogy Orestes elítélésére készülnek. Barátja jelenléte által fölvilanyozva, Orestes személyesen megy a gyűlés színe elé, hogy ügyét védje s meghallgassa ítéletét. Elektrának nemsokára hírül adja egy hű szolga, hogy mindkettőjüket halálra ítélték, de kegyelemből nem fogják megkövezni, hanem megengedik, hogy kölcsönösen döfjék át egymás szívét. Pylades osztozni akar sorsukban, de azt tanácsolja, hogy előbb büntessék meg Helenán férje hitszegését; Elektra pedig Hermionét akarja hatalmukba keríteni, kit előbb Klytæmnestra sírjához küldtek volt, hogy kezesül tartsák Menelaos haragja ellen s megmentsék általa életüket. A bonyodalomnak Apollo megjelenése vet véget, ki az ellenséges feleket kibékíti egymással, s a darab Pylades és Elektra, Orestes és Hermione kettős házasságával végződik.

IV. ELEKTRA.

Argos közelében, szerény falusi ház előtt egy pár nyitja meg a darabot. Aegisthos, kit szüntelen kínoz félelme Agamemnon gyermekeinek boszújától, ide száműzte Elektrát s kényszeríté, hogy e pár nejevé legyen. De a hű ember tiszteletben tartja királyainak sarját s érintetlenül megőrizte a leány tisztaságát. Elektra osztozik vele mindennapi munkájában s most is korsóval lép ki a házból, hogy vizet hozzon a kútról. Távozásuk után Pylades kíséretében megérkezik Orestes, ki Apollo parancsára jött megbüntetni atyja gyilkosait. A visszatérő Elektra előtt nem fedezi fel magát, de né-

mileg mégis megnyugtatta aggódó lelkét, hírt hozva arról, hogy Orestes még életben van. Elektrától megtudja sorsát, melyre Aegisthos kárhóztatta s aztán a pár vendégszerető meghívására, mindnyájan a házba fordulnak. Nemsokára föl lép az agg nevelő, ki Orestest hajdan megmentette s most felismeri egy sebhelyről, melyet régente egy özvadászaton kapott. A testvérek örömének kitörései után tanácsot tartanak boszújok felől, s Orestes a mezőre távozik, hol Aegisthos, a nevelő jelentése szerint, áldozatot mutat be; Elektra ez alatt magához hivatja anyját, azon ürügy alatt, hogy gyermeket szült. Nemsokára jelenti a hírmondó, hogy Orestes az áldozat alkalmával megölte Aegisthost, s csakhamar meg is jó Orestes, ki után szolgák hozzák a holttestet. Mindnyájan a házba távoznak, csak Elektra marad kinn, anyjára várakozva, ki szekeren trójai rabnőinek kíséretében érkezik meg. Leánya felszólítására a házba megy, hogy a szülés utáni tizedik napon szokásos áldozatot bemutassa. Elektra utána rohan, s nemsokára kihallatszik rémült sikoltása, a mint irgalomért könyörög. A boszú be van fejezve, Orestes, Elektra, Pylades kilépnek a házból s utánok hozzák a két holttestet. De az anyagyilkos gyermekeket már üldözőbe vették a bűn boszuló furiái. Rémület szállja meg lelköket, midőn megjelennek a Dioskurok, s Kastor az ég nevében azon parancsot adja, hogy Pylades vegye nőül Elektrát, Orestes pedig fusson Athénbe s az Areopágtól kérjen ítéletet, mely egyenlő szavazattal fel fogja oldozni. Orestes búcsút vesz testvérétől, barátjától, s szemében az őrjöngés felvillanó fényével elrohan.

V. HELENA.

A szín Egyiptomban, Pharos szigete, a Nilus partján, Proteus sírjával és Theoklymenos király palotájával. Helena prologjából, melylyel a darabot megnyitja, megtudjuk, hogy őt Paris nem ragadta el Trójába, mert a féltékeny Hera kicserélte alakját, s míg a trójai királyfi képmását vitte magá-

val, addig Hermes a valódi Helenát Egyiptomba ragadta s Proteus király palotájában tette le. Itt élt e bölcs fejedelem alatt, míg a görögök üres képmásáért vézettek el és átkozták őt oly bűnért, melyet nem követett el. Hét év múlt el már Trója pusztulása óta s Helena türelmetlenül várja megszabadulását, mert az új király, Theoklymenos szerelmével üldözi s kénytelen volt Proteus sírjánál keresni oltalmat elene. Itt találkozik Teukrossal, ki atyja, Telamon által elűzve, új hazát keres és tanácsot óhajt kérni Theoklymenos nővérétől, a jós Theonoétól. A gyűlölet és undor, melyet látására tanusít Teukros, megérteti Helenával, mily indulattal viseltetnek iránta a görögök. Mialatt elpanaszolja meg nem érdemlett szenvedéseit a görög rabnők karának, rongyokban fellép maga a hajótörött Menelaos. Néhány megmenekült társával a barlangban hagyta vélt nejét, Helena képmását, kit Trója romjai közül magával hozott. Meglepetve hallja a királyi palota kapujának őrétől, egy öreg rabszolganőtől, hogy e palotában lakik Tyndareos leánya, Helena, ki még Trója ostroma előtt került ide. Még magához sem tér meglepetéséből, midőn Helena visszatér. Az elhanyagolt, vad külsejű emberben Theoklymenos küldöttét sejtve, rémülten a sírhoz menekül. Ekkor tekint figyelmesebben egymásra a két hitves. Helena megismeri férjét, de Menelaost rendkívül megzavarja a csodálatos hasonlatosság, midőn feléje siet egy agg szolgálója, tudtára adva a meglepő hírt, hogy a nő, kit őrizetök alatt hagyott a barlangban, elenyészett oly szavakkal, melyek földeríték az egész valót. Menelaos most már fölismeri hitvesét, meg van győződve ártatlanságáról s mindketten átengedik magukat a viszontlátás boldogságának. De a jós Theonoë megismeri Menelaost, s ha elárulja jelenlétét a királynak, veszve lesz. A hitvesek könyörgésére hallgatást ígér, s ezek most tervet koholnak ki Theoklymenos rászedésére. Helena gyászruhában megy a vadászatról hazaérkező király elé, azon hírrel, hogy biztosan meggyőződött férje haláláról s Menelaost úgy mutatja be, mint végperceinek tanúját. Azt a kegyet

kéri a királytól, hogy elhúnyt férjének emlékére a hajón, jó távol a parttól mutathasson be áldozatot, s hogy a hajó vezetése azon emberre bizassék, ki a halálhírt hozta. A szerelmében elvakult király mindenbe beleegyezik, de nemsokára jó a hírmondó s tudtára adja, hogy az idegen senki más nem volt, mint Menelaos, ki a parton elrejtett görögök segítségével hatalmába kerítette a hajót s nejével együtt elmenekült. A felbőszült Theoklymenos boszút akar állni nővérén, ki elhallgatta előtte Menelaos kilétét, de ekkor megjelennek a Dioskurok, tudtára adják, hogy mindez az istenek rendeletére történt s lecsillapítják haragját.

VI. A TRÓJAI NŐK.

A tengerparton, nem messze Trója füstölgő romjaitól látjuk Poseidont, ki elhagyja a rombadőlt várost, melyet egykor ő épített s melynek már nincsenek oltárai. De Pallas-Athene boszúra hívja fel a tengerek istenét a görögök ellen, kik megszenségteleníték templomát. E prolog-szerű jelenet után felnyílik a sátor s előtűnik a boldogtalan Hekabe a trójai nők társaságában. Végig vonul szemök előtt szenvedéseik hosszú sora s rettegéssel telnek el, jövőendő szenvedéseik várakozásában. Csakhamar teljesülnek a fájdalmas anya gyászos sejtelmei. Talthybios, a görög sereg hírmondója tudtára adja, mily sors vár Kassandrára. Hekabe Polyxenáról kérdezősködik, kiről nem tudja, hogy már feláldozták Achilles sírján; a hírmondó kitérőleg felel s tudtára adja, hogy Andromache Neoptolemosnak, Hekabe maga pedig Odysseusnak jutott zsákmányul. Míg a boldogtalan anya fájdalma újabb panaszokban tör ki, elővezetik Kassandrát, hogy Agamemnonhoz vigyék. A jósnő, elragadtatva az ihlet szellemétől, lobogó fáklyával rohan ki, megjövendőli Agamemnon vesztét, anyja és Odysseus sorsát; majd magához térve, megható búcsút vesz anyjától, holt apjától és testvéreitől, kikkel nemsokára találkozni fog. Távozása után új megpróbáltatás következik

Hekabe anyai szívére. Megjelenik a zsákmánynyal terhelt szekér, mely Neoptolemos hajójához szállítja Andromachét és kis fiát. Szívszaggató búcsújok és könnyeik között kölcsönösen vigasztalni igyekeznek egymást, de egy új csapás tetőpontra emeli kétségbeesésüket. Talhybios újra megjelen s tudtukra adja a haditanács rendeletét, melynél fogva Andromache kis fiát halálra ítélték. A torony ormáról fogják a mélységbe dobni. A kétségbeesett anya átkait és ellenállását azon jóakaró tanácscsal csillapítja le, hogy ne fozsza meg ily módon fiát még a temetés végtisztességétől is. Andromache megtört szívvel engedni kénytelen. Kis fiát halálra viszik, őt magát a hajóra hurczolják s a magára hagyott Hekabe ajkán újabb panaszokat és átkokat fakaszt folyton szaporodó fájdalommal. Átkokkal támadja meg Helenát is, ki férje keresésére jött ide s védelmezi magát Menelaos szemrehányásai, Hekabe vádjai ellen. De Menelaos haragján keresztül már látni lehet, hogy nevének bájai újra uralkodnak szívében, s bár azon fenyegetéssel viszi el Helenát, hogy hazájában halállal fogja büntetni, sejteni lehet a jövő kiengesztelődést. Távozásuk után Talhybios pajzson hozza a megölt kis Astyanax holttestét s Hekabe szívszaggató panaszok közt készíti elő unokáját a temetésre. És míg a trójai királyi ház utolsó sarját a sírba helyezik, nagyanyja keserveivel, a női kíséret siránkozásával összevegyül a lángokban álló Trója leomló falainak robaja.

VII. HEKABE.

A szin a hellen hajótábor a thrák félszigeten, szemben a phrygiai parttal. Elül látszanak Hekabe és a fogoly trójai nők sátrai. A megölt Polydoros szelleme mondja a prologot. Ő volt Hekabének azon fia, kit az egyetemes romlástól megmentendő Polymestor királyhoz küldött, de ez alávaló pénzvágýból meggyilkolta, mihelyt hírért vette Trója pusztulásának. Hekabe még nem tudja fiának szomorú sorsát, de álmát szörnyű víziók zavarják s kiűzik pihenő ágyából és sátorá-

ból. Bizonytalan rettegését nemsokára borzasztó bizonyosság váltja fel; a mindenfelől elősiető trójai rabnők tudtára adják, hogy a haditanács, Odysseus rábeszélésére elhatározta, hogy Polyxenát Achilles sírján feláldozzák. A boldogtalan anya sikoltva hívja szeretett leányát s kétségbeesett fájdalommal közli vele a sorsot, mely reá várakozik, midőn fellép Odysseus, hogy magával vigye a leányt. Hekabe a legnagyobb kétségbeesés erélyével, furfangosságával védi ellene gyermekét s részére akarja nyerni szívét, de minden okoskodása, esdeklése megtörik Odysseus hajthatatlan szilárdságán. A leányt elhurczolják s a boldogtalan anya nemsokára Talhybios ajkáról hallja halálát. De még nem érte el szenvedéseinek végét. Egyik szolgálóját vízért küldi a tengerpartra, hogy a vallás szokása szerint megmossa leánya holttestét a temetés előtt s e szolgáló egy holttesttel tér vissza. Fia, Polydoros ez, kit Polymestor gondjára bízott s kit még egyedül hitt élőnek gyermekei közül. E váratlan csapásra új erővel tör ki Hekabe kétségbeesése, de boszúvágya is fellángol s hangos sikoltással kéri Agamemnontól az áruló büntetését. A király nem akar föllépni a hellenek frigyártára ellen, megengedi azonban Hekabénak, hogy boszút vegyen rajta. Hekabe ekkor magához hivatja Polymestort gyermekeivel együtt, felizgatja kapzsi pénzvágát és sátorába csalja. Csakhamar hallatszik az áruló rémes sikoltása: gyermekeit meggyilkolták, neki magának kiszúrták szemeit. Vértől borítva, világtalanul rohan ki a sátorból s üldözni akarja Hekabét, de sűrű fátyol borul szemére, nem látja ellenségét, átkozódik, majd fájdalmas panaszkokban tör ki meggyilkolt gyermekei fölött. A zajra elősiet Agamemnon, meghallgatja Hekabét és Polymestort, s ez utóbira mond kárhoztató ítéletet a vendégjog megsértése miatt. Polymestor megjósolja Agamemnon közelgő halálát, mely Argosban vár reá, s a király, felboszankodva, egy puszta szigetre téteti ki, mialatt Hekabe elindul, hogy eltemesse két halottját.

VIII. ANDROMACHE.

Phthiában, Neoptolemos palotájával szemben, Thetis templomában Andromache menekülést keresve ül az oltáron. Trója pusztulása után Neoptolemos birtokába jutott s egy fiút szült tőle, Molottost. De Neoptolemos azután eltaszítja magától s Hermionét vette nőül. Ez a kegyetlen asszony férje távollétében üldözőbe vette Andromachét, arról vádolva őt, hogy meddőséggel verte meg, s Andromache biztos helyre rejtve előle fiát, üldözése ellen Thetis templomában keresett menedéket. Egy phrygiai rabnő tudósítja, hogy Molottos rejtékhelyét fölfedezték s Menelaos, Hermione apja, hatalmába kerítette. A rabnő elsiet Peleushoz, Neoptolemos nagyatyjához, hogy segítséget kérjen úrnője számára, de ezalatt Hermione és Menelaos a kezökben levő Molottos halálával fenyegetik Andromachét, ha el nem hagyja menedékhelyét. Andromache előtt nincs más választás, mint saját vagy fia halála, az anyai szeretet győz féltékenységén, elhagyja az oltárt, halálra szánva magát, hogy megmentse fia életét. Menelaos ebben is megcsalja s halálra vezetteti az anyát és fiát, midőn sietve fellép az agg Peleus és szenvedélyes vita után visszalépésre és távozásra kényszeríti Menelaost. Azután feloldozza Andromache és a gyermek bilincseit s mindkettőt magával viszi. A magára hagyott Hermione, bánattól gyötörve s rettegve Neoptolemos haragjától, meg akarja magát ölni, midőn egyszerre megjelen Orestes, ki a dodonai jóshelyre tartva, útközben betér Achilles fiának házába, hogy hírt halljon unokatestvéréről, Hermionéről. Ez lábai elé borul s elmondja neki, mily veszélybe dönté féltékenysége. Kéri Orestest, vigye magával, s ez kijelenti, hogy ismerve a viszályt, fegyveres kísérettel jött s vissza akarja venni Hermionét, ki neki volt nőül szánva, de igazságtalanul megfosztották tőle. Homályosan azt is tudatja, hogy Delphiben cselet szőtt Neoptolemos ellen, mely e boldogtalan ifjat bizonyára el fogja veszíteni. Hermione hallgatása által beleegyezik férje halálába s eltávozik Ores-

tessel. Peleus sejtve a dolgokat, visszatér Phthiába, hallja a kartól, mily veszély fenyegeti unokáját s csakhamar megtudja a hírmondó jelentéséből, hogy Neoptolemost megölték Delphi felbujtogatott lakói. Nemsokára hozzák holttestét s míg az agg Peleus szabad folyást enged könnyeinek, megjelen Thetis, ki egykor tőle Achillest szülte. Ez istennő felszólítja, hogy mérsékelje fájdalma kitöréseit s temesse el Neoptolemost Delphiben, a Pythia oltára alatt, hogy sirja örök emléke legyen e város kegyetlenségének. Andromache legyen Helenos nejevé, Peleus pedig halhatatlanságot nyer isteni nejétől s Achillessel együtt a boldogok szigetén fog élni a hősök között.

IX. HIPPOLYTOS.

A troezeni királyi palota előtt, melynek csarnokában egyfelől Aphrodite, másfelől Artemis képe áll, fellép a szerelem istennője s prologjában elmondja, hogy meg akarja büntetni Hippolytost, ki őt megvetve, egyedül Artemist tiszteli. Ezért vészes szerelem lángját gyújtá meg mostohaanyja, Phædra szívében, mely el fogja veszteni ellenségét. A vadászatról hazatérő királyû megvetőleg fordul el Aphrodite szobrától s csak Artemis számára van hódolata és áldozata; egy agg szolgája hiába inti, hogy a szerelem istennője iránt is mutasson tiszteletet, Hippolytos megvetőleg távozik. A troezeni nők kara és Phædra dajkája nemsokára kifejezést adnak a szomorú eredménynek, mely Aphrodite boszújából származott: a királyné lelkét titkos epedés gyötri, s ennek ő maga is bizonyosságát nyujtva, megjelenve a palota csarnokában s pihenést keresve emésztő szenvedélyétől. És midõn iszonyú lelki küzdelmeiben megzavarodva, elmondja szenvedése okát, dajkája és a kar a rémület és szájalom érzelmének adnak kifejezést. A királyné kijelenti, hogy hiába küzdött szenvedélye ellen, nem gyõzhette le, de tiszta kíván maradni s azért elszánta magát a halálra. Dajkája bûnös tanácsait méltatlankodva utasítja vissza, de ez öreg asszony, elkábítva

úrnője iránti szeretetétől, titkon a palotába lopózik s Phædra tudta nélkül fölkeresi Hippolytost. Nemsokára a dajka könnyörgő szava s az ifjú ingerült felkiáltásai törnek ki a palotából, s Phædra rémülten sejtí, hogy bűnös szenvedélye el van árulva. Gyanúja iszonyú bizonyossággá válik, midőn Hippolytos kirohan a palotából s egy tekintetet sem vetve rá, gyalázó szavakban tör ki ellene és egész neme ellen. Végre elhagyja e házat, melyet fertőzöttnek mond s melybe csak atyjával fog visszatérni. Phædra többé nem haboz; levertsége, szenvedő gyöngesége elmúlik; gyorsan, a kétségbeesés erélyével határozza el magát. Elúzi a dajkát; kijelenti, hogy maga fog sorsáról gondoskodni s hogy talált már módot, megmenteni jó hírét és gyermekeinek becsületét. Elrohan s nemsokára zavar, tompa zaj hallatszik a palota belsejéből. A királynő hurokkal megfojtotta magát, az emberek kiabálnak, a holttestet ravatalra helyezik, s e rémület és zűrzavar közepette érkezik meg Theseus. Borzalommal látja neje holttestét, de fájdalma csakhamar iszonyú haragnak ad helyet, midőn felbontja a holttest kezébe szorított levelet, s ebből azt olvassa, hogy fia meg akarta becssteleníteni apja ágyát. Nem kételkedhetik a szörnyű vád felett, melyet nejének halála megerősíteni látszik. Fájdalmában és haragjában Poseidonhoz fordul s büntetést kér fia számára, kit heves szemrehányások közt, nem hallgatva védelmére, száműz az országból. Nemsokára jó a hírmondó s tudtára adja Hippolytos halálát, mely a tengerparton érte, hol a Poseidon küldte tengeri szörnytől megriadt lovai elragadták. De megjelen Theseus előtt Artemis istennő is, tudtára adva fia ártatlanságát. A lesújtott apa karjaiba fogja fia vérző testét, meghallgatja utolsó szavait, bocsánatát, vigasztalását, de fájdalma, megbánása későn jó, s csak gyermeke holttestét szorítja karjaiba.

X. MEDEA.

Korinthusban, Medea palotájának csarnokában Medea agg dajkája nyitja meg a darabot, panaszkodva Jason fekete hátlansága fölött, melylyel megfélemedezett Medea sok jótéteményéről s eltaszítva magától, új nászt köt Kreon király leányával, Kreusával. Medea gyermekeinek nevelője most új gyászhiért hoz: a piacon hallotta, hogy Kreon király el fogja úzni országából a szegény gyermekeket és anyjokat. A hű szolgák panaszával egybevegyülnek Medea őrjöngő sikoltásai, melyek kihangzanak a palota bensejéből, halállal fenyegetve gyermekeit. A korinthusi nők, kik Medea vigasztalására jöttek, megbízzák a dajkát, vezesse ki hozzájuk asszonyát. Medea lángoló haraggal festi előttök a szenvedett méltatlanságokat, s boszúvágya csak növekszik az újabb sérelmekre, melyeket türnie kell. Kreon király megjelen s tudtára adja száműzetését. Hiába akarja meghajtani szívét alázatos, szelid könyörgésekkel, a király kérlelhetetlen marad s hosszas könyörgés után csak azt a kegyelmet adja meg, hogy egy napig még itt maradhasson. Ez egy nap elegendő lesz Medea boszújára. Míg erre készül, megjelen előtte Jason s hideg sajnálkozás mellett felajánlja szolgálatát, melyet a megbántott hitves lángoló haraggal és lesújtó megvetéssel utasít vissza. Boszújának már semmi sem áll útjában: csak jövődő menedékhelyének gondja s midőn erre nézve biztosítást nyer Aegeus, atheni királytól, feltarthatatlan szenvedélylyel rohan boszúja teljesítése felé. Magához hivatja Jasont, színlelt szelidséggel megbánását jelenti ki előbbi indulatossága miatt; belenyugszik sorsába s csak azt a kegyelmet kéri, hogy gyermekei atyjoknál maradhassanak; és hogy erre nézve megnyerjék az új hitves megegyezését, kéri Jasont, engedje meg, hogy gyermekei saját kezökkel adják át menyasszonyának ajándékait, a pompás öltönyt, diadémot és ékszereket. Jason beleegyezik s távozik a gyermekekkel, kik a nevelő vezetése mellett nem-sokára visszatérnek. Kreusa örömmel fogadta az ajándékot s

feloldozást nyert részökre a száműzetés alól. Medea hosszú küzdelem után, melyben megrendítő kifejezést nyer boszúvágya és anyai szeretete, a palotába távozik fiaival s a karnak csakhamar jelenti a hírmondó Medea ajándokainak vészes hatását: a mérgezett öltöny összeperzselte Kreusa testét, diademjából lángok törtek ki s elégették a boldogtalan menyasszonyt atyjával együtt. A palotából kihangzó gyermeki sikoltások ekkor új borzalmat jelentenek. Medea meggyilkolta saját gyermekeit. Jason, kit a harag hajtott ide, hogy boszút álljon menyasszonya haláláért, későn rohan be gyermekei megmentésére: a bűbájos Medea sárkányfogaton jelen meg fölötte a légben, szekeren van a két gyermek holtteste s elröpül velök, miután égő gyűlölete és keserű gúnyja szavait szórja a kétségbeesett atya fejére s még azt sem engedi meg neki, hogy utoljára ajkával érintse holt gyermekeinek orcáját.

XI. A PHOENICIAI NŐK.

Az ostromolt Theba királyi palotája előtt a boldogtalan Jokaste kesereg Labdakos házának gyászos sorsa fölött. A csapások hosszú sorát új csapás tetézi most, midőn két fia ellenségesen, halálos gyűlölettel áll egymással szemben. Anyjok meg akarja kísértetni kibékítésöket, azért az ostromló Polynikest találkozásra hívta a várba. Antigone az agg nevelővel a palota ormáról szemléli az ostromló sereg hullámzó csoportjait. Távozásuk után fellép a phoeniciai nők kara, kiktől e darab nevét nyerte s nemsokára utánok óvatosan kémelve, kivont karddal jó Polynikes. Anyja felszólítására jött, de nem bízik Eteokles hitében s minden orvtámadás ellen készen tartja fegyverét. A két testvér találkozik Jokaste jelenlétében; anyjok esdeklése nem lágyítja meg gyűlölködő szívüket, Polynikes jogos részét követeli az uralkodásból, Eteokles ridegen visszautasítja; haragjok mindegyre nagyobb lángokban csap fel; nem törődve jelenlevő anyjok fájdalomával, találkozást tűznek ki a legközelebbi csatában s nagyobb gyűlölet-

tel távoznak, Eteokles a palotába, Polynikes a táborba. Kreon tudtára adja Eteoklesnek a hírt, melyet egy hadi fogolytól hallott, hogy az argosi sereg ostromra készül a vár ellen; Eteokles minden kapuhoz egy-egy vezért állít az ostromlók elfogadására, ő maga Polynikessel kíván szembe állani, kinek vérére szomjazik. Távozása előtt intézkedéseket tesz még Antigone és Hæmon nászára nézve s megtiltja Kreonnak, hogy ha ő és testvére elesnék, Polynikes testét thebai földbe temesse. Míg a csatába indul, a palota elé érkezik a vak Tiresias, Menoekus, Kreon fia kíséretében, kit atyja a jósert küldött vala. Kreon tudni akarja Tiresiasról, mily módon lehetne a várost megmenteni ellenségeitől s a jós eleinte nem mer válaszolni; Kreon sürgetésére végre kimondja, hogy ez csak Menoekus feláldozásával történhetik. A méltatlankodó atya haraggal küldi el a jóst, de a nemeslelkű fiú önként feláldozza életét s áldozata által megmenti hazáját. A hírmondó nemsokára jelenti Jokasténak, hogy a thebaiak visszaverték az ostromló sereg rohamát s Eteokles és Polynikes párviadalra hívták ki egymást a két sereg színe előtt. Jokaste és Antigone kétségbeesetten sietnek a csataterre, hogy megakadályozzák a testvérek harczát; de — mint a hírmondó jelenti Kreonnak — már későn érkeztek. A két testvér elesett egymás kezétől s anyjuk fájdalomában öngyilkossá lett és holtan fekszik fiai oldalán. A visszatérő Antigone fájdalmas zokogása kiszólítja a palota homályából az ősz, vak Oedipust, ki ide rejtette el a napfénytől és az emberek szemétől szégyenét s most kétségbeesetten hallja szörnyű végzetének teljesültét, fiai és Jokaste halálát. Az atya és leány fájdalmát új keserőségekkel tetézi Kreon, ki Eteokles elestével átvette az uralkodást. Megtiltja Polynikes holttestének eltemetését és Oedipust száműzi az országból. A hőselelkű Antigone lemond Hæmon kezéről, hogy atyját bujdosásában követhesse s elhatározza, habár életébe kerül is, hogy testvére holttestét részesíteni fogja a temetés tisztességében.

XII. ALKESTIS.

Pheræben, Admetos király palotájából kilép Apollo, ki hajdan, midőn száműzve volt a földre, menedéket talált itt s azóta barátja lett e háznak. Távozik, nehogy tanúja legyen a király neje, Alkestis halálának, ki önként felajánlta életét a Párkáknak, hogy ezáltal megmentse férjét a haláltól. A palota küszöbén Thanatossal, a halál istenével találkozik, ki Alkestisért jő. Apollo hasztalan igyekszik szóanalomra bírni a kérlelhetetlen istent s azon kijelentéssel távozik, hogy Alkestis mégis fog szabadítót találni. Az istenek távozása után fellép a pheræi aggastyánok kara; aggódó szívvel jönnek hírt hallani királynőjük sorsáról, kinek önfeláldozását hangosan magasztalják. A palotából könyezve jő egy rabszolga s a mohó kérdezősködésekre elbeszéli a szomorú előkészületeket a királyné halálára. Alkestis még egyszer, utoljára kívánja a napfényt látni s kilép a palotából, zokogó gyermekei között, kétségbeesett férjének karjára támaszkodva. Megható búcsút vesz a természettől, lelki szeme már látja a túlvilág sötét partjait, tudja, hogy nincs menekvés, mint férje még mindig reményli; a szerető anyának utolsó kérése férjéhez, hogy ne adjon gyermekeinek mostoha anyát s szeliden meghal Admetos karjai közt. A gyermekek szívszaggató kesergése s az aggastyánok emelkedett dala mellett megkezdődnek a temetés gyászszertartásai, midőn megjelen Herakles, ki Thraciába tartva, útba ejtette Pheræet s vendégszeretetet kér barátja, Admetos házában. A király, hogy meg ne sértse a vendégjog szentségét, nem adja tudtára Heraklesnek neje halálát, attól tartva, hogy így nem szállna házába. Heraklest a vendégszobába vezetik s Alkestis temetési menete megindul a palotából, midőn megérkezik Admetos agg atyja, Pheres, hogy dús ajándékokat helyezzen a koporsóra. De fia durván eltaszítja és szemére veti, hogy ő az oka Alkestis halálának, mert ha kész lett volna meghalni fiáért, a hitves életben maradhatott volna,

Az atya és fiú közt heves vita támad, ez önzést, amaz gyáva-ságot vet a másik szemére, mindkettőt magán kívül ragadja a fájdalom indulata. Pheres méltatlankodva távozik s Admetos tovább megy a temetési kísérettel. Ekkor egy pillanatra kiszökik a palotából a rabszolga, ki Herakles szolgálatára van rendelve s hangos panaszokra fakad az idegen illetlen mulateozása felett, ki e gyászborította házban oly zajos vígsággal lakomázik. De Herakles, ki észrevette a szolga rossz kedvét, utána siet s kicsikarja belőle a titkot. Gyorsan megkérdezi a helyet is, hova Alkestis holttestét vitték s elsiet azon kijelentéssel, hogy vissza fogja őt ragadni Thanatos, sőt ha kell, Hades hatalmából is. A temetés elmúltával az özvegy férj visszatér elhagyott házába s újra kitör kétségbeesése, midőn minden az elvesztett hitves emlékét idézi lelke elé s fájdalmas szívvel szemléli multját és jövőjét. Egyszerre visszatér Herakles egy lefátyolozott nőalakkal. Azt mondja, hogy nehéz győzelem zsákmányául szerezte s kéri Admetost, őrizze magánál, míg visszatér útjáról. Admetos vonakodik kérését teljesíteni, nem tudna nőt tartani házában, ki szüntelen veszteségére emlékeztetné; míg Herakles, miután óvatosan előkészítette lelkét e nagy öröme, fölemeli a fátyolt s karjaiba vezeti nejét. Admetos nem tud hinni szemének, míg végre meggyőződik boldogságáról; csupán még Alkestis némasága tölti el aggodalommal; de Herakles ez iránt is megnyugtatta, mert még az alvilági istenek tulajdonához tartozik s három napnak kell elmúlni, míg a halál ihlete ismét elhagyja.

XIII. AZ ÖRJÖNGŐ HERAKLES.

Herakles Thebában hagyta nejét, Megarát és három fiát. Vissza akar térni ősei hazájába, Argosba s vissza akarja oda vinni atyját, Amphitryot, kit önkénytelen gyilkossága száműzött onnan s hogy erre megnyerje Eurystheus engedélyét, elvállalta mindama nehéz munkákat, melyeket e gyáva zsarnok reá bízott. Eddigi vállalkozásai mind sikerültek, de midőn

az alvilágba szállt a Kerberosért, mind elveszettnek hitték, mert azóta még nem tért vissza a földre. Hosszú távollétét felhasználták a lázadók s Lykost emelték Theba trónjára. E bitorló meg akarja ölni Herakles atyját, nejét és gyermekeit, kik dühe elől Zeus oltáránál keresnek menedéket. Lykos ide is utánok jó s tüzet készül gyujtani az oltár körül, hogy így veszítse el a menekvőket. A thebai aggastyánok kara védelmére kel Herakles családjának; de Megara hősileg elszánja magát az elkerülhetetlen halálra s rá bírja az agg Amphitryot, hogy hagyja el menedékét s osztozzék vele a hősi halál dicsőségében. Csak azt a kegyet kéri Lykostól, hogy előbb ölesse meg őket, mint a gyermekeket s engedje meg az anyjának, hogy még egyszer atyai házába lépjen s maga készítse elő fiait a halálra. Lykos távozik, áldozatainak készületére várva, Megara elfödi gyermekeit a halotti fátyollal; midőn a kesergő panaszokat egyszerre félbeszakítja Megara és Amphitryo örvendő sikoltása. Alig hihetnek szemöknek, Heraklest látják feléjük sietni. Valóban Herakles az, ki visszatért az alvilágból s egy baljóslatú jeltől sarkalva, hazájába tér vissza, rettegve, hogy veszedelem érte családját. Meglepetve látja halál fátyollal fedett gyermekeit, a viszontlátás örömeinek kitörései után megtudja az egész valót s boszúra készülve a zsarnok ellen, visszavonul családjával a házba. Az egyedül maradt aggastyánok dalát, kik Herakles nagy munkáit dicsőítik, megszakítja a visszatérő Lykos, ki áldozataiért jő. Mivel Amphitryo vonakodik őket kivezetni, maga rohan érettek a házba, honnan nemsokára kitörő halálsikoltása hirdeti, hogy elvette gonoszságainak jutalmát. De az aggastyánok öröme nem tart sokáig, újabb és nagyobb rémület tölti el lelköket. Egy szörnyű furiát pillantanak meg Herakles háza fölött. Lyssa ez, az őrjöngés istennője, kit a boszúálló Hera küldött Herakles ellen. Az aggastyánok borzalma tetőpontját éri el, midőn a hírmondó jelentéséből megtudják, hogy az őrjöngés szellemétől megszállt hős meggyilkolta nejét és gyermekeit. A palota ajtaja kitarul; s ott látszik Herakles, kínos álomba

merülve, megölt családjának holtteste között. Herakles föl-
 ébredése után Amphitryo és az aggastyánok óvatosan feléje
 közelednek s észreveszik, hogy őrvjögése már elmúlt s vissza-
 tért eszmélete, de csak azért, hogy annál nagyobb fájdalomra
 ébredjen, midőn atyjától megtudja a szörnyű valót. Kétségbe-
 esésében öngyilkosságra szánja el magát, midőn Theseus meg-
 érkezése más irányt ad gondolatainak. Eltakarja fejét s tompa
 kétségbeeséssel összeroskad. Theseus egy attikai csapattal
 Herakles segítségére jött Lykos ellen; látva most a holtteste-
 ket, fájdalommal panaszkodik késedelme miatt, midőn Amphi-
 tryo elbeszéléséből megtudja a valót. Ekkor a barátság türel-
 mével és buzgalmával vigasztalja azt, ki őt az alvilágból
 kiszabadította s baráti gondoskodásának megható példája és
 Herakles hőslékű megadása után mindketten elhagyják a
 gyászhelyet, miután Herakles atyjára bizta a halottak elteme-
 tésének szomorú gondját.

XIV. ION.

Delphiben, Apollo templomának csarnoka előtt Hermes
 mondja el a darab prologját, melyből megtudjuk, hogy Kreusa,
 Erechtheus atheni király leánya Apollótól fiút szült, kit, félve
 a szégyentől, kitett. Apollo Delphibe vitte fiát, hol fölnevel-
 kedett s ez isten papja lett. Kreusa ezalatt neje lett Xuthos
 királynak, de házasságuk magtalan maradt s ezért most Del-
 phibe jönnek, hogy a jóshelytől kérjenek tanácsot. Az ifjú pap
 nemsokára föllép s szent hivatása teljesítéséhez lát, midőn
 Kreusa hölgyei jönnek, jelentve, hogy úrnőjük nyomukban
 van. A megérkező királynő szóváltásba bocsátkozik az ifjú
 pappal s az anya és fia szemközt áll egymással, elmondva
 kölcsönösen életök egyes részleteit s nem sejtve kilétöket.
 Majd megérkezik Xuthos és Apollo szentélyébe lép, tanácsot
 kérni az oraculumtól. Itt azt a választ hallja, hogy az első,
 kivel a templomból kilépve találkozni fog, fia lesz. Xuthos
 örömmel lép ki s az ifjú pappal találkozik, kit fiaként üdvö-

zöl. Némi magyarázat s bizonyos körülmények találkozása valószínűvé teszi az isten jóslatát s Xuthos örömmel zárja keblére vélt fiát, kinek Ion nevet ad s kit magával kíván vinni Athenbe. Felszólítja tehát Iont, hogy hívja meg búcsúlakomára barátait s mivel egyelőre titokban akarja tartani e dolgot Kreusa előtt, szigorú titoktartásra kéri a kart. De az atheni nők vére fellázad a gondolatra, hogy Xuthos egy idegent akar becsempészni Athen ős királyi családjába s azért a király távozása után rögtön közlik az egészet a megérkező Kreusával. A királyné haragra gyúl férje méltatlan szándéka miatt s agg nevelője tanácsára elhatározza, hogy Iont meg fogja öletni. Mérget ad az aggastyánnak, melylyel ez a terembe siet, hol Ion búcsúlakomát tart barátjaival. De Kreusa felindulásában elárulja rég őrzött titkát, hogy neki magának is gyermeke volt Apollótól. Nemsokára sietve rohan elő egy rabszolgája a leverő hírrel, hogy gyilkos terve nem sikerült s őt halálra keresik. Az aggastyán a terembe lopódzott ugyan s beönté a mérget Ion poharába, de ekkor valami baljóslatú jelre Ion nem itta ki a borát, hanem a földre önté s más kupát kért. A kiöntött borra galambok szálltak, ittak belőle s egyikök élettelenül terült el Ion lábai előtt. Az elfogott aggastyán elárulta a merénylet tervezőjét s a bírák halálra ítélték a bűnös királynét. Kreusa az oltárhoz menekül, Ion egész Delphi népével utána rohan s el akarja ragadni menedék-helyéről, hogy halálra hurcolja, midőn a szentély ajtaja kitárul s a kilépő Pythia átadja Ionnak a kosarat, melyben hajdan mint kitett gyermeket találták. Kreusa felismeri a kosarat, elmondja mindazt, mit hajdan beléhelyezett s az anya és fiú egymás keblére borul. Ion újra feltámadó aggodalmainak származására nézve Pallas-Athene megjelenése vet véget, ki tudtára adja, hogy atyja Apollo s hogy el fogja majdani foglalni Erechtheus trónját, fiai alapítói lesznek Athen négy főtörzsének, unokái egész Ázsiáig elterjednek és az ő nevéből fogják elnevezni Ioniát.

XV. A KÖNYÖRGŐK.

Eleusisban Demeter szentélye előtt Aethra, Theseus anyja hálaáldozatot mutatott be az istennőnek, de nem távozhat szent kötelességének teljesítése után, mert mindenfelől gyászba öltözött asszonyok, gyermekek állják el útját, kezökben a könyörgők olajágával. A Theba előtt elesett vezérek nejei és gyermekei ezek s közöttük látszik, sírva és eltakart fővel, Polynikes ipa, Adrastos, az argosi király. Azért jöttek ide, hogy segílyt kérjenek Athentől a thebaiak ellen, kik nem engedik eltemetni az elhullt hősök holttesteit. Aethra hívására megérkezik Theseus és meghallgatja a könyörgők kívánságát, melyet Adrastos ad elő. De nem akarván magától határozni, a nép elé terjeszti ez ügyet s Adrastossal a népgyűlésbe távozik. Athen népe, mely mindig oltalmába vette a gyöngéket és elnyomottakat, magáévá teszi a könyörgők ügyét, Theseus hadsereget gyűjt s Theba felé készül, midőn megjelen előtte Kreon, thebai király követe, azon gögös üzenettel, hogy ne fogadja országába Adrastost s ne követelje az elesett harczosok számára a temetés tisztességét. Theseus hadserege élén viszi meg a választ Kreonnak, s míg anyja és a könyörgők a remény és aggodás hullámai közt várják az eredményt, a hírmondó tudokra adja, hogy Theseus győzött s győzelmé díjául nem vett mást a thebaiaktól, mint az argosiak halottjait, kiket saját kezeivel temetett el, a vezérek kivételével. Ezeknek holttesteit anyáik számára hozza s már közel is vannak Eleusishoz. A gyászmenet megérkezik Adrastos vezetése alatt, az anyák fiaik koporsóihoz rohannak, mindenfelől a gyász és fájdalom felkiáltásai hangzanak. Máglyát emelnek az argosi vezérek számára, melyen együtt fogják elégetni mindnyájokat, Kapaneus kivételével, kit a villám sújtott le s kit külön máglyára helyeznek. Mialatt a szomorú végtisztességre készülnek s a máglyákat rakják, egyszerre feltűnik Evadne, Kapaneus özvegye, egy szikla ormán, mely épen a férjének szánt máglya fölött emelkedik. Agg atyja, Iphis, hiába siet

utána, nem érheti utól, nem akadályozhatja meg tettében, melyre kétségbeesése ragadja. Evadne az égő máglyába rohan s atyjának kesergő siralmi egybeolvadnak a gyászolók szomorú hangjaival. A szomorú szertartásnak vége van, a gyászmenet fellép s köztük az elesett vezérek fiai, karjaikban hozva a vedret atyáik hamvaival. Az anyák kesergésével egyesülnek a gyermekek boszúesküi, kik majdan felnővén, az Epigonok félelmes hadjáratát fogják Theba ellen vezetni. De Athen részére örök hálát fogad Adrastos Argos nevében, maga Pallas-Athene is megjelen s ünnepélyes esküvel köti le Argost, hogy soha sem fog Athen ellen harcolni s hű szövetségese lesz minden ellenséggel szemben.

XVI. A HERAKLIDÁK.

Marathon síkján Zeus templomában keresnek menedéket Herakles gyermekei, kiket a hős halála óta kérlelhetetlenül üldöz a gyáva Eurystheus. Alkmena a leányokkal a templom belsejébe menekült, az agg Jolaos, Herakles hajdani hű fegyvernöke a fiúkkal Zeus oltárát fogja körül. Kopreus, Eurystheus hirnöke, erőszakkal el akarja innen ragadni s vakmerően szembe száll a marathoni agg polgárokkal, kik Jolaos segélykiáltására elősietnek, sőt magával Demophon királylyal, Theseus fiával is. Ura, Eurystheus nevében háborúval fenyegeti, ha ki nem adja neki Herakles gyermekeit, de Demophon, híven Athen hagyományához, a gyengék és védtelenek részére áll s harczra készül Eurystheus ellen, ki nagy sereggel már Megara határán táboroz. A jóslatok azonban azt jelentik, hogy Athen vesztés lesz e csatában, ha csak egy nemes származású leányt nem áldoznak fel Persephonénak. Ez áldozatra önként jelentkezik Herakles leánya, Makaria s megható búcsú után eltávozik áldozatának teljesítésére, nem adva hírül nagyanyjának szándokát. A hőslelkű leány távozása után követ érkezik Hyllostól, Herakles fiától s Alkmenának, kit Jolaos kihívott a templom belsejéből, tudtára adja, hogy unokája csapatot gyűj-

tött s Demophon seregében a balszárnyat foglalta el. A harcz, mely dönteni fog a Heraklidák sorsa felett, rögtön megindul s a csatasorból már elő is vezették az áldozatokat, kiket az istenek engesztelésére kivégeznek. Az agg Jolaos annyira föllelkesül, hogy fegyverzetet ölt magára s roskadozó léptekkel szintén a csatába indul. Nemsokára tudtul adja a hírmondó Alkmenának, hogy a Heraklidák ügye győzött, az argosi sereg le van verve, Jolaos, kinek az istenek visszaadták ifjúságát és hajdani erejét, fogságba ejté Eurystheust. Alkmena most végre boszút állhat a gyáva zsarnokon, ki oly kérlelhetetlenül üldözte fiát és unokáit. Halálra küldi Eurystheust, ki hálából Athen iránt, mely meg akarta életét kimélni és gyűlöletből Herakles utódai ellen, kik most hatalmukba kerítik Argost, elárulja Phœbos régi jóslatát, melynél fogva sírja Pallene városban örök záloga lesz Athen győzelmének Argos felett, ha Herakles utódai, hálátlanul megfeledkezve jótéteményeiről, valaha fegyvert fognának ellene.

XVII. A BACCHANSNŐK.

Thebában Pentheus királyi palotájával szemben emelkednek a hajdani palota romjai, melyet Zeus villáma szétrombolt és Semele sírja, melyből még most is füst és láng csap ki, örök emlékeül Zeus szerelmének és Hera féltékenységének. Fia, Dionysos már bejárta Ázsiát s visszatért Görögországba; mindenütt isteni tiszteletben részesítik, csak Theba nem akarja elismerni nagy szülöttének istenségét. Makacságáért már el is érte a büntetés: Dionysos őrjöngést küldött Theba nőire s köztük Kadmos leányaira, saját anyjának testvéreire is, Agavéra, Autonoéra, Inóra. A nők elragadtatva az őrjöngő láztól, a Kithæron hegyére rohantak s szilajul barangolnak az erdőben. A bacchusi hév az agg Kadmost és a vak Tiresiaszt is megragadta s borostyán koszorúzta fővel, thyrsossal kezökben találkoznak Pentheussal, Agave fiával, kinek az elaggott Kadmos átadta volt Theba királyi pálcáját. Pentheus

iszonyú haragra gyúlt a zürzavar miatt, melyet országába hozott Dionysos tisztelete, kinek istenségét semmikép sem akarja elismerni, sőt erőszakosan készül föllépni ellene. A Kithæron erdejében bolyongó bacchansnők közül már többet elfogatott és börtönbe vetett, de főczélja hatalmába keríteni és kivégeztetni Dionysos papját, a göndör szőke fürtös, fekete szemű ámitót, ki a thebai nőket Dionysos rejtelmeibe avatta. Ez azonban senki más, mint maga Dionysos, ki emberi alakot öltött, hogy boszút álljon Pentheuson és családján a megtagadott isteni tiszteletért. Pentheus nem hallgat Kadmos és Tiresias intéseire s elfogatja és börtönbe vetteti Dionysost, kit ez isten papjának vél. De a föld megrendül, a palota összedől és lángba borul s Dionysos ismét megjelen hívei, a Mænadok között. Majd csakhamar hírmondó jelenti Pentheusnak, mily pusztításokat művelnek a bacchansnők Kithæron környékén s tanácsolja a királynak, ismerje el végre az istent, ki büntetésül küldi rá mind e bajokat. De Pentheus megátalkodottságát csak erősebbé teszi a harag; össze akarja szedni katonáit s velök vonulni a bacchansnők ellen; az idegen pap tanácsára azonban előbb ki akarja kémlelni őket és bacchansnőnek öltözve az erdőbe indul. Nemsokára jelenti Kadmos házának egy szolgálja a borzalmakat, melyek az erdőben történtek. Az őrzöngő bacchansnők fölfedezték Pentheus leshelyét, reá rohantak és megölték; saját anyja, Agave ölte meg, nem ismerve fiára őrzöngésében. Elbeszélése csakhamar rettentő megerősítést nyer, midőn a bacchansnők szilaj menetének élén Agave thyrsosára tűzve hozza Pentheus fejét, hogy örült, vad ujjongása annál nagyobb kétségbeesésnek engedjen helyet, midőn magához térve megtudja Kadmostól, hogy a kit oroszlánnak vélve megölt, saját fia volt. Most már megismerik Dionysos isteni erejét s érzik a boszút, melyet a megvetett isten áll ellenségein. De már későn vallják be bűnöket Dionysos előtt, ki isteni alakjában jelen meg. Agave nem maradhat Thebában, melyet e szörnyű gyilkossággal beszennyezett; Kadmos is elhagyja hazáját, nejével, Harmoniával, Ares leányá-

val. Illyriában fognak élni, hol kigyókká változnak, míg majdan Ares megszánva őket, a boldogok szigetére fogja átvinni.

XVIII. A KYKLOPS.

Ez az egyetlen teljesen fenmaradt példánya azon satyrdrámáknak, melyek az atheni drámai versenyeken a tragédia-trilogiához negyedik darabként csatlakoztak. A mint ebből és a fenmaradt töredékekből itélni lehet, jellegök a tragikum és komikum összekeverése s nevöket a satyroktól nyerték, kik e darabokban állandó alakjai voltak a karnak. Hogy a jelen darabka szintén behozhassa a költő a satyrok szükséges karát, előre bocsátja, hogy midőn a satyrok hírét vették Dionysos elrablásának, a tyrrheni kalózok által, Silenos vezetése alatt keresésére indultak. De hajójukat Sícilia felé hajtotta a vihar s mindnyájan a vad Polyphemos kyklops rabságába kerültek. A prologot Silenos mondja el, a kyklops barlangja előtt, mire tánczolva és dalolva megjelennek fiai, a satyrok, magok előtt hajtva a legelőről haza terelt birkákat. Silenos nemsokára hajót vesz észre, melyből idegenek szállnak a partra, hogy, a mint látszik, élelmi szereket szerezzenek. Sajnálja őket, hogy ily vakon rohannak a veszedelembé. Az idegenek megérkeznek: Odysseus és társai, kik Trója pusztulása után hazafelé tartanak. Odysseus csodálkozva látja itt a satyrokat, megismereti magát velök s megtudja tőlük, mily vérszomjas szörnyeteg földére került. A kyklops most vadászaton van s azért Odysseus siet elhagyni a szigetet, mielőtt megpillantaná őket; élelmiszereket kér Silenostól s fizetés fejében felajánl egy tömlő finom bort. Míg a vén korhely Silen az élelmiszerekért megy, a satyrok tréfásan kérdezősködnek vendégüktől Trója eleste és a szép Helena felől, de jó kedvök nemsokára megcsappan, midőn észreveszik a közelgő Polyphemost, épen akkor, midőn Odysseus át akarja venni az élelmiszereket. A kyklops morogva, fenyegetőzve lép fel, ebédje után kérdezősködik, a satyrok tréfás feleletek alá rejtik rettegésöket, midőn a ször-

nyeteg egyszerre észreveszi az idegeneket; mellettök látva a megkötözött bárányokat, a sajttal telt edényeket, rablóknak véli őket, miben megerősíti Silenos, e gyáva, henczegő, iszákos ősmintája Falstaffnak. A satyrok ellenmondanak ugyan, de Polyphemos inkább azt hiszi, a mi inyére van s barlangjába hurczolja az idegeneket, azon szándékkal, hogy egymás után felfalja őket. Miután a kar dalában leírja a kyklops emberevő kegyetlenségét, Odysseus kilopózik a barlangból s elmondja, hogy a szörnyeteg már felfalta két társát s elmondja azt is, mily módon akar a kyklops hatalmából kiszabadulni. Leitatja a borral, melylyel nemrég Silenost kínálta meg s ha majd ittasan elalszik, ki fogja szűrni szemét. A satyrok el vannak ragadtatva e tervtől, mely nekik is visszaadja szabadságukat s lelkesültségökben kijelentik, hogy ők is részt akarnak venni benne. Mialatt Odysseus visszatér a barlangba s a satyrok a fölött versenyeznek, ki emelje először zsarnokukra a boszúló fegyvert, a barlangból kihangzanak a részeg kyklops vad rikoltozásai, otromba dalai. Nemsokára ki is jó a barlangból ittasan, tántorogva, túlterhelt hajóhoz hasonlítva magát. Otrombául dalol, enyeleg, tréfálkozik, Odysseustól nevét kérdi, ki azt feleli, hogy Senkinek hívják s azon kegyes ígéretet nyeri jutalmul a kyklopstól, hogy ő lesz az utolsó, kit meg fog enni. Polyphemos ez alatt egyre iszik s végre tökéletesen elázva, visszatántorog barlangjába. Odysseus csakhamar jelenti a satyroknak, hogy a szörnyeteg elaludt, a fáklya meg van gyújtva, itt a boszú ideje; kéri tehát segedelmöket, a mint megigérték. De most felülkerekedik a satyrok mulatságos gyávasága; a mily vitézek voltak előbb szavakkal, épen úgy versenyeznek most a visszavonulásban s végre Odysseus kénytelen egyedül tért vissza a barlangba. Nemsokára hallatszik Polyphemos jajveszéklése, majd megjelenik barlangja ajtajában, véres szemmel, vakon, ellenségei után tapogatózva. A satyrok gúnnyal, csúfolódva, ingerkedve fogadják, tréfát íznek szenvedéséből s neki szalasztják a szikláknak. Végre felhangzik Odysseus szava, megmondja valódi nevét s Polyphemos

ekkor megismeri, hogy egy régi jóslat teljesült rajta. S mielőtt a hegyre készül felmászni, hogy szirteket dobjon Odysseus távozó hajója után, a hős a part felé indul a megszabadult satyrokkal, kik örvendő dalolják, hogy ezentúl nem lesz más urok Bacchuson kívül.

FÜGGELÉK.

ŐSKELETI, GERMÁN ÉS SZLÁV
MYTHOLOGIA.
A MAGYAROK MYTHOLOGIÁJA.

IRTA

LATKÓCZY MIHÁLY.

EGYIPTOMI MYTHOLOGIA.

A Nilus csodás országának népe eredetileg úgy látszik csakis a Nilust és a napot tisztelte. Ehhez járult az ősök tisztelete, s mindebből lassankint egy oly sajátzerű vallásos rendszer fejlődött, melynek kulcsát egyedül a papok tartották kezökben. Titokzatos volt, mint a sphynx, mely a szertartásokra nézett. Az egyiptomi Pantheonban a Nap mellett a Hold is előfordúl, azután különféle természeti tünemények, a tünemények alapjául szolgáló természeti erők, sőt az isteni Ész is, a mely mindezeket általhatja és élteti. Lassankint az egyes vidékek is érvényesülnek a mythologiában, a mennyiben mindeniknek megvolt a maga külön istensége, a melyhez minél több mythost fűztek. Ezen általános vonásokat feltüntető rendszerből külön-külön két nagyobb istencsoport emelkedik ki: a régibb istenek, továbbá Osiris és köre. Ebben a rangsorban uralkodtak évezredek, e szerint vonulnak fel papjaikkal és kedves állataikkal az «Aidá»-ban a szinpadon.

I. fejezet. — A régibb istenségek.

NETH (NEITH).

Egyike annak a négy világalkotó ős elemnek, melyek együttesen egy ötödikben egyesülnek. Nevük *Net*, *Nef*, *Sebak* és *Sechet*; együttesen *Amun*. Net a mindenség anyja, az őanyag, melynek megtestesülése a Nilus folyó iszapja. Minden, a mi létezik, belőle eredt; a nap, az ég, a föld, az

istenek. Ő az a titokzatos istenasszony, kinek fátyolos szobra Saisban állott, s a kit egy híres felirat a saisi templomban így jellemez: «Én vagyok az, a ki volt, a ki van és a ki lesz, fátyolomat még soha senki fel nem lebbentette!» A görögök, kik közül a híres Szolon az istenasszony papjaihoz el is zarándokolt, Athénével azonosították, a kire Neth jelképei (két nyílvesző, később szövővetélő) tényleg emlékeztetnek, Saisban tiszteletére lámpaünnepet rendeztek, melyet Herodotos részletesen leír.

NEF (KNEPH).

Ő az ősszellem, mely az őanyagot általhatja. Felső-Egyiptomban és Aethiópiában tisztelték, leghiresebb temploma Esneh-ben (Sna) volt, ősrégi képeken ő alakítja az isteneket és embereket, a bölcselek szerint pedig az ő szájából jön ki az a világtojás, melyből Ptah isten kikél. Jelképes állata a kos, melynek szarvai az ő fején is előfordulnak, színe a zöld. Fején viseli Felső-Egyiptom koronáját, lábainál kétfelől kigyók sziszegnek.

SEBAK.

Az osztatlan időnek, az örökkévalóságnak istene, a kit különösen Közép-Egyiptomnak Arsinoe nevű városában tisztelték. Szent állata a krokodilus, melynek egy-egy szelidített példányát az isten templomaiban ápolták és gondozták. Magát az istent állva vagy ülve ábrázolták krokodilfejvel és kosszarvakkal, melyek között ott van a napkorong; kétfelül tollak és basiliskus (öldöklő szemű kigyó). Sebak színe hasonlóképen a zöld.

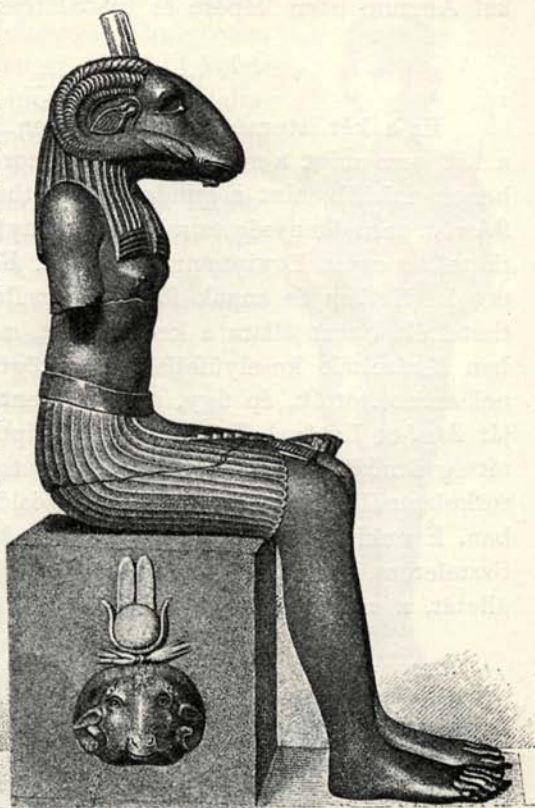
SECHET (PASHT).

A végtelen *térnek* megszemélyesítése, a melyből minden támad, s a melybe majdan a világ is visszasülyed. A néphitben különben istenasszonya a holdnak és születésnek. Szent állata a macska volt, melyet a nép rendkívül tisztelt,

védett és halála után bebalzsamozott. Sechet kedves városa Bubastis volt, a Nilus pelusiumi ága mellett, a hová évenként egyszer egész Egyiptomból nagy tömegekben és zene-szóval zarándokoltak az emberek. Macskafejjel ábrázolták az istenasszonyt, feje felett a napkoronggal, melyre kígyó tekerődzik.

AMUN (AMMON).

Az eddig említett négy istenség egyesítése, Thebának és Meroenak főistene. Tisztelete mélyen gyökerezik a nép szívében, czime: «istenek királya, égnek ura, trónok parancsolója». Kezdetben a termékenységnek, később a napnak istene volt, a kit

Amun (Ammon).

hol lefelé hajlott szarvú kosnak, hol kosfejű embernek, hol egyszerűen embernek ábrázoltak. Trónon ülve mutatták be, fején két nagy tollal, jobb kezében jogarral, baljában az életnek keresztalakú jelével. Tisztelete elhatott a lybiai (afrikai) sivatag oázisaira is, különösen az egyikre, melynek papjai jóslással foglalkoztak, s a hol Amunt a görög szellem hatása alatt felruházták Zeusz isten tulajdonságaival. Ezt a szentélyt

kereste fel Nagy Sándor is, kit a papok Ammon fiának üdvözöltek, s a ki szívesen ábrázoltatta magát apró szarvakkal Ammon isten képére és hasonlatosságára.

MENT ES MUT.

Ez a két istenség az első helyen áll azoknak sorában, a kik nem mint a mindenséget létrehozó elemek szerepelnek, hanem inkább mint a mindenséget átható és mozgató erők. *Ment* a termékenység és megtermékenyítés képviselője, kinek tisztelete egész Egyiptomra kiterjedt. Kiválólag mégis Mendes kerületben és annak fővárosában Panopolisban (Chemmi) tisztelték. Szent állata a kecske volt, magát pedig férfi alakban ábrázolták keselyűfejjel. A görögök Mentet Pan istennel azonosították, ép úgy, mint a Ment nőnemű mellékalakját *Mut*-ot Letóval (Latona). Az egyiptomiak Mutban «a szépség úrnőjét» istenítették, kinek Buto-ban, a Nilus egyik torkolatánál fekvő temploma híres jóslóhelyet rejtett magában. Évenként nagy ünnepséget ültek benne az istenasszony tiszteletére, azonkívül nagy számmal balzsamozták szentelt állatát, a cziczkányt.

PTAH

Az ősi tűznek, az ősi melegnek személyesítője, a kit úgy tekintettek, mint a ki a fejlődésnek indult, de ki nem fejlett világot megérlelte, majd a megérett világon növényeket és állatokat hozott létre. Alsó-Egyiptomnak Memphis nevű városában tisztelték leginkább és férfi alakjában ábrázolták, két kezében az istenek kormánybotjával, a Nilus-keresztrel és a Nilus mérésére szolgáló eszközzel. Testének húsa zöld színű, fejét odasimuló sapka takarja. Nyakszirtjéről szalag csügg le, melyen viszont harangalakú tokot látunk. Derékon alul mumiaszerű módon van burkolva, sőt megesett az is, hogy fejletlen gyermeknek vagy törpének ábrázolták óriási fejjel. Szent állata a galacsinhajtó bogár (scarabæus), a mely ganéjból golyót alkot (a nap) és azt keletről nyugatra gör-

geti. A szent vésetekben (hieroglyphok) ő az első, a ki a világtozásból kibújik, sőt helylyel-közzel úgy is előfordul, hogy békafeje van, a mi nyilván az egyiptomiaknak azon hiedelmével függ össze, hogy a béka egyenesen az iszaból keletkezik. Ptah istent tekintették a tűz feltalálójának, a kit az emberek ezért hálából királynak tesznek meg. Ezen a réven az őstörténetben úgy szerepel, mint Egyiptomnak első királya, kinek memphisi templomában a későbbi királyokat megkoronázták. A görögök Ptah istent azonosnak tekintették Hephaestossal.

RA.

A napisten, kiról egy thébai felirat azt mondja, hogy «két világ ura, a ki a napban trónol, és az égnek mélységében nyilatkozik meg.» Férfialakban ábrázolják, hol karvalyfejjel, hol emberi ábrázattal, a mely azonban mindenkor piros színű. Feje fölött a piros napkorong, melyet kigyók vesznek körül, kezében a nilusi kereszt. Jelképes állatai a karvaly és az oroslán. Tiszteletének főfészke az az alsó-egyiptomi város, melyet a biblia *On*-nak, a görögök Heliopolis-nak (nap-város) neveznek. Ünnepesein az ünneplőknek egyrészt a bortól kellett tartózkodniok, másrészt semmi aranyat sem volt szabad viselniök. Templomában egy fekete színű bikát tápláltak, (*Mnevis*) úgy látszik a napnak jelképét. Az egyiptomi királyok hol Ra fiainak, hol magának Ranak nevezték magukat (Phra), s ebből támadt a Phrao elnevezés, mely nem nevet, hanem rangot jelent.

Ptah.

ANÜKE É AAH.

Három régi istenség, a melyről azonban csakis annyit tudunk, hogy az első az égboltozatnak, a második a földnek, a harmadik a holdnak megszemélyesítése. Mindannyit nőalakban képzeltek. Anukét koronával ábrázolták, melyet körökörül tolldísz környékez, Pe istenasszonyt pedig úgy, a mint az állatövet két karjával átölelve tartja.

SZATI.

Nőistenség, a kit északi Egyiptomban Neffel közös templomokban imádtak, Ra leányának neveztek és a levegő-ég parancsoló úrnőjének. Alkalmasint a föld megvilágított felének, tehát a nappalnak istenasszonya. Fején Felső-Egyiptomnak sisakos koronáját viseli, a melyből kétoldalt tehénszarvak nyúlnak ki, arcának színe piros, holott a többi istenasszonyoké közönségesen sárga színű. Jelképes velejárója, mely a hieroglyphekhen is előfordul, a nyilvessző. A görögök Hérával azonosították.

HATHAR.

Szintén nőalak. Miként az előbbi a világ megvilágított felének, a nappalnak, úgy ez a világ sötétben maradt részének, tehát az éjjelnek megszemélyesítése. Népszerűsége azonban jóval nagyobb volt az előbbinél. Egész Egyiptomban tisztelték, benne látván a létező lények megújulásának, a születésnek istenasszonyát. Ő az anyja minden életnek, egyúttal pedig legfőbb pártfogója a szerelemnek is, a mihez képest kézi dobot tart és kezében a szerelemnek lánczait szorongatja. Jelképes állata a tehén, melynek alakját néha maga is felveszi, de akkor is, a mikor tisztán emberi alakban jelenik meg, akkor is mindig ott találjuk fején a napkorongot és a szarvakat.

THUTI (THOT).

A holdnak megszemélyesítése, a kit már neve (a gyógyó) ebben a minőségben tüntet fel. Ibiszfejjel ábrázolták.

Neki tulajdonították a számrendszer és számvetés feltalálását; hitték, hogy Thamus thébai király útján ő tanította

Hathar.

meg az emberiséget a mértanra és csillagászatra, a koczkára és ostáblára, végül az írásra és mindennemű művészetekre. Még a túlvilágban is fontos szerepet tulajdonítottak neki. Az elhunytak lelkeit ugyanis a nép hite szerint Anubis és Heru

vezetik Ozirisz elé, a kinek Thuti olvassa fel a bűnök lajstromát. Mint a túlvilági igazságszolgáltatás ilyen kiváló képviselője Thuti közeli viszonyban van *Mazi*-val, az igazság isten-asszonyával és ezen a réven jelképe a pávatoll.³ Külömben festéktáblát és nádtollat tart a kezében. Szent városa Herropolis volt Közép-Egyiptomban, a hol csaknem imádásszerű tisztelettel illették Thutinak két kedves állatát: az ibiszt és a kutyafejű majmot.

SET ÉS NUTPE.

Őket tekinti az egyiptomi mythos Ozirisz és Izisz szüleinek, Set az istenek apja, Nutpe viszont az égiek anyja. Set-et rendesen arról lehet megismerni, hogy fején hordja jelvényét: a ludat, Nutpe viszont vizes edényt visel fején, a melyből siremlékeken vizet önt az elhunytak lelkére.

II. fejezet. — Ozirisz és köre.

Setnek és Nutpének öt gyermeke volt, közöttük *Ozirisz és Izisz*. Ez a kettő nem csupán testvér, de házastárs is egyúttal. Ozirisz szoktatta Egyiptom lakóit tisztább és nemesebb erkölcsökre, megtanította őket, hogy kell a földet művelni s mindezt korántsem erőszakkal cselekedte, hanem a dalnak és költészetnek édes erejével. Míg azonban így az országban körüljárt és áldást terjesztett, addig gonosz és alattomos testvére, *Szet (Typhon)* galád terveket kovácsolt Ozirisznek élete ellen. Terveibe 72 gonosz embert vont be, azonkívül pedig egyiptomi szokás szerint egy pompás ajándék-koporsót csináltatott, melynek hossza megfelelt Ozirisz testi nagyságának. Azután színlelt szivességgel nagy lakomát rendezett, a melyre a hazatérő testvért is meghívta. Mikor a pohár javában bujdosott, behozatta a koporsót és a bámuló vendégseregnek kijelentette, hogy közülök annak szánja, a kinek testére a legalkalmasabb. Egymásután feküdtek bele a vendégek, közöttük természetesen Ozirisz is. De mihelyt ő benne volt, az összeesküvők nyomban rácsapták a födelet, rászégezték, sőt

még olvasztott ólmot is öntöttek bele. Aztán a koporsót a Nilusba dobták és eltávoztak.

A gonosztettnek hírére sirás és jajveszéklés támadt egész Egyiptomban. Legjobban sirt Izisz, a ki nem nyugodott, míg csak megölt hitestársát *Anubisnak*, Ozirisz fiának segítségével meg nem találta. Mihelyt első heves fájdalomából magához tért, a koporsót egy papiruszbozótba rejtette, azután pedig fölkereste fiát *Har-t* (Horus), a ki Ptenetoban nevelkedett. Eközben Szet, a ki a környéken vadászott, a hold fényénél ráakadt az elrejtett koporsóra, a melyről azt hitte, hogy már régen valahol a tengerben hever. Dühében tizennégy darabra tépte a holttestet és aztán útjában elszórta az egyes darabokat. Izisz új fájdalommal, új panaszszal fogadta ezt a gonosz-ságot, de nem nyugodott bele, hogy kedves hitestársának teste így maradjon, hanem összeszedte a darabokat és mindeniknek külön koporsót csináltatott. Azután úgy tett, mintha mindenik koporsóban az egész Ozirisz pihenne és a koporsókat megannyi külön városban helyezte el, hogy annál inkább őrizték és a gonosz ellenség annál kevésbé tudja megközeleíteni. Maga pedig csöndes elvonultságban nevelte Ozirisz fiát és boszulóját, *Har-t* (Horus).

Hart maga az alvilágból feljáró Ozirisz tanította fegyverfogásokra. Mikor a fiú emberrnyi emberré lett, megmérkőzött apja ellenségével, ismételten legyőzte és ártalmatlanná tette őket. Izisz megelégedetten szemlélte ezt, azután elvonult férjéhez az alvilágba, a hol azóta együtt uralkodnak a halottak birodalmában.

Oziris.

A földön a két istenséget mindvégig együttesen tisztelték és e tiszteletben előljártak azok a városok, melyek közül mindeniknek lakói azt vallották, hogy nekik jutott Ozirisznak igazi koporsója. Első helyen mégis Abydos, Philæ, Busiris és Memphis. Valamennyiben a nép a papok vezetése alatt keservesen siratta Ozirisz elvesztét és rajongva ünnepelte azt, hogy újból megtalálták.

De bár az Ozirisz-ünnepségek nemzeti jellegűek voltak, az isten tulajdonképeni sirbatételénél és újból való megkerülésénél csakis választottak lehettek jelen, a kik erre példás étellel és önmegtagadással készültek. Tíz napon által böjtölt a választottak választottja, azután egy olyan éjjelt, melyet az isten álomkép útján jelölt ki, állva töltött a templomban, tizenkétszer váltott tiszta köntöst, míg körülötte mystikus szertartások ébresztettek szent borzalmat és vallásos elragadtatást. Végre elközelgett a hajnal, jobbába fáklyát adtak és feje körül fényes sugárkoszorúval ott állott Izisz képe előtt és a nép ünnepelte, mint az égi napnak földi mását. . .

Philæ mellett ma is látszanak annak a hatalmas Ozirisz-templomnak romjai, melyben sötétlő tamariszkus árnyékolta be az isten sirját, kinek emlékére a papok nap-nap mellett 360 vödör édes tejet áldoztak.

Az imént említett tejjáldozat összefügg azzal, hogy az igazhitű egyiptomiak Oziriszt bikával, Iziszt tehénnel jelképezték. Annak emlékére, hogy Izisz férjét oly hűségesen és kitartóan szerette, hétszer hordoztak körül egy tehenet az istenasszony templomában. Herodot látta a saisi tehénképet, mely egészen biborszövetbe volt burkolva, csupán a fej és nyak látszott ki, azon aranyosan, a szarvak között pedig aranyos napkorong ragyogott.

Ozirisz képviselője az állatok között egy ritka színű bika volt: *Hapi* (Apis), a kit Ptah isten templomában, Memphisben őriztek és a legnagyobb tiszteletnek minden jelével vettek körül. Valahányszor egy-egy Hapi elpusztult, gyászt öltött a hivek világa, mely csak akkor változott örömmre, ha

megkerült az új rituális állat, valamennyi szabályszerű tulajdonságával egyetemben (színe fekete, homlokán háromszögű fehér folt, hátán vagy jobb oldalán egy sasnak vagy keselyűnek képe, nyelve alatt bogáralakú csomó, farkán felemás színű szőr). Ezt a csodálatos állatot, mely létét az égről lezuhán sugárkévének köszönhette, fényes házában nevelték, még fényesebben ápolták és időről-időre az igazhitűek népe közé bocsátották. Hosszú életű volt, kinek kezéből az ételt elfogadta; dögvész várt arra, a kit nyelvvel megnyalt, születése évfordulóját egy álló hétig ünnepelték, halála után pedig fényes temetést rendeztek neki, melynek végeztével ott pihent a Sarapis isten templomának titkoszatos földalatti termeiben. . .

Így ünnepelték Egyiptomban Oziriszt és Iziszt, a kik közül

amaz nyilván a termékenyítő napot, emez az éltetadó, magrejtő őstelevényt, az anyaföldet jelenti. Szet a gyilkos szárazság, a pusztító szél, mely a zsenge növényéletet megöli. Ennek újjáébredése viszont *Har*-ban, a páros istenség fiában talál külső alakot.

Izisz.

Ámde tévednénk, ha Izisz és Ozirisz szerepét ezzel befejezettnak, vagy kimerítettnek tekintenők. Fényes, mondhatni páratlan az ő szerepök az alvilágban (Amenth). A túlvilági ítélet alkalmával, melyet minden elköltözött lélek kell hogy elszenvedjen s a melynek képe a művészet kedves, szinte legkedvesebb tárgya, ott látjuk Oziriszt trónon ülve, kezében királyi jogarral és büntető korbáccsal; fején Felső-Egyiptom koronájával. Előtte oltár, rajta gránátalma és lótuszvirág. Ozirisz fia, Har a jó és rossz tulajdonságok mérlegelését figyeli; fejét a karvalymadártól vette kölcsön. *Izisz* szintén királyasszony és bíró az alvilágban. Róla nevezték el azt a fényes csillagot, melyet korunk Sirius néven ismer (Satio).

Izisz ábrázolásainál különbséget kell tennünk az egyiptomi és a későbbi (görög-római) felfogás szerint. Amabban a művészek úgy mutatják be, hogy külseje hol Hatharhoz, hol Neth istenasszonyhoz hasonlít. Az utóbbi alaknak jellemző tulajdonai a királyi szék, a nilusi kereszt és a kormánybot. Más emlékeken Hathar istennő szarvait és köztük a napkorongot látjuk Izisz fején. Megesik az is, hogy teljesen a tehén fejével ábrázolják, vagy úgy, hogy mint a jó anya fiát Hart emlőjével táplálja. A római Izisz szép mélázó tekintetű, hajadon fejű asszony, keblén négy csücskével, csomóra kötött palásttal, kezében sajtyszerű egyiptomi kereplővel (sistrum).

Az a különbség, mely Izisz egyiptomi és görög-római ábrázolásai között fennáll, az istenasszonynak tiszteletében is visszatükröződik. Szinte példátlan az a népszerűség, melynek «az ezernevű» Izisz a római asszonyok, még pedig első sorban a főrangú hölgyek körében örvendett. Mikor egyszer felsőbb parancsra templomát lerontották, a consulnak kellett az első csapást tennie, annyira félt tőle a babonás munkás népség. De a görög világ sem maradt hátra az Izisz-tisztelet terén, miként erről nyilvános ünnepe «Izisz hajóünnepe» tanuskodik, melynek leírását Apulejustól birjuk.

Izisz ünnepe fényes körmenettel kezdődött. Fehérruhás, koszorús asszonyok nyitották meg, a kik virágot szórtak és

illatos vizet hintettek a földre. Majd fáklya- és lámpahordók következtek; fuvolások és kardalososok csak azután jöttek (kikiáltók nyomában) a beavatottak, fehérruhás nők és férfiak, amazok kenetes hajjal, átlátszó patyolatfőkötőben, emezek rövidre nyírt hajjal, arany, ezüst és rézsistrumokkal. Majd hat pap következett, kinek-kinek kezében egy-egy jelvény (hajóalakú aranylámpa, oltár, pálmaág és Mercur-bot; aranyból készült női kebel, melyből tej csöpögött; arany kád és amphora). Aztán az isteneket hozták, első sorban Iziszt tehén alakjában. Majd ládába rejtett titkos jelvényeket és a Nilusnak bűbajos vizét, melynek még kancsóját sem volt szabad pusztá kézzel érinteni.

A tengerhez érve az istenségek alakjait a parton felállították, majd egy kis hajót biztak a habokra, mely tele volt fűszerrel és tejből úszva jutott el a sós vízre. Hátról egy arany liba volt rajta, vitorlájára festve pedig egy rövid ima, mely szerencsés hajózásért esdett. A szertartás végeztével a menet a régi rendben visszatért a templomba, hol a főpap áldást mond országgra-világra, császárra, senatusra és minden emberre; majd elbocsátotta a népet, mely virágot hintett Izisz ezüst szobrára és ugyancsak hozzálátott az élvezetekhez, melyekre immár feljogosítva érezte magát.

Szóljunk még pár szót *Har*-ról és *Netthi*-ről, igazabban ábrázolásuk módjáról. *Har* hol mint felnőtt jelenik meg, hol mint gyermek (*Harpikroti*, görögösen: Harpokrates) ajkára tett ujjal. Mindkét esetben fehér színű, holott Ozirisz fekete. Csillagzata az Orion, szentelt állata a tarkatollú karvaly, melyet rituális használatra Aethiópiából hoztattak. *Netthi* a hagyomány szerint Szetnek felesége és Anapunak anyja, a kit azonban Ozirisznak szült. Annak jeléül, hogy ő a ház védője, a családi boldogság gondozója és a házépítés feltalálója, toronyszerű épület van a fején.

Szet-et, daczára annak, hogy ő az, «a ki az ürességben lakik, szörnyű és láthatatlan, romboló és pusztító; mindent megrázó és legyőzhetetlen», mégis látható szoborral tisztel-

ték meg, mely körül véres verekedés folyt fából készült buzogányokkal. Kedves színe a piros, rituális állatai a szamár, krokodilus, viziló és vadkan. A pásztorkirályok idejében Szet volt a főisten, hiveinek hatalmát az Ozirisszel folytatott küzdelmek jelképezik.

SARAPIS (SERAPIS).

Ozirisznak testvére, a kit azonban az alexandriai kor amannak rovására a Ptolemæusok udvari istenévé léptetett elő, képét és tiszteletét valamelyik Ptolemæus állítólag a Fekete-tenger mellékéről hozatta, még pedig egy álomkép következtében, melynek közepette egy szép ifjú jelent meg, a ki azt jósolta, hogyha képét elhozzatják, ez a birodalomnak javára leszen. Aztán egyetlen nagy tüzlángban az ég felé emelkedett. A Pontusmelléki képet legalkalmasabban Pluto szobraihoz hasonlíthatjuk. Meg van rajta a véka (az isten fején), a háromfejű kutya és a kigyó. Jelentőségére nézve azonosnak mutatkozik Ozirisszal, sőt még túl is szárnyalja. Templomában csodás gyógyulások fordultak elő; vakok kezdtek látni, sánták jární; maga pedig különösen a hellénizált városokban elébb védelmébe vette a kereskedelmet és hajózást, azután a Nilust, felszállott a Napba, végül pedig ura lett az égnek, földnek és tengereknek, a ki szemöldének egy mozdulatával parancsol fénynek és árnyak, örömnök és gyásznak, életnek és halálnak. . .

A PHOENIX-MADAR.

On-ban, a Napvárosban külön temploma volt és ennek feliratai úgy említik, hogy «Bennu, a korszakok nagy fenntartója». Tényleg egy korszaknak megszemélyesítője, melynek fogalmát egy madárfajhoz kötötték, a mely csak időről-időre mutatkozott Egyiptomban. Így keletkezett az a mesés madár, melynek tollzatában versenyre kél az arany fénye a rózsának és bibornak színével. Rejtve él és csak akkor kerekedik fel, ha atyja meghalt. Elébb myrrhából akkora tojást készít, a

melyben atyja teste elfér, abba rejti és vele röpül On városába. Avagy Ra oltárára teszi és úgy égeti meg. E két hagyományból támadt egy harmadik. Szerinte a Phoenix önmagát égeti meg színfűszerből álló és égi illatot árasztó máglyán, de a lángoktól megifjodva kel ki és csak hamvait röpíti a Nap-városba. Jelképeül az ész tüzének és a nemes szenvedély lángjának, melyben öröktől fogva újra születik minden, a mi szép, jó és igaz! . . .

ASSYR-BABYLONI VALLÁS.

Mondhattuk volna azt is, hogy *szumer* vallás, a menyenyiben az ide tartozó feliratos emlékek nyelve a szumer, ép úgy mint az izraeliták ritualis nyelve a héber. Érdekes voltát, eltekintve a «par excellence» tudományos fontosságtól, két körülménytől kölcsönzi. Az egyik az a hasonlatosság, mely a vele foglalkozó tudósok egynémelyikének véleménye szerint a szumer nyelv és a turáni nyelvek közt (tehát a magyar nyelv között is) fennáll. A másik az a meglepő alálkozás, melyet egyes szumer hagyományok (pl. a vízözön mondája) az ótestamentommal feltüntetnek. Daczára az adatok hézagoss voltának, mégis bátran mondhatjuk, hogy az ókor vallásos hagyományai között figyelemre és tanulmányozásra méltóbb alig található.

A szumer nyelven, úgynevezett ékirással megírt és az utolsó idők ásatásai által tömegesen feltárt szövegek megfejtése még nem haladt annyira, hogy meg lehetne felelni arra a kérdésre, vajjon az assyr-babyloni vallásban előforduló sok isten minek az eredménye. Nem dönthetjük el, vajjon az a sok isten egy eredeti sokistenséget alkot, vagy pedig egy romba dőlt egyistenség maradványait képezi, melyek úgy támadtak, hogy az illető nép a nagy isten tulajdonságait külön-külön megszemélyesítette és vidékenként nevezte el. Annyi azonban kétségtelen, hogy az assyr-babyloni vallás *csillagimádó*

(astralis) természetű. Midőn ezt mondjuk, a csillag szót egyértékűnek vesszük az égi testtel.

Főszereplők a nap és hold. Amaz (*Samas*) «az égnek és földnek nagy bírása», a ki minden élet fentart. A holdnak neve *Sin* és szerepe szorosán összefügg a hold járásával, ritusa pedig azzal a hatással, melyet a lunaris változások az állati tenyészetre és növényi életre gyakorolnak. A Venus bolygónak mythologiai neve *Istar*, a Jupiteré *Marduk*. Ezeket sorolja fel Hammurabi, a híres király azon a táblán, melyet saját állítása szerint magától *Samastól*, a napistentől kapott. De felsorolja még *Belt* is, ki őt a hatalomra meghívta; *Zamamat*, ki az ő testvére és *Tutut*, ki az ő kedvencze.

Különös figyelmet érdemel, hogy ezeknek és más (alább felsorolandó) isteneknek templomai nem csupán rituális helyek, de minden tudásnak, minden kulturának központjai. Mindenikben külön könyvtárra akadtak, mindenik egy-egy önálló telep volt valóságos papnevelő-intézettel és külön közigazgatással. Természetes, hogy ezek a rituális telepek mindent elkövettek, hogy helyi istenségeiket minél nagyobb tekintélyvel ruházzák fel. Viszont a helyi istenségek egy-egy vidék politikai föllendülésével nagyot nyernek a tekintélyben. Így uralkodik Erechben és hatalmi sphaerájában Anu, Nippurban Bél, Eriduban Ea, Urban Sin, Sippurban Samas. Mindezeknek igazi szerepét a maga teljességében csakis a rituális könyvek fordítása fogja tisztázni, az alábbi részletek is csak az európai nyelvekre eszközölt eddigi fordításokon alapszanak.

I. ANU, BEL ÉS EA.

Az első az égnek, a második a földnek, a harmadik a tengernek ura. A három közül voltaképen Anu lenne a leg-hatalmasabb, de azért még sem avatkozik annyira a világ sorsába és ennek folytán a ritusban is háttérbe szorul. Annál hatalmasabb Bél. A világ alakulásakor ő az, a ki a chaos ellenségét (Omorka-Thalath) kettészabja és belőle

eget-földet alkot. Azután saját fejétől fosztja meg magát, véré t föliszsa a föld, s ebből a sárból alkotják a többi istenek az embert. Bél akarja az özönvizet is, de akkor *Ea* veszi pártfogásába az emberiséget, Xisuthrosnak (az ékiratok Noéja) intő álomképben megmutatja a jövendőt, egyuttal pedig útmutatást ad a mentő-bárka elkészítésére. Béli különösen Nippurban és Babelben tisztelték. Mint Babel városa különleges istenének neve *Marduk* (erről külön). Felesége *Belit* (az úrnő, az istennek anyja), a kit a görögök Aphroditéval azonosítottak.

Ea (hellén forrásokban *Oannes*) a Bel-Merodach-templom papjának, Berosusnak feljegyzéseiben mesés lény, félig hal, félig ember, a ki a Vörös-tengerben töltötte az éjszakákat, de nappal kijött a szárazra, hogy az embereket tudományra és műveltségre, irástudásra és törvényekre tanítsa. E hagyománynak megfelelőleg *Ea* tiszteletének központjai (Eridu, Suripak, Girsu és Erech) a Vörös-tenger mellékén feküdtek. — Valamennyi szentélye közül leghíresebb volt az eridui (a mai Abu-Sáhrán helyén) a hol őt mint az *élet fájának* és az *élet vizének* őrzőjét és gondozóját tisztelték. Azonkívül őt tekintették az első ember teremtőjének, a kit agyagból alkotott. *Ea* kultuszát még az sem tudta megingatni, mikor Hammurabi és vele kedves istene Merodach került uralomra. Állandó tiszteletnek örvendett mint a tudomány és művészet védő ura, mint törvényhozó és az emberi sorsnak

Anu.

intézője. Reánk maradt képei megfelelnek Berosus leírásának: félig hal, félig ember alak, kezében az élet kenyerével és az életital korsójával.

2. NEBO, MARDUK ÉS SARPANITU.

Nebo (Nabû) a Merkúr bolygónak megszemélyesítése, a kit különösen Borsippában tiszteltek, melynek speciális istensége volt. Nebot kivált a papok és a írástudók tisztelték, kiknek művészetével ő ajándékozta meg az emberiséget. Ő maga is ír, sőt újév táján ő határozza meg az emberek sorsát a küszöbön álló esztendőben. Ő fejt meg az istenek jósmondásait, magyarázza a jeladásokat és megtanítja hiveit hogyan kelljen az álmokat megfejteni. Másfelül védelmébe veszi a gazdaságot, forrásokat fakaszt és csatornákat nyit; szóval az életnek és tenyészetnek védő ura és gondviselője.

Nebo (Nabu).

Templomai közül legkiválóbb volt az ezidai («örökház»), melynek viszont a hétemeletes torony volt a fődsze. A tornyot, melyet Rawlinson vezetése alatt felástak, még romjaiban is óriási méretek jellemzik (48 méternyire áll ki a síkságból, az emeletek mindenike 8 méter volt, a legalsó emeletnek szélessége 82 méter). Az emeletek mindenike más-más színre volt festve, egy-egy égi testnek

jelképes színeivel. A színek egymásutánja felülről lefelé való sorrendben a következő: ezüst (a hold), sötétkék (Merkúr), sárgásfehér (Venus), arany (a nap), rózsaszínű (Mars), vörösbarna (Jupiter), fekete (Saturnus). Az így diszített torony körül egész rituális telep volt, erős falak kö-

zött, melyeknek mentén voltak a főszentélyen (az «életházán») kívül a Nebohoz «közelálló», vele «barátságban élő» istenségeknek kápolnái. Ott tisztelték első sorban Nebo atyját *Mardukot* és nejét *Nandt*. Nebo képleges ábrázolásairól egyelőre biztosat nem mondhatunk, rendszerint azonban az ő képmásának szokták tekinteni azt a homokkőszobrot, melyet a ke-lachi templomban találtak, s a mely az istent a királyok tipikus öltözetében mutatja mellére kulcsolt kezekkel. Babyloni pecséthengereken alighanem ő az, a kit íróeszközzel a kezében ábrázolnak.

Nebo atya (mint már említettük) *Marduk* (a bibliai Merodach). Napisten, a ki tulajdonképen csak más név alá rejtett alakja a bevezetésben említett *Samas*nak. Szülei Ea és Damkina, a «véghetetlen bölcsesség tulajdonosai». Ő az, a ki minden bajt és gondot eltávolít a szenvedő emberiségtől, feloldja az átkot és bűbajt, eltávolítja és megrontja a gonosz démonokat. Különös hajlama az, hogy szereti a halottakat fölkeresni és az «élet vize» által kedveseiknek újból visszaadni. Nagy szerepe van a világ teremtésére vonatkozó mondákban. Ő az, a ki a többi isten megbizásából az ősvilági zürzavar és fergeteg sárkányát (Tiámatot) legyőzi és az így megfékezett őanyagból alkotja a világot. Ezért jutalmul ő kapja a világ uralmát és az első helyet abban a tanácsban, a hol a sorsot osztogatják. A természetben az elkerülhetetlen viharokat szorítja a szükséges korlátok közé. Marduk rituális tiszteletének főhelye régóta Babel volt, de igazi jelentőségre akkor jutott, mikor Hamurabi a Kr. e. XXIII. században északi és déli Babyloniát

Marduk.

egy hatalmas birodalommá egyesítette. Marduk tiszteletének elhomályosulása mindig együtt jár a Hammurabi által alapított hatalom hanyatlásával. A legnagyobb csapás Babelre, midőn a győztes ellenfelek Marduk szobrát elviszik; riadó öröm fogadja a szobrot, midőn visszakerül (2600 táján). Diszes szentélyt csináltatnak neki czédrusés cziprusfából, fejére szarvaskoronát aranyból és Lapis lazuliból. Így tartott ez századról-századra, nemzetek és királyok váltakoztak, de Marduk tisztelete (helyenként más istennek, különösen Bêlnek alakjához simulva) még Nagy Sándor korában is virágzott. Harcias, deli férfinak ábrázolták, királyi ruhában, két pár szárnynyal, melyek közül az alsó lefelé ereszkedik. Egyes domborművek Tiamattal való küzdelmét ábrázolják, olyankor aztán villámkévéket tart két kezében.

Marduk felesége *Sarpanitu* («ezüsthényű»), a kiben rendszeren a hajnali szürkület megszemélyesítését látják. Nagy tiszteletben tartották, istenek fejedelemasszonyának nevezték, külön áldozatokban részesítették.

3. NERGAL ÉS ERISKIGAL.

Nergal, Kutha város istene, eredetileg az emésztő nyári hőség képviselője, a kiből aztán hadisten lesz; utoljára pedig ő lévén férje az alvilág istenasszonyának, lassanként az alvilág istene válik belőle. Mint astralis isten Saturnusnak (Marsnak) megszemélyesítője. Hirneves templomát (Esitlam) Rassam ásta ki abban a romvárosban, melyre a Babilontól öt órányira fekvő Tel Ibrahim földje borult. A benne talált emlékek szerint a Kr. e. III. évezredben épült. Benne ünnepték őt, mint a csata urát, kérték és kérlelték, hogy tartsa távol a félelmet és döghalált (de kivált a «fejbetegséget», mely az orbáncz egy neme volt). Templomának helyéről nevezték el az alvilágot Kuthanak, talán azért, mert azt hitték, hogy az isten templomából egy út egyenesen az alvilágba vezet, melynek nagyasszonya, *Eriskigal*, Nergalnak neje. Bű-

bájos istenasszony, kinek a földön az volt a szerepe, hogy a betegektől távol tartotta a démonokat. Istar pokoljárata után ő trónol az alvilágban, ügyelvén arra, hogy annak törvényei megtartassanak. Féltékenyen őrzí az élet forrását, mert az állja útját a halálnak, sőt alvilági alattvalóit képes hatalmából kiszabadítani. Az alvilági büntetéseket is ő szabja ki, a miben segítségére vannak az alvilági bíró-démonok (Anunnaki), kiknek fejedelme néha maga Nergal. Eriskigalt néha domborműveken is ábrázolják, macskafejjel, két kezében egy-egy kígyóval, mely után kétoldalt kisebb vadak fenekednek; Nergal az emlékeken vagy íjjat feszítő férfiú, vagy (symbolikusan) szárnyas oroslán emberfejjel (ninivehi emlékeken).

4. NINIB ÉS NUSKU.

Ninib egyike Nippur városi istenségeinek, a genealogia szerint a régibb (nippuri) Bêlnek fia, a kelő nap ura, de egyuttal a viharnek és fergetegnek parancsolója. «Kincseket gondozok és ajándékozok», mondja egy himnusban önmagáról, «hegyeket vagyok képes áthelyezni». A feliratok szerint égnék és földnek kilincsei, a vizek csatornái kezében vannak, ő tőle ered a fény, mely a nagy tengerek mélységét megvilágítja. Tiglatpileser az ő nevében indul oroslánvadászatra. Erőtéljes férfiúnak írja le a költészet. Neje *Tula*, a virradat úrnője, a ki gyógyításhoz is ért, holtakat is feltámaszt.

Nusku, Anu fia, a nippuri istenségek egyike, Bêlnek kedves társistene, az istenek tanács jegyzője s egyuttal hirmondója. A himnusok azonkívül úgy ismerik, mint az áldozati tüzek védőjét, sőt magának a tűznek urát. Fontos szerep jutott neki a holdistennek (Sinnek) kultuszában, kinek ő a teljes hatalmú megbízottja. Temploma is ott volt, a hol Sinnek, t. i. Harranban.

5. IZDUBÁR ES ISTÁR.

A babyloni vallásban Izdubár az, a mi a görögben Herakles és a szemita hagyományban Sámson. Ő a hőse az ősbabyloni tizenkéttáblás eposznak, egyébiránt felmagasztalt minőségében fényisten, a napistennek (Samasnak) kedves társa, a kire a kormánybotot és a döntés jogát ruházta. Mint hős és legendás személy Aruru istenasszony fia és Xisuthrosnak (az ékiratok Noéjának) utóda. Daliás alakjával és hatal-

Istar.

mas karjával vesztére válik a nőknek és kihívja maga ellen az istenek haragját. Erőteljes férfiút teremtenek, hogy Izdubart leküzdje, de Samas a kettőt barátságba hozza. Ezután kezdődnek igazában Izdubar hőstettei. Oroszlánokat roppant össze, városokat foglal el, istenekkel mérkőzik, míg végre elébe lép a kísértés *Istar* (Astarte) istenasszony alakjában. Szerelmet és hatalmat egyszerre kínál neki. De Izdubar visszatartja ezt a vészes szerelmet, mely oly sok választottnak szegte szárnyát. Istar szégyenében boszúért liheg, de a bikát, melyet atyja, Anu boszúlóul küld, Izdubar szintén legyőzi. Istar boszúból tönkretesz és elejti Izdubar barátját és hűséges fegyvertársát, a kit a hős őszintén megsirat és meggyászol. Egyuttal visszariad barátja sorsától és kalandos ván-

dorútra kel abban az országban, melynek kapuját a skorpió-emberek őrzik. Gyönyörű kertbe, majd a tenger partjára jut, melyen túl a halottak országa terül. Sok baj és gond után ezen a vizen is átkel, majd a boldogultak túlvilági országában megtalálja megdicsőült barátját.

Míg a költészet Izdubart szárnyain egyre tovább és tovább röpíti, más hagyományok ismét *Istartj* vezetik elének még pedig szintén úgy, a mint az alvilágot felkeresi. Ebben a hagyományban Istar a holdisten leánya és midőn az alvilágba törekszik, távollétében e földön megszűnik minden izerelem, tehát minden tenyészet és virulás is. Ime a babyloni Istár, kinek köre a szerelem és szaporodás, de mellette ott találjuk az assyr Istárt is, a ki viszont hadistennő. Előbb minőségében a Venus-csillag is az övé, az utóbbiban komoly sstenasszony, kinek eleme a harcz és rombolás. Képei túl nyomóan az első szerepre vonatkoznak és érzéki felfogással merev tartású nőalakot ábrázolnak, néha nyakbavetett csillag képpel.

6. TAMMUCZ.

Napisten és a tenyészet istene, a ki egyszerre személyesíti meg a napnak változásait s a növényeknek és magoknak évről-évre való váltakozását. Mikor a virágok kihaltak és a növények őszi hervadásnak indultak, akkor T. halálát gyászolták Babylonban; tavasszal viszont az ő új életét, föltámadását ünnepelték. A mythosban ő volt a kedvence Istárnak a kinek kedvéért az esztendőnek java részét az alvilágban tölti, s a kit az emlékére dalolt rituális énekek mint Istár férjét és az alvilág urát is ünnepeltek. Tisztelete Phœniciába is elterjedt, a hellének Adonisz-kultusza is erősen emlékeztet Tammuczra. Egy időben még a Jahve városában, Jeruzsálemben is megesett, hogy az asszonyok a templom küszöbén ülve Tammuczot siratták.

7. DEMONOK, ALVILÁG.

Az imént felsorolt astralis természetű isteneken kívül vannak démonok is; kétféle jellegű szellemek, a kik vagy jók, vagy rosszak. Egyesek az égben, mások a földön laknak; vannak végül olyanok is, a kik néha az emberekbe költöznek. Az assyr-babyloni népek kivált a gonoszoktól félték, bűbájjal védekeztek ellenük, sőt azt is megtették, hogy alakjukat gyenge anyagból (asphalt, agyag, stb.) megformálták és aztán bájolva megsemmisítették, azt hívén, hogy így a démont is megsemmisítik, vagy legalább elűzik. Azonkívül talismánokat és amuleteket viseltek, melyekről azt hitték, hogy megvédik őket a gonosz démonok ellen. Ezeket a gonosz szellemeket sárkány, grif és más phantastikus lények alakjában képzeltek. Egyes démonok az istenek kíséretében játszanak kiváló szerepet; ilyen az a kettő, a kik Nergalt kísérik, névszerint *Etimmu* és *Utukku*. A jóságos démonok szerepe sok tekintetben az angyalokra emlékeztet. Az efajta démonokat szárnyas emberalakoknak képzeltek és keselyűfejjel ábrázolták. Kiváló két szellemcsoport volt az, mely *Anunnaki* és *Igigi* néven ismeretes és melyeket a ritualis feliratok sűrűn emlegetnek. Az Anunnaki-démonok őrzik az élet forrását, melyhez csakis azt bocsátják, a kinek Ea hatalmi szava erre jögot ad.

Az Alvilág (Aralu, költői néven *Kurnugia*) a babyloni nép mythikus képzeteiben jóformán egészen a sírnak hasonlatosságára alakult ki. A föld alatt van, még pedig úgy, hogy bejárata nyugatra esik. A halottak országát hét fal környezi melyen hét (az egyik legenda szerint kétszer hét) kapu vezet keresztül. Hol mezőnek képzeltek, hol városnak, hol palotának, de mindenkor telve borzalommal és rettegéssel. Az uralmat Eriskigal gyakorolja (l. fentebb). A sötét tekintetű isten-asszony örködik a felett, hogy az Alvilág törvényei megtartassanak; neki mondja meg az ajtónálló démon az ujonnan jöttek nevét; ő sújtja szörnyű átokkal azokat, a kik rászol-

gálnak. Eriskigal kíséretéhez tartozik hét őr (élükön *Nedu* a «fő-főkapus»), az istenasszony előtt egy női démon térdel és folyton ír, folyton jegyezget. Eriskigal uralmában részes Nergal is (l. fentebb), a ki erőszakkal küzdötte ki magának nejét is, a hatalmat is. Az ő kíséretében vannak a gonosz, az ellenséges démonok is; az emberiség megrontói, a kik éjjelenként feljárnak és a kiket csak a napsugár riaszt vissza az Alvilágba.

Milyen volt a halottak sorsa az Alvilágban, volt-e ott jutalom és büntetés, arról az eddig megfejtett szövegek biztosat nem mondanak; ellenben bizonyos, hogy a lelkeket felidézni igenis szokás volt. Kivételképen elhitték azt is, hogy az istenek érdemes halandókat (királyokat) magukhoz felmagasztaltak és őket titkaikba beavatták. Költői emlékekben végül előfordúl a babyloni Noénak és nejének túlvilági lakása is; a paradicsomra emlékeztető kert, a hol ők, a kik egykor emberek voltak, de Bêl szavától «olyanok lettek, akár csak az istenek», boldogságban éltek egymással «messze-távol, ott, a hol a nagy folyók torkollanak!»

PHENICIAI VALLÁS.

Mondhattuk volna azt is, hogy *kánaanita vallás*, mert a tengerig szorult kánaáni törzsek vallásának tekintjük.

Ősrégi mythikus képzetek konglomeratuma, melyből alig lehet az igazi pún elemeket úgy kiválasztani, hogy a kölcsönvettektől megkülömböztethessük. Magának a pún világnézetnek, melyről Flaubert «Salambo»-jában oly megragadó képet rajzolt, két fő-főjellemből áll: primitív durvaság, kegyetlenség és hajlam az abstractióhoz. Az embernek a felsőbb lényekhez való viszonya sötét és komoly: fél tőlük és alkuszik velök. Alkuját áldozatokkal támogatja, melyeknek egyik éltető eleme a vér. Ezt öntik a fogadalmi kövek elé, ezzel szorítják Bál papjai késedelmező istenüket a megjelenésre. Az áldozat

másik neme az, mely párolgás által juttat a felsőbb lényeknek élvezetre szánt parányokat (tűzáldozat, italáldozat, füstáldozat). Az emberáldozat ennek a kettőnek combinatioja. Az istenségek tulajdonképen nagyon hasonlóak. Névleg sok szerepel, de döntő szerepe csak a törzs (város, kerület) főistenének van. Ő adhat mindent, viszont el is vehet mindent. Néhol férfi, másutt nő. Az istenség általános neve *El*, a helyi úrnak, parancsoló istennek neve *Baal*. Minden helyi Baal egy-egy külön lény (szidoni B., tarsusi Baal, stb.). Ennek a helyi Baalnak néha olyan mellékneve is van, mely később (vagy csak helyenkint) önállóvá lesz. Így a tarsusi Baalnak mellékneve Melkart («város-király»). Néha viszont Melk, a kit a mosoretikus szövegek *Moloch*-nak is írnak, összeolvad Bál-lal és így keletkezik az a *Malaqbel*, a kit a pannoniai feliratok emlegetnek és kinek tiszteletét keleti legionariusok hozták a mai magyar földre. Érdekes, hogy daczára a tenger nagy szerepének, a tengeri istenek valami lényeges jelentőségre még sem jutottak.

Az istenek kultuszát megelőzte az elköltözött lelkek (szellemek) kultusza. Ennek célja volt, hogy a halottak túlvilági nyugalma biztosíttassék, ez pedig sírjuknak érintetlen voltától függ. A sarkophágokban pihenők koporsójuk feliratán már előre is átkot mondanak arra, a ki őket álmaikban zavarja. Példa erre az Esmunezár koporsója Szidonban. A kiről az élők és hátramaradtak ideje-korán nem gondoskodnak, nagy veszélyben forog. Már a ravatalnál egy rettenetes, oroszlánszerű démon leselkedik a lélekre és hacsak hamarosan el nem riasztják, darabokra tépi. Hajléktalanul maradt lelkek biztosan a démonok martalécai lesznek.

Ez a rideg, félelemből és érdekből szövődött vallás természetesen távol esik a művészetek derűjétől. Szobrok, képleges ábrázolások aránylag későn, más népekkel való érintkezés után tünedeznek föl, akkor is a szépre való törekvésnek minden jele nélkül. Addig a nép oszlopoknak, fogadalmi köveknek mutatja be kegyetlen áldozatait. Még Herodotos

is csak amolyan stélákat (oszlopokat) látott a gadesi (cadix-i) Melkart (Herakles) templomban. Külömben a fogadalmi kövek eléggé változatos alakúak voltak. Néha négyszögletesre faragott hosszúkás kőtömbök, néha viszont szabályos négyszögű pillérek, melyek fölül pyramisban végződnek, vannak végül kúpalakúak is, sőt párosak, pld. a Melkart istenéi.

Ime főbb vonásaiban az a vallás, mely a kanaanita törzsek révén a honfoglaló izraeliták köztudatába is behatolt és melynek egyes istenalakjai, pld. *Dagon* ellen a próféták olyan hosszas és kitartó küzdelmeket folytattak. És most lássuk a főbb isteneket egyenkint.

I. PHENICIAI ISTENSÉGEK.

a) Melkart (a pún Herakles).

Tulajdonképen nem egyéb, mint az a Baal, a kit Tyrus városában tiszteltek. Egy máltai kétnyelvű felirat ezt nyíltan ki is mondja, a midőn ünnepélyes fogadalmat tesz a mi urunknak Melkartnak, Tyrus Baal-jának. A görög szöveg megfelelő része Heraklesről beszél, világos tehát, hogy mindazok az adatok, miket a görög írók a tyrusi Heraklesről följegyeztek, tulajdonképen Melkartra vonatkoznak. Görög történetírók mesébe illő dolgokat jelentenek az isten tyrusi templomáról, mely a világhírű várossal egykorú volt: arany és smaragdoszlopairól, drágaköves kincseiről. Ennek a szentélynek nagy szerep jutott akkor, mikor Nagy Sándor Tyrus városát ostromolta. A mythikus genealogiában Melkart apja egy Demarus nevű isten, a kiről azonban egyebet sem tudunk. Melkart hívei messze földön elszórva laktak. Tyrus gyarmatainak lakói ugyancsak őt tisztelték; Kyprosban, Thasosban, Afrikában, Hispániában az ő oltárain áldoztak. Vesztett csaták után fogadalmi tizedeket menesztettek számára az anyavárosba. A Heraklesre vonatkozó hagyományokból is nem egy phoeniciai magot lehetne még kihámozni. Így például

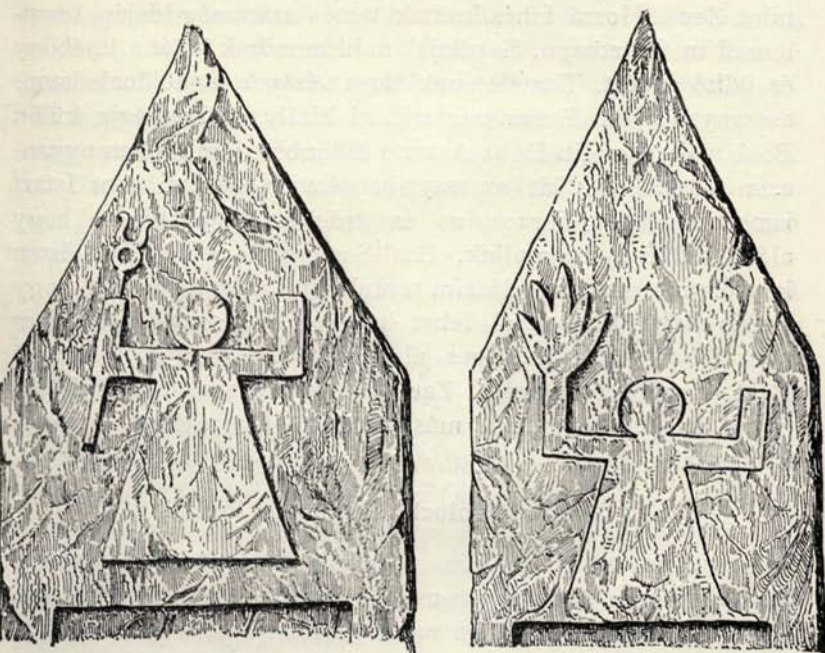
abból, hogy Herakles Hispániában halt meg és halála után elzüllött csapataiból származtak a numidiai és lybiai törzsek. A görög helyi mondák istenalakjai közül a korinthusi Melikertes az, kinek neve határozottan Melkartra utal vissza, s alighanem a mellett tanuskodik, hogy az isthmuson valamikor pún gyarmat volt.

b) El és a Baal-fajta istenségek.

El a pún theologia fő alakja, kinek nevével az összes semita népeknél találkozunk. Maga az El forma kanaáni és nemcsak általában jelent istent, hanem összetételeiben mindazt, a mi az istennek szentelve, adva, felajánlva van. Így pld. minden kőnek (fetisnek), a melyben a néphit szerint valamely isten lakik, *Bet-el* (El háza) a neve. A phoeniciai vallásban azonban El már határozott egyéniségű isten, a kit byblusi Philo Baal atyjának nevez és a kit a görögök Kronosszal azonosítottak. Csodálatos dolog, hogy neve feliratokon elő nem fordul és templomáról sehol sem hallunk. Pedig ritualis szerepe nagy volt. Betegség és gond, dögvész és éhhalál esetén hozzá fordultak, győzelmet tőle kértek és a diadalt neki köszönték meg. Ennek fejében a legdrágábbat, az emberiség zsengeit, gyermekeket áldoztak neki. Tiszteletének főhelyei nyilván Byblos és Berytos voltak. Képei más népek isteneire emlékeztetnek. Négyszeműnek ábrázolták, miket párosával felváltva tart ébren és két pár szárnyat tulajdonítottak neki, melyeket felváltva használ (szumer démonok). Fejét két toll diszíti (akár az egyiptomi istenek fejét). Ám ezek a képek is ritkák és csak néhány metszett kővön fordulnak elő.

Baal ugyanazon népeknél, melyek Elt tisztelték, eredetileg szintén általánosságban jelent istent, de úgy, hogy az illető istenség valamely meghatározott tárgynak tulajdonosa, ura, stb. Ezek a tárgyak és helyek (városok, hegyek) aztán nevök mellé kapják a Baal nevét (pld. Baal-Libanon, Baal-Hermon, stb). Ilyen Baal-oknak aztán se szeri se száma nin-

csen. Hozzájuk csatlakoznak azok, a kik az istenség bizonyos szerepéről vették a nevüket, pld. *Baalzebub* (a legyek ura) *Baal-Markod* (a táncznak ura), de mindenekfelett *Baal-Chamman* és *Baal-Samem*, a kiket Karthagóban és a neki behódolt területeken tiszteltek. Ezerekre és ezerekre rüg a fogadalmi stéláknak száma, melyeket Baal-Chammonnak szenteltek,

Baal.

«neki az úrnak, a miért szavukat meghallgatta». Karthagóban csaknem mindig együtt említik egy istenasszonynyal, a kit hol anyának neveznek, hol úrnőnek és *Tnt* (helytelenül *Tanit*) Pne-Baal-nak (Baal ábrázata) hívnak. Neve Karthago ünnepi feliratain megelőzi magának Baal Chammon istennek nevét is. Az utóbbinak fogadalmi kövein különféle ábrák láthatók, a melyek hol attributumok, hol amuletek, hol jelképek. Állandóan előfordulnak: a háromszögre állított kör

és félnégyszögletes; a napkorong az Uraeus-kígyókkal; a kiterjesztett kéz (az imádság jelvénye), a teljes hold fölé helyezett félhold; a hirmondó pálcza és (egyes esetekben) három oszlop, mely lépcsőkre van helyezve. *Baal-Samem* (az ég ura) alighanem a púnok egyik fő-főistene, ha nem a legislegfőbb. Nem igazi napisten, a minő Helios, hanem az égboltozat ura, mint Zeus. Hozzá fohászkodtak tartós szárazság idején, templomaiban (Karthago, Sardínia) neki mondtak hálát a jótékony és üdítő esőért. Tiszteletének társa *Astarte*, a holdnak isten-asszonya, a kit Esmunezár szidoni király sarkophágja külön Baal mellett említ. Ez az Astarte különben lényegében ugyanazon istenség, a kit az assyr-babyloni vallásban mint Istart ismertünk meg. Fontossága és érdekes volta akkora, hogy alább külön is tárgyaljuk, Baal-Samemről pedig Baal isten képzőművészeti ábrázolásaira térünk által. Megjegyezzük, hogy csakis *helyi* Baal-okról lehet itt szó, mert maga a fogalom nem fér össze a képleges ábrázolással. Ismerjük a tarsusi Baal képét (érmekről). Zeusra emlékeztető ülő férfialak, egyik kezében joggal, másikában szőlőgerezddel és buza-kalászszal.

c) Astarte, Moloch, Esmûn és Pumai.

Astarte, a kit a pún feliratok *Asztarît*-nak neveznek, minden semita népnél más-más formában és néven fordul elő. Eddigelé többnyire a buja nemi ösztönnel akarták összefüggésbe hozni. Tény az, hogy különféle alakjai hol a nemi életnek a kicsapongásig menő kielégítésével, hol annak teljes elfojtásával függnek össze. Azért vett fel a cultusban oly sokféle nevet, a szerint, a hogy a helyi istenségekkel, hol az egyik, hol a másik természetéből kifolyólag lehetett társítani. Assyriában és Babyloniában Istarral és Belittel (Bel nőnemű alakja) azonos, Syriában mint Atargatis (Derketo) uralkodik; Phoeniciában mint Tammuczának (Adonisnak) kedvelője ép úgy védő asszonya a fejlődő, mint az elhaló természetnek és természetnek. Ezt az Astartét azonosították a kelettel érint-

kező hellének Aphroditével, a mi kétségkívül leginkább a Cyprus szigetén divó tisztelet alapján történt. Cyprusból és környékéről valók ábrázolásai is, melyek őt részben úgy mutatják be, a mint két kezét mellére szorítja, részben úgy, a mint mosolygó arccal lótuszvirágot tart a kezében. Attributumai a galamb és a gránátalma. Északafrikai érmeken csak épen feje fordul elő, falkoronával és (a mi rendkívül jellemző) *befont* hajfürtökkel. Cyprus szigetén tisztelői ünnepi fogadalmul szüzességöket ajánlották fel neki, a mi elharapózván a prostitúció rohamos terjedésére vezetett. Syriában viszont azzal hízelegtek neki, hogy önként megfosztották magukat férfuságuktól. Ez a kettős jelleg Aphroditénél mint Urania és Pandemos domborodik ki és egy-egy önálló alakot is ölt.

Astarte férje (és királya) a phoeniciai föliratokon *Moloch* (igazabban Melech), a kiről szívesen nevezték el a púnok gyermekeiket, annak jeléül, hogy őket elvben és képletesen az istennek áldozták. Ez a Moloch változott néven (Milkom) mint az ammoniták istene szerepel, sőt Salamon ideje óta Jeruzsálemben is volt egy temploma, melyet csak Józsiás prófétának sikerült lerombolnia. De Moloch azért tovább élt a népnek köztudatában, kiváló szerepet játszott és gyermekáldozatokkal engesztelték. Jeruzsálemben ezeket az áldozatokat a «Hinnom fiainak völgyében» mutatták be. Molochról szólva még megjegyezzük, hogy őt így a régiek soha sem nevezték, ez az alak a Pentateuch-fordítás alkalmával a görög szövegben keletkezett, de mivel ma már közkeletű, mi is ezt használtuk.

Esmün a phoeniciai vallásban tekintélyes szerepet játszott és a gyógyulás istene volt. Az leginkább abból tűnik ki, hogy a görögök Asklepios-szal azonosították. Atyjául egy Sydyk (Sadik) nevű mesés lény szerepel, testvérei a hellén mythosban ismeretes kabirok («nagyok»). Templomai eddig alig ismeretesek, képleges ábrázolásai is lappangnak, vagy legalább is kétségesek. *Pumai* iöstenrl viszont azt tudjuk,

hogytörpe testarányú óriás alakjában tisztelték, de azt nem jegyezték fel róla, hogy minő szerepet tulajdonítottak neki. Tiszteletének főhelye Cyprus szigete volt. Nevéről van származtatva *Pygmalion* mesés király neve (Pumajaton = Pumaiadta).

II. IDEGENBŐL JÖTT ISTENSÉGEK.

a) Dagon (Dakan).

Babyloniából a philisteusok útján jutott a kanaáni törzsekhez, a kiktől Phoeniciába is átszármazott. Phoeniciában (hellén források szerint) El testvéreinek, Baitylos és Atlasz testvérbátyjának tekintették. Azt hitték róla, hogy ő ismertette meg az embereket a művelődés elemeivel: a földműveléssel és az eke használatával; törvényekkel, joggal és igazsággal. Érmeken nem egyszer találkozunk vele mint félig hal, félig emberszabású lényvel; ilyenkor haja hosszú, bozontos és csak alul van fürtökbe fonva; mindenik kezében egy-egy halat tart.

b) Anat és Resûf.

Mindakettő észeki Syriából jutott a púnokhoz s mind a kettő hadi istenség. Érdekesekek azért, mert Egyiptomba is eljutván, alkalmat szolgáltatnak a képzőművészetnek, hogy őket megörökítse. *Anat* istenasszony ezeken az emlékeken mint a harcznak és háborúnak patronája jelenik meg. Sisakot és pajzsot, dárdát és buzogányt visel és a kétnyelvű szövegek hellén része az ő nevét «Athéna Nikével» adja vissza. Pún ajkon az ő mellékneve az, hogy «az élet ereje».

Anattal ellentétben *Resûf* (egyiptomi nyelven: *Respu*) szakállas férfi, a ki az egyiptomi katonák pánczélját viseli. Jobbjában hajító dárdát visel, fején Egyiptom királyi koronáját, mely azomban a rendesen ott levő uraeus-kigyó helyett gazella-fejjel van díszítve. Pecséthengereken Szettel és Horusszal együtt szokott megjelenni. Pún szövegekben a Resûf

név egymagában sohasem szerepel, mindig összetételekben, mint Resûf-Hes és Resûf-Mikal. Ez utóbbit egy cyprusi felirat az amyklæi Apollon-nal azonosítja.

INDUS MYTHOLOGIA.

Emberemlékezet óta India volt az, mely természeti viszonyainak tarkaságával és lakóinak zárkózott, titokzatos szokásaival mindenkinek figyelmét és érdeklődését magára vonta. Sajátságos növényzetét, érdekes és hasznos állatait bámulták; titokzatos szokásai mögött az emberészt meghaladó bölcseséget sejtettek, csak ujabban tudjuk, hogy ez a bölcsesség mennyire távol esett a nép zömétől és mennyire kiváltságos azoknak az indusoknak a szerepe, a kik népük fejlődését és különösen vallási fejlődését elejétől végeig áttekinthették és annak három korszakát megérthették. E három korszakban egyfelől egyre halmozódik a babona, másfelől egyre tisztul az eszmei és eszményi tartalom. E korszakok: a hőskor *természetvallása*, a *Brahma*-vallás és a *Budhizmus*.

A TERMÉSZETVALLÁS.

Az «ötfolyó-köz»-ben (Pandsáb) lakó árják vallásos képzelei még ingadoztak a természeti tünemények imádása és személyes istenségek tisztelete között, melyeket emberi alakban láttak. A *Rigweda* nevű hymnusgyűjtemény sorai közül a legváltozatosabb képeket és képzeteket olvassuk ki. Az ős indus embernek a felhők hol tehenek, hol hegylánczok, hol istenasszonyok; a nap hol tüzes kerék, hol flamingómadár, hol *Savitar*, a verőfény istene. Az egész természet tele van szellemekkel és démonokkal, köztök az elköltözöttek lelkeivel (*Pitri*); a vihar zugásától és a szellő suttogásától *Marut* istenasszonynak, az istenek pohárnokának dala halatszlik, a kik özikektől vont szekérre pattanva fényes fegy-

verzetben siet végig a kék levegő-egen, megfeji a felhő-teheneket és emlőikből hozza elő az istenek mézes italát.

Az emberek sorsára jötevő hatást különösen a *Ribhuk* gyakorolnak, kikben az indus természetvallás a napsugarakat, *Sundhanvan*-nak (a jeles ijásznak) gyermekeit személyesítette meg. Ők adták ajándékkul a föld fiainak a villám tüzét, mely általuk a házi tűzhelynek jótékony melege lett. Az égi tűz megszemélyesítésének *Agni* a neve, viszont a felhők hol gondos anyák (*Mataras*), hol az istenek feleségei (*Dévapatnis*). Közel rokonaik az *apszardzók*, isteni szűzek, kik a föld és nap között lebegnek, hosszú uszálylyal, melyből az embert és állatot, fűt és fát egyaránt üdítő harmat áldott permetegje hull.

Csakhogy e jó szellemekkel szemben gonoszok is lakoznak a természetben; sötét démonok, a kiknek öröm és élvezet, hogyha a jó lelkek művét megsemmisíthelik. Eltakarják a napot, kiapasztják a forrást, felperzselik a mezők virágait. Ilyen különösen *Writa* (Susna) a tél, a ki elrabolja az ég teheneit és a napsugár aranygarmadáit, sötét barlangjába rejti; majd sárkánynyá változik és (*Ahi* néven) úgy tartja őket fogva. Társai a *rakház*-ok, torzalakú, vöröshajú, ember-^ö óriások.

E két szellemtábor mérkőzésében az égi fényistenek (*Dévd*-k) azok, a kik a jó szellemeket diadalra segítik. A verő fényes égboltozaton kívül (*Djáuspitar*) különösen *Varuna* az, a ki elől a sötétség szellemei eltakarodnak, szeme a nap, lehellete a szél; fenn lakik magasan a harmadik égnek kéklő sátora felett. Körülötte csoportosulnak az istenek és boldog lelkek. Valamennyire istenitalt hullat a szent fügefá, melynek gallyai le a földre néznek, gyökerei viszont az égre törnek. Ott élvezik az istenitalt *Mitra*, a napvilág istene és *Savitár*, a Napisten. Előfutárai az *Asvínok* (hajnali és esti csillag) a szép *Ushasz*-nak (hajnalpir) szerelmes kérői.

De bár az indus ősemberek valamennyire tisztelettel és hódolattal tekintettek, mégis két isten az, kihez fohászaikat

különösen szívesen intézték. Az egyik *Agni*, az égi villám-ból kipattant tűzisten, a másik *Indra*, maga a villám. Amaz elüzi az oltár körül settenkedő gonosz szellemeket és az emberi szív legtitkosabb vágyaival együtt röppen fel égi otthonába; emez kezében a menykővel, mely minden elhajítás után újból visszatér, megvívja nagy csatáját *Vritá*-val, a sötétség nagymesterével. Háromszáz tehén husával jóllakottan és az istenitáltól megedzve elébb egy csapással megrepesztette *Vrita* barlangját, egy második csapással pedig őt magát úgy fejbetalálta, hogy könnyei záporosöben hullottak. Aztán kiszabadította a napsugár elorzott aranyát és a verőfény újra szétáradt a mindenségben, hozva áldást és gyönyörűséget, életet és reményt...

A BRAHMA-VALLÁS.

A napsugáron és verőfényen alapuló őszindus természetvallás csak addig tartott, míg a nagy árja népvándorlás és a rákövetkező államalakulások az egyes törzseket új hazába nem helyezték. Ott aztán a régi képzetek már a régiektől különböző természeti viszonyokkal jöttek érintkezésbe; sok minden megváltozott; ragyogó istenalakok elhalványultak, jelentéktelen démonok nagyra nőttek; helyi hazafiság elaprózta a régi nagy istenségeket. Istenek raja keletkezett, melyet védelmébe vett a néphit, de melyben egységes rendszert semmiféle természeti tünemény nem teremthetett; magasabb szempontból kellett ezt eszközölni, *eszmei* alapon. Erre a nehéz feladatra a *brahmánok* (papok) osztálya vállalkozott. A brahmánok elébb kiragadták a rituális hatalmat a *ksatriják* (harczosok) kezéből, azután pedig minden anyagi és erkölcsi lét végső okául odaállították a nagy *Brahmát*, minden őslénynek nem nélkül való ősalapját.

Lényének magyarázatában a szent könyvek kifogyhatatlanok. Ő az egyetlen, valósággal létező örömben és boldogságban nyilvánuló lét; a világ csak az ő neve, képe. «Brahma

se nagy, se kicsi; se széles, se hosszú, se színes. Nincs árnya, nincs homálya; nincs szaga és íze; se szeme, se füle, se nyelve, se szíve; nincs ifjúkora, sem vénsége; összehúzódása és kiterjedése; nincs vége; se belseje; se külseje; se nem eszik, se éhesen nem marad.» E nemleges meghatározás dacára mégis határozott activ szerepet tulajdonítottak neki: ő az a szellem, a ki imák és áldozatok által tolmácsolja az emberek kívánságait az istenségnek, tehát önmagának; csakis az áhitat erejével lehet lényébe hatolni, az áhitat lángja emészti a bűnöket, áhitatból fakad a bölcsesség. Az emberek érdekében e tiszta világlélek alakot is öltött, még pedig az által, hogy

Trimurti.

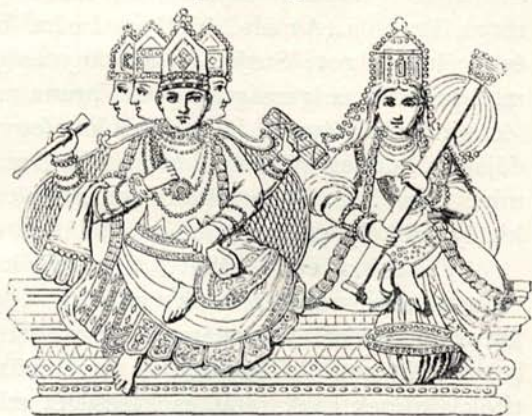
Maja (a Brahmában lakozó örök szeretet) frigyre lépett *Atmával* az örök fénynyel, s így vette fel Brahma azt a hármast, mely immár az érzékek alá is esik és a szent könyvek keretében az örök világlélek alaktalan mivoltát egyesíti a régi természetvallás dualistikus, jó és rossz isteneket ismerő felfogásával. E megalkuvás eredménye a *Trimurti* (háromegeység), a mely Brahmát összeolvasztja a népvallás két alakjával Visnuval és

Sivával, *Brahma* az alkotó, teremtő istenség (nap, hő, fény); *Visnu* a fentartó (a víz, a nedvesség); *Síwa* a romboló és ujratermő, átalakító (a tűz). Közös jelök a háromszög, a melybe kör van írva. A férfi Trimurtinak megfelel egy nőnemű Trimurti. Brahma oldalán ott van *Szaraszvati*, Sivánál *Bhaváni*, Visna mellett *Laksmi*. Lássuk őket egyenkint, igazabban páronkint.

1. BRAHMA ÉS SZARASZVATI.

A «lótusz kelyhében trónoló» Brahma jelentőségét legjobban a teremtésre vonatkozó indus mondák tükrözik vissza.

Mikor Brahma a hagyomány szerint isteni gondolkodását mint alkotó erőt szabadjára bocsátotta, legelőször is az öt főelem keletkezett, nevezetesen: a föld, a levegő, a szél, a víz és a tűz. Majd a felső világok következtek: a föld világa, a légűr világa, a bolygók világa, az a világ, mely a sarkcsillag felett van; a félistenek világa, a vezeklők világa és az igazság ege, melyet Brahma magának tartott fenn. A teremtés folytatásakép következett a hét alvilág, még pedig: Atalam, Bitalam, Sutalam, Galatalam, Mahatalam, Rasatalam és Patalam. Az istenek számára lakóhelyül megalkotta *Meru* hegyét, a földnek aranyos közepét, továbbá a keleti és nyugati határhegyeket (Mandara és Csitrakuta) és számtalan hegyet és folyót. Az egész világot a *Lokalokam* hegység veszi körül, mely elválasztja a napfényt az örök homálytól. E hegységen belül hét sziget vagy félsziget terül el, melyek közül mindenik még egyszer akkora, mint az előtte való; közben pedig ugyanannyi tenger hullámszik, a melyeknek főfő jellemző alkotó része a só, cukor, bor, vaj, zsendicze (savó), tej és víz. Az egyes szigetek földje Brahma gondolata szerint fákat, bokrokat és kúszónövényeket termett; majd más terményeket és állatokat; utoljára pedig isteni kívánságára előállottak az istenek, géniusok és emberek.

Brahma és Szaraszváti.

Mikor az emberekre került a sor, Brahma csak testének egyes tagjaira gondolt és ime az illető tagból egy-kettőre teremtmények rajzoltak elő. Szájából a brahmánok, karjai-

ból a ksatriják, lágyékából a vajszeják, lábaiból a szudrák. Így tehát az emberben megvan az isteni szellemnek egy-egy paránya, mely azonban az anyaggal történt frigy folytán veszít tisztaságából és csak istenes élet által tisztul meg újra.

Egyebek közt ő teremtette *Manut*, az első törvényhozót és királyt, a ki egyuttal mint első ember is szerepel. A hozzá való anyagot attól a nyolcz isteni tökélytől kérte kölcsön, a melyekkel megszemélyesítve már a természetvallásban is találkozunk, de melyek a teremtés pillanatában csak mint az isteni szellemnek eszközei lépnek fel, holott a végrehajtó akarat maga Brahma. Az első király számára Indrától vette a fényt és jótékonytságot; Surjától a méltányosságot; Vajutól a hatalmat, Jamától az igazságosságot. Varuna módjára kell Manunak (és minden királynak), a gonoszokat fogva tartania, Agni példájára a hűtelen sáfárokat büntetnie. Arcza legyen barátságos mint Csandráé, keze bőkezű akár csak a Kuveráé. Ime a királyi tökély palástjában az általános emberi tökély képe.

Csakhogy ezt a tökélyt, törekedjék bár érte kiki, elérni csupán Brahma papjainak adatott. Ők azok, kik ragyogó fényű állásukkal jóformán magát az istent is homályba helyezik. Közvetítők Brahma és hivei között, de drága közvetítők, kiknek jóakarátát és készségét mindenkinek a vagyonához mért áldozattal (ajándékkal, hódolattal) kell megvásárolnia. Ki a brahmánnak földet ajándékoz, vele együttesen vonul be a paradicsomba; a ki pengő ezüsttel látja el, istenek italát issza, de még az is, a ki egyszerű függőágygyal kedveskedik neki, Indra fényes házának lakója leend. Cserében e sok kiváltságért a brahmánt egyszerűség és lemondás jellemzi. Annak emlékére, hogy a teremtés mondája szerint a brachmánok az istennek szájából keletkeztek, nyíltan és szerényen kell beszélniök, azonkívül tisztán és szűziesen, de mindenek felett szenvedély nélkül való módon gondolkozniök és élniök.

Ezek a választott emberek környezik az istennek és isteni párjának *Szaraszvatinak* szobrai. Brahmát a képeken

és szobrokon piros színűnek mutatják be. Négy feje van (azért egyik mellékneve «Csaturanana») valamennyi szakállas; keze is két pár, bennök hatalmának földi jelvényeit látjuk: rózsafüzért, a védák könyvét, áldozó csészét és kezíjját. Vagy a vízben úszó Flamingomadáron ül (Hanta), vagy pedig a lótusz kelyhében ringatózik, mely Visnu testéből sarjadzott.

Szaszvaszvi, Brahma leánya és felesége, ki az imádság ste nének fejéből vette eredetét. Ő a helyes szónak, az istenes igének nagyasszonya, melylyel az ember kifejezést ad az áhítatos, önmagában való elmerülésnek. Innen erednek és ebből magyarázandók melléknevei: *Basa Sír* (nyelv), *Vacs* (hang), *Ira* (szó) és *Vidja* (tudás, bölcseség). Ő védi a tudományokat és művészeteket, a hagyomány szerint neki köszönhetik az emberek a rituális lantnak (Kilibzala) és a szanszkrit nyelvnek ismeretét. Teste szép fehér; miként Brahmának, neki is négy feje és négy keze van, mely utóbbiakban egy-egy attributumot tartogat: lótuszt, víztartót, lantot és irattekercset. Néha csak egy feje van és rajta pyramisalakú korona. Kivételesen szarvas alakjában is ábrázolják. Végül érdemes megjegyeznünk, hogy az indusok úgy Brahmát, mint a többi istent halandónak képelték és azt tartották róluik, hogy sok-sok évezred után a sok világgal együtt ők is megszűnnek létezni és visszatérnek az őslénybe, mely anyag és erő egyuttal.

2. SIVA, BAVANI ÉS KÖRÜK.

Sívában hivei a természet féktelen erejét személyesítették meg, mely ép úgy szokott teremteni mint rombolni. Ezt olvassuk ki nevéből («a növő»), erre mutatnak melléknevei, melyek látszólagos ellentétben állanak egymással és jelképes állata: a bika. Mellékneveiben ép úgy megtaláljuk a bámuló elragadtatás nyomát, mint a félelmet és rettegést. Az előbbire vallanak: «gyógyítást hozó», «bút megtörő», «elbájoló» és «szép nagy úr»; az utóbbira ezek a nevek: «halálos», «borzasztó», «rettenetes», «dühöngő». Hivei ezért el is nevez-

ték *Mahadev*-nak (nagy isten), *Irá*-nak (úr) és a Trimurti-ban első helyen őt ünneplik. Hitük szerint trónja és palotája északkeleten van, *Káílaza* hegyén, melynek lábát az óceán habjai mossák, s a mely úgy ragyog az aranytól, akár a verőfény. Palotája csak úgy hemzseg a démonoktól; kik szilaj tánczot járnak, akár csak urok és parancsolójuk, a ki tánczolvá alakítja a világot.

Abban az alakban, a hogy az indus művészet Sívát bemutatta, szintén a természeti erők kettős szerepe tükröző-

Siva és Bavani.

dik. A jókedvű Siva fehérszinű, nyaka kékes; egyébiránt olyan ékszert visel, mely emberfejekből készült. Ruhája antilopbőr, pihenő helye tigrisbőr avagy élő bika. Ha egy fejjel ábrázolják, akkor három szeme van (a középső homlokán), de többnyire öt fejjel és öt kézzel jelenik meg; kezeiben jelvényeivel (szigony, mennykő, csatabárd, ijj és kagyló, néha meg Brahmának ötödik feje, melyet a hagyomány szerint ő ütött volt le). Feje lágyából fakad a szent Ganges folyónak isteni forrása.

Siva felesége *Bavani* ugyancsak férjének kettős természetét tükrözi vissza. Atyja Himala nevű hegyi tündérkirály

és azért Bavani-nak rendes mellékeve *Parvati* (hegyi istenasszony). Jóságos szerepében komoly tekintetű istennő, a ki háromágú szigonnyal kezében bikán ülve jelenik meg. Nyakát ékszerképen kigyó övedzi, homloka felett félhold fénylik. Mint az emberek megrontója és a bosszú istenasszonya, rút, szinte visszataszító.

Teste szögletes, kiaszott, barna színű (azért: *Kali*); három szeme kidülledt, álla sörtés, fogai kiállók; nyakán embercsontból font ékszer, ruhája párducz bőr, jelképei a halál és kínzás eszközei: kard, kötél és buzogány. Így felkészülve halad kocsiján, melyet oroszlánok vagy bikák húznak.

Siva és Baváni hívei a páros istenségen kívül tiszteletben tartot-

ták még a megszemélyesített Gangest (Ganga) továbbá Siva két fiát, *Ganesa*-t (Polleart) és *Kartikezd*-t. Amaz eredetileg az eszesség megszemélyesítése, később a siker védőszelleme és elősegítője, minden akadály elhárítója (*vignanaszna*). Jelképes állatai az elefánt és az egér. Az utóbbin nyargalni szokott, az előbbitől a fejet, ormányt és agyarakat kérte kölcsön. Teste kövér, elhízott; négy kezében rózsafüzért, bárdot, kormánybotot és kalácsot szorongat. Ilyen alakban imádják Siva templomaiban, magánházakban, sőt úton-

Ganesa.

útfélen. Férjes asszonyok egy-egy képét nyakukba vetve hordják.

Ganezának egyenes ellentéte *Kartikéza*. Ő a háború istene, az istenek vezére ama sok küzdelemben, melyet a gonosz démonok ellen folytatnak. Külső alakja viruló ifjú, a ki páván nyargal, két kezében íjj és nyíl.

A megszemélyesített Gangest (*Ganga*) bájos nő alakjával ruházták fel, a ki kezében lótuszvirágokkal gázol a hulámokban. Templomot nem állítottak neki, de azzal tisztelték, hogy meghatározott napokon folyókban és tavakban fürödtek. Ám legtöbbet mégis magától a Ganges vizétől vártak és várnak. Emberemlékezet óta benne tisztul meg az indus ember testének-lelkének bűnétől, szennyétől és készül, hogy az égi fényre érdemessé váljék. Ennek a zarándokolásnak főhelye Benares. Ott van a *Gejan-Bapý* nevű csodaforrás, melyhez sokan csak azért mennek, hogy végső napjaikat ott töltsék és a tisztaság tudatában húnycsókát le szemöket.

3. VISNU, LAKSMI ÉS KÖRÜK.

Visnu «a szerelmes», a Védák felfogása szerint egyrészt a legifjabb, másrészt a legfelsőbb a napistenek közül. Egész lénye sokkal emberibb, mint két társáé, kivel a Trimurtiban összekapcsolták. Szereti a szépet és jót, sőt megvan benne az önfeláldozás, minek jeléül ismételten anyagot öltött magára és testté lőn (incarnatio). A nyomban felsorolandó testesüléseken kívül megvan neki külön mythologiai alakja is, melyben a művészet feltünteti. Sajatképeni eleme és jelképe a víz, melyen jár és úszik (azért is sok mellékneve közül kiválik a *Naradszána* «vizenjáró»); erre vezetendő vissza kék színe is. Fent lakik *Meru* hegyén, s ott vannak azok is, a kik benne és általa üdvöt találtak. A művészet emberalakban ábrázolja, a mint az ötféjú világkigyóra (Ananta) heveredve, a tengerben úszik. Felesége Laksmi szolgálatkészen ül lábainál, magának Visnunak köldökéből pedig egy szál lótuszvirág

sarjadzik elő, melynek kelyhében ott ül az újonnan született *Brachma*. Megesik az is, hogy Visnu *Laksmi* mellett ül vagy pedig *Garudán* nyargal, a ki vagy madárszárnyú ember, vagy tisztára madár, de a kit Visnu templomai mellett külön szentélyben tiszteltek. Keze rendszeren két pár van Visnunak, bennök tartja attributumait: kagylót, diszkuszt, buzogányt és lótuszvirágot, néha kardot is. Ezt az alakot cseréli fel más-sal, valahányszor testet ölt, vagyis húsbaköltözik (*Avatara*).

Ilyen húsbaköltözésről (incarnatio) kilenczről emlékezik az indus hagyomány. A legelső hal formájában történt és azon czélból, hogy a Védák könyvét, mely a gonosz szellemek hatalmába került, megmentse. A többi nyolcz is mindig jó ügynek szolgálatában történt és fog történni. A második azért, hogy társainak, az isteneknek megszerezze az istenitalt (Amrita); a harmadik és negyedik azért, hogy tekintélyt szerezzen az isteneknek a démonok felett; az ötödik által Indrát mentette meg egy veszedelmes óriástól, a hatodikra azért vállalkozott, hogy a brahmánok kasztját diadalra segítse a harcosok osztálya felett. Legtöbb nyomot az indus néplélekben és költészetben mégis a hetedik és nyolczadik testlétel hagyott. Amabban Vismu Rama alakját öltötte magára, miáltal hőse lett nemcsak a Ramajana nevű hőskölte-ménynek, hanem az Uttararamacsaritra cz. drámának is. Ámde Ráma alakjánál sokkalta magasztosabb Visnu nyolczadik inkarnációja: Krisna, melynek páratlan irodalmi megörökítése a *Mahabaráta* cz. költemény. Ebben Krisna a kuruk és párduk hősi táborának harczában az utóbbit segíti győzelemre erős karjával és bölcs tanácsával. De nemcsak harcz és háború teszi jelessé Krisnát. Hőstettei közben foglalkozik a szelid művészetekkel is, a miben segítik bájos társai, a *gopik* a kik Múzsák módjára lejtének körülötte, holott ő maga a fuvolát találta fel részökre. Miként ember módjára élt és harczolt, örült és búsult Krisna, azonképen érte a halál is.

A koromandeli parton fekszik Dzsaggernaut város, mely azzal dicsekszik, hogy ő rája bízták Krisna testét, mely Visnu

akaratából illatos szantalfára változott. A város főutcája csaknem kizárólag rituális épületekből áll, valamennyinek koronája a délen fekvő Bara Deval nevű főtemplom. Itt ünneplik azt a tizenkét ünnepséget, melynek legfontosabbja június 19-étől július 6-áig terjed. Diszes körmenetek váltakoznak világi élvezetekkel, de mindezeknek tetőpontját azoknak a roppant (19 m. magas) kocsiknak felvonulása képezi, melyeken az istenek szobrait szállítják, s a melyekre a hívő hindu úgy tekint, mint az isteneknek és szentéletű szolgálóknak a brahmánoknak közös mozgó otthonára. Még napjainkban is akad olyan rajongó, a ki valamelyik díszkocsinak kerekei alá veti magát, csakhogy roncsolt tagjainak árán biztosítsa magának a túlvilági gyönyörűséget.

Visnu kilencedik inkarnációját rendszeren Budhával hozzák összefüggésbe, illetőleg Budhát tekintik úgy, mintha ő benne maga Visnu szállott volna a földre. De ezzel ellentétben áll az, hogy az indus nép zöme Visnu utolsó inkarnációját még csak ezutánra várja. Visnu — mondják — a jelen korszak végén fog megjelenni, fehér lovon ülve; megjutalmazza a jókat és megbünteti a gonoszokat. A teremtett lelkekre a testnek halála után vándorlás vár. A «homályban élők» állatokba költöznek, a kiket megbocsátható becsvágy, nemes szenvedély vezérelt, újból emberi alakot öltenek, de a kik «jósággal telvék»; géniuszokká és istenekké lesznek.

Visnunak isteni párja *Laksmi* (Iri). Gyönyörű szép istenasszony, a ki a tejtengerből emelkedett ki és bőkezűen osztogatja saját tulajdonait: a szépséget és ifjúságot; szerencsét és bőséget; termékenységet és istenáldást. Laksmi fia, *Kama*, nagyon hasonlít a görög Eroshoz. Hol felnőtt ifjú, kinek része van a teremtés művében; hol pajzán gyermek, a ki nyilával a halandók szívére szerelemre lobbantja. Istent-embert legyőz, magát Brahmát is. Felesége *Reva* (Ratis = a kék), leánya viszont *Iris* (a vágy). Kámát úgy ábrázolják, a mint verében vagy papagályon nyargal; kezében ijjat szorongat, mely czukornádból és virágfűzéből alakult, nyilai is virágokkal van-

nak körülcsavarva és hegyükön méhfullánkot viselnek. Néha kocsin ül és olyankor kocsisa *Madhu* (a tavasz) kísérete az öröm és tréfa géniuszaiból áll, szent állata az indus csalogány. *Ratist* a Visnu templomok domború művein férje mellett szép asszony képében találjuk, a mint lóháton térdepel és a szerelem nyilait röpti mindenfelé.

A BUDHA-VALLÁS.

Nevét Budhától vette, a ki ép úgy történeti személy, mint akár Mohammed, akár Zoroaster. Fejedelmi vérből sarjadott, a királyi sakhyák nemzetségéből, melynek régente alattvalója volt minden ember a Ganges és a Himalája között. Ez a fejedelemség rég eltűnt a századok viharaiban, fővárosa Kapilavastu romjaiban hever. Mikor e romok még épek voltak, közöttük ringott annak a gyermeknek bölcsője, a ki felnővén, forradalmat támasztott a lelkekben és Indiát a legnépszerűbb vallási rendszerek egyikével ajándékozta meg. Családi neve *Sidharza*, de hivei rendszeren más névvel jelölik, mely nevek hol származására, hol pedig hivatására vonatkoznak. A Budha néven kívül hívják *Sakjamúni*-nak (a sakják remetéje) *Thatagatá*-nak (ősei csapásán haladó), *Bagawat*-nak (boldog) és *Iramana Gautamá*-nak (a Gautamidák vezeklője). A hagyomány szerint egész élete pályája tele volt csodálatos eseményekkel. Csodálatos módon született, sőt születése hírére az egész világon a legmeglepőbb dolgok történtek. Fénybe öltözött a világ, a föld megrezzent, a vakok látni kezdettek és az ujszülött, a ki képes volt rá, hogy minden világtájék felé hét-hét lépést tegyen, minden lénynek megváltást ígért.

A gyermek atyjának megjövendőlték, hogy fia előtt két út áll: vagy király lesz, vagy pedig a tanítás nehéz feladatára adja magát. Ez az utóbbi azonban csak bizonyos látományok hatása alatt fog bekövetkezni. Látnia kell egy aggasztánt, egy beteget, egy halottat és egy vezeklőt. Ha ezeket

meglátja, meggyőződik az emberi testnek gyarló voltáról, elhagyja a szülői házat és magányos életre tér. A fejedelmi udvar mindent elkövetett, hogy a királyfitól ezeket a látományokat távol tartsa, de mindhiába. Hasztalan vették körül a legszebb leányokkal, hasztalan adták hozzá közülök a leg-tökéletesebbet; Sakjamúni elmélkedett, meglátta a négy látományt és ezzel sorsa eldőlt; egy éjjel eltávozott a palotából: az öröket égi akaratával álomba ringatta, a zárt kapuk maguktól kinyitak és istenek világosságának fényénél ment ki az ősi palotából. A királyfiúból előbb tanuló, majd remete, utoljára pedig mester lett. Ám a legbölcsebb brachmánok tanítása ki nem elégítette, a sanyargatás meg nem törte, csak az elmélkedés érlelte mesterré.

Már megízlelte a tudástadó Bodhi-fa gyümölcsét, megismerte az igazságot, de nem akarta ezt az igazságot másokkal közölni. Látta, hogy minden földi bajnak végoka a lét maga, ennek okai viszont a földi örömökre való törekvés és megtarthatásuknak vágya; de látta azt is, hogy a lét csak úgy szűnik meg, s annak megújulása csupán csak akkor van kizárva, ha a földi szenvedélyeket legyőzzük, a legközönségesebb emberi érzelmeket elnyomjuk. Budha érezte, hogy tana mélységes, hogy hiveitől a tudáson kívül a legnagyobb áldozatot követeli: az egyéni létnek feláldozását. Nem is sietett vele, de végül (a hagyomány szerint az istenek egyenes felszólítására) beavatta az embereket tanába, mely gyorsan terjedt és csakhamar a leghatalmasabb indus államoknak hivatalos hitvallása lett.

Vajjon miért és mivel győzött ez a mélységes tan oly földön, mely az érzéki gyönyörűségektől egyáltalán nem idegenkedik? Először az által, hogy az üdvözülés útját megrovidította és azt nem önkínzástól és áldozatoktól, hanem az igaz bánattól és attól tette függővé, hogy a büntől szabadulni igyekezzünk. Másodszor az által, hogy kivétel nélkül mindenkire nézve lehetővé tette azt, hogy üdvözüljön, vagyis a létnek fájalmától megszabaduljon. Ez az üdvösség már a

földön is elérhető. Neve *Nirvana*, lényege pedig az, hogy a lét teljesen megszűnik. Elröppen a fájdalom és szenvedés, melynek forrásai a földi vágyak és szenvedélyek és a bűnre való hajlandóság. A ki a lemondás útján jár, lassankint óhajtja, hogy testi lététől megszabaduljon; nem érzi többé az élet örömét és bánatát, s így éri el Budhának tökélyét. Nem születik többé újra, nem vándorol se emberbe, se állatba, tehát egyénileg teljesen megsemmisül és ez a megsemmisülés a Nirvana, hasonló egy mécses végső ellobbanásához, melynek kialvásával maga a mécses is megszűnik.

Ezt a tant, mely a földi élet nagy problémáit és a túlvilágra vonatkozó gyötörő kételyeket egy csapással megoldotta, eleinte csak szájhagyományyal terjesztették. Főoka ennek nyilván az volt, hogy a népet féltették attól a rázkódattatástól, melyet az emberi egyenlőségre alapított tan a kasztok világában okozhat. A papok nem is nyugodtak addig, míg egy nagy gyűlésen (száz esztendővel Budhának halála után) megállapították azokat a fokozatokat, melyek a vallásos igazság felfogásának képességében fennállanak. A világi ember, a kinek már maga Budha elengedte a nőtlenséget és szegénységet, soha sem juthat a tudás azon fokára, hogy maga is Budhának mása lehessen, mindazonáltal elérheti a tökély alsóbb fokait az által, ha erényt gyakorol és kerüli a tíz főbűnt. Ezek közül három a testre vonatkozik (gyilkosság, lopás és tisztátalanság), három az akarat bűne (irigység, rosszakarát és gyanusítás), négy a beszédé (bujtogatás, káromkodás, hazugság és fecsegés). Kiváló kitüntetés az, ha valakit «az öröm egébe» felvesznek, az nem szorul többé ujjászületésre.

Később a budhista papok még ezt is módosították és lassankint három iskola keletkezett, melyek közül mindenik magának tulajdonítja az érdemet, hogy helyesen fejtegeti a mester elveit. Nevök: *Hinayana*-rendszer, *Mahayana*-rendszer és a *mystikusok* rendszere. Az első a bölcseségnek hét fokozatát ismeri, melyek közül azonban a negyedikig csakis a pap

juthat; a második az igazi létet a semmiben látta, egyébiránt erényes életet és önsanyargatást kívánt, mely által a világi ember is felemelkedhetik Budhának méltóságára. A mystiku-

Sakjamuni (Budha).

sok bűbajos mondások, alakok és szokások által törnek által az érzékek határain. Ezek a bűbajos eszközök (mantras, dharani) ép oly szükségesek a boldoguláshoz, mint az erény és erkölcs. A bűbajos eszközöknek körében kiváló szerepet

játszanak az ereklyék, első sorban azok, melyek Sakjamúninak testéből, ruháiból valók vagy legalább is vele bárminő érintkezésben voltak. Minden ilyen ereklye fölé templom épült, melléje kolostor. Nevük Stupa vagy Dagoba (dhatu = ereklye és gabba = koporsó), nyugateurópai szótár szerint *pagoda*.

Budha vallásának, mely mint látszik, alapítójának halála után nagyot változott és a gyakorlatban a legeszményibb felfogásból és a legvastagabb babonából volt összeszöve, mindkét alkotó része következtében korán támadtak sokoldalú és hatalmas ellenségei. Irtó harcokat kellett kiállnia, melyeknek következtében annyira jutott a dolog, hogy egész Elő-indiában alig van budhista. De a mit Budha papjai ezen a tájon elvesztettek, bőségesen visszanyerték északon, a hol Khina, Japán és Hátsóindia lakóinak kétharmadrésze Sakjamúni hive; Tibetben, Ceylonban, Mongolországban és a Himalája környékén pedig Budha papjai (a *lámák*) mint valószínű félistenek uralkodnak.

A lámák hatása jóformán kivetkőztette Budha tanát erkölcsi demokracziájából, de azért nagy hatása és mondhatni világtörténeti szerepe kétségbevonhatatlan. Egyes iskolái vissza-visszatérnek az eredeti tanhoz és kivált a mystikusok felekezete határozottan az egyistenség felé hajik és úgy vélekedik, hogy «a dolgok őslényege (Alaja) igazi alapja és lelke minden létezőnek, ez az őslényeg tükröződik vissza mindenben, akár csak a hold a víz tükreben». Ebből a felfogásból fakad az intelligens budhisták világnézete, a mely kivált Japánban uralkodik és Budhának tanát eredeti értelme szerint úgy fogja fel, mint a világananyag és világlélek egységét, melyből minden létezőbe szorult egy-egy parány. E világnézetben a végtelen emberszeretetnek meleg sugára reszket. Azért kiméli az állatot, azért gondolzza szeretettel a növényt, de kivált azért nem bántja az ember földi boldogságának alapját képező illuziót, mely kényes és illanó «akár a harmatcsepp, mely a hajnali szellőben gyöngye fűszálon ringatózik».

MÉD-PERZSA MYTHOLOGIA.

Természetvallás. Az iráni fensík árja lakói, a kik nyá-jaikkal egészen a természeti erők jóakarására voltak utalva, már a homályos őskorban istenítették azokat a tüneményeket, melyektől félték, vagy a melyekben bíztak. Vallásukban a fényes napkorong, a rózsás hajnal és a sötét éjjel ép úgy szerepeltek, mint a hogy megszemélyesítették a lobogó tüzet, a pázsitot emésztő aszályt és a kékellő égboltozatot. Utóbb aztán a jótékony erők és félelmetes tünemények önként egyegy táborra egyesültek: a világosság és sötétség táborává, melynek csak közös nevet kellett adni, hogy megszűlessék az az ellentétes mythos-rendszer, melyet az alábbiakban ismertetni fogunk.

Heomo és Zarathustra isteneinek világa. A perzsa ősmondának kiemelkedő alakja Dzsemsid, az a daliás király, kinek kormányja az iráni aranykort jelenti. Amíg ő uralkodott, nem volt sem hideg, sem forróság, se vénség, se halál, kiki megmaradt olyan fiatalnak és virulónak, a minő tizenöt éves korában volt; de még az állatok sem pusztultak el, a termést sem érte pusztulás, nem volt se' szükség, se' inség. Ezt a Dzsemsidet választotta ki magának Heomo (Hom), egy jótékony szellem, a ki sziklacsúcson trónolt és védő ura volt a magaslatoknak és vizeknek. Dzsemsid útján nyilatkoztatta ki magát Heomo, az ő akarata szerint oszlott fel a zend nép társadalmi osztályokra, élükön a *mágusokkal*, kik később három rangosztályra oszlottak: herbed-ekre (tanulók), mobed-ekre (mesterek) és desztur mobed-ekre (nagymesterek). Heomo tiszteletére a perzsák havonként egyszer a Daruns-ünnepséget ülték (kovásztalan kalácsot ettek és életfanedvből készült italt ittak rája, mely meggyógyított minden bajt). És a nagy Heomo örült ennek, mert szerette a fákat és mindazokat, a kik a fákat szerették.

Heomo azonban csak előfutója volt a perzsák nagy prófétájának, kinek neve *Zarathustra* (Zoroaster). Életét a mythos ép úgy fölékesítette csodálatos vonásokkal, mint minden nagy emberét. Kora is vitás, szülőhelye még inkább. A hagyomány szerint a hatalmukra féltékeny mágusok vesztére törtek, de csodás módon megmenekült és felnöve diadalmas hirdetője lett annak a tannak, melyet *Ahuramazda* (Ormuzd), a fény ura és világosság istene bízott rája. Ennek a tannak törvénykönyve a *Zendaveszta*, melyet állítólag Nagy Sándor megsemmisített, s a melyet emlékezetből jegyeztek le újra. Töredékeiből ismerhetjük meg *Zarathustra* isteneinek világát.

Azt a nagy küzdelmet, mely a szabad természetben fény és árnyék, világosság és sötétség között egyre folyik, *Zarathustra* az erkölcsi világra alkalmazta, a miként hogy az ember lelkében is folyton küzdökdi a rosszra való hajlam a jó szándékkal. Minden ami létezik vagy *Ormuzd* urasága alatt áll és a fény országába tartozik, vagy a sötétség világának tagja, melynek fejedelme *Ahriman*. A jó és rossz elvének két megszemélyesítője mögött ott áll, mint a mindenség kezdete: *Zervane Akerene* (a «meg nem teremtett végtelenség»). A tulajdonképeni teremtés *Ormuzd*-tól ered, a ki egyetlen szavával (Honover) több ezer évre a homályba száműzte *Ahrimant* és saját akaratához képest népesítette be a mindenséget. Legelőször az *amsaszpand* okat teremté, a legtisztább fénynek hat szellemét, a kik *Ormuzddal* egyetemben a legfelsőbb lénynek trónja körül állanak. Nekik van alárendelve a huszonnyolcz *ized*, jó szellemek, kikhez naponta fohászolni kell. Köztük leghatalmasabb *Mithra*, a Nap geniusza, a ki ezerszemű és ezerfülű; ős forrása minden fénynek és ragyogásnak. Alattvalói a *Ferverek*, számtalan fényes védőszellem, a világosság országának katonái, a kik a teremtést őrzik és *Ahrimannal* szemben védelmükbe veszik.

Ám a sötétség ura sem pihent. Mihelyt évezredes bilincsei lehullottak, *Ormuzd* minden alkotásán rontani igyekezett. A földön a hasznos állatok közé odahelyezte a kigyókat, a

ragadozó állatokat és káros rovarokat. És hogy a gonosznak csiráit annál több sikerrel hinthesse el, körülvette magát gonosz démonokkal (dev), kiknek élén Esem állott, s a kik rangosztályokra különítve támadták a fény világát.

Az első emberek eleinte Ormuzdot imádták, de elpártoltak tőle és ennek folytán az eredeti száz boldogság, melylyel birtak, egyetlen-egyre csappant és helyökbe betegség jött és halál. Sokat szenvedtek, a míg Ormuzd elküldte számukra a fény törvényét és a jó szellemeket, a kik őket őrzik és ha szükséges, a jó útra visszatérítik. Ormuzd hive akkor jár jó úton, ha lelkét áhítattal és törvénytisztelettel tisztán tartja, a szent tüzet ápolja, hibáiért vezekel; a kártékony állatokat és növényeket pusztítja, a hasznosakat védi és szaporítja. E szerint kell élnie, e szerint bírálják el a túlvilág küszöbén, a *Csinavad* hidon, a hol három bíró mondja ki az elköltözött lelkekre az ítéletet. A jóknak teste átszellemül és lelkük Ormuzd országába költözik, a gonoszok a pokolban tisztulnak, a kétesek egy közbeeső helyen (Hamestan) várják az utolsó ítéletet, mely a világnak 12,000-dik esztendejében, Ormuzd és Ahrimán nagy harcának lezajlása után fog bekövetkezni. Eljön *Sosios*, a megváltó és elhozza a megoldást. Akkor az igazak az égbe szállanak, a gonoszok tűzfolyamban tisztulnak meg és úgy jutnak el a fény örök országáig.

Miként Ormuzd lényegének képe a tűz, azon mód hivei is annak képében tisztelték. Nem voltak templomai, hanem tűzházai, a hol szél és eső daczára vígan loboghatott a láng, a melyre még lehellni sem volt szabad. De nemcsak a tüzet tisztelték Ormuzd hívei. Szent volt előttük a víz, a nap és a föld. A vizet sohasem használták egyébre, mint ivásra és hasznos növények öntözésére. A földnek bort áldoztak, a napnak lovakat. Volt azonkívül a Napnak egy szent kocsija, melybe nyolcz fehér lovat fogtak, s a melyre senkinek sem volt szabad ülni. Végül Ormuzd jelvénye a gyűrű, melyre az irániak esküdtek.

Zarathustra hívei, a tűzimádók, sok és sokféle viszon-

tagságon mentek által és hol ők vettek kölcsön másoktól hitelveket és szokásokat, hol őket vallották mások mesterüknek. Így történt ez a magyarokkal is, kiknek mindmáig nem egy szokása vall arra az időre, mikor még a tűzimádó perzsák kultúrköréhez tartoztak. Ilyen a palóczok «menyasszonyégetése» és sok más.

Mithras.

«*Mithras, a győzhetetlen.*» Mig Zarathustra égi világának géniuszai a hellén istenek előtt lassankint háttérbe léptek, egyikök olyan hatalmas szerepre jutott, hogy még Rómát is, a világ urát, oltáraihoz vonzotta. Neve Mithras, lényege a hatalmas verőfény, mely legyőz mindent és a melyet le nem győzhet senki és semmi (*Sol invictus*). Tiszteletét titokzatos

szertartások jellemzik, melyek az istennek barlangszerű szentélyében folytak le. Keleti katonák hoztak magukkal, a kik aztán a római birodalom legtávolabbi zugaiba is elvitték, egyebek között a mai Magyarországra, annak is Dunántúli részére, melynek neve akkor Pannonia volt. Szentélyeiből soha sem hiányzott az isten képe: daliás ifjú, kinek fejét phrygiai sipka díszíti, s a ki egy térdeire rogyott bikának hátára térdelve, a hatalmas állatnak vérét veszi. Különféle állatok (kivált kutya és kigyó) mohón nyalják a vért; az egész a természet jelképe, melyet az éltető és mégis öldöklő napfény tart hatalmában.

Mithras hívei egyre szaporodván, tisztelete az Antoninusok korában hivatalos vallássá lett. Mysteriumai a tökéletesség nyolczvan fokát ismerték, melyre bőjt, sanyargatás, testi és lelki tisztaság által tette magát érdemessé az ember. Előfordult benne egy a keresztséghez hasonló szertartás is, melynek részesei «holló» néven szerepeltek. Ezekre következtek a «titkosok», a «katonák», az «oroszlánok» és «perzsák». A tökéletesség legfelsőbb fokán állottak a «nap után futók» és az «atyák» vagy «sólymok». A «katonákat» az isten homályos barlangjaiban avatták fel, ugyanott mutattak a többieknek mystikus jeleneteket. A hagyomány emberáldozatokat is említ, de nyomaikra eddig nem akadtak. A titkozatos homály, mely az egész Mithrast fedte, tekintélyének igen kedvezett, sokáig ő volt a kereszt egyik erős ellenfele és bár oltárait Rómában lerombolták, még a II. és III., sőt a IV. században Kr. u. vigan áldoztak neki a Balkán-félsziget rejtett völgyeiben és vadon erdeiben. Nálunk több szentélye vetődött fel, így Ó-Budán (Aquincum) és Rákoson a (Fertő vidékén), hol a tüzes verőfény aranyos gerezdeket érlelt Probus császár telepes vinczellérjeinek . . .

GERMÁN MYTHOLOGIA.

A közös őshazából észak-nyugotnak vonuló germán népek fényvallást hoztak magukkal, mely nem ismerte az isteneknek emberi alakkal való felruházását. Cæsar és Tacitus egyetlen germán istennek nevét meg nem tudhatták és az utóbbi szerint a germánoknál «istent ember módjára ábrázolni ellenkeznék az égieknek fönnségével». Ámde ép a római néppel való érintkezés okozhatta, hogy egyes istenek kivált a küzdelem és háború védőszellemei előtérbe nyomultak és lassankint emberalakot is öltöttek. Midőn ezt mondjuk, természetesen nem művészi ábrázolásokra gondolunk, hanem egyesegyedül a mondák képeire, melyek eleinte csak a nép naiv phantasiájában éltek és csak később lettek a művészet közkincsévé. Ezek az emberalakú istenek, az *dzók*, vagyis a világegyetemnek tartói, oszlopai. Velök szemben állanak a régibb istenek, kiknek neve csak a skandinávoknál maradt meg, a *tivá*-k (égiek) vagy *wán*-ok (ragyogók). A két istentábor kemény harczokat folytatott egymással, melyeknek emléke még a pogány-keresztény korszak irodalmi műveiben is nyomott hagyott, de végre a délgermán törzseknél a kereszténység elől lassankint kiszorult a népek emlékezetéből.

Annál szívósabban tartotta magát az északi germán (skandináv) törzseknél, melyek csak a X—XI. században mondtak le őseik vallásáról és zordon fenségű hazájuk rejtekében buzgón szövögették hitregjök fonalát. A népvándorlás hősei, a vitézségükben és nagyravágyásukban egyaránt szertelen normannok és wikingek, maguk ajánlkoztak mintaképül az istenek és hősök alakjához. Róluk várt himet a népek teremő phantasiája, melynek hagyományait viszont a nord királyok dalnokai, a szkáldok vették lantjukra. Dalaikban az

* Főforrás: *Göll Germanische Mythologie.*

istenné magasztalt hősök összeforrtak a hőökké lett istenekkel és ennek eredménye egy valóságos istentábor, melynek alakjai az *Edda* (ősanya) cz. gyűjtemény sorai közül mogorva méltósággal, de egyszersmind erkölcsi komolysággal telten lépnek elénk. Hatszáz évig lappangott az *Edda*, s utánna még kétszáz évig maradt félretéve, miglen lapozni kezdett benne és örök élefre támasztotta szendergő isteneit a szkáldok szkáldja — Wagner Rikárd.

I. HOGYAN TÁMADT ÉS MILYEN LETT A MINDENSÉG ?

Az őseredeti világűrnek «tátongó hasadéka»-ból — mondja a hagyomány — mindenekelőtt két világ pattant ki: északon a köd világa (Nifelheim), délen viszont a tűz világa (Muspelheim). Nifelheimnek kellő közepén hatalmas kút nyílt meg (*Hvergelmir*), a melyből tizenkét folyam ömlesztette jeges vizét. Ennek a tizenkét folyamnak vize egyre fogyott, óriás jégtömbök támadtak és lassankint betöltötték a tátongó hasadékat. Csakhogy a tűz világa felől viszont forró szél fújt, a mely a jégtömböket megolvasztotta és életet keltett a merre jég között. Egyszerre csak megmozdult a fagy közt valami és felütötte fejét *Imir* (Örgelmir). Éktelenül nagy és förtelmes óriás, a fagyóriások apja, a kit viszont az olvadó hóvíz isteni szülötte, *Audumbla* nevű tehén táplált.

Audumblának egyedüli táplálékát a sós jégtömbök alkották, melyeket addig-addig nyalogatott, míg egyszerre csak egy szép férfiú vált ki a jégből: *Buri*. Ez már egy egész családnak őse, a mennyiben fiától, Bör-től és ennek feleségétől, az óriás *Besztlától* az első *áz*-ok származtak, t. i. *Odin* (a szellem), *Wili* (az akarat) és *We* (szentség). Alig jelentek meg a vajudó ősvilágon, tüstént megtámadták és elejtették *Imir*-t, az ősóriást, kinek patakozó véréből akkora özön támadt, hogy az összes fagyóriások mind-mind belepusztultak, egyetlen egynek kivételével, kitől a később szereplő óriások származtak. *Imir* testéből az ázok mindenfélét alkottak. Húsából lett a föld, csontjaiból a sziklák, hajából a fák, véréből a ten-

ger, agyából az ég. Utóljára aztán szemöldeivel a föld színén egy darabot elkerítették és kijelölték az emberek hazáját (Midgardó).

Következtek a csillagzatok. A csillagok azokból a szikrákból támadtak, melyek Muspelheimből tévedeztek által, s miket az ázok az égnek boltozatára rögzítettek. A nap és hold viszont úgy keletkeztek, hogy az ázok a földnek egy fiától, a ki gyermekeivel dicsekedett, elvették e két gyermeknek legszebbjét, leányát *Soll* és fiát *Mani*-t. Amannak a tűzvilág szikráiból megépítették a napkocsit, a melylyel naponta megkerüli az eget és pajzsával (tvalin) megóvja az eget és földet a napsugár gyilkos verőfényétől. Mani viszont az éjszakai nyomában kocsikázik két gyermekével: *Bil* és *Hjuki* (a növekvő és fogyó hold). Sol és Mani mögött két dühös farkas száguldoz végig az égen: *Sköll* és *Hati* (nap és holdfogyatkozás).

Ezután az ázok az első emberpárt teremtették meg, még pedig egy-egy fából, mely a tengerparton hevert. Az első férfi: *Ask* kőrisfából lett; az első asszony: *Embla* égerfából.

Imir testének egyetlen paránya sem vezett el, még az apró férgek is, melyek húsában termettek, külön lényekké változtak: törpékké (Zwerge, máskép *Alfen*). Ezek ismét két-félék: sötétek, a kik a föld méhében a kincseket őrzik, s az embert rémítgetik (*Schwarzalfen*) és világosak, fényesek (*Lichtalfen*); szép és barátságos lények, a kik az embernek javát keresik.

Hasonlókép hol barátai, hol ellenségei a halandónak a szélistenek: *Windsvaler* (szélfagyasztó) és *Swasuder* (déli szellőcske). Amaz a télnek atyja, emez a virágos tavasznak keletkeztetője. Alkotásait minduntalan megsemmisíti *Hräsvelger* (hullákban dúskáló), a ki az égnek északi végén ül és ha rossz kedve támad, bösz sas képét öltve magára, kibontja szárnyait és velök hajtja maga előtt a fergeteget.

Ezt az egész nagy mindenséget, melyet olyan számos és ellentétes erők mozgatnak, egy hatalmas kőrisfa tartja össze,

mely különféle világokba verte gyökerét és beárnyékolja az egész földet. Neve *Iggdrasil* (rémtartó). Egyik gyökerével Nifelheimban fészkel, Helanak, az árnyak sötét pillájú királyasszonyának országában; másikával Jötunheimben, az óriások világában gyökerezik; a harmadik gyökér elér Midgardig, hol az ember fiai tanyáznak. Ahány a gyökér, annyi forrás fakad alattuk. Jötunheimban a Mimir nevű óriás forrása, melynek vize elárulja a jövődőt; Midgardban a bölcsesség forrása (Urd), melynek partján a *Nornák* (sorsistennők) intézik az ember sorsát és az istenek látnak törvényt.

A bűbajos világfa árnya tulajdonképen kilencz világra terjed, melyek hol egymás mellett, hol egymás alatt terülnek. Középen van Midgard, alatta a fekete Alfok világa, ez alatt az árnyak világa (Helheim). Két oldalt terülnek: Nifelheim, Muspelheim, Jötunheim és Wanaheim (a már említett ősiszistennék világa). Fenn magasan mindezen világok felett alakítottak maguknak az *ázok* gyönyörű hazát, mely ragyogott az aranytól és elefántcsonttól (Asgard). Ebben minden egyes istennek külön palota állott rendelkezésre, azonkívül ott volt az ötszázkapus *Walhalla*, a megdicsőült hősök otthona. Az istenasszonyok lakásának külön neve volt, t. i. *Wingolf* (örömök laka). Asgardot Midgarddal egy háromszínű híd kapcsolta össze (Bifrött, a szivárvány).

Az istenek ezen rendjét folyton veszélyeztetik az óriások, a kik bosszút forralnak ősapjuk veszteért. Társukul szegődött *Loki*, a ki valamikor az ázokhoz tartozott, s a tűznek jótékony démona volt. Táborát képezik: a félelmetes óriásasszony (Angurboda) és gyermekeik *Fenrir*, a világfarkas; *Formungandar*, a világkigyó és *Hela* az árnyak rémes parancsolója.

2. VODAN (ODIN) ÉS KÖRE.

Vodan (Vuotan: a «rohanva lépő»), a legelső az égi istenek között. Ő uralkodik a halandók és halhatatlanok felett, s azért egyik mellékneve «mindenek atyja». Ebbeli minőségében

fenn trónol a Walhallában és parancsol az istenek tanácsában és egyetlen tekintetével meglátja, mi történik a kilencz világban. A Walhallában együtt mulatnak, kockáznak és isznak az istenekkel a megdicsőült hősök (Einherier), s éhüket vadkanhússal csillapítják, mely soha el nem fogy. Vodan nem eszik belőle, egyedüli tápláléka a vörös bor. Az ételt két kedves farkasának osztogatja (*Geri és Freki*), vállain pedig két holló ül (*Hugin és Munir*: gondolat és emlékezet), melyek a röpükben ellesett titkokat súgják fülébe. Fejét arany sisak fedi, jobbujában soha sem hibázó kelevéze (*Gungnir*).

Az istenek és emberek igazgatásán kívül az ősgermán hagyomány Vodannak még két kiváló szerepet tulajdonított: ő a szélnek és viharnek ura és a háborúk intézője, igazi hadúr, a kit a csatába kedves hollóin kívül elkísérnek a *Walkyrok* vagy csataszűzek is. Ezek a harci istennők azok, a kik sisakosan és pajzsosan örködnek a küzdők felett. Fehér felhőparipáikra pattanva együtt rohannak viadalba a viaskodókkal, az elhullónak ajkára csókolják a halhatatlanságot, utoljára pedig fel is kísérik az üdvösségnek csarnokába. Mint szélistent a nép, úgy képzelte Vodant, a hogy felhőköpenybe burkoltan nyolczlábú fehér paripáján (*Sleipnir*) magasan vágat a légben. Környezetét az elköltözöttek lelkei képezik, a vihar zúgásából kihallatszik az ebek csaholása, a kúrtszó és Vodan embereinek kurjantása.

Tisztelete véres szertartásokkal volt összekötve, oltárain nemcsak lovakat, hanem embereket (hadifoglyokat) is áldoztak. Ilyen áldozatokkal kérték tőle és hálálták meg neki a kedvező jóslatokat, melyeket a bűbajos rúnavesszőkről olvastak le, hiszen ő a mindentudó, a ki hiveinek számára feltalálta a rúnákat, az ősgermán rovásírást.

Odinnak a hagyomány szerint két felesége volt: először *Ford* (a föld), másodszer *Frigg* (asszony, úrnő). Amattól *Thor* született (a fennördög), ettől *Balder* (a fejedelem). A két feleség közül a második az, kinek nagyobb szerep jutott.

Frigg az, a kinek tanácsát Odin kikéri és követi; ő gon-

dozza a családi boldogságot és férjével közösen intézi az emberek sorsát. Asgardban külön palotája van (Tental-tengeri csarnok); ebben pörgeti aranyos rokkáját. Szolgái: *Fulla* (a bőség), a ki ékszereit őrzi, *Gna*, a ki hirmondó és *Hlin*, a ki az áldást kérők jámbor kívánságait áthozza és úrnőjének előterjeszti. Friggről egyébiránt Freya néven külön is megemlékezünk. Az egyes germán törzseknél más nevei is vannak: így *Nerthus* (Tacitusnál), *Gode* (Meklenburg), *Holda* (Thüringia és Hasszia) és *Berta*, *Berchta* (Felsőnémetország).

3. THUNAR, THOR ÉS CSALÁDJA.

A mennydörgés istene, Votan legidősebb fia. Anyja Jord (a föld), de nevelőszülei *Wingnir* (szárnyas) és *Hlor* (zsarátnok). Mythikus lényegére nézve egyáltalán nem hasonlít apjához. Igazi kulturisten, a ki jó termést ad a népnek, megőrzi a nyáját és gulyát és hatalmas erejét nem arra használja, hogy pusztítson, hanem arra, hogy a gonosz szellemeket megfékezze és távol tartsa. Hatalmas kalapácsával felfegyverkezve, melynek nyomán villámok serczegnek, örökös ostora a gonosz óriásoknak és gonosz vezérüknek: az ármányos *Lokinak*, a ki hol társul szegődik az égiekhez, hol ármányaival mint árulójuk és megrontójuk szerepel.

Az Edda költeményei telve vannak Thornak az óriások ellen viselt kalandjaival, melyekben nem mindig az égi isten a győztes. Különösen érdekesek Udgard ország óriásaival viselt dolgai és az a kaland, midőn Thrymtől ellopott kalapácsát visszakeríti. Ez a kalapács (Miölnir), melynek természete az, hogy valahányszor eldobják, a dobónak kezébe mindig visszatér, nemcsak Thornak főfegyvere, de benne bízik az azok egész nemzetsége is az óriásokkal folytatott harczaiban.

A germán nép phantasiája is erről a fegyverről ismer Thorra, kinek alakját nagynak képzei, vörös hajjal, vaskesztyűbe bujtatott jobb kézzel, mely a menykökalapáccsal fenekedik. Így áll egy kocsin, melyet bakok húznak a felhőkön kereszt-

tül, s a melynek kerekei haladtukban ugyancsak adják a mennydörgést. Ez Thor, «a parasztek istene», a mint a szkaldok mondják. Szerették is a parasztek mindig és szeretik ma is. Nem hiába róla nevezték el a csütörtököt (Donnerstag) és gyujtották meg tiszteletére a szentivánéji tüzeket.

Felesége *Szif*, az aranyhajú, a ki azonban már akkor, midőn hitestársul a Thor isten palotájába költözik, édes anyja *Uller*-nek, a jeles ijásznak. Thornak is volt egy régebbi felesége, az óriások nemzetségéből való *Farnszaksza* (vaskő); ettől született fiai: *Magni* (Erő) és *Modi* (Bátorság). Szif aztán még egy leánynyal ajándékozta meg, neve *Thrud*.

4. TYR, MÁS NÉVEN ZIO.

Fényisten, a ki azonban már Tacitus korában hadistenné lett, a miért is a római író Marsszal azonosítja. Egyeznek abban is, hogy kinek-kinek hívő népe róla nevezte el a hétnek harmadik napját. Jelképe és jellemző fegyvere a nyíl, később a kard. Ő az, a ki Loki bukása után Fenrirt, a világfarkast gondozza és jobbát is feláldozza, csak hogy az isteni eredetű fenevadat ártalmatlanná lehessen tenni. Mint hadistennek később a különféle germán törzseknél különböző nevei is voltak; így *Saxnot* (kardisten), *Heru*; sőt talán *Irmin* is annyi, mint Tyr.

5. BRAGI, IDUN ÉS KÖRÜK.

Bragi Vodán fia volt, dalban dús, szavában ékes. Felesége *Idun* (a megújító), Ivaldinak, a törpe királynak leánya. csodálatos hatalommal rendelkezett, a mennyiben véget vetett minden fájdalomnak, sőt véget vetett az istenek vénségének is. Ő gondozta a költők istenitalát (Odrörir), melyet a törpék úgy főztek, hogy egy bölcs embernek szive vérét mézzel keverték. Továbbá ő rá bízták azt a tizenegy arany almát, mely az égi isteneknek örök ifjúságot és szépséget biztosított.

Megesett, hogy Loki, az örökre ármánykodó, olyan bajba jutott, a melyből csak úgy tudott menekülni, hogy Idunt kezére játszotta *Thiassi*-nak, az egyik hatalmas óriásnak. Bűnét azzal igyekezett jóvá tenni, hogy később Idunt és vele az ifjúságot visszaopta az égieknek. Thiassi vak szenvedélyében Asgardig követte Lokit, de merészségeért életével fizetett.

Leánya, a szép és bátor *Skadi* (bátorság) eltökélte, hogy atyját megboszulja. Pajzsosan és vértesen odalovagolt Asgard kapujához, számon kérte atya halálát az ázoktól és daliás szépségével megnyerte szívöket. Harczról szó sem volt, az istenek mindent elkövettek, hogy a szép leányt megkérleljék, a ki végre abba is beleegyezett, hogy közülök férjet válaszson, úgy azonban, hogy az istenek alakja el volt takarva és Skadi csak lábukat láthatta. Választásában csalódott. Azt hitte, hogy a délczeg Baldert választotta, holott *Niörder* jutott neki, az a tengeristen a ki a wánok közül tűszul maradt Asgardban. Se ő, se Skadi kölcsönösen egymás hazájával meg nem barátkozhattak; kit a tenger zaja zavart, kit Jötunheim farkasainak üvöltése. Eleinte úgy segítettek a dolgon, hogy fölváltva 9—9 napig egymás honában laktak, de aztán végleg elszakadtak és Skadi más férjet választott: *Ullert*, az ijászt, a télvizek istenét, a kivel együtt vadászgatnak.

6. FREYA ÉS FREYER.

Freya (asszony, barátságos nő) és testvére *Freyer* (úr jókedvű) Niördernek, a tengeristennek gyermekei, még pedig első házasságából, melyet Hiöddel kötött volt. Kettőjük közül *Freya*, a természetnek istenasszonya; a földnek virágoztól pompázó anyja. A halandók benne látták a szerelmesek pártfogóját és gondozóját, a ki még a túlvilágon is egyesíti őket, helyet ad nekik palotájában (Tolkvang) és fényes termében (Szeszrumnir.) Az isteneknek pohárnoka volt, a ki csatákban viszont a Walkyrokot vezette. Az emberek, a kik róla nevezték el a pénteki napot, lakomák alkal-

mával rája köszöntötték az utolsó italt, a szerelem és emlékezés poharát. Nyakán pompás ékszert viselt, melyet a törpék készítettek neki remekbe. Kocsin járt, mely elé macskák voltak fogva. A hagyomány rendesen hajadonnak gondolta, de azért néha férjéről is megemlékeznek, még pedig Odur (szellem) személyében. Odur azonban nem volt hűséges; a Nornák végzése szerint évenként el-elhagyta Freyát, a ki szomorúan kereste az egész mindenségben. Leányuk *Hnosz*, (kincs.)

Freyert különösen Skandináviában tisztelték, mint az erőnek és verőfénynek parancsoló istent. Jártában-keltében, hol egy fényessörtéjű vadkanra ül (Gullinbursti), hol *Szkið-bladnir* nevű hajóján vitorlázik, mely kedvező szélben soha hiányt nem szenved, használat után pedig összehajtható és zsebretehető. Volt egy olyan kardja is, mely magától harczott, csak parancsolni kellett neki, de azt fölázdozta, mikor leánynézőbe járt az óriásoknál *Gerdert*, a szépséges óriásleánykáért, kinek apja *Ogír* «a habok parancsolója».

7. BALDER HALÁLA ÉS LOKI BŰNHÖDÉSE.

Balder (máskép *Fol*) az istenek és emberek kedvence, Friggnek ragyogó, délczeg fia, a legjobb az égi istenek között. Jelképe a fakadó nyári pompa, s miként ez, úgy Balder is enyhe és tiszta szellem, kinek lakában csak tiszta dolgok létezhetnek és csak szeplőtelen beszédek ejthetnek ki. Felesége *Nanna*, fia *Forseti*, a ki atyjának minden kiváló tulajdonságát öröklí és ezüstös aranyos csarnokában folytonosan törvényt lát.

Az égi isteneket Balder halála ejtette nagy szomorúságba, mely jóformán előfutója volt az «istenek alkonyának». Balder halálát tulajdonképen a gonosz Loki okozta, a ki eszközéül egy világtalan félistent választott. Midőn ugyanis az égi istenek megtudták, hogy a végzet Balder halálát elhatározta, sőt Hel országában már vetik is neki az elköltö-

zöttek ágyát, apróra vettek és sorba megeskettek rá minden lelkes állatot és lelketlen tárgyat, hogy óvakodni fog attól, a mi Balderben kárt okozhatna. Csak egy kis nyomorult kórótól feledkeztek meg, pedig a gonosz Loki éppen erre alapította tervét. Gerelyt faragott belőle és mikor az égi istenek javában hajigálták Balderre fegyvereiket és javában gyögyörködtek kedvenczüknek sérthetetlen voltában, a világtalan Hödernek lopvást kezébe nyomta és kajánul nézte, hogy ejti el a nyomorult kóró a mindenség kedveltjét.

De még ezzel sem érte be. Midőn az istenek az alvilágban kijárták, hogy Hel Baldert elbocsássa, de odabenn feltételül azt tűzték nekik, hogy az alku csak akkor áll, ha a mindenségben mindenki, de mindenki gyászolni fog, megint Loki volt az, a ki egy gonosz óriásasszony képében megtagadta a részvét adóját és ezzel Baldert a kérlelhetetlen alvilágba utalta.

Az égi istenek gyanuja még mindig nem irányult Lokira. De a gonosz maga vallott önmagára és midőn Ógir csarnokában egy fényes lakoma alkalmával mellőzöttnek gondolta magát, elébb legyalázta saját véreit, azután eldicsekedett gáztetteivel és utoljára is, a mikor az érkező Thor elől pusztulnia kellett, átkos szóval idézte a jóslatot, mely az isteneknek végromlást ígér. Gúnyos szava elhangzott és ő eltűnt. Egy vizesés alatt rejteket épített magának és így várta üldözőit.

Odin és társai csakugyan irtó támadásra készültek. Milyhelyt rejteket kikémllették, vadászat indult meg, melyben Loki hal alakjában próbált kisiklani, de Thor megfogta. Hasztalan siettek segítségére felesége (Sygin) és fiai (Vali és Narvi), ezuttal Loki maradt a vesztes. Éles sziklák közé ékelték és feje fölé egy kigyót akasztottak, melynek mérges nyála a cselszövőnek arczára csepegett. Minden csepp alatt újra meg újra felordított dühében és fájaldalmában . . .

8. «AZ ISTENEK ALKONYA.»

(RAGNAROK.)

Míg ezek történtek, elkövetkezett az idők telje és az egész teremtés megérett a megújulásra. Az emberek közt gonosz tettek, gyilkosság és igazságtalan háborúk kerekedtek felül. A föld kipusztult, elvesztette termőképességét. A nap elhomályosodott és nem tudott a hideggel megküzdeni. Telek következtek, melyeket nem szakított meg semmi nyár. A növények megdermedtek és a folytonos hóviharban gyökérig fagytak, az emberek kihaltak. Sköll és Hati, a világfarkasok, utólérték a fáradt napot és holdat és egykettőre bekapták. A csillagok lehullottak az égről, a világok alapja megrendült és a gonosz hatalmak kiszabadulva, döntő harcra sorakoztak az égiek ellenében.

A tenger mélyéből felütötte fejét a világkigyó. Fenrir, a világfarkas elszakította kötelékeit; a pokol kutyája dühösen támadt fel, az óriások szervezkedtek, majd Loki is hajójára lépett, mely a halottak körmeiből készült (*Hagelfati*). Ő lett a fővezér *Vigrid* mezején, vele szemben az égi istenek és megdicsőült hősök vonultak fel. S megkezdődött az istenek csatája, melyben az ellenfelek kölcsönösen megsemmisítik egymást.

A világfarkas elnyeli Odint, Heimdal és Loki átdöfik egymást, Thor agyonüti a világkigyót, de annak gyilkos lehelletébe maga is belepusztul. Freyer, aki már nem rendelkezik az önmagától verekedő karddal, áldozatul esik Surtur lángpallosának. Tyr utolsó ereje árán a pokol kutyájával végez, Widar Odin fia a világfarkason bosszút áll apjáért. Ezalatt a sok szikrától, mely Muspelheim lángjaiból szabadon csapong mindenfelé, meggyullad a mindenség. A szent fa megég, tüze végig fut a sok világon, sudarától gyökeréig és minden lángba borul...

De idővel bekövetkezett a megújulás. Új nap gyulladt

ki az égen; a mélységből pedig új föld merült fel, mely lassankint füvet növesztett és virággal iródott be. *Hoddmimir* bűbájos erdejéből pedig egy emberpár lépett elő, a kik ott a világ végét egymás karjában átaludták: *Lif* és *Lifthrazir*. Az ő utódaik különb és derekabb emberek, mint a régiek voltak. Az égi istenek közül is élnek még Widar és Wali, hozzájuk csatlakoznak Magni és Modi: Thor gyermekei, kiknek számára megmaradt atyjuknak félelmetes kalapácsa. Balder és Höder most már karöltve járják a «megujhodott mezőt» (Idafeld), mely a régi Asgard helyén támadt; az aranykor újból beköszöntött a világon . . .

SZLÁV MYTHOLOGIA.

Talán helyesebb lett volna, ha azt mondjuk: a szlávok mythológiája. Mert az egyes szláv törzsek nem kötötték magukat ahhoz, hogy az egyes mythologiai képzeteket közös néven nevezzék el. Még a közös és kétségtelenül közösen is tisztelt természeti tünemények (nap, levegő, szélvihar) is különféle törzseknél különféle neven szerepelnek. Az egyedül egységes vonás az, hogy a szlávok ősvallásában nagy jelentőséget játszanak azok a természeti erők és tünemények, melyek a földművest és pásztort érdeklik és melyeket, mint személyeket hol kérlelni kellett, hol pedig dicsérni és hálaáldozatokkal ünnepelni.

Ugyancsak közös vonása a szlávok mythológiájának az a nagy szerep, melyet a megholtak szellemei játszanak, a kik aztán hol jótékonyan, hol gonoszul bánnak el az életbenmaradottakkal. Tündérek és sellők járják be a világot és ezek a csoportos szellemek, melyek az összes elemekben lakoznak és jóformán mindenben elrejtözve lappanganak csaknem oly számosak, mint a görög-római mythosban.

A kereszténység egyrésze elnyomta a szláv istenek táborát, de másrészt meg is szaporította. A nép oly szívesen

foglalkozott régi isteneivel és oly szívesen ragaszkodott hozzájuk, hogy még a keresztény szenteket is a régi világtól kölcsönvett színekkel vonta be. Ugyanezen szívósságnak eredményét képezik nyilván az úgynevezett prillwitz-i képek is; durva bálványok, melyeket a XVII. század elején találtak meg a tollenzi tó mellett brandenburgi területen. Eszünkbe sincs, hogy nekik az ősmythost illetőleg fontosságot tulajdonítsunk, de kétségtelen, hogy bennük a nép szunnyadó emlékezetének késő fellobbanását birjuk, a mely azért, mint a népléleknek erre vonatkozó megnyilatkozása, érdekes és tanulságos; arra az íróra és művészre nézve pedig, a ki ide tartozó cselekvényekhez milieut és alakokat keres, épenséggel megbecsülhetetlenek.

Annyi tény, hogy egyes szláv törzsek még a történeti időben, pompás templomokat állítottak isteneiknek, mely templomok belül bálványképekkel, kívül az isteneknek dom-borművü képeivel voltak díszítve. Miért ne élhetett volna tehát a prillwitz-i képek alkotóiban azoknak az emlékezete, a kik még a lant szavával dicsérték *Perun*-t, a villám és mennykő urát?

SVAROG.

Fényisten, egyuttal az istenek istene; úr valamennyijök felett. Tőle ered az ég és föld; tőle a fény és boru, világosság és vihar. Később midőn ezeket a tüneményeket külön személyesítették és a mystikus felfogásban mindeniket más-más egyéniségre bízták, Svarognak még mindig megmaradt a felhős égboltozat, melyből egyaránt jön a pusztító villám és a jótékony permeteg. Fontos szerepe daczára (vagy talán ép azért, mert a földi eseményektől oly távol állott) ábrázolásáról mit sem tudunk. Mythosok is gyéren fűződnek hozzá. Gyermekei a Nap és a Tűz, a délszláv hagyomány szerint a Hold is, meg a hajnali Csillag is. Némely törzsnél az a hagyomány is előfordul, hogy Svarog meghal és karácsonkor ujjászületik.

PERUN (PERKUN).

A villám istene, kinek neve számos szláv törzsnél mai napig a villámot magát jelenti. Anyjáról (Perkuna tete) a lettek és litvánok azt tartják, hogy a poros napot esténkint megfűroszti és a következő reggel megint elbocsátja. Aggastyán képében ábrázolták, feje körül fénysugárral; hosszú ruhában, melyet testére öv szorít. Jobbjával bikára támaszkodik, baljában fáklyát tart. Az a szobor, melyet neki Hitvalló Vladimír (980—1015) még pogány korában Kijevben állított, fából volt, ezüstös fejjel, aranyos fülekkel. A fák közül neki szentelték a tölgyfát, melyhez ember módjára szóltak és borral kínálták. Szent füve a páfrány, mely Szentiván éjjelén virágzik, s melynek magva megtanít az állatok nyelvén érteni és kincset lelteni.

NAPISTENEK.

A napnak egyfelül áldásos, másfelől öldöklő természetét különféle néven személyesítették meg. Teljes valójában *Sluce* a neve, a mi egyenesen a görög Heliosra emlékeztet. Másik neve *Dazsdbog*, a mit hol «jótétadó»-nak, hol «esőtadó»-nak szokás fordítani. *Dazsdbog* a napot mint az élet forrását, a gazdagság adóját jelenti; egyuttal azonban benne rejlik az égi tűz, az isteni szikra fogalma. Mint személyt az oroszok őt tekintik mythikus ősöknek. A harmadik napisten *Chrys* (az aranyos?), a kit máskép *Svarožič* (Svarogfi) névvel is jelölnek. A negyedik napisten *Triglav*, a ki azonban hadisten is volt. Már neve is elárulja, hogy hármas testűnek, vagy legalább is háromfejűnek képzeltek. Különös tiszteletnek a balti tenger mellékén lakó szlávoknál örvendett. Fent magasan a fellegek között lakik, a levegő-tenger közepében annak egy szigetén. Ide vonul el a napisten, ha napi munkájában elfáradt; itt laknak az elköltözött és még meg nem született lelkek, örök tavaszban, mely télen a természet barátságos erőinek is pihenőül szolgál.

SVENTOVIT, SZVANTEVIT.

A tiszta, derült légnek megszemélyesítése, a termékenység ura, a kit azonban a jóslás istenének is tekintettek, lévén a jóslás felülről jövő világosság. Különösen Rügen szigetén tisztelték, a hol temploma Arkona városában állott. E templomban volt az isten fából készült szobra, mely óriást ábrázolt négy fejjel (talán a négy évszak?). Két kezében ijjat és bőségszarut tartott, melyet borral töltöttek meg. Övébe nagy harci pallos volt akasztva. Maga a szentély szépen volt díszítve és drága piros szőnyegekkel a köznép szemei elől eltakarva. Csak a papnak volt megengedve, hogy évenként egyszer a szentélybe lépjen, de annak is csak az ünnepség alkalmával, melyet aratás évadján tartottak. De akkor is csak úgy, hogy lélegzetét magába fojtotta, hogy lehelleivel az istennek ne alkalmatlankodják és környezetét meg ne szentségtelenítse.

Ilyenkor a pap megfogta a bőségszarut, kihozta és meg-nézte, vajjon mennyi hiányzik a borból. Ebből jósolta meg a termést. Minél több hiányzott, annál gyengébb termésre volt kilátás. A megmaradt bort kiöntötte, majd ujat tett a szarvba és áldomást ivott belőle az isten dicsőségére. Utol-jára egészen megtöltötte és visszahelyezte az isten kezébe.

Ugyancsak Sventovit templomában kértek tanácsot a háboruk előtt. Lándzsákból összeállított akadályokon ugratták által az isten fehér lovát. Ha megbotlott bennök, rosszat jelentett. Majd kalácsot és más áldozatokat mutattak be neki, melyeknek sorában emberáldozatok is szerepeltek. Az egészet kicsapongó természetű, zajos lakoma fejezte be. Szerencsés háboruk után Sventovitnak ajánlották fel a zsákmánynak harmadrészét.

PODAGA.

Egyike azoknak az istenalakoknak melyek a prillwitzi szobrok közt előfordulnak, de a szlavista mythologusok szerint kétesek. A régebbi hagyományban mint a holsteini terü-

leten lakó vendek istene szerepel. Ő gondozta a vadászatot és halászatot, ügyet vetett a gazdaságra és az időváltozást is szabályozta. Öreg ember képében ábrázolták, néha oroszlánfejjel is ellátták, melléje pedig kíséruöl vaddisznót tettek.

VELES, VOLOS.

Eredetileg napisten, a kit azonban hivei már nagyon korán pásztoristennek és a nyájak védőjének tekintettek. Különös tiszteletben az oroszok részesítették, a kikenél az istenek sorában mindjárt Perun után következett. Egyszemű óriásnak képzeltek. Novgorodban híres szentélye volt, melynek helyén később Szent Baláznak temploma emelkedett.

STRILOG.

Zivataristen, a kit szelekben és viharokban lakva, velök járva képzeltek és áldozatokkal kérleltek.

VESNA ÉS MORANA.

Vesna a támadó életnek és kikeletnek, Morana az enyészetnek, télnek és halálnak istenasszonya. Morana rossz kedvében lidérczczé változik és úgy bántja az alvó embert.

DEVANA, SIEBA (SIVA).

Tulajdonképen egy és ugyanaz: a termékenységnek, szaporodásnak továbbá a szerelemnek, sőt az életnek istenasszonya. Devanat aranyhaju szép asszonynak gondolták, nemkülönben Sivát is, a ki azonban két kezében almát és szőlőgerezdet tart, homlokát is szőlővenyige koszoruzza.

SZELLEMEK (VILAK, RUSZALKÁK, JAGA-BABA).

A szláv néplélek apróbb istenségekkel ép úgy benépesítette a természetet, mint a vele rokon árja népek mythosalkotó képzelete. Az erdőket hol semleges természetű és névtelen szellemek lakják (lesije), hol határozottan veszedelmes

óriások (*bersztukok*). De ezek közül egy sem hagyott olyan mély nyomot a köznép tudatában, mint a *Jaga-Baba*, továbbá a *vilák* és *Ruszalkák*. Amaz a sötét viharfelhő megszemélyesítése; gonosz szellem, a kitől a szláv mesék hőséneke úgy kell szeretteit visszaharczolnia. Sima, mint a kigyó és ravasz mint a róka, a mely állat az állatmesében Jaga-Babának helyére lépett. A *vilák* hol vízi tündérek, hol sorsistennők. Felemás szellemek, hol az állatok testvérei, hol a hős királyfi, Kralyevics Marko néneje. A délszláv hagyomány aranyhajúnak képzeleli őket; aranyos, ezüstös ruhában jönnek el Töviske királykisasszony bölcsőünnepére. A *Ruszalkák* inkább hegyekben és erdőkben élnek. Szeretik és védik a virágot, miért is a szlávok róluk nevezték el Pünkösöd havát. Valamennyi meg-egyezik abban, hogy szeretnek a gyanutlan halandónak találós meséket feladni; a ki el nem találja, összetépik.

ÉVSZAKOK ÉS HÓNAPOK.

Érdekes az évszakok és hónapok megszemélyesítése. Amarra a fehér-oroszok mythikus hagyományában akadunk. Szerintök a tavasz (Ljalja) szépen megtermett fiatal leányzó; a nyár (Cecja) gyönyörű asszony; az ősz (Žicen) sovány, öreges emberke; kuszált hajú, háromszemű; végül a tél (Žjuzja) szürke szakállal, galambősz aggastyán, hajadonfővel és meztelán jár, kezében vasbuzogányt szorongat.

Nem kevésbbé plasztikus, a hogy egy szlovén mese a hónapok gyülekezetét leírja. A hegytetőn nagy tűz égett, körülötte tizenkét kő, a tizenkét kövön tizenkét ember. Három deres szakállu volt, három ifjabb, három még ifjabb, de a három legeslegifjabb a legszebb volt. Egyik sem szólt, szép csöndesen a tűzbe néztek. Legfelül a Jég hónap ült (Leden); haja is, szakállja is fehér volt, akár a hó, kezében botot szorongatott . . . És történt, hogy a Jég hónap felkelt, odament legkisebbik öccséhez és odaadta neki a botot mondván: «Eredj testvér és ülj legfelül!» Amaz pedig odaült és meg-

csóválta a botot a tűz felett. Abban a pillanatban a tűz magasabban csapott fel, a hó olvadni kezdett; az ágak rügyeztek, a fák alatt fű sarjadt, a fűben virág nyílt; tavasz volt . . .

ÓRIÁSOK, HAZAJÁRÓ LELKEK, ŐSÖK SZELLEMEI.

Az óriások a szláv mythosban ép oly jelentős és sokoldalú szerepet játszanak, mint a magyarban. Kimagaslik közülök *Licho*, az orosz Polyphem. De még az óriásoknál is érdekesebbek a hazajáró lelkek (*vlkodlak*), nyugtalan szellemek, a kik nem lelik helyöket a tulvilágon, melybe az igazak a tejuton (szivárványon) által jutnak. Azért tanácsos bizonyos napokon az ablakok közé ételt rakni, hogy a hazajáró lélek ételben-italban kárt ne szenvedjen. Kettős gonddal ügyeltek a temetés kifogástalan voltára, mert a lélek addig a fákon röpked, míg neki a végső tisztességet meg nem adták. Sőt az ősök lelkei azontul is megkivánták a tiszteletet, cserében pedig ők is örködtek a megmaradottak felett, lévén minden háznak külön védőszelleme (*Ded, Šetek, Buozik, Hospodarik*), az oroszoknál épenséggel házi istene (*deduska domovoj*) «a ki — mondja a népdal — melegít a láng tűzében, dalt fakaszt a lány szívében».

MAGYAR MYTHOLOGIA.

A magyar mythologia létezését egyes tudósok még mindig tagadják. Pedig csak elfogulatlanul kell tanulmányoznunk a velünk rokon népek emlékeit (első sorban a Kalevalát); elfogulatlanul kell végignéznünk a magyar népmeséken és hagyományokon és tüstént elénkbe szökkennek azok az alakok, melyek az indoeurópai népek mythikus alakjaitól ép annyira különböznek, mint nemzeti géniusunknak két páratlan bizonyosága: nemzeti öltözetünk és nemzeti zenénk. Igaz, hogy a magyar annyira lemondott ősi mythosairól,

annyira összetörte őket európai szomszédai kedvéért, hogy jóformán a mesebeli elátkozott tündérek sorsára jutottak, a kiknek feldolgozásához mindenkor egy-egy önfeláldozó hős kívántatik.

Ilyen önfeláldozó hősök mindazok, a kik daczolva guynyal és kényelmes nemzetközi nembánomsággal a magyar mythologia létezéséről beszélni mernek. Voltak a multban, vannak a jelenben. Törekvéseikből, kutatásaikból, következtetéseikből, terjedelmes munka is* keletkezett, jeléül annak, hogy az átok enged és a tündér félig-meddig fel van oldva. Ennek a munkának nyomán adjuk az alábbi rövid ismertetést; buzdításul azoknak, kik a magyar művészetben a nemzeti elemért lelkesednek; megnyugtatóssal azoknak, a kik a tárgyért rajongnak, de a cél tudományos jogosultságáról maguknak és másoknak számot adni nem képesek.

A MAGYAR MYTHOLOGIA KORSZAKAI.

A magyar mythikus hagyománytól hasztalan várnök azt a változatos és mégis szigoru rendszert, mely az indo-európai népek mythosait egyesíti. Nincs benne sem az a gyönyörű harmónia, melyet a hellén művészet adott meg az Olympus lakóinak, sem az a szigoru rangsor, melyet a védák biztosítottak az indus szellemvilágnak. A magyar ősvallás eredete felett ugyanazon homály lebeg, mely a magyar nép őstörténetét takarja. De a mit e homályból is kiérzünk, a mit a vogul, finn és török hagyomány beszél, mindaz biztosan elárulja, hogy a magyar hosszú vándorutján nemcsak megőrizte ősi isteneit, hanem még másokat is kapott hozzá. Körvonalaikban ott látjuk a természet hatalmas erőinek megszemélyesítéseit, a jótékony égi testeket és azokat a szellemeket, melyek hol jók voltak, hol ellenségesek és melyeket

* Kandra Kabos, Magyar Mythologia, Eger, 1897.

azért hol bűbájjal kellett fékezni, hol ajándékokkal megvesztegetni. A természetimádás mellett ott vannak az állatkultusz nyomai, párszi tűzimádás és sámán bájolás . . .

És mindezt, a mi Irán és Turán utjain az Uraltól és Volgától egészen a Dunáig lett a magyar génusz tulajdona, egyszerre elkérte tőle a szeretet vallása, a megfeszített Megváltó fenséges tana. Eltűntek a tündérek, elbujtak a manók, mogorvák lőnek az óriások, az áldó kutak és oltárok vig népe elkomolyodott és a magyar nép csak titkos kegyelettel őrizett meg egyes mondákat, miknek javát szintén a felmagasztalt szüzanya és más szentek tiszteletére áldozta. Csak ha esténkint a csillagos nagy ég felüti csodás könyvét, akkor esik a magyar pásztor tekintete a «Hadak útjára», melynek mesgyején ősei e hazába jöttek és újból látja megcsillanni a szőke Tiszának vizében az «utasok csillagát», a «vendég csillag»-ot és a «jámborok» csillagát. A Gönczölt, mely az istenek szomszédja és a Kis-Bérest, a mely megmondja, vajjon éjfél előtt vagy éjfél után van-e az idő . . . És beszél róluk és sok egyébről társainak és cselédeinek és tagja lesz annak a nagy, de egyre fogyó tábornak, mely megőrzi és tovább adja a tudomány eleven és tiszta forrását: a hagyományt.

Alább következő előadásunkban lehetőleg mellőztünk mindent, a mi vitás és csak azt soroltuk fel, a miben a rokon népek őshagyománya találkozik a jelenkori magyarság élő néphagyományával.

MYTHOLOGIÁNK ISTENCSALÁDAI.

Maga az *isten* szó az ősvallásban nem igen jelentett többet tündérnél, legfeljebb valamivel nagyobbat. Mégis annyira összeforrott a magyar nép lelkével, hogy még a kereszténységnek egyedúrrá lett Istene mellett is fennmaradtak az ős istenek, miket a régi emberek *öreg istenekre* és *kis istenekre*

osztva, családjuk és udvartartásuk szerint csoportosítottak. Minden család élén korlátlan tekintélyvel az apát, az öreget találjuk, ezüst fürtű feleségével, a kit fiúk és leányok vesznek körül. Ilyen családja van a Napnak és Holdnak. A *Nap*-nak van barlangja, aranyháza, melyet egy öreg asszony, az izzó vörösarcú Nap anyja őriz. Ezt éjjelre hazajövő fia tisztességgel köszönti, ő viszont hűsítővel fogadja a tüzes képűt. Apja a Napnak a felső Ég, nevelő anyja a Hajnal, a ki viszont az Éj felesége. A Hold háza meredek ezüst hegy ormán van, ezüstdől készült és magas árnyas fák veszik körül. Ezt is tisztos öreg asszony őrizi: a Hold anyja. A Napnak és Holdnak (a mesékben már napkirálynak és holdkirálynak) fiaik és leányaik is vannak, a kik közül azonban csak az utóbbiaknak jutott lényegesebb és jelentősebb szerep. Szeretik a halandó embert, sőt néha napján férjhez is mennek hozzá; rendszeren azonban a szivárvány szélén vagy az ég piros fellegén ülve szövik azt az aranyvásznot vagy hímezik azt az ezüstgyolcsot, melyet aztán jó kis leányoknak vagy boldog menyasszonyoknak ajándékoznak. Megesik az is, hogy a földre ereszkedve pörgetik orsójukat és fonnak, szőnek, csak legyen, a ki kéri. . .

Közel a Napkirály birodalmához esik a *Szélkirály*, a ki anyjával (Szélanya) egyetemben szívesen segít bárkinek baján; sőt ha másképp nem megy, hátára veszi az ügyes-bajos embert és úgy juttatja céljához. A Szélkirálynak is vannak fiai, a kik minduntalan összevissza járvák a világot.

Mélyen a föld alatt, drágakövekkel kirakott barlangban lakik a *Földanya*. Férje a dörgés istene, gyermekei az óriások és törpék. Mogorva asszony, ki a barlangjába törő halandót azzal fenyegeti, hogy sohasem lát többé napvilágot, de ha «Jóltevő anyának» szólítják, megengesztelődik, sőt kőinget ad vendégének, hogy azt a meleget kiállhassa, mely a tűz országában uralkodik.

Az erdő és vadászat istenét *Tápiónak* hívták. Deres szakállú öreg; ködmöne famohából készült; süvegje olyan, akár

a túlevelű fák koronája. Az erdő közepén, hatalmas kiterjedésű udvarban lakik, körülötte gyermekei és cselédei, a kiket három várban helyezett el: a favárban, csontvárban és kővárban. Ott vonják meg magukat a karcsú fenyőszálak, az alázatos boróka és a jótékony berkenyefa tündérei. Az udvar kapui sugárzanak az aranytól és ha Tápió kilép rajtuk új lombot kap az erdő, méz terem a fa odvában és a vadak, akarva, nem akarva, a vadász útjára terelődnek. Fia és leányai hasonlóképp igen jótékonyak, őket őrizte meg a magyar népmese «erdők leányai» néven, Tápióról pedig virágzó alföldi községeket nevezett el. . .

BOLDOGASSZONYOK, SZÉPASSZONYOK.

A magyar mythologia nőalakjainak egyik különleges érdekű csoportját képezik a Boldogasszonyok. Régi tiszteletüknek nyoma különösen a szegedvidéki nép között maradt meg. A szegedi nép úgy tudja, hogy hét Boldogasszony van, a kik közé nincsen befoglalva a Kisasszony, a Nagyboldogasszornynak mindvégig szűzen maradt leánya. Mikor a szegediek a hét Boldogasszonyt felsorolják, soha sem hiányzik a Gyertyaszentelő-, Gyümölcsoltó- és Sarlós, azonkívül mindenkor megvan az egyszerűen csak Boldogasszornynak nevezett jótékonyszellem és a Nagyboldogasszony.

Nagyboldogasszony volt az ősvallásban az életet adó istenasszony. Azért is ő a gyermekágyasok őre, láthatatlan segítője (Szülő Boldogasszony), ő viselt gondot a családra és mindezért az asszonyoknak rajongó tiszteletét élvezte. Szent napja a kedd volt, melyen a Nagyboldogasszony tisztelői régenté is, ma is tartózkodnak a nehéz munkától. A jelenkor, keresztény magyarságban Szent Anna alakja felel meg a Nagyboldogasszornynak; ő neki tesz meg és váltják meg keddi fogadalmaikat az anyák és anyajelöltek, neki tartanak hétszeres keddi böjtöt. Ő az, a ki az újszülöttről és az édes anyáról

gondoskodik, odaküldvén saját leányát, a Boldogasszonyt, a kinek tisztét a kereszténnyé lett magyarság magára Krisztus anyjára ruházta.

Korántsem olyan jóságosak, inkább félelmetesek a *Szép-asszonyok*. Szinte a Boldogasszonyoknak visszájára fordított alakjai. Gyermekijesztők és éjszakák rémei, kik a gyermekágyas asszony megrontására törnek, kicserélik gyermekét, éjjel kiszólják a beteget és kegyetlenül megtánczoltatják; szegény ember szénáját széjjelhordják, tehenét véresre fejk. A szépasszonyok közül tekintélyre nézve kimagaslik az, a kit a magyar nép egyes számban nevez *Szépasszonynak*, a székely *Czifraasszonynak*. Az ő kötényébe esik az a gyerek, a ki magát megüti; ő rontja meg azt a férfit, a ki borral bánni nem tud, az ő ágját fekszi meg, a ki a szerelemmel visszaél. Maga mulatós, a ki éjfélkor jár bort inni, hétszer iszik belőle és azt a mi megmarad, a ház végére önti. A szépasszony csillaga az, mely a skorpió csillagképében a legszebben fénylik, vászna pedig, melyeket éjjelenként kiteretget, a «Hadak útja» (Tejút). Ezt a vásznat öntözgeti este-reggel és az alápergő viz, mely a szépasszony kezéből hull, nem más, mint a harmat. . .

KISISTENEK.

TÜNDÉREK, TÜNDÉR ILONA.

Hagyományaink szerint egykor hazánkban, de különösen Erdélyben Tündérország volt, aranyos vizű patakokkal, hol a fürdő tündérleányok aranyszálakat fésültek ki fürteikből. A tündérek jóságosak és vendégszeretők voltak, terített asztaluknál mindenki jóllakhatott, míg csak az emberek hálátlansága el nem riasztotta őket a földről. Sokan a nagy tündérországba tértek vissza, mások kőbálványnyá varázsolódtak, ismét mások hegyek rejtekébe, földalatti tündérlakásokba húzódtak, vagy fényes kastélyaikkal egyetemben a föld alá sülyedtek. Ilyen a firtosi aranyoszlopos palota Udvarhelyben,

ilyen a Rapsonné palotája, melyet aranylánczon függő emberfej nagyságú három gyémántgolyó világít meg, rejtekeiben pedig garmadába rakva megmérhetetlen kincsek, aranyrudak, kárbunkulusszemű arany oroszlánok hevernek.

Ezek az elrejtőzött tündérek, nyilván a mythikus őrző szellemek, mindnyájan nők, a kik távol tartják magukat az emberektől, de azért láthatatlanul most is gondjuk van rájuk. Néha-néha ki-ki járnak holdas éjjeleken tánczolni, fürdőzni; tánczos lépteik nyomán virágok nyílnak és széles jókedvökben minden éjjel elnyünek egy pár sarut. Szépségök közmondásos és bár jobb szeretnek hattyúalakot ölteni és fehér galamb formájában megjelenni, azért földi emberek is megleshetik őket örökifjú szépségökben, hófehér ruhában, sarkukat verő aranyhajjal, dagadó kebellet, melyen meglátszik, hogy tejtóban fürösztötték. Ajkuk hol dalol, hol kaczag; gyöngyöt sirnak és rózsát nevetnek, kék szemök megszegyéníti a nefelejtset.

Nem csoda, ha aztán a halandók szívét megejtik, a mint hogy a szerelemnek maguk is rabul esnek. Ilyen szeretkezések képezik azt a mesebeli aranyhidat, mely a tündéreket és tündérr királynékat a mesebeli halandókkal összeköti. A kalandos tündérr királynék a fő tündéreknél, a *Boldogasszonyoknak*, földreszálló változatai, legjellemzőbb képviselőjük *Tündér Ilona*, vagy mint a nyitravölgyi magyar leányok nevezik: «selyem sárhajú (sáraranyhajú) *Magyar Ilona*». Neve is magyar, emléke is leginkább tiszta magyar vidékeken él. Mikor még az «aranykert», a Csallóköz, a tündérek hazája volt, *Tündér Ilona* a Duna-ágban hattyú alakjában úszkált. De sehol sem maradt a bűbajos tündérr királyasszonynak annyi nyoma, mint a székelység ősi várában, bérczes Erdélyben. Lakását mutogatják a kovászjai várhegyen és Mikházán; várkastélyait a kebelei tetőn és Csikszent-Domokoson; a köszvényes-remetei várhegyen megtaláljuk *Tündér Ilona* leányának várát, a *Firtos* alján meg épen séggel a *Tündér Ilona* kocsiját. A hagyomány szerint ezen kocsikáztak ki a *Firtos* vár tündérei holdas éjjeleken. Egyszer

ánnyira elmaradtak, hogy a kakas megszólalt és ők még mindig útközben voltak. Akkor a kocsi kővé változott. Tündér Ilona alakja többszörösen megihlette hazai költőinket és művészeinket. Példa rá a budapesti Vigadó freskói.

ÁLLATKIRÁLYOK.

Miként a tündérek mind nők, azonképen a magyar mythos állatkirályai mind férfiak. Óriások, a kikhez állataik hálni járnak. Egymástól messze, de mégis egy végben laknak a Napkirálylyal, Holdkirálylyal és Szélkirálylyal, a kik nem egyszer támaszkodnak rájuk és küldik hozzájuk a magával tehetetlen halandót, hogy boldogulhasson.

Gyakran maguk is valamelyik alattvalójuk alakját öltik magukra, oly módon, hogy észrevétlenül adnak alkalmat az embernek, hogy érdemeket szerezzen, miket aztán busásan jutalmaznak. A ki velök (állatalakjokban) ételét megosztja, őket valamely bajukból kisegíti, számíthat segítségükre; vagy társául szegődnek, vagy bűvös szert ajándékoznak neki (tollat, szőrt, halpénzt). Ezzel ragadják ki a veszélyből, melyet ők előre tudnak, de melyet csak akkor hárítanak el, ha a földi ember az általuk felajánlott bűvös szerben bízik és azt igénybe veszi.

Ezek a Gondviselészerű állatkirályok szép számmal vannak. Ilyen: a *kácsakirály* (megfelel a finn hitrege kacsatündéreinek, sotkotär); a *békkakirály* (voguloknál Numitarom fia); az *egérkirály* (a kihez a szelek királya küldi a halandót); a *farkaskirály* és különösen a *méhek* királya, ki égi írt hoz a búsuló anyának, hogy kenje meg vele és ébressze életre megholt fiát.

További érdekes állatkirályok: a *galambkirály*, *halkirály*, de különösen a *kigyókirály*. Amaz varázseszközül tollából ad egyet jóltevőjének; a halkirály kétféle alakú, hol ember, hol valóságos hal, még pedig csuka (a vogul csukaóriás *járkum*

párja). Az emberalakú halkirály birodalma a tenger alatt van. Lépcső vezet bele és a ki azon lemegy, annak a feje felett egyszer csak összecsapódik a tenger és rettentő nagy pusztán találja magát. A pusztá közepén rengeteg gyümölcsös, benne a gyémántos aranyruhás halkirályné palotája, hol szerelmes urára várakozik. Jóságos és hatalmas a *kigyó*király. Még kis fiainak fején is gyémántkorona ragyog, ő maga pedig oly bűbájos, hogy alattvalóival akár a földarabolt emberek tagjait is össze tudja forrasztani.

Befejezésül még néhány szót a *róka*királyról, a *sasok* királyáról és a *medve*királyról. A rókakirály hálás és szótartó, a sasok királya szívesen megcseréli erejét a megszorúlt halandóval; de mindezeknél nagyobb ereje lehetett a medvekirálynak. Hiszen a velünk rokon vogulok mondája szerint a medve felsőbb lény, Numi Tarom leánya, a ki hallja a hamis esküt és besúgja az égieknek. A Kalevala is kiváló állatnak tartja a medvét, a mely nem szalmán született, hanem «a hold mellett, a nap körül a nagy medve csillag vállán, a levegő lányainál, a természet szüzeinél!»

A TÁLTOS-LÓ.

Tündérló, melynek lényegéhez tartozik, hogy mesés tulajdonságait szálnalmas külső alá rejti. Így teszi próbára a mesék hőseit, a kiket aztán jutalmul győzelemre segít. Egyik alakjában rendesen girhes-görhes állat, melynek csak csontja van, meg bőre, de azért beszélni tud, sőt kitalálja a gondolatot, előre látja a jövőt. Ha pedig szükség van rá, egy tekenő parázstól megrázkódik és egy-kettőre aranyszőrű paripa lesz belőle. Ő mondja meg gazdájának, minő fegyvert vigyen magával, aztán pedig megkérdezi, hogyan repüljön: úgy-e, mint a szél, avagy úgy, mint a sebes gondolat. Még azokra az üveghegyekre is fel tud kapaszkodni, melyek tündérországot elrekesztik, de csak akkor, ha aranypatkója gyémánt szegekkel van kiverve.

ROSSZAK.

A KIK JÓK IS, ROSSZAK IS.

Óriások. Hatalmas lények, kiknek eredetéről meséink hagyománya nem igen emlékezik, de Erdély bércei telve vannak nevökkel és mythikus szereplésökkel. A szirteken meglátszik sarkuk, öklük és talpuk: váraik, útjaik, kútjaik szinte ellepik a hegyeket, völgyeket. Bennök az erő van úgy megszemélyesítve, mint a tündérekben a szépség. A lakásaikra vonatkozó hagyományon meglátszik, hogy minden ugor nép saját otthonának képére és hasonlatosságára teremtette. A vogul mondák szerint földvárakban laktak, magyar meséink szerint hatemeletes gyémánt-kastélyban vagy sarkon forgó aranyvárban. Ők voltak Isten első teremtsései, a kik az utánok származott emberek elől váraikba zárkóztak, de még oda is olyan utakon jártak, miket külön és saját használatukra építettek. Ilyen «várútjai» a Honárka és Attila útja a bodzai szorosnál. Volt egy királyuk is, *Bábolna*, a ki a többi óriásokat aranyharangokkal szokta gyűlésre hívni; a harangokat halála közeledtekor várának kútjába temette és azok ünnepnapokon ma is zúgnak.

Az óriások hol várurak, kik nagy birtokokkal rendelkeznek, hol parasztok. Az elébbinek példája a *Kutyafejű*, a ki birtokait csak táltos lóval utazhatja be, az utóbbiaké a *Fanyűvő*, *Kőmorzsoló*, de különösen a *Vasgyűrű*. Valamennyinek bűbájós állatok, fegyverek és egy külön erő áll rendelkezésére. Ilyenek: a táltos-ló, a bűbájós kard, mely magától verekszik és az «erős bor», melyből minden csepp ötezer ember erejét kölcsönzi a halandónak. Őket legyőzni bűvös fegyver nélkül nem lehet s azért oly hatalmasok, hogy jót-rosszat egyaránt tehetnek.

Hatalmukat csak akkor nem fordítják az ember ellen, ha apjának szólítja őket; egyik-másik fiává is fogadja, avagy

saját vállain hordozza (Szép Palkó barátja, az óriásokat lépő). De haragjuk is féktelen. Három izben is meggyilkolják az embert, a kit szagáról ismernek meg. A mondák kőszikláki kővé változott gonosz óriások.

Törpék. Alighanem kölcsönvett alakok, melyek azomban nagyon egybeforrnak a nép gondolkodásával. Szívesen érintkeznek az emberekkel, kedves szokásuk az incselkedés. Földalatti barlangokban, odvas fában laknak; ügyesen mozognak és búbajos természetöknél fogva nehezen legyőzhetőek. Valamennyien aprók, kalapjuk akkora, mint a gyűszű. A férfiak feketék, nagy szakállúak (ebben a szakállban rejlik erejük), a nők hófehérek, dús hajuak. Egy-egy kezükön hat ujj van, sohasem fáznak, pedig csak egy szál ruha van rajtuk (a férfiakon nadrág, az asszonyokon szoknya). A férfiak karjukon gyémánt-karpereczet viselnek. Ők ássák az érczeket, külön pénzük is van, királyuk valamennyiöknél fél lábbal kisebb. Nem szeretik, ha valaki háborgatja őket, néha el sem bocsátják, máskor meg ugyancsak ráijesztenek, például a «bakarasnyi» törpe, a ki hármass üveghegy aljában lakik és országa háborgatóit keresztülhajígálja az üveghegyeken.

Bányarém (Bányi pásztor, Birgej a német Berggeist-ből) a bányák népének egyaránt szeretett és rettegett szelleme. Többnyire úgy jelenik meg, mint szakálás kis ember, vörös nadrágban és fehér kabátban; lábán csizma, fején bányászsapka, kezében bányamécses. Csizmája aranyos, könnyen kúszik a sziklákon. Megesik azomban az is, hogy nem igazi alakjában mutatkozik, hanem hol hosszú asszonynak, hol őzembernek vagy fekete embernek látják, hol pedig állatnak (bagoly, denevér, ló, kutya). Mogorva természetű; nem szereti, ha a bányában káromkodnak, még kevésbbé ha fütyölnek. Ellenben az éneklésnek nagy barátja. Az embert (a bányászt) csak akkor pártolja, ha jó, szorgalmas, erkölcsös. Akkor előre figyelmezteti a balesetre, kopogtatással jelzi a gazdag eret; de ha a bányászok rosszak és megbántják, bosszút áll rajtuk, sőt a bányát is megveri, meddőségre kár-

hoztatja vagy épenséggel kiapasztja. Így fogyatkozott meg Selmecezen az áldásos Mihály-akna, így a breznóbányai aranybányák, a hol a bányászok megölték a bányarém feleségét, Runát, a miért félrerakott eleségükből evett.

Kópék. A német Kobold-okkal rokon, de a finn, lapp és török manókkal (Kööpeli) is egyező rémek, a kik a föld alatt országgal és vezérrel bírnak. Onnan járnak fel ijeszteni és kivált a gyermekeket rettegtetik. A Kópé apró, (két arasz) nadrágja vörös, kabátja fekete, egyik lábára sánta, az orra is másfelé áll, mint a rendes embernek; szeme fénylik, mint a macskáé, körme akkora, mint más ember ujja, kezefeje, mint a nagy kalap. Ha feljön, sőt és kenyeret kér, a kit megfog elviszi, aztán csizmája orrával nyit magának utat a földbe. Ha gyermekek (versikékkel) idézik, aranyos szekéren, zöld köntösben jelenik meg, senkit sem bánt, sőt megteszi, a mire kéri; de haragos, ha csupa tréfából kell feljönnie. Felnöttek úgy hívják, hogy sőt és kenyeret, kést és villát tesznek az asztal négy sarkára. Pénz soha nincsen nála, a ki azt akar, a Kópéval el kell mennie.

A lidércz. Hol a németből, hol a szlávból szokás származtatni, pedig emberemlékezet óta otthonos a magyar hagyományban. Ujjnyi nagyságú majomfejű emberke, a kit úgy kell nevelni fekete jércze tojásából, melyet az ember három hétig bal hóna alatt hordoz. Más hagyomány szerint csirke alakjában kél ki. Urának minden parancsát teljesíti, de ha dolgot nem kap, gazdáját öli meg. Számot tart a gazda ételének első falatjára, italának első cseppjére, ha ezt meg nem kapja, megfojtja uz urat, kit különben gazdaggá tesz. Ismét más hagyomány szerint a lidércz olyan, mint a tüzesgomolyag, szikrázva röpül ki be a kéményen és olyan pénzt hord, mely a sötétben fénylik. Nehéz rája szert tenni, még nehezebb tőle megszabadulni.

Garabonczosok, barabonczások. Nevök szláv eredetű, sajátos módon mégis tiszta magyar vidékek népe emlékezik róluk. A levegő urai. Összesen tizenketten vannak, a kik test-

vérek és a felhők között laknak rozmaring erdőben. Jó dolguk van ott, de enniök egy évben csak egyszer szabad. Akkor lejönnek a földre, jóllaknak édes tejjel és összefogdossák a sárkányokat, mert rajtuk szoktak lovagolni. A palóczok hite szerint a barbonczás váltott gyermekből lesz és mikor a földön jár, apró, szakállas, bajuszos emberke, a ki más embernek a kötözködésig sem ér, de azért vihart támaszt és felhőt olvas le az égről. Erősen szláv hatást mutat a dunamelléki «garabonczias diák». Tizenkét iskolát végzett diákból kerül ki, a ki sok bolyongás után egy barlangba jut és ottani társaival együtt tanulja a tizenharmadik iskolát. Ennek végeztével egyikük elpusztul a szerencse kerekén, a többiek világgá mennek, hol koldulva és sárkányokat nyergelve, hol kincseket gyűjtve. Jaj annak, a ki kérelmeket megveti; úrrá lesz, a ki jó szívvel fogadja őket.

Erdei csoda. Az erdők őre, a ki neheztel a favágókra, a miért kedves fáit bántják. A kalotászegi néphitben vad tekintetű, szőrös testű vén ember (*Vadöreg*), a ki fent a havason ide s tova barangol, s a kinek a favágók engesztelésül ott hagyják a fák tönkjét. Hasonlít a finn Retimóhoz, a ki szintén tiltja a favágást.

Vlzi ledny. Kutakban lakik és onnan leleskedik a gyermekekre. A csecsemőket kicseréli, a nagyobbakat a kút széléről lerántja; de ha szépen kéri és megtisztelik, kiengesztelődik, sőt karácsony éjszakáján a kút tükrében megmutatja a jövődőt.

EGÉSZEN ROSSZAK.

Fene. Gonosz betegségnek megszemélyesítése. Eszi, rágja, viszi az embert; lép, mászik száll; uszítani lehet, mint a kutyát. Szeged népe ma is tizenegyfélét ismer. Néhol asszonyoknak képzelik, a kinek kő a párnája, vasból való a lepedője.

Vizi manók. Különféle alakban leleskednek a parti emberre. Megesik, hogy jóképű *öreg ember* csalogatja magához a gyermekeket és ha sikerült a csel, félig csikó alakú rémkép

nyerít e felett való örömében (Sajó-vámos). Másutt (például a Percz folyóban *zöld ruhás* kis *vizi ember* lakik, a ki néha az emberek között is megfordul és ilyenkor víz csöpög az ujjairól. A ki megbántja, azt behúzza magához a vízbe, a lelkét pedig egy korsóban palotája falára függeszti. Sok korsó függ ott, mindenikben egy-egy lélek lakik, Szeged vidékén egyaránt rettegnek a *Holt embertől*, a *Fekete gyermektől* és *Veres siphkástól*. Az első holtnak teszi magát, de mihelyt a csólnakba teszik, azt is, meg a rajta levőket is a mélységbe húzza magával.

Tering. A magyar regevilágnak földalatti istene, kinek helyébe később az *ördög* lépett. A vogul hagyományban térn ma is annyit jelent, mint ördög, lidércz, tehát bolygó tűz, mely jár és hét nyelvű.

Iz. Rosszakaratú hatalmas szellem, melyet káromló szólások (Egyen meg az Iz, vigyen el az Iz! Eger.) őriztek meg. Nyilván azonos a finn Hiési-vel, a ki testvéreinek, a Kalevala daliáinak annyi sok bajt okoz. Van családja és gazdasága, iramszarvas nyája és ménese. Tartózkodó helye a hideg éjszak, hótalpon és korcsolyán jár, még pedig oly erővel, hogy előtte darabokra törik a kő, elhasad az ág. Kedves teremtese a kigyó.

Ördög. Nem a keresztény néphit, de az ősvallás démona. Fekete ember, a ki fekete lovon jár, fekete ruhában, fekete kutyával. Kedves állatai (kakas, kecskebak, holló) szintén feketék. Lakása a föld alatt van (erdélyi néphit szerint Gyaluvára közelében). A ki meg akarja látni, annak elébb pokoli sötétségen kell áthaladni s csak azután kezd virradni. Minél alább jutunk, annál nagyobb a fény, vakítóbb a világosság, s e vakító fényben terül el az ördög kertje, tele olyan virágokkal, miket emberi beszéd le nem írhat. Az ördögnek van felesége is, gyermekei is; söt udvara, fegyveres népe, sok cselédje. De azért a bűbajos gyűrű fordulatára megjelenik, annak jeléül, hogy felette is létezik egy nagyobb hatalom; a bűvölés-bájolás hatalma. . .

Félrevontuk a fátyolt, a feledés fátyolát, a magyar mythos töredékeiről, a melyek úgy hevernek szerteséjjel, mintha egy hatalmas kéz sújtott volna az óriás épületre, melyhez egykor tartoztak. S valóban úgy is történt. Az idő hatalmas kereke alig hagyott meg valamit a régi büszke épületből és e pusztítást megint csak az idő, a korszellem teheti jóvá. Az időtől várjuk azt a nagy embert, ki a népek szeme elé újra odaállítja; a világ szószékére, a szinpadra újból odavarázsolja az ősidők hitét és regevilágát, a magyar regés kort, úgy mint azt a germán mondákkal Wagner Rikárd tevé? Ki ismerte ő előtte hős Szigfridet és Lohengrint, daliás Brunhildot a wálkyrt és a Nibelungok kincsét? Szobatudósok és vidéki mese-mondók! . . . A nagy német nép zöme közönyösen haladt el mellettök, Nagy Frigyes pedig azt mondotta a Nibelung-énekről, hogy «nem ér egy töltésre való puskaport». Ma meg mindenki ismeri, még az is, a ki műveltnek *litszani* akar. Így történhetik ez meg nálunk is. . . Csakhogy egy magyar Wagner kell hozzá, meg egy olyan szabású hatalmas magyar nagyúr, a minő német földön Bajor Lajos volt.

